

REGERINGSERKLÆRINGEN OG PET'S REGISTRERINGER PÅ DET POLITISKE OMRÅDE 1968-1989

PET-KOMMISSIONENS BERETNING

BIND 3

BIND 3

REGERINGSERKLÆRINGEN
OG PET'S REGISTRERINGER
PÅ DET POLITISKE OMRÅDE
1968-1989

FORFATTERE:

MORTEN HEIBERG, PH.D.

JOHNNY LAURSEN, LEKTOR, PH.D.

HENRIK S. NISSEN, LEKTOR, DR.PHIL.

REGIN SCHMIDT, ADJUNKT, PH.D.

LEIF AAMAND, LANDSDOMMER

REDAKTØR:

MORTEN HEIBERG, PH.D.

REGERINGSERKLÆRINGEN OG PET'S REGISTRERINGER PÅ DET POLITISKE OMRÅDE 1968-1989

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 3

Forfattere:

Morten Heiberg

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Henrik S. Nissen

Leif Aamand

Redaktør:

Morten Heiberg

**REGERINGSERKLÆRINGEN OG PET'S
REGISTRERINGER PÅ DET POLITISKE OMRÅDE
1968-1989**

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos
Schultz Distribution
Herstedvang 10
2620 Albertslund
Telefon: 43 22 73 00
Fax: 43 63 19 69
schultz@schultz-grafisk.dk
www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5
ISBN: 89-91851-65-3 (internet)
Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Dette bind er forfattet af Morten Heiberg (indledning samt kapitel 1-7, 13 og 15), Johnny Laursen (kapitel 9-12), Regin Schmidt (kapitel 14) samt Leif Aamand og Henrik S. Nissen (kapitel 8). Morten Heiberg har foretaget supplerende research og forestået redaktionen af bindet.

I henhold til PET-kommissionslovens § 1, stk. 4, har Kommissionen ansat et antal forskere, herunder Morten Heiberg, som har haft adgang til at arbejde frit og med uhindret adgang til Kommissionens kildemateriale, herunder fra PET's arkiv.

På denne baggrund fremlægger forfatterne resultatet af deres historiske undersøgelser i nærværende bind. Kommissionen har nøje gennemgået og drøftet dette og de forudgående udkast til bindet, ligesom de er blevet sammenholdt med det underliggende kildemateriale. Efterfølgende har Kommissionen godkendt manuskriptet og antaget det til udgivelse i Kommissionens beretning.

Kommissionen har i henhold til PET-kommissionslovens § 4 foretaget anonymiseringer i fornødent omfang. Kommissionens retlige vurderinger efter PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, er knyttet til vedkommende afsnit.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forord	3
Forkortelser og akronymer.....	8
INDLEDNING	11
Baggrunden for undersøgelsen.....	11
Kildegrundlaget	13
PET's registreringer på det politiske område.....	14
PET's struktur 1968-1989	17
1. REGERINGSERKLÆRINGEN AF 30.SEPTEMBER 1968.....	25
De principielle hensyn: Retssikkerhed og statens sikkerhed	25
Den politiske uenighed i VKR.....	29
Regeringens Sikkerhedsudvalg	36
Løsningen på den politiske uenighed: Ordet ”alene”	40
Baunsgaards og Det Radikale Venstres rolle.....	42
2. JUSTITSMINISTERIETS TOLKNING AF REGERINGSERKLÆRINGEN	46
Wamberg-udvalget og Justitsministeriets notat af 14. september 1968 ...	50
Kommissionens vurdering	52
Politikredsene orienteres	52
Implementeringen af regeringserklæringen	54
3. ARNE NIELSENS ORDRE AF 19. DECEMBER 1968: RÆKKEVIDDE OG KONSEKVENSER	63
Oplysninger i PET's arkiv om registrerede ledende DKP'ere, VS'ere, SUF'ere og DKU'ere.....	66
Stempler og makuleringsdatoer.....	68
En statistisk oversigt over 194 registrerede ledende DKP'ere, VS'ere, SUF'ere og DKU'ere.....	71
Positivlister og det ministerielle opdrag	73
4. DEN POLITISKE KONTROL MED PET'S REGISTRERINGER: WAMBERG-UDVALGET OG PLANERNE OM ET PARLAMENTARISK KONTROLUDVALG, 1968-1974	77
Forslag til folketingsbeslutning om rigsretstiltale mod Knud Thestrup ..	82
Wamberg-udvalgets kontrolfunktion	84
Stikprøver: Forholdelse af sager og fejlinformering af kontroludvalget..	84
Nyregistreringer.....	95
Sammenfatning og retlig vurdering vedrørende Wamberg-udvalgets stikprøver og forelæggelse af nyregistreringer i udvalget.....	97

Østrejser, ”ulovlig virksomhed” og personundersøgelser	101
Wamberg-udvalgets kontrol med PET’s planer om registreringer på edb	108
Wamberg-udvalget og udarbejdelsen af en ny instruks til PET	112
5. PET-CHEFENS ORDRE AF 21. AUGUST 1974	114
6. REGISTRERINGER, NYREGISTRERINGER OG MAKULERINGER EFTER REGERINGSERKLÆRINGEN, 1970-1974	118
PET: En mere operativ tjeneste	123
7. SAMMENFATNING	126
8. MIKROFOTOGRAFERING AF PET’s ARKIV	130
Thestrups dagbogsnotat og mikrofotografering i 1969-70	130
Mikrofotograferingen af PET’s arkiv	132
Tidligere mikrofotograferinger af PET’s arkiv	137
Forklaringer til Kommissionen vedrørende spørgsmålet om deponering af mikrofotograferet arkivmateriale fra PET i den danske ambassade i Washington sidst i 60’erne samt øvrige oplysninger	146
Revisionen efter regeringserklæringen, mikrofotograferingen og indholdet af destruktionsattesten	152
Sammenfatning: Spørgsmålet, om der har været deponeret mikrofotograferet arkivmateriale i den danske ambassade i Washington, og om en eventuel deponering kan have indeholdt oplysninger i strid med regeringserklæringen	156
Retlig vurdering:	158
9. ARBEJDET MED DE NYE RETNINGSLINJER FOR PET	159
Ole Stig Andersens tiltrædelse som PET-chef	160
Fjordgårdsmødet	162
Retningslinjerne i støbeskeen	168
10. KOMMISSIONSDOMSTOLEN AF 13. JULI 1977	175
Kommissionsdomstolens beretning og PET’s udkast til retningslinjer	184
Indarbejdelsen af kommissionsdomstolens fortolkning	189
11. DEBATTEN OM KOMMISSIONSDOMSTOLENS UNDERSØGELSE OG DET VIDERE ARBEJDE MED RETNINGSLINJERNE, 1978-1981	199
Partier og personundersøgelser	201
12. OLE ESPERSENS RETNINGSLINJER, 1981-82	214
Østkontakter	225
Regeringsskiftet 1982	229
13. 1983-RETNINGSLINJERNE OG PET’s REGISTRERINGER FREM MOD DEN KOLDE KRIGS AFSLUTNING	237

Udviklingen i PET's registrerings- og makuleringspraksis indtil 1989....	242
Makulering af tromlestrimler	244
Folketingets kontroludvalg, 1988-1989.....	246
14. ARBEJDSKARTOTEKER OG ORGANISATIONSSAGER, 1968-1989	248
Efter regeringserklæringen i 1968: Regler og praksis.....	250
Centraliseringen af Subversionsafdelingens arbejdskartoteker.....	258
Arbejdskartotekerne i regionerne	263
Revisionen af arbejdskartotekerne	273
Arbejdskartotekerne og personundersøgelser.....	274
PET's arbejdskartoteker: Skjult registrering?.....	277
Personoplysninger på emnesagerne: Ole Stig Andersens overvejelser ...	280
Striden om medlemslister på emnesager 1977-89	283
PET's praksis efter 1968.....	289
Sammenfatning.....	293
Retlig vurdering vedrørende arbejdskartoteker, organisationssager mv.....	295
15. KONKLUSION	302
Regeringserklæringen	302
Arne Nielsens ordre af 19. december 1968 og Skat-Rørdams ophævelse af selvsamme den 21. august 1974	304
Mikrofilm-sagen	305
Udviklingen i PET's registreringer	305
Arbejdskartoteker.....	306
Kontrollen med PET's registreringer	307
Kommissionens flertalsudtalelse:	308
Mindretalsudtalelse fra kommissionsmedlem Jens Vedsted-Hansen:	312
16. APPENDIKS.....	316
1. Justitsministeriets notat af 14. september 1968.....	316
2. Retningslinjer vedr. efterforskning på det politiske område, 7. februar 1983.....	318
3. Retningslinjer for brug af arbejdskartoteker i PET, december 1984.....	324
KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE	326
SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN.....	331

Forkortelser og akronymer

ABA	Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv
AIC	Arbejderbevægelsens Informations-Central
AFID	Anarkistisk Føderation i Danmark
BZ	Afledt af det tyske verbum besetzen: at besætte
CIA	Central Intelligence Agency
DDR	Deutsche Demokratische Republik Den Tyske Demokratiske Republik, Østtyskland
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti
DKP/ml	Danmarks Kommunistiske Parti/marxister-leninister
DKU	Danmarks Kommunistiske Ungdom
DNSU	Danmarks nationalsocialistiske Ungdom
DUF	Dansk Ungdoms Fællesråd
ESU	Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg
FBI	Federal Bureau of Investigation
FE	Forsvarets Efterretningstjeneste
IADL	International Association of Democratic Lawyers
JM	Justitsministeriet
KAK	Kommunistisk Arbejds Kreds
KAmI	Kommunistisk Arbejderforbund marxister-leninister
KAP	Kommunistisk Arbejderparti
KF	Det Konservative Folkeparti
KFml	Kommunistisk Forbund marxister-leninister
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti Komitéen for Statssikkerhed (sovjetisk sikkerhedstjeneste)
Komm.S.	Kommunistiske Studenter
MfS	Ministerium für Staatssicherheit Ministeriet for Statssikkerhed (også kendt under betegnelsen STASI)
MOF	Marxistisk Oplysnings Forbund
NATO	North Atlantic Treaty Organization
ORA	Organisationen af Revolutionære Anarkister
PET	Politiets Efterretningstjeneste
PWU	Palestinian Workers' Union
RB	Retsbøger
REA	Rigspolicehens Efterretningsafdeling
RSF	Revolutionære Socialisters Forbund

RSU	Regeringens Sikkerhedsudvalg
SAP	Socialistisk Arbejderparti
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands Tysklands Socialistiske Enhedsparti
SF	Socialistisk Folkeparti
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe
SOAK	Socialistisk Aktion
SUF	Socialistisk Ungdoms Forum
SUKP	Sovjetunionens Kommunistiske Parti
VS	Venstresocialisterne
WFTU	World Federation of Trade Unions Verdensforbundet af Fagforeninger
WPC	World Peace Council Verdensfredsrådet
WU	Wamberg-udvalget

Regeringserklæringen af 30. september 1968:

”Regeringen har i dag besluttet, at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

At sådanne registreringer hidtil har fundet sted har ofte givet anledning til debat både under den nuværende og tidligere regering.

Det beror naturligvis på et skøn, om registreringer af denne art er nødvendige. De sikkerhedsmæssige hensyn står her over for hensynet til, at den enkelte borger frit kan udfolde sig.

Principielt må det erkendes, at en virksomhed, der holder sig inden for de grænser, der er afstukket ved lovgivningen, ikke bør give anledning til registrering hos politiet. Efter at have afvejet disse modstående hensyn har regeringen fundet det forsvarligt efter omstændighederne at opgive registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

Såfremt der fra tidligere måtte være registrerede oplysninger af denne art vil de blive tilintetgjort.”

INDLEDNING

Det fremgår af loven om Undersøgelseskommissionen, at Kommissionen i forbindelse med vurderingen af PET's efterretningsvirksomhed på det politiske område 1968-1989 skal ”belyse, om virksomheden er udøvet i overensstemmelse med de regler og retningslinjer, som har været fastsat af Folketinget eller regeringen.”¹ Med dette som baggrund foretages der i det følgende en analyse af PET's registreringspraksis på det politiske område 1968-1989. Det undersøges også, hvorledes der i den nævnte periode er ført kontrol med, om PET har efterlevet gældende regler og retningslinjer.

Baggrunden for undersøgelsen

Den 30. september 1968 udsendte VKR-regeringen en erklæring, hvis hovedsynspunkt var ”...at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.”² Det fremgik ydermere af erklæringen, at såfremt en dansk statsborger var registreret alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, ville registreringen blive slettet og de underliggende oplysninger tilintetgjort. Fremover ville det ifølge en umiddelbar forståelse af erklæringen ikke længere være muligt for PET at registrere danske statsborgere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. PET's brede registrering af danskers politiske tilhørsforhold, særligt til partier og organisationer på venstrefløjen, havde i en periode givet anledning til negativ presseomtale og offentlig kritik. Regeringserklæringen af 30. september 1968, som kan ses som en imødekommelse af denne kritik, blev straks føjet til den eksisterende justitsministerielle instruks fra 1953. Instruksen fra 1953 med tilføjelsen af 30. september

1 If. § 3, stk. 2 i Lov nr. 359 af 2. juni 1999 om undersøgelse af politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område og af de aktiviteter, der var baggrunden for denne virksomhed.

2 PET, emnesag: Afskrift af regeringserklæringen af 30. september 1968.

1968 regulerede PET's virke indtil 1996, hvor den blev afløst af Bestemmelser om Politiets Efterretningstjeneste af 9. maj 1996.³

Der er i den offentlige debat rejst en mistanke om, at PET's registreringspraksis efter den 30. september 1968 er foregået i strid med regeringserklæringen. Til grund for dette synspunkt lægges særligt en notits udarbejdet af en arkivmedarbejder i PET den 19. december 1968. Notitsen, der blev fremfundet af PET og offentliggjort af justitsminister Frank Jensen (S) den 24. august 1998, er blevet udlagt således, at PET's daværende chef Arne Nielsen den 19. december 1968 skulle have afgivet en hemmelig ordre om at registrere ledende medlemmer af DKP, VS samt ungdomsorganisationerne SUF og DKU. En anden offentliggjort PET-notits, der er fra den 21. august 1974, viser angiveligt, at PET's ledelse samme dag gav ordre til omgående at bringe disse registreringer til ophør. Offentliggørelsen af de to notitser har bidraget til at fremkalde den opfattelse, at PET i perioden 1968-1974 har registreret danske statsborgere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.⁴

Et andet spørgsmål, der har været drøftet under debatten om efterretningstjenesterne, er, hvorvidt PET umiddelbart efter regeringserklæringen foranstaltede en ulovlig mikrofotofering af de registreringer, som ifølge erklæringen burde være blevet slettet. Ifølge en optegnelse i tidligere justitsminister Knud Thestrups dagbøger, som Jyllands-Posten præsenterede for sine læsere den

3 "Bestemmelser om Politiets Efterretningstjeneste af 9. maj 1996" er optrykt i PET's årsberetning for 2006-2007. Se www.pet.dk.

4 Den 25. august 1998, dagen efter offentliggørelsen af de to PET-notitser, vurderede de førende dagblade på lederplads, at Arne Nielsens befaling af 19. december 1968 gik stik imod den daværende VKR-regerings erklæring om ikke længere at registrere lovlig politisk aktivitet. Politikere på tværs af partiskel tog også del i debatten. MF Elisabeth Arnold, som var retspolitisk ordfører for Det Radikale Venstre, udtalte til *Aktuelt*, at "PET har handlet som en stat i staten. Det er til fare for demokratiet, når demokratiet ikke er i stand til at kontrollere PET." Justitsminister Frank Jensen (S) ville ikke afvise, at det passerede kunne være i strid med regeringserklæringen. Til *Berlingske Tidende* den 28. august 1998 udtalte justitsministeren, at "som instruktionen [af 19. december 1968] står, er det i modstrid med regeringserklæringen". I de følgende dage såede Jyllands-Posten og Berlingske Tidende imidlertid tvivl om, hvorvidt PET havde handlet i modstrid med regeringserklæringen. En forsidsartikel i *Berlingske Tidende* den 4. september 1998 forklarede, at "PET's grundlag var i orden". De retspolitiske ordførere for Venstre og Det Konservative Folkeparti stillede sig skeptiske over for en undersøgelse af PET's virke. MF Birte Rønn Hornbech (V) udtalte til Berlingske Tidende, at "Hele påstanden om, at PET har været en stat i staten fortoner sig noget efterhånden". Udtalelserne til aviserne er citeret efter Preben Wilhjelm, *Demokratiets vogtere. 50 års bestræbelser på kontrol med efterretningstjenesten* (Centrum, 1999), s. 51-59.

23. oktober 1998, blev de mikrofotograferede oplysninger opbevaret på den danske ambassade i Washington. Kopien i Washington er af flere iagttagere blevet beskrevet som en ”ulovlig registerkopi”, der var i strid med regeringserklæringen.⁵

Et tredje forhold, der er blevet gjort til genstand for offentlig debat, er, hvorvidt PET har anvendt såkaldte arbejdskartoteker til at opbevare oplysninger om lovlige politisk virksomhed, der ifølge regeringserklæringen ellers burde være blevet makuleret.⁶ Arbejdskartoteker var i en periode ikke underlagt samme kontrol som PET’s registratur, der i 1964 blev underlagt Wamberg-udvalgets kontrol.

Da der er tale om tre komplicerede sagsforhold, har Kommissionen fundet det hensigtsmæssigt at foretage en række sammenfatninger og, hvor det findes påkrævet, særskilte retlige vurderinger (se kapitel 2, 4, 7, 8 og 14). Den afsluttende hovedkonklusion (kapitel 15) sammenfatter PET’s registreringspraksis på det politiske område 1968-1989. I forlængelse af hovedkonklusionen har Kommissionen foretaget en retlig analyse af regeringserklæringen.

Kildegrundlaget

Kommissionen har gennemgået et omfattende materiale om perioden 1968-1974. Hovedparten af dette materiale består af emnesager og personsager samt lister over registrerede personer i PET’s arkiv. Dertil kommer en række dokumenter indhentet i Justitsministeriet. Kommissionen har ligeledes haft adgang til referater fra møder i Regeringens Sikkerhedsudvalg og Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg samt Wamberg-udvalget. Relevante partiarkiver og fremtrædende politikeres privatarkiver i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv samt i Rigsarkivet er blevet gennemgået. Folketingets Arkiv er ligeledes inddraget i undersøgelsen. Endelig har Kommissionen foretaget en række vidneafhøringer med henblik på at klarlægge bestemte hændelsesforløb.

Selv om det er lykkedes Kommissionen at indsamle et både bredt og repræsentativt kildemateriale, er der stadig visse mangler i dokumentationen. Det gælder især den politiske beslutningsproces i forbindelse med regeringserklæ-

5 Se f.eks. Preben Wilhjelm, *Demokratiets vogtere*, s. 50. I en kronik i Politiken har Wilhjelm omtalt de påståede, af PET-chef Arne Nielsen truffne beslutninger som ”ulovlige beslutninger”. Jf. Preben Wilhjelm, ”Har retssikkerhed længere nogen betydning”, *Politiken*, 15. februar 2006.

6 Se eksempelvis Rie Holdum, ”Hver en sten vil blive vendt”. *En bog om Politiets Efterretningstjeneste* (Tiderne skifter, 1999), s. 27-28.

ringens tilblivelse. Disse mangler opvejes kun i nogen grad af tidligere justitsminister Knud Thestrups dagbøger, der ellers i offentligheden fremhæves som en vigtig kilde til belysning af registreringsspørgsmålet.⁷ En nærmere analyse sandsynliggør, at der må tages forbehold over for Thestrups dagbøger som kilde. Dagbogsoptegnelserne er præcise, hvad angår mødedatoer, mødedeltagere og iagttagelser af det politiske spil. I dagbøgerne findes imidlertid også indrømmelser af, at Thestrup havde visse vanskeligheder med at forstå de komplicerede forklaringer, som ministerkolleger og embedsmænd gav i forbindelse med drøftelserne om de politiske registreringer. Dagbøgerne er forfattet af en ældre og erfaren politiker, der forstod det politiske spil, men som helt eller delvis kunne misforstå faktuelle oplysninger eller vurderinger, der hidrørte fra efterretnings-tjenesterne.⁸

PET's registreringer på det politiske område

I det følgende forklares der nærmere om, hvad PET med Justitsministeriets samtykke har opfattet som en registrering, og hvordan sådanne registreringer er blevet udført i praksis.⁹

For at kunne virke som en effektiv efterretningstjeneste har PET siden oprettelsen indsamlet, bearbejdet og registreret en lang række oplysninger. Prin-

7 Se Hans Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens Forlag, 2006).

8 Et par eksempler herpå kan nævnes: "...Jeg er noget mismodig over udfaldet af registreringssagen. Jeg er maaske ved at blive for gammel. Jeg er sikkert ogsaa for venlig og imødekommende. Jeg har ogsaa længe følt, at jeg rent intellektuelt ikke er paa højde med de fleste af mine kolleger. Kort sagt, jeg synes ikke, jeg klarer mig saa godt.", RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3: dagbøger 12-17: Dagbogsoptegnelse, 3. maj 1968. At Thestrup helt kunne misforstå et sagsforhold, når han første gang blev orienteret om efterretningssager, dokumenteres af den såkaldte Kejsergadesag om Forsvarets aflytningsmateriel, der var placeret i kælderen under Københavns Universitet. For Thestrup handlede sagen om en snarlig offentliggørelse af NATO's sikkerhedskoder. Ibid., dagbogsoptegnelse, 4. november 1969. Som det vil fremgå af kapitel 8 i nærværende delberetning, harmonerer dagbøgernes oplysninger om mikrofotoferingen af PET's arkiv ikke med de faktiske forhold, der med sikkerhed kan udledes af PET's kildemateriale om sagen.

9 Denne redegørelse baserer sig på Politiets Efterretningstjeneste, *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed* (PET, marts 1998), brev fra PET til Kommissionen af 30. oktober 2006, samt på gennemgang af det foreliggende arkivmateriale fra Afdeling A/Afdeling 1 i PET. Om Afdeling A se nedenfor.

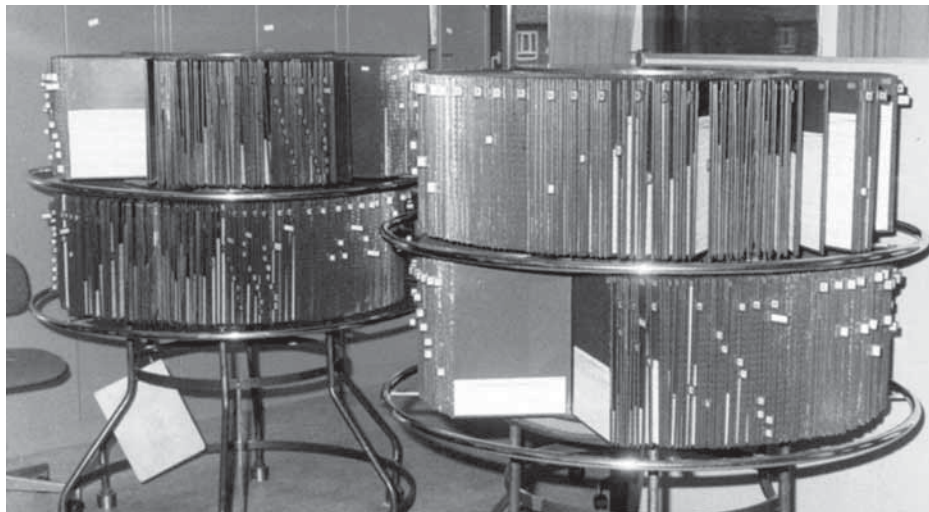
cipperne for sådanne registreringer har været genstand for offentlig debat, og i 1964 nedsatte regeringen det særlige ”Kontroludvalg vedrørende Politiets Efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger”, der i daglig tale kaldes for Wamberg-udvalget, opkaldt efter udvalgets første formand, amtmand A.M. Wamberg.

PET’s registreringer skal ses i relation til PET’s virke, som ifølge Justitsministeriets bestemmelser er at ”overvåge, forebygge og modvirke foretagender og handlinger, som må antages at rumme en fare for rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsordning, herunder i første række de i straffelovens kapitel 12 og 13 omhandlede forbrydelser”.¹⁰ Registreringer foretaget i dette øjemed betegnes af PET som ”belastende” eller ”belastede” registreringer. Herudover er der foretaget en omfattende registrering af personer på grundlag af undersøgelser til brug for sikkerhedsgodkendelser hos visse offentlige myndigheder. Disse registreringer går under betegnelsen ”ikke belastende” eller ”ikke belastede” registreringer.¹¹

PET’s register bestod indtil 1990 af såkaldte tromler, hvorpå der var ophængt strimler med navne i alfabetisk rækkefølge. Tromlesystemet blev indført efter svensk forbillede. Systemet muliggjorde, at oplysninger om alle registrerede personer kunne samles på ét sted, hvorfor det var muligt at foretage hurtige søgninger i forbindelse med personundersøgelser. En medarbejder i PET kunne således på baggrund af navneoplysninger fastslå, om en person var registreret på tromlen. Tromlen var dog ikke kun et personregister. Der var også strimler med forskellige former for krydshenvisninger til partier, organisationer, firmaer, mv. Antallet af tromlestrimler var derfor ikke lig med antallet af registrerede personer.

¹⁰ PET, *Redegørelse*, s. 7.

¹¹ Det fremgår af PET’s akter, særlig fra Revisionsafdelingen, at man i forbindelse med årsopgørelser ofte har anvendt udtrykket ”belastede registreringer”.

PET's register bestod indtil 1990 af tromler, hvorpå der var ophængt strimler med navne i alfabetisk rækkefølge. I 1990 blev registraturen overført til EDB (PET's arkiv).

En person kunne enten være registreret på en *emnesag* eller en *personsag*. Eksempelvis kunne en person være registreret på en emnesag vedrørende spionage på grund af en enkelt belastende oplysning. Hvis der efterfølgende indløb andre registreringsværdige oplysninger, kunne personen omregistreres med et B-nummer, der henviste til en nyoprettet personsag i PET's arkiv. På et ikke nærmere kendt tidspunkt efter 1970 blev det almindeligt, at PET overgik til at registrere personer med et B-nummer fra første registreringsværdige oplysning.

PET førte også lister med fortløbende B-numre, således at man alene ud fra B-nummeret kunne finde frem til den pågældende persons navn. På B-nummerlisterne anførtes tillige makuleringsdatoer i forbindelse med den løbende revision af tromlen. B-nummerlisterne kan opfattes som en slags hukommelse over, hvem der har været registreret i PET's arkiv, og hvornår de pågældende personers registreringer er blevet makuleret.

Makuleringer foregik på følgende måde: Var der tale om en registrering på en emnesag, anførte man en makuleringspåtegning ud for den pågældende person på emnesagen. Efterfølgende destruerede man tromlestrimlen. Drejede det sig om personsager i PET's arkiv, blev disse fremtaget og makuleret. Tromlestrimlerne blev efterfølgende optalt til brug for de årlige revisionsrapporter og derpå makuleret. I samme forbindelse anførtes makuleringspåtegninger på B-nummerlisterne. Rækkefølgen af de forskellige trin i revisionen (sagsmakule-

ring, nedtagning og makulering af strimler samt ajourføring af B-nummerlister) har dog ikke været den samme i hele perioden.

Praksis, som ifølge PET var godkendt af skiftende justitsministre, var, at man anså en person for registreret, såfremt den pågældendes navn var anført på en tromlestrimmel, der var ophængt på tromlen.¹² Hvis PET på vegne af en af forespørgende myndighed, der skulle foretage en sikkerhedsgodkendelse, undersøgte, om en person var registreret med belastende oplysninger, og såfremt dennes navn ikke fandtes på tromlen, blev det meddelt, at der ikke forelå ufordelagtige oplysninger om vedkommende. Den sikkerhedsundersøgte person ville efterfølgende blive registreret på tromlen i PET som en sikkerhedsundersøgt person, om hvem der ikke forelå belastende oplysninger. Af samme grund skelnede man i årsopgørelserne fra Afdeling A mellem *registreringer* og *nyregistreringer*. Sidstnævnte kategori talte de i årets løb tilkomne registreringer af personer, om hvem der forelå belastende oplysninger (og dermed ikke sikkerhedsundersøgte personer generelt). Førstnævnte kategori inkluderede derimod alle registreringer på tromlen. Nyregistreringer blev fra omkring 1971 forelagt Wamberg-udvalget, som også tog stikprøver af registreringer.

Det blev ikke anset for en registrering, hvis en person blot var nævnt i en rapport eller i et avisudklip opbevaret i en aktpakke i PET's arkiv. Registrering skete kun på tromlen. Personoplysninger kunne også opbevares i de såkaldte arbejdskartoteker, der, som navnet angiver, er de arbejdsnotater, herunder noteringer af navne, som en PET-medarbejder typisk fører i sit daglige arbejde. Arbejdskartoteker fandtes både i regionsafdelingerne og i Centralafdelingen. Først i 1985 godkendtes retningslinjerne for PET's brug af arbejdskartoteker. Dertil kom, at PET kunne *inddække* (dvs. tilføje eller lægge) navnelister på eksisterende emnesager, uden at disse blev anset for egentlige registreringer. Navnelister måtte ifølge en tolkning foretaget af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 ikke være systematiserede, eksempelvis alfabetisk.

PET's struktur 1968-1989

Der vil i beskrivelsen ofte blive henvist til en række organisatoriske forhold og udtryk såsom *Centralafdelingen*, *regionerne*, *Afdeling A*, *Afdeling 1*, *Revisionsafdelingen*, og *kontaktmandsordningen*. Der skal derfor indledningsvist redegøres

12 PET, emnesag: "Notat om Politiets Efterretningstjenestes registreringspraksis", 16. januar 1978.

for PET's opbygning, både regionalt og centralt, da forholdet har betydning for forståelsen af registreringsproblematikken.

PET har oplevet en markant stigning i dets normativ siden oprettelsen i 1950-51. Det fremgår af en rapport fra 1957, at PET (samt Københavns Politis Efterretningsafdeling), havde 124 fastansatte medarbejdere fordelt mellem jurister, kontorpersonale og politifolk.¹³ Pr. 1. januar 1969 var der 163 ansatte.¹⁴ I 1979 lå tallet på ca. 200,¹⁵ i 1988 på 326,¹⁶ i 1998 på ca. 370.¹⁷ Dette tal er fordoblet i det seneste tiår. De ansatte har været fordelt mellem politikredsene og regionerne i provinsen og Centralafdelingen (PET's hovedkontor) i København. Centralafdelingen har i takt med det stigende normativ og medfølgende bevillinger, og med forandringerne i tjenestens prioriteringer, trusselsbillede og opgaver løbende justeret den organisatoriske opbygning.¹⁸

I perioden umiddelbart efter regeringserklæringen var PET inddelt i fem afdelinger (A-E), der fungerede som henholdsvis sekretariat, sikkerhedsafdeling, indhentningsafdeling, bearbejdningsafdeling og observationstjeneste.¹⁹ Nye afdelinger kom til efterfølgende, men en reform af tjenesten ultimo 1984 bragte antallet af afdelinger ned på fire. Vigtig i forhold til registreringsproblematikken er Afdeling A (sekretariat), der i 1984 fik betegnelsen Afdeling 1. Afdelingen tog sig af journalisering og klassificering af sager, registratur, arkiv og revision, og gik ofte under navnet Revisionsafdelingen, en betegnelse, der ses anvendt nedenfor. Også betegnelsen revisionsholdet ses ofte benyttet i PET's materiale om den gruppe af medarbejdere, der forestod den løbende revision og makulation af PET's akter.

13 JM, ujournaliseret: "Redegørelse for PET-udvalgets undersøgelser og overvejelser", Udateret rapport formentlig fra 1957.

14 Kommissionens arkiv: Udskrift fra database vedr. nuværende og tidligere ansatte i PET, vedhæftet brev fra PET til Kommissionen, 14. april 2008.

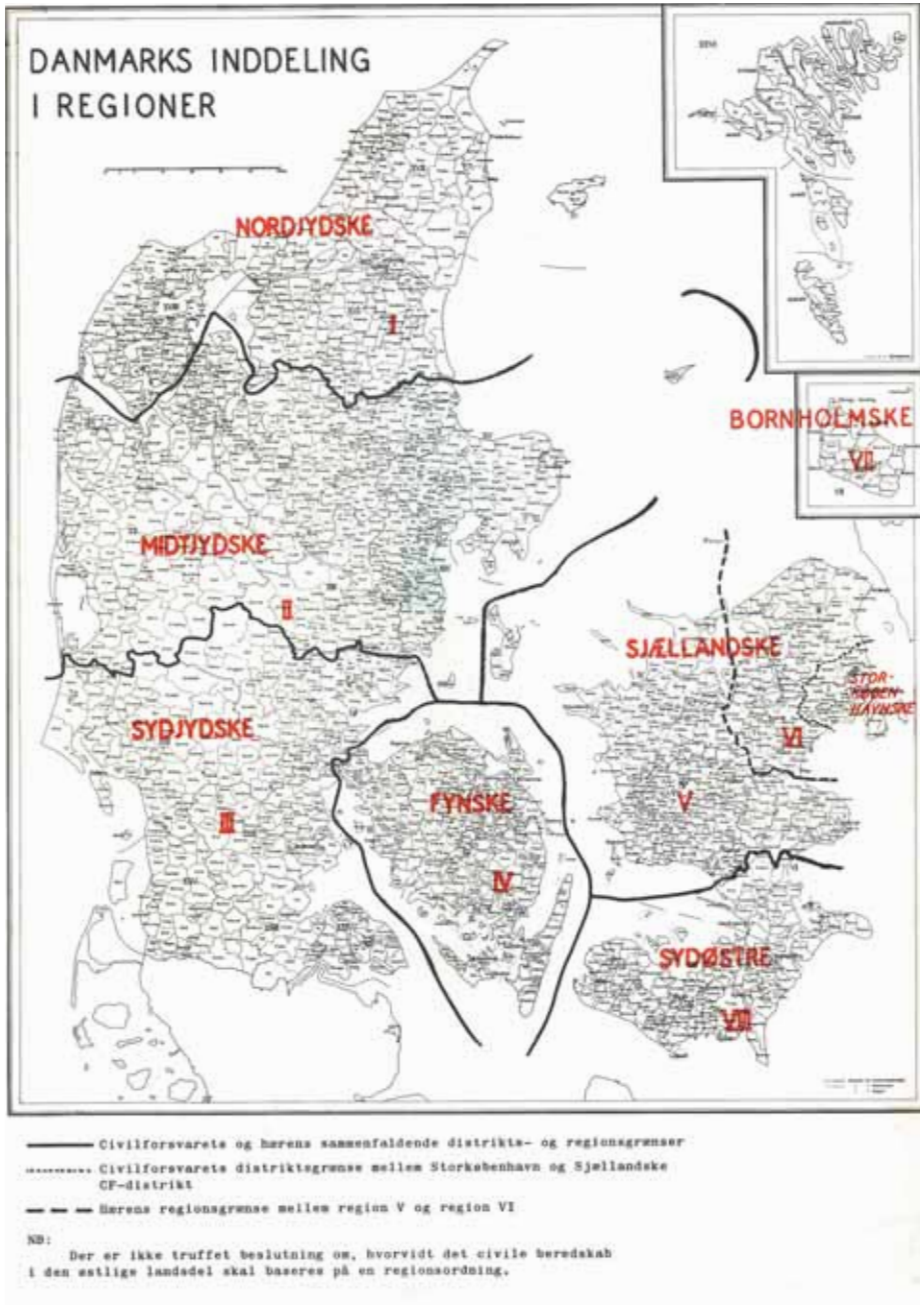
15 PET, administrativ sag: Brev af 16. maj 1979 fra PET til Rigspolitichefens afdeling B. Tal kun for Centralafdelingen.

16 Ibid., administrativ sag: Årsberetning 1987 for Politiets Efterretningsstjeneste. Opgørelsen er pr. 31. december 1987.

17 PET, *Redegørelse*, s. 10.

18 En grundigere beskrivelse af disse forandringer er foretaget i Kommissionens beretning, bind 1.

19 PET, ujournaliseret sag: "Dagsbefaling nr. 91", 13. december 1968, gældende fra 1. januar 1969.

Kort over militærets og civilforsvarets regioner fra begyndelsen af 1960'erne. PET's regionsopdeling i 1969 fulgte i det store hele denne skitse. Dokumentet er fundet i Justitsministeriets Arkiv.

En af de mest betydningsfulde organisationsændringer skete året efter regeringserklæringens udsendelse, i 1969, hvor det blev besluttet at stationere et antal kriminaltjenestemænd hos regionspolitimestrene i politiregionerne.²⁰

PET's nye opdeling på regioner svarede nogenlunde til civilforsvarets og militærets distrikter. Når Region VI ikke omtales i forbindelse med ændringen, skyldes det, at politikredsene 1-8 i det storkøbenhavnske område hørte under Centralafdelingen. Oprettelsen af efterretningsafdelinger på regionsplan betød en ny måde til at samordne og føre tilsyn med efterretningsarbejdet i de 72 politikredse. Det blev herigennem muligt at oprette stillinger, hvis jobområde alene var efterretningsarbejde og ikke almindeligt kriminalpolitiarbejde. Det havde tidligere været et problem, at stationslederne i de enkelte kredse inddrog det udtagne efterretningspersonale i det daglige kriminalpolitiarbejde – ”til skade for de efterforskningsmæssige opgaver”, som der står at læse i en PET-rapport fra den 6. januar 1969.²¹ Den nye ordning havde tillige den fordel, at man fra centralt hold ikke længere skulle have den samme tætte og tidskrævende forbindelse (kontaktmandsordning) til samtlige politikredse, idet regionskontorerne overtog nogle af disse forpligtelser.²²

Den nye regionsordning var dog ikke ensbetydende med, at politikredsene mistede deres betydning. Det var fortsat nødvendigt for Centralafdelingen at have kontakt til politikredsene, der kunne videreformidle oplysninger fra det almindelige politi, som kunne være af efterretningsmæssig værdi og måske føre til registrering, notering i arbejdskartoteker eller ligefrem foranledige en overvågning. Kontaktmandsordningen var oprindeligt blevet indført i 1952. I forbindelse med oprettelsen af regionskontorerne i 1969 og politikredssammenlægningen i 1973 blev antallet af kontaktmænd nedbragt markant, og pr. 31. oktober 1984 var antallet af kontaktmænd i politikredsene opgjort til 39.²³ Det nævnes som et problem i midten af 1980'erne, at kontaktmændene i samtlige politikredse langsomt var blevet inddraget i andre arbejdsopgaver, således at ingen længere reelt var fuldtidsbeskæftiget med efterretningsarbejde. Det blev påpeget som en svaghed

20 PET, administrativ sag; Rigspolitchefen, ”Kundgørelse B nr. 23”, 23. juli 1969, underskrevet Heide-Jørgensen/Arne Nielsen.

21 Ibid., administrativ sag: ”Vedr.: Interne betragtninger i forbindelse med en omlægning af efterretningsarbejdet i politikredsene til en regionsordning”, notat af 6. januar 1969, udarbejdet af kriminalkommissær Hans Christensen.

22 Ibid., administrativ sag: ”Kriminalkommissær Hans Christensens beretning til regionsafdelingsmødet den 17.-18. oktober 1972 på hotel Hvide Hus i Maribo”.

23 Ibid., Region III : ”Beretning vedrørende kontaktmandsordningen”, 31. oktober 1984.

ved systemet, at kontaktmændene på grund af andre opgaver havde stadig større vanskeligheder ved at sikre, at oplysninger, der var relevante for PET, også blev kanaliseret videre til tjenesten. Det blev således konstateret ved besøg i politikredsene, at der lå informationer af efterretningsmæssig værdi, der ikke var blevet indberettet. Omvendt konstateredes det også, at Centralafdelingen glemte at informere politikredsene. Kontaktmændenes rolle var langsomt blevet reduceret til stort set kun at beskæftige sig med baggrundsundersøgelser i forbindelse med personsikkerhedsgodkendelsessager. Der blev derfor ultimo 1984 drøftet en række tiltag med henblik på at forbedre kvaliteten af efterretningsarbejdet, bl.a. at gøre stationslederne i kriminalpolitiet direkte ansvarlige for efterretningsarbejdet i politikredsene.²⁴

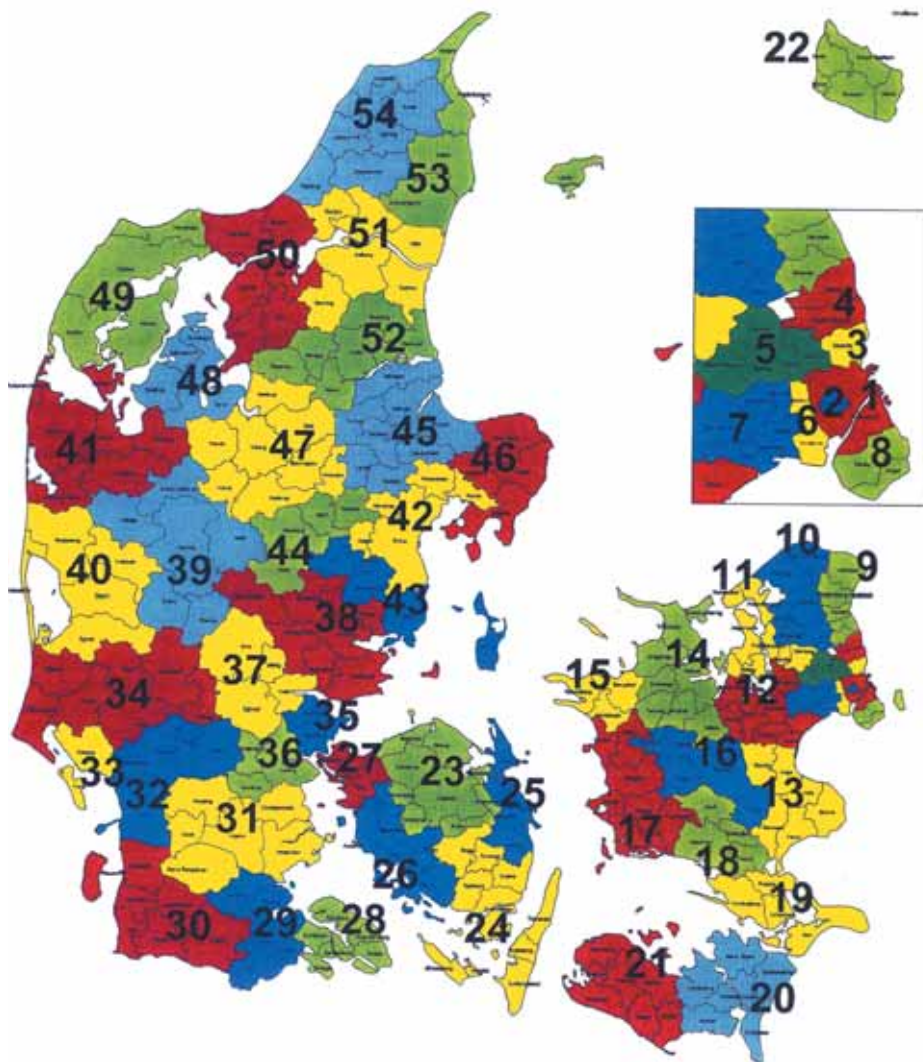
Som det fremgår af Kommissionens beretning, udviklede regionerne sig forskelligt: Nogle regioner blev mere operativt orienterede og iværksatte overvågningsoperationer i samarbejde med eksterne samarbejdspartnere. Andre regioner arbejdede mere traditionelt med fokus på notering og systematisering af oplysninger indhentet fortrinsvis fra åbne kilder. Region IV (Fynsområdet) og Region II (Århusområdet) er eksempler på regioner, der vægtede det operative aspekt højt.²⁵ I Region I (Nordjylland) arbejdede man mere traditionelt med indsamling fra åbne kilder, gerne aviser, og kun i mindre omfang med lukkede kilder. I Region III (Haderslev), som var en grænseregion, var samarbejdet med nordtyske myndigheder højt prioriteret. Derudover kan nævnes Region V (Slagelse) og VII (Bornholm). I årene efter regeringserklæringen blev det kutyme, at lederne af regionsafdelingerne mødtes med centralledelsen for at diskutere og evaluere samarbejdet og orientere om igangværende operationer.

At regionsafdelingerne udviklede sig forskelligt skyldes i et vist omfang den måde, hvorpå de blev modtaget af den lokale stationsleder. Nogle steder udviklede der sig et frugtbart samarbejde med det øvrige kriminalpoliti, hvilket gjorde visse typer af operationer, der krævede supplerende mandskab og materiel, lettere at gennemføre. Andre steder accepterede stationslederne kun nødtvungent at give husly til PET.²⁶ Det var derfor magtpåliggende for PET at give regionskontorerne de bedst mulige arbejdsvilkår fra begyndelsen og dermed også uaf-

²⁴ Ibid.

²⁵ Udvidelsen af aflytningskapaciteten i regionsafdelingen i Odense til at omfatte hele Danmark vest for Storebælt har givet også bidraget til det mere operative fokus.

²⁶ PET, administrativ sag: "Kriminalkommissær Hans Christensens beretning til mødet på hotel Hilltop i Skive den 26. og 27. oktober 1971".

Billedet viser Danmarks politikredsinddeling efter 1973, hvor antallet af politikredse reduceredes fra 72 til 54. Kilde: Politikkommissionen, *Betænkning om politiets struktur* (Statens Information, 2002, s. 29).

hængighed i forhold til stationslederen. Afdelingerne fik eget kontormateriel og egne stempler for at markere selvstændigheden i forhold til kriminalpolitiet på stationen. Det blev ligeledes betonet fra centralt hold, at regionsafdelingerne kun havde én chef, nemlig chefen for Politiets Efterretningstjeneste.²⁷ I praksis var regionskontorerne dog stadig afhængige af et godt forhold til stationslederne og det lokale kriminalpoliti. En anden årsag til, at regionsafdelingerne udviklede sig forskelligt, var, at der var relativt få fuldtidsansatte efterforskere, hvorved regionsafdelingens profil i høj grad kom til at afspejle den enkelte PET-medarbejders temperament. Nogle medarbejdere var til det mere opsøgende og kontaktskabende arbejde, andre foretrak skrivebordsarbejde samt indsamling og systematisering af oplysninger fra fortrinsvis åbne kilder.

Som nævnt i forrige afsnit fandt registrering alene sted i Centralafdelingens Afdeling A (senere Afdeling 1) på basis af indberetninger tilsendt denne fra regionsafdelingerne. Regionens arkiv bestod af genparter og kom dermed til at fungere som et spejl af Centralafdelingens arkiv. Oprettelsen af regionerne medførte, at man flyttede og samlede genparter af registreringer og underliggende sager fra politikredsene til regionsbyerne. I foråret 1969 foretog man en revision, som pr. 1. marts havde nedbragt de registrerede i politikredsene i provinsen til 4.991 personer, og det følgende år kom tallet i de nye regioner under 2.500 personer. Der var her tale om egentlig belastende registreringer. I disse tal indgik altså ikke de registrerede personundersøgelser (baggrundsundersøgelser), som i første halvår af 1969 androg 11.717 personer på landsplan. Af disse var de 9.214 undersøgelser foretaget for Forsvaret.²⁸ Regionernes kartotek har altså sædvanligvis rummet navnehenvvisninger på personundersøgelser i et tal, som ret betydeligt oversteg antallet af belastende registreringer.

I begyndelsen blev oplysningerne dog opbevaret på forskellige måder i politikredsene, hvilket blev et tilbagevendende punkt på dagsordenen på møder med Centralafdelingen. En rapport fra 1970 forklarer, at der var for store forskelle på ”registreringsmetoderne” i kredsene i de enkelte regioner.²⁹ Et væsentligt arbejde forestod således med at standardisere kartotekskort, tekststempler, anføringsmå-

27 Ibid.

28 PET, administrativ sag: ”Vedr. regionsafdelingernes registreringer”, 17. maj 1970. Politikredsene i hovedstaden (1-8) var ikke medregnet i denne opgørelse, da de som angivet administrativt hørte under Centralafdelingen.

29 Ibid., administrativ sag: ”Betragtninger vedrørende regionernes afgivne beretninger den 3. februar 1970”.

der mv.³⁰ Det blev også kutyme, at regionerne i en årlig rapport redegjorde for den politiske situation i området og for de væsentligste overvågningsoperationer, der var løbet af stablen i det forgangne år. Senere kom et andet stridspunkt på dagsordenen, nemlig regionernes opfattelse af, at Centralafdelingen ikke i tilstrækkelig grad orienterede med hensyn til, hvordan registreringsreglerne skulle tolkes. Der var i en periode i 80'erne tillige den opfattelse i Region I og IV, at man ikke fik tilbagemeldinger fra centralt hold med hensyn til, om de personer, som regionen mente skulle registreres, nu også blev det. Afdelingen besluttede derfor i protest at registrere på egen hånd. Denne oplysning skal dog tages med et gran salt, idet registrering kun kunne foregå på tromlen i Centralafdelingen, mens en kopi af de relevante akter skulle forefindes i regionen.³¹

30 Ibid., administrativ sag: "Sagen vedrørende forslag til ensartet registrerings- og arkiveringssystem i regionsafdelingerne", 21. oktober 1970.

31 Se kapitel 14.

1. REGERINGSERKLÆRINGEN AF 30. SEPTEMBER 1968

De principielle hensyn: Retssikkerhed og statens sikkerhed

Under den kolde krig tog skiftende regeringer gerne to principielle hensyn vedrørende PET's virke: På den ene side skulle PET fungere som en effektiv sikkerhedstjeneste, hvilket indebærer, at tjenesten beskæftigede sig med visse former for lovlig politisk virksomhed, der erfaringsmæssigt kunne dække over eller kunne frygtes at udvikle sig til ulovlige aktiviteter. På den anden side måtte man ud fra en retssikkerhedsmæssig og demokratisk betragtning sikre, at den politiske registrering ikke blev mere omfattende end nødvendigt.

I efterkrigstidens offentlige debat udtryktes ofte den opfattelse, at danske statsborgeres deltagelse i lovlige politiske aktiviteter, eksempelvis som medlemmer af et parti, der var godkendt som opstillingsberettiget af Indenrigsministeriet, eller som deltagere i en lovlig demonstration, ikke måtte føre til registrering i politiets efterretningstjeneste. I 1960'erne skærpedes kritikken af PET's registreringer, der i 1964 skønsmæssigt blev anslået til at omfatte ca. 250-300.000 registreringer. Antallet af danske statsborgere, der var registreret alene på grund af et bestemt politisk tilhørsforhold, lå dog snarere i omegnen af de 40.000.³² Til sammenligning havde DKP og SF på dette tidspunkt henholdsvis 8.000 og

32 Oplysningen om tallet 250-300.000 for 1964 er givet på et møde i Wamberg-udvalget den 4. februar 1966. Jf. Kommissionens beretning, bind 2. Dette tal skal dog tages med det væsentlige forbehold, at der i de nedfældede oplysninger om registreringer ofte ikke gøres opmærksom på, hvorvidt der er tale om antallet af strimmeloplysninger på tromlen eller antallet af registrerede personer, ligesom der ikke skelnes mellem registreringer vedrørende politiske forhold eller sikkerhedsundersøgelser. Denne problematik er behandlet udførligt nedenfor.

3.000 medlemmer. Bekymringen gik blandt andet på, at de mange registreringer kunne få befolkningen til at afholde sig fra at være politisk aktiv. Set i forhold til den samlede danske befolkning var der da også tale om et ikke ubetydeligt antal registreringer, og sammenlignet med den stadig ringere tilslutning til DKP, der ikke blev repræsenteret i Folketinget i 1960, og de relativt få medlemmer, som SF og VS (fra 1967) havde, var der tale om en omfattende informationsophobning i tjenesten. Opfattelsen af, at PET var gået for vidt i sine registreringer, deltes af politikere på Christiansborg på tværs af partiskel.³³

Skiftende regeringer har afvejet de i befolkningen og på Christiansborg udtrykte bekymringer mod det hensyn, som man har ment at måtte tage til statens sikkerhed. Dette modhensyn har ført til situationer, hvor regeringen på grund af de kritiske røster i det politiske bagland og offentligt pres har tilkendegivet ét, men foretaget sig noget andet (fordi statens og dermed danske sikkerhedsinteresser ifølge de ansvarlige ministre stod på spil).

Situationen på efterretningsområdet under den kolde krig kan sammenlignes med et andet eksempel fra sikkerhedspolitikken, hvor regeringen var af den opfattelse, at situationen krævede en handlemåde, der ikke ville blive mødt med forståelse: I 1957 accepterede den danske regering stiltiende, at USA stationerede atomvåben på Grønland. Aftalen, som stred imod regeringens officielle udtalelser, blev således holdt skjult for den kritiske offentlighed.³⁴ Selv om der er tale om to for så vidt helt forskellige spørgsmål og situationer, vidner håndteringen af efterretningsspørgsmål og stationeringen af kernevåben på Grønland om socialdemokratiske og borgerlige regeringers politik under den kolde krig: Den inddæmbar, at man ikke informerede om sikkerhedspolitiske dispositioner, som ansås for nødvendige, men som var upopulære i dele af befolkningen og i det politiske bagland.

Som det vil fremgå af dette bind, har PET i perioder handlet i modstrid med en i offentligheden udbredt forventning om, hvilke kriterier der kunne lægges til grund for en personregistrering. Ses PET's registreringspraksis imidlertid i forhold til de instrukser, ordrer og tilkendegivelser, skriftlige eller mundtlige, som tjenesten har modtaget fra Justitsministeriet, den ansvarlige minister og re-

33 At der var skepsis både i partiet Venstre og i Det Radikale Venstre fremgår af Kommissionens beretning, bind 2, og af nedenstående analyse.

34 Henrik S. Nissen, *Landet blev til by. Gyldendal og Politikens danmarkshistorie*, bind 14 (København, 2004), s. 256-257. Se i øvrigt DUPI, *Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-1968* (København, 1997), s. 277-302.

geringen, stiller situationen sig anderledes. Det er Kommissionens indtryk, at PET har lagt vægt på at handle inden for de rammer, som Justitsministeriet eller regeringen har afstukket skriftligt eller mundtligt.

Skiftende regeringerne har ikke fundet det hensigtsmæssigt at forklare offentligheden og Folketinget om de vanskeligheder, som var forbundet med en for omfattende indskrænkning i efterretningstjenesternes virke. Koldkrigs-klimaet, partipolitiske hensyn og hensynet til statens sikkerhed har spillet en altoverskyggende rolle for sådanne beslutninger. I forhold til Folketinget har det givet haft indflydelse, at regeringen ikke agtede at dele informationer om sikkerhedspolitikken, herunder PET's registreringspraksis, med venstrefløjspartier, som nok var lovlige, men som den ikke i alle henseender anså for nationalt pålidelige. Regeringen fandt det mere hensigtsmæssigt, at man i forhold til PET's registreringer på det politiske område indførte begrænsninger, som udadtil gav indtryk af at være mere omfattende, end de i virkeligheden var. Et kort historisk rids kan illustrere denne pointe: Et cirkulære fra 1947, som blev til i et politisk klima præget af en offentlig debat om de politiske kartoteker, begrænsede PET's muligheder for registrering af lovlige politisk virksomhed.³⁵ Det kan imidlertid dokumenteres, at Ministeriet Hedtoft kort efter den såkaldte "påskekrise" i 1948 sanktionerede, at PET på trods af 1947-cirkulæret kunne registrere kommunister.³⁶ Tilladelsen til at registrere kommunister blev meddelt PET skriftligt den 4. maj 1948.³⁷ Regeringen ophævede dermed reelt bestemmelsen fra 1947 vedrørende registrering af lovlige politisk virksomhed. I januar 1952 modtog PET en ny instruks, som ophævede cirkulæret fra 1947, og dermed kodificeredes den praksis, at man siden 1948 havde registreret danske kommunister. Justitsminister Hans Hækkerups efterfølgende instruks fra 1953 strammede igen reglerne for registrering, som nu kun gjaldt "det absolut påkrævede". Stramningen skal givet ses i lyset af den genoplussede "kartoteksdebat". En liste fra 1957 viser imid-

35 Justitsministeriets cirkulære af 31. maj 1947 understreger, at politiets efterretningsvirksomhed har til formål at afværge anslag mod statens sikkerhed og den indre orden, og at politiet derfor skulle indhente oplysninger om bl.a. spionage, sabotage og femtekolonne-virksomhed. Det understreges også, at registrering af de indsamlede oplysninger "må ikke finde sted alene på grundlag af en persons lovlige politiske virksomhed", og hvis der fandtes "sådanne kartoteker eller lignende", skulle de tilintetgøres. Jf. Kommissionens beretning, bind 6.

36 "Påskekrise" kaldes den stemning af usikkerhed, der opstod i regering og Forsvar efter den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslovakiet. Se Kommissionens beretning, bind 5 og 6.

37 JM, Departementschefens pengeskab: Dokument dateret 4. maj 1948. Se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 6.

lertid, at PET havde genoptaget registreringen. Det var som nævnt andetsteds i Kommissionens beretning kommunistregistreringen, der udgjorde kernen i PET's arbejde, også efter 1953.³⁸ Regeringserklæringen af 30. september 1968 kan ikke forstås uafhængigt af denne politiske og historiske erfaring på efterretningsområdet, hvorefter justitsministeren ændrede praksis uden at orientere hverken Folketing eller offentlighed.

Det synes at have ligget Justitsministeriets afgående departementschef i 1968, Vilhelm Boas, på sinde, at regeringserklæringen ikke måtte blive en hindring for PET's fremtidige virke. Boas, der havde været i Justitsministeriet siden 1925, var også departementschef i den periode i begyndelsen af 1950'erne, hvor der var en klar diskrepans mellem de omfattende registreringer, som PET foretog, og justitsministerens kortfattede tilkendegivelser i Folketinget om, at PET kun foretog de absolut påkrævede registreringer.³⁹ Det er således næppe en tilfældighed, at ordlyden i regeringserklæringen fra 1968 svarer til 1947-cirkulæret, som ligeledes var resultatet af en offentlig debat om de politiske kartoteker.

Regeringserklæringen af 30. september 1968 udtrykte, at såfremt en dansk statsborger måtte være registreret alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, skulle registreringen slettes, og vedkommendes personsag makuleres. Erklæringen balancerede i forlængelse af tidligere debatter mellem de helt grundlæggende sikkerhedsmæssige og retssikkerhedsmæssige hensyn, som regeringen måtte tage, men endte med at betone borgerens ret til politisk frit at kunne udfolde sig:

”Regeringen har i dag besluttet, at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

At sådanne registreringer hidtil har fundet sted har ofte givet anledning til debat både under den nuværende og tidligere regering.

Det beror naturligvis på et skøn, om registreringer af denne art er nødvendige. De sikkerhedsmæssige hensyn står her over for hensynet til, at den enkelte borger frit kan udfolde sig.

Principielt må det erkendes, at en virksomhed, der holder sig inden for de grænser, der er afstukket ved lovgivningen, ikke bør give anledning til registrering hos politiet. Efter at have afvejede disse modstående hensyn har regeringen fundet det forsvarligt efter omstændighederne at opgive registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

38 Se Kommissionens beretning, bind 6.

39 Vilhelm Boas begyndte sin karriere i Justitsministeriet i 1925, blev kontorchef i 1939 og departementschef i 1950. Han afløstes af Niels Madsen i efteråret 1968.

Såfremt der fra tidligere måtte være registrerede oplysninger af denne art vil de blive tilintetgjort.”⁴⁰

Justitsministeriets måde at håndtere registreringsspørgsmålet på i perioden 1947-1953 må nødvendigvis indgå i analysen af denne tekst. Begrænsningerne i PET's muligheder for at registrere var ud fra denne historiske og politiske erfaring ikke nødvendigvis så markante, som man i offentligheden kan have opfattet dem. Regeringserklæringen af 1968, der blev tilføjet som punkt 7 til 1953-instruksen, vendte således tilbage til udgangspunktet fra 1947, idet den udtrykte, at "...registrering af danske statsborgere må ikke finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed."

Et notat udarbejdet i Justitsministeriet den 14. september 1968, dvs. to uger inden regeringserklæringens vedtagelse, forklarede nærmere, hvordan denne tilføjelse til instruksen skulle fortolkes. Den i notatet af 14. september 1968 anførte tolkning af regeringserklæringen er ikke sammenlignelig med indholdet af Justitsministeriets meddelelse af 4. maj 1948 vedrørende 1947-cirkulæret; men hensigten med begge dokumenter var den samme: At sikre, at PET fortsat kunne foretage og opretholde de nødvendige registreringer. Før en grundigere analyse af notatet af 14. september 1968 foretages, skal der redegøres for, hvilken holdning de politiske partier havde til regeringserklæringen.

Den politiske uenighed i VKR

I perioden fra Wamberg-udvalgets oprettelse i 1964 og frem til regeringserklæringens vedtagelse i 1968 havde efterretningstjenesten været trængt i defensiven politisk, idet der både i offentligheden og blandt politikere på Christiansborg udtryktes kritik af, at PET registrerede danske statsborgere i for stort et omfang. Og som nævnt andetsteds i Kommissionens beretning havde en regeringserklæring også været drøftet i Krag's regeringstid.⁴¹ Presset på efterretningstjenesterne havde i 1965-67 tillige ført til en omfattende makulering af sager i PET's arkiv. Ifølge en notits udformet af PET den 28. februar 1966 havde revisionen i det forløbne halvår resulteret i makulation af 56.413 registreringer.⁴² Flere aviser kritiserede PET, og ikke overraskende førte kommunistpartiets avis Land og Folk kam-

40 Afskrift af regeringserklæringen af 30. september 1968, PET, emnesag.

41 Jf. Kommissionens beretning, bind 2.

42 PET, ujournaliseret sag: "Vedr. revision", notits, 28. februar 1966.

pagner imod registreringerne⁴³, ligesom VS i 1968 barslede med et lovforslag, der skulle forbyde registrering af politisk tilhørsforhold i efterretningstjenesten. Ønsket om en begrænsning i registreringerne havde også vundet genhør hos borgerlige politikere. Kræfter i Det Radikale Venstre opfattede registreringerne af lovlig politisk virksomhed som et demokratisk og retssikkerhedsmæssigt problem. Også i Venstre var der uenighed. Dertil kom, at Socialdemokratiet, efter partiet kom i opposition i 1968, benyttede spørgsmålet til at lægge politisk pres på den nye borgerlige regering. Socialdemokraterne var bevidste om, at de borgerlige partier var uenige i registreringsspørgsmålet.

Uenigheden i VKR om efterretningstjenesterne kom frem allerede under regeringsforhandlingerne i januar 1968. Det Radikale Venstre fremlagde ved den lejlighed et forslag om at begrænse PET's registreringer. Hilmar Baunsgaards notater fra forhandlingerne viser, at man under dagsordenspunktet "De politiske kartoteker" diskuterede "et forslag til sikring af privatlivets fred".⁴⁴ Det fremgår af referatet af regeringsforhandlingerne den 29. og 30. januar 1968, at man blev enige om at udskyde spørgsmålet, idet "justitsministeren snarest muligt skal undersøge og afgive til regeringen en redegørelse for administrationen af lovgivningen vedrørende hemmelige kartoteker med henblik på at indarbejde bestemmelser vedrørende de politiske kartoteker i en i øvrigt videregående lovgivning om sikring af privatlivets fred".⁴⁵

43 Se "Efterretningsfolk som foto-amatører", 10. august 1966; "Rektor skulle stikke sine lærerstudende", 22. marts 1968; "De hemmelige kartoteker vil fortsat eksistere", 10. oktober 1968, *Land og Folk*.

44 RA, privatarkiver: Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pakke nr. 61: Håndskrevet notits fra januar 1968. Om Baunsgaard og regeringsforhandlingerne i øvrigt se Henning Nielsen, *Hilmar Baunsgaard. Statsminister med tv-tække* (Syddansk Universitetsforlag, 2005), s. 133-138.

45 RA, privatarkiver: Hilmar Baunsgaard, arkiv nr. 8064, pakke nr. 60: "Referat af forhandlingerne på møderne mandag den 29. og tirsdag den 30. januar 1968 indtil kl. 14.". Oplysningen i Baunsgaards notat bekræftes ligeledes af referatet fra Det Konservative Folkepartis gruppemøde den 30. januar 1968: "Der enedes om, at den nye Justitsminister skulle foretage en undersøgelse af, hvordan de hemmelige kartoteker blev administreret, så regeringen fik besked om, hvad der foregik på dette område." Referatet findes i RA, Privatinstitutioner, Det Konservative Folkeparti, B1.20, arkiv nr. 11.002, pk. 20. Af et brev fra et medlem af den radikale folketingsgruppe til Baunsgaard fra 8. januar 1969 fremgår det, at folketingsgruppen i forbindelse med regeringsforhandlingerne året før havde udarbejdet en "ønskeseddel" med partiets mærkesager og ønsker til et kommende regeringsamarbejde. Gruppemedlemmet meddelte i den forbindelse at punkterne 1-5 "er realiseret eller på vej til at blive det". Punkt 5 vedrørte netop spørgsmålet om "sikring af af privatlivets fred og borgernes demokratiske rettigheder", RA, Offentlige arkiver, Statsministeriet, Ministerarkiver, Hilmar Baunsgaard.

Der synes derfor ikke at være vedtaget noget endeligt om PET's registreringer under regeringsforhandlingerne. Kompromiset blev, at man lod ministeren undersøge sagens stilling, og at man efterfølgende diskuterede problemet internt i regeringen med henblik på at nå til enighed om en ny tekst. Dette kompromis er vigtigt at have for øje, når man efterfølgende vil søge at forstå regeringserklæringen og det, som kaldes for dokumentets *ophavssituation*.

Det er næppe korrekt at tage regeringserklæringen som et entydigt udtryk for, at regeringens tre partier var nået til enighed om et forbud mod registreringer af lovlig politisk virksomhed. For Det Radikale Venstre kan den have markeret et reelt ønske om at begrænse PET's registreringer (kræfter i partiets bagland ønskede endda helt at afskaffe dem), mens Det Konservative Folkeparti snarere har opfattet erklæringen som en måde at sikre, at PET kunne opretholde de vigtigste registreringer i PET's arkiv.⁴⁶ Det Konservative Folkeparti indtog positionen som det mest vestvendte danske NATO-parti, og en vidtgående skærpelse af registreringsreglerne blev beragtet som skadelig for NATO-samarbejdet. Vi ved kun lidt om Venstres holdning til registreringsspørgsmålet, dog lå partiet i visse generelle sikkerhedspolitiske spørgsmål tættere på Socialdemokratiets og Det Radikale Venstres politik.⁴⁷ I Venstres folketingsgruppe havde holdningerne til registreringsspørgsmålet og kontrollen med PET tidligere været delte. Dette fremgår af justitsminister K. Axel Niensens optegnelser af 17. december 1964.⁴⁸ En gennemgang af relevante akter i Venstres partiarkiv har ikke kunnet kaste

gaard, journalsager nr. 70-1-730-1, lb. nr. 5, brunt læg: regeringsforhandlinger jan. 1968, navn: Erik Hansen, saggruppe 72, journalnr. 2, årstal 69: Erik Hansen til Hilmar Baunsgaard, 8. januar 1969. Den amerikanske ambassade i København indberettede den 2. februar 1968 på baggrund af presseforlydender til det amerikanske udenrigsministerium, at den nye regering "ville lade justitsministeren undersøge problemerne med de hemmelige kartoteker (om subversive elementer)", National Archives, RG 59, Subject numeric files 1967-1969, pol den, box 2044, Amembassy Copenhagen til State Department, airgram 2. februar 1968. Den amerikanske interesse i spørgsmålet skal givet ses i sammenhæng med, at indskrænkning i PET's muligheder for at registrere danske statsborgere, eksempelvis på venstrefløjen, ud fra et amerikansk synspunkt kunne udgøre et sikkerhedsmæssigt problem, ikke mindst i forbindelse med behandlingen af visumansøgninger fra Danmark og sikkerhedsundersøgelser vedrørende personer, der skulle have direkte adgang til forsvarsområder på Grønland.

46 Se nedenstående analyse af Ninn-Hansens opfattelse og reaktion på regeringserklæringen.

47 Rasmus Mariager, "Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980'erne – og noget om socialdemokratisk exceptionisme i dansk samtidshistorie", *Historisk Tidsskrift*, 2, 2005, s. 581-83.

48 Jf. Kommissionens beretning, bind 2.

nærmere lys over, hvori denne uenighed bestod.⁴⁹ En sekundær kilde viser, at Venstres leder og udenrigsminister i VKR-regeringen, Poul Hartling, antagelig var imod en hver form for indskrænkning, også af formel karakter. En tidligere medarbejder i PET har oplyst, at Arne Nielsen fortalte ham, at Hartling indædt kæmpede for efterretningstjenestens sag: ”Arne Nielsen refererede, at udenrigsminister Poul Hartling til det sidste kæmpede imod en ophævelse af registreringen – ’det eneste mandfolk, der var til stede.’”⁵⁰ Udsagnet lader sig ikke verificere, men der foreligger flere vidnesbyrd om, at Hartling generelt udtrykte forståelse for efterretningsarbejdets betydning. På et møde i Asnæs om Venstres aktuelle politik i efteråret 1969 udtrykte udenrigsministeren sig i utvetydige vendinger om behovet for en effektiv efterretningstjeneste. Anledningen var den såkaldte Kejsergade-sag. Hartling ”gav i den forbindelse udtryk for at alle – også modstanderne af efterretningstjenester, af NATO, af Danmarks politiske system osv. – bør have frihed til at udtrykke deres mening og til at arbejde på at få tingene ændret. At nægte mindretallet ytringsfrihed vil ikke være i overensstemmelse med demokratiet, sagde han. Men hvis nogen vil søge at sætte deres meninger igennem med ikke-demokratiske metoder, må vi værgе os imod dem. Det har vi politiet til, og det bør ikke lægges til had for det. Det er også nødvendigt med en efterretningstjeneste, som er den mest defensive del af vort forsvar og på mange måder en fredsbevarende ting. Mange krigssituationer er kommet af, at man ikke vidste besked med, men mistroede hinanden.”⁵¹

49 RA, arkivnr. 11005; Venstres Folketingsgruppe: gruppemødereferater 1954-1971.

50 Kommissionens Arkiv; Toft-Nielsen, ”Politiets Efterretningstjeneste”. Udateret skriftlig redegørelse til Kommissionen fra tidligere politiassessor i PET, sandsynligvis forfattet i efteråret 1998 eller 1999, indgået til Kommissionen ultimo 2000.

51 ”Poul Hartling i Asnæs om Venstres politik”, *Holbæk Amts Venstreblad*, 21. november 1969, udklip i RA, privatarkiv 8134, Poul Hartling, kasse 2.

Unge studenter demonstrerer foran Kejsergade 2, som rummede en af Forsvarets aflytningscentraler. Afsløringen fik politiske efterdønninger på Christiansborg. Billedet blev bragt i Land og Folk den 24. oktober 1969 (Land og Folk/ABA).

Regeringserklæringen af 30. september 1968 skal ses som et kompromis mellem kræfter, der ville begrænse, og kræfter, som ville bevare PET's muligheder for at registrere. Regeringen betonedede udadtil borgernes ret til politisk frit at kunne udfolde sig, men accepterede indadtil, at PET fortsatte registreringerne hjemlet i en vidtgående tolkning af regeringserklæringen, herunder ordet "alene". At skiftende justitsministre har accepteret denne situation, fremgår af referaterne fra Wamberg-udvalget, hvis medlemmer gentagne gange i perioden 1968-1974 påpegede over for ministeren, at der efter deres opfattelse var en diskrepans mellem det sagte og det gjorde i registreringsspørgsmålet. Justitsministre, det være sig fra K, V og S, fulgte imidlertid ikke Wamberg-udvalgets opfordringer om at ændre ved eller i det mindste oplyse offentligheden eller Folketinget om denne situation. Socialdemokratiet, der kom til magten igen i efteråret 1971, bakkede dermed op om den tidligere borgerlige regerings linje.

Som det vil fremgå nedenfor, blev mange registreringer makuleret umiddelbart efter regeringserklæringen. Dog fulgte det af det nævnte justitsministerielle notat, dateret den 14. september 1968, at hvis for eksempel et aktivt medlem af

DKP (som jo var et lovligt parti) havde foretaget en rejse til et østland, kunne der være tilstrækkeligt grundlag til at foretage eller opretholde en registrering på tromlen og også videregive politiske oplysninger i sikkerhedsgodkendelsessager. Dette vigtige notat, hvis fem hovedpunkter præsenteres udførligt nedenfor, blev forelagt for Regeringens Sikkerhedsudvalg den 25. september 1968 og drøftet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968.⁵² På sidstnævnte møde gjorde både departementschef Niels Madsen og politiassessor Toft-Nielsen, der agerede stedfortræder for PET-chef Arne Nielsen, opmærksom på, at notatet måtte opfattes som PET's "retningslinjer" i registreringsspørgsmålet og tillige måtte ses som et udtryk for regeringens politik. Regeringen havde med andre ord accepteret en række undtagelsesbestemmelser, der skulle få indflydelse på PET's muligheder for at fastholde og foretage registreringer på det politiske område.⁵³

Harde regeringserklæringen af 30. september 1968 været udtryk for en fælles politisk forståelse og vilje til vidtgående begrænsning, var man næppe endt med at vedtage en regeringserklæring (som ikke er nogen veldefineret juridisk betegnelse) og en formulering, der lod sig tolke fordelagtigt for PET. Teksten i regeringserklæringen og i notatet af 14. september 1968 afspejlede et politisk kompromis mellem to synspunkter i VKR: Der blev tale om en begrænsning, men ikke en vidtgående begrænsning.

I sammenligning med de begrænsninger, der indførtes i perioden 1965-67, kommer dette forhold tydeligt frem. Medio december 1964 begyndte Wambergudvalget at presse på for at indskrænke registreringerne. I første omgang blev det bestemt, at abonnenter på Land og Folk ikke længere måtte registreres, men at stillere for DKP fortsat kunne registreres.⁵⁴ I 1967 blev det besluttet, at personer, der kun var kendte som anmeldere for DKP, skulle udskilles til makulation.⁵⁵ Figur 6 i nedenstående kapitel 6 viser, at der formodentlig makuleredes betydelig flere sager i 1965-1966 end i perioden umiddelbart efter regeringserklæringen af 30. september 1968.

Notatet af 14. september 1968 gav Justitsministeriets embedsmænd og PET mulighed for at disponere i forhold til, hvad de vurderede til at være i statens

52 Notatet er optrykt som bilag 1 i appendiks.

53 ESU: Referat af møde, 22. oktober 1968. Se i øvrigt nedenfor.

54 PET, ujournaliseret sag: "Forholdsordrer vedrørende registreringsproblemer og revision", 14. december 1964. Se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 6.

55 Ibid., "Direktiv for registrering", 3. marts 1967; "Vedr.: Revisionen", 26. januar 1967.

sikkerhedsmæssige interesse, samtidig med at regeringen med udsendelsen af regeringserklæringen også tog hensyn til de bekymringer, som udtryktes i offentligheden, det politiske bagland og særlig Wamberg-udvalget i forhold til retssikkerheden og demokratiet. Så sent som den 11. marts 1968 havde Wamberg-udvalgets formand udtrykt: "Man er opmærksom på, at det ikke kan undgås, at begrænsninger som de foreslåede vil medføre afbræk for efterretningstjenestens arbejde, men man finder disse begrænsninger nødvendige – og at altså hensynene til efterretningstjenestens effektivitet må vige – for hensynet til sikring af befolkningens demokratiske rettigheder".⁵⁶ Formanden for det udvalg, som skulle kontrollere PET's registreringer, vægtede på dette tidspunkt borgernes rettigheder over hensynet til efterretningstjenesten, idet han ikke anså statens sikkerhed for umiddelbart truet. I modsætning hertil kan nævnes Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, som i foråret 1968 udtrykte betænkelighed og bekymring ved udsigten til en stramning af registreringsreglerne.⁵⁷

Hvorvidt PET har "omgået" eller "overtrådt" regeringserklæringen, er et spørgsmål, som er blevet grundigt debatteret i medierne i det seneste årti. Spørgsmålet kan imidlertid ikke besvares uden blik for de nuancer, der findes i erklæringen, og som hænger sammen med de forskellige politiske viljer og intentioner, der har ligget til grund for dens tilblivelse. Det er således ikke muligt ud af de kilder, der belyser dokumentets *ophavssituation*, at udlæse én bestemt fortolkning af erklæringen. Det nærmeste, man kommer ad denne vej, er Justitsministeriets notat af 14. september 1968, som bestyrker det indtryk, at regeringserklæringen nok betød en begrænsning, men ikke en vidtgående begrænsning af PET's muligheder for at registrere danske statsborgere. Som det vil fremgå nedenfor, sanktionerede skiftende justitsministre fra K, V og S den i notatet anførte tolkning og den deraf afledte registreringspraksis. Dertil kommer, at den instruks, som regeringserklæringen blev omsat til, retligt havde karakter af en tjenestebefaling og derfor i princippet kunne fraviges med samtykke fra den overordnede myndighed, der havde udstedt befalingen, dvs. Justitsministeriet.⁵⁸ Sammenligningen med 1947-cirkulæret og ministeriets meddelelse af 4. maj 1948 er her nærliggende.

56 PET, ujournaliseret sag: Arne Niensens "Redegørelse vedrørende Politiets Efterretningstjenestes registreringer", 5. januar 1970, vedhæftet brev til Niels Madsen, dateret 6. januar 1970.

57 ESU: Referat af møde, 15. maj 1968.

58 Vedr. forholdet mellem PET og Justitsministeriet se Kommissionens beretning, bind 1.

Regeringens Sikkerhedsudvalg

Regeringserklæringens tilblivelse er belyst i en række kilder om møderne i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Den daværende chef for FE, oberst Erik Fournais, har for Kommissionen forklaret nærmere om et af de møder, han deltog i:

”Vidnet mener at huske, at de have nogle intense diskussioner om, hvor galt det kunne gå. Det, der dog beroligede dem lidt, var ordet ”alene”...Da regeringserklæringen var en kendsgerning, var der et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Efter mødet bad justitsminister Thestrup, [forsvarsminister] Ninn-Hansen, Arne Nielsen, Niels Madsen, Langseth samt vidnet og muligvis også Fischer om et møde, som foregik på Thestrups kontor. Vidnet husker dette møde meget tydeligt. Det var en meget varm dag i slutningen af september eller begyndelsen af oktober. Thestrup var den eneste minister, der var til stede i begyndelsen. Senere kom Ninn-Hansen og beklagede sig over varmen, smed jakken og smøgede ærmerne op og sagde: ”Nu skal I høre, hvad det drejer sig om. Vi fortsætter, som vi hele tiden har gjort, og siger udadtil, at vi nøje overholder regeringserklæringen”. Vidnet og Arne Nielsen brummede over dette og sagde senere til departementscheferne, at de mellem sig havde drøftet visse politikeres uheldige evne til skubbe embedsmændene foran, og at de kunne komme i knibe ved at følge Ninn-Hansens ”forslag”. De agtede derfor at følge regeringserklæringen. Niels Madsen var meget positiv over for at følge regeringserklæringen. Langseth sagde ikke noget, men vidnet tror ikke, at han sympatiserede med Ninn-Hansens forslag. Reaktionen mellem de øvrige deltagere var en brummen. Vidnet tror, at Thestrup også har haft en fornemmelse af, at sikkerheden kunne blive udvandet, og at han derfor ville give dem lidt rygstød gennem mødet. Thestrup var et overordentlig behageligt menneske at samarbejde med – meget hjælpsom og meget anstændig.⁵⁹

Mødet, som ikke er præcist datoangivet af Fournais, er givetvis det samme, som er omtalt i den konservative justitsminister Knud Thestrups dagbog den 9. september 1968, tre uger inden regeringserklæringens offentliggørelse.⁶⁰ Det var et møde, der foregik på Thestrups kontor, og hvor Arne Nielsen, Fournais, depar-

59 RB: Erik Fournais, 16. januar 2001.

60 Fournais har i en tidligere vidneforklaring i forbindelse med en auditørundersøgelse anført, at mødet muligvis fandt sted i 1970, hvilket, jf. ovenstående forklaring, ikke forekommer sandsynligt: “Ved et møde i sommeren 1970 i Justitsministeriet havde forsvarsministeren oven i købet vedrørende regeringserklæringen udtalt: “Vi gør, som vi altid har gjort, uanset hvad der bliver sagt udadtil”. Jf. *Rapport af 16. august 1999 i anledning af undersøgelsen ved auditor af visse forhold vedrørende Forsvarets Efterretningstjeneste og Militærnægterforeningen m.v. i perioden 1970-1978*, afgivet til Forsvarsministeriet af vicegeneralauditør Niels Christiansen, s. 16.

tementscheferne og forsvarsminister Erik Ninn-Hansen deltog. Ifølge Thestrup var regeringen kommet til den erkendelse, at den politiske registrering måtte opgives i dens nuværende form, og at der skulle udarbejdes et forslag. Beskrivelsen i Thestrups dagbog passer med Fournais' forklaring, idet det fremhæves, at Ninn-Hansen først stødte til mødet senere. Også rent klimatisk passer mødet den 9. september 1968 med Fournais' beskrivelse om, at vejret var varmt. Dansk Meteorologisk Institut har oplyst, at i perioden 1.-13. september var vejret varmt (bortset fra 6. september). Den 8. september målttes 26,3 grader og den efterfølgende dag, den 9. september, 24 grader i København.⁶¹ Der nævnes ikke noget i Thestrups dagbøger om, at Ninn-Hansen på mødet skulle have opfordret tjenerne til at fortsætte med registreringerne på trods af regeringserklæringen, som hævdede af Fournais. Erik Ninn-Hansen har for Kommissionen forklaret, at han ikke husker det omhandlede møde på Thestrups kontor. Han tvivler på, at det har været afholdt og kan tillige ikke genkende sig selv i beskrivelsen i forhold til andre møder fra den gang:

”Vidnet har mødtes med de nævnte personer, men erindrer ikke et møde, hvor de alle har været samlet på én gang. Vidnet tror ikke, at han kan have udtalt sig på den måde, som Fournais har forklaret. Det var vel end ikke vidnets sag, fordi regeringserklæringen mere angik PET end FE. FE havde jo ikke som PET store arkiver med personer uden for forswarets personel”.⁶²

Det må på baggrund af både Thestrups dagbogsnotat og Fournais' vidneforklaring dog anses for sandsynligt, at det pågældende møde er blevet afholdt, selv om den daværende forsvarsminister Erik Ninn-Hansen ingen erindring har herom. Begge kilder hæfter sig ved, at Ninn-Hansen stødte til mødet på et senere tidspunkt. Fournais' udlægning vedrørende Ninn-Hansens udsagn (”Vi fortsætter, som vi hele tiden har gjort, og siger udadtil, at vi nøje overholder regeringserklæringen”) lader sig dog ikke verificere.⁶³ Imidlertid støttes Fournais' udlægning af to andre kilder, der begge bygger på PET-chef Arne Niensens udtalelser. Den ene er politiassessor Toft-Nielsens udaterede skriftlige redegørelse til Kommissionen. Politiassessorens forklaring må tillægges en vis vægt, da han samarbejdede tæt med PET-chef Arne Nielsen omkring registreringsproblematikken:

61 Telefonsamtale med Dansk Meteorologisk Instituts oplysningstjeneste, 5. september 2007.

62 RB: Erik Ninn-Hansen, 28. januar 2003.

63 Der findes ikke referater fra møderne i Regeringens Sikkerhedsudvalg fra VKR-regeringens tid.

”Arne Nielsen refererede også, at forsvarsminister Erik Ninn-Hansen havde luftet tanken om, at PET skulle fortsætte med registreringen.”⁶⁴

Fournais’ forklaring støttes også i nogen grad af tidligere ambassadør Poul Steenbergers vidneudsagn til Kommissionen, hvor bl.a. fremgår:

”Vidnet tilføjer videre, at Arne Nielsen efter udfærdigelsen af regeringserklæringen fortalte vidnet, at et relevant medlem af regeringen havde sagt, at Arne Nielsen ikke skulle tage erklæringen anderledes, end at han kunne registrere, som han ville, men Arne Nielsen havde forarget tilbagevist dette og meddelt, at hverken han eller hans medarbejdere ville handle imod regeringserklæringen.”⁶⁵

Steenberger var i perioden 1965-1973 kontorchef i Udenrigsministeriet og i 1968 sekretær for Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg. Ninn-Hansen har hertil forklaret, at han ikke erindrer at have haft med Steenberger at gøre, og at han ikke ved, hvem Steenberger hentyder til med sin forklaring om ”et relevant medlem af regeringen”.⁶⁶

Ninn-Hansens forklaring om, at han ikke opfattede registreringsproblematikken som sin sag, harmonerer hverken med de udtalelser, som forsvarsministeren selv fremkom med i pressen i 1968, eller med det forhold, at registreringsproblematikken også havde betydning for FE’s muligheder for at indhente og opbevare oplysninger. Kommissionen har derfor foreholdt Ninn-Hansen en artikel i Information den 2. oktober 1968 under overskriften ”Militæret var ”fast kunde” hos Politiets Efterretningstjeneste”, hvoraf bl.a. fremgår:

”Forsvarsminister Erik Ninn-Hansen (kons.) bekræfter over for Information, at den militære efterretningstjeneste vil udvide sine aktiviteter som følge af, at politiet ikke længere må foretage registrering af personer med en bestemt politisk overbevisning.

Forsvaret har tidligere været ”fast” kunde hos politiet, og når der ikke længere er mulighed for det, vil det være nødvendigt selv at skaffe oplysningerne. Men hvordan det rent praktisk skal ske, er ikke fastlagt, siger Erik Ninn-Hansen.”

Ninn-Hansen har hertil forklaret, at det virker meget sandsynligt, at han har udtalt sig på den måde, men han erindrer det ikke.⁶⁷

64 Kommissionens Arkiv: Toft-Nielsen, ”Politiets Efterretningstjeneste”. Udateret skriftlig redegørelse.

65 RB: Poul Steenberger, 19. december 2000.

66 Ibid., Erik Ninn-Hansen, 28. januar 2003.

67 Ibid.

I forgrunden ses PET's chef Arne Nielsen og i baggrunden FE's chef Erik Fournais. Billedet, som er taget i Forsvarsministeriet, blev bragt i Land og Folk den 4. november 1969. Anledningen var afsløringen af den såkaldte "trotylbande". I oktober 1969 modtog PET fra to af hinanden uafhængige kilder oplysninger om, at danske trotskister forberedte voldelige aktioner mod to virksomheder med forbindelse til USA's krigsførelse i Vietnam. Flere af de anholdte var medlemmer af SUF's Århusafdeling, hvilket også kan forklare myndighedernes fortsatte interesse i at registrere medlemmer af denne organisation. Trotylsagen er behandlet i Kommissionens beretning, bind 9 (Nordisk Pressefoto/Land og Folk/ABA).

Hvorvidt Ninn-Hansen direkte har opfordret PET-chefen til at se bort fra den kommende regeringserklæring, kan ikke fastslås med sikkerhed. Tre forklaringer fra henholdsvis et førstehandsvidne (Fournais) og to andenhandsvidner (Steenberger og politiassessor Toft-Nielsen), der angiveligt begge bygger på Arne Nielsen, udtrykker den opfattelse, at dette var tilfældet, og at Arne Nielsen nægtede at gå med til et sådant arrangement. Et måske sikrere vidnesbyrd om Ninn-Hansens tøvende holdning til at implementere regeringserklæringen kom frem under den af Frank Poulsen ledede kommissionsdomstolsundersøgelse i 1977. Ifølge FE-chef Erik Fournais' forklaring for kommissionsdomstolen havde den militære tjeneste forgæves afventet en detaljeret instruks, der tog hensyn til regeringserklæringen. I november 1969 udbad FE sig en sådan fra Ninn-Hansen, men da instruksen udeblev, udarbejdede man selv et direktiv om registrering den 8. januar 1970. Først den 25. februar 1971 fremkom Forsvarsministeriets direktiv.⁶⁸

68 Disse retningslinjer gav anledning til en fornyet sanering af FE's registre, som først blev afsluttet medio 1974, efter at daværende forsvarsminister Erling Brøndum under et besøg i FE i begyndelsen af 1974 var blevet bekendt med, at saneringen endnu ikke var tilendebragt, og da havde beordret

Løsningen på den politiske uenighed: Ordet ”alene”

Hvornår ordet ”alene” første gang nævntes i regeringen som en mulig løsning på uenighederne mellem V, K og R, kan ikke siges med sikkerhed. Som nævnt havde ordet ”alene” i registreringsmæssig sammenhæng været en aktiv del af Justitsministeriets vokabular siden 1947, og det optrådte også i ministeriet Kraghs interne drøftelser om de politiske kartotekter.⁶⁹ Det har ligeledes været nævnt på mødet den 9. september 1968 (jf. Fournais’ forklaring), og den 16. september 1968 fortalte Thestrup angiveligt den konservative leder Poul Sørensen, ”at vi nu var ved løsning m.h.t. P.E. registrering af kommunisterne – nemlig saal. at ingen skal registreres alene af den grund at han tilhører et parti”. På et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 25. september 1968 fremlagde Thestrup tilføjelsen til instruksen, som ifølge dagbogsoptegnelserne ”blev modtaget med tilfredshed” i regeringen. Den 30. september 1968 forelagde Thestrup sagen på ministermødet, hvor han fik tilslutning til, at han meddelte pressen, at man fra dette øjeblik ikke længere registrerede ”alene” på grund af medlemskab af lovligt politisk parti.⁷⁰ Ifølge daværende kontorchef i Justitsministeriet, Frank Poulsen, havde ministeriet dog arbejdet på erklæringen, herunder tolkningen af ordet ”alene”, gennem det meste af foråret og sommeren 1968.

Frank Poulsen har til dagbladet Information forklaret tilblivelsen af regeringserklæringen som en blød formulering, som muliggjorde, at man kunne fortolke sig ud af de problemer, der måtte opstå.⁷¹ Ifølge Frank Poulsens forklaring for Kommissionen fandt departementschef Vilhelm Boas, at Thestrup var en svagere minister end forgængeren K. Axel Nielsen. Ifølge Frank Poulsen var det derfor Boas’ opfattelse, at de skulle ”holde stand” længst muligt, men i hvert fald udadtil vise en imødekommenhed med hensyn til registreringerne. Wambergudvalget havde presset på længe, og ifølge Frank Poulsen var Thestrups bidrag til 1968-erklæringen blot, at embedsmændene ”må finde på noget”. Frank Poulsen forklarer videre, at han var blevet kaldt ind på Boas’ kontor til drøftelse af formu-

arbejdet fremskyndet mest muligt. Jf. *Rapport af 16. august 1999*, s. 16. Se i øvrigt kapitel 10 om kommissionsdomstolens arbejde nedenfor.

69 Jf. Kommissionens beretning, bind 2.

70 RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3, dagbøger 12-17: Thestrups optegnelser, 16. september, 25. september og 30. september 1968.

71 Jesper Knudsen og Niels Rohleder, ”Regeringserklæringen var en kødluns til folket”, *Information*, 5.-6. december 1998. Frank Poulsen har for Kommissionen forklaret, at han har godkendt de pågældende interviews inden offentliggørelsen. Jf. RB: Frank Poulsen, 25. januar 2001.

leringen af 1968-erklæringen. Frank Poulsen meddelte Boas, at formuleringen ”alene” gav et rimeligt spillerum:

”Boas tilkendegav [hertil], at de gjorde, som det passede dem. Vidnet svarede hertil, at han ikke kunne leve med en sådan indstilling, men at man måtte efterleve erklæringen. Derpå bemærkede Boas, at man ikke havde behov for vidnet længere, og at han ville blive konstitueret i landsretten. Vidnet har ikke efter dette tidspunkt talt med Boas. Vidnet havde ikke bemærket noget dårligt forhold til Boas før denne episode. Episoden fandt sted omkring den 13. eller 14. juni 1968, og vidnet blev konstitueret i Landsretten den 17. juni 1968. Det, vidnet havde forelagt for Boas, var resultatet af vidnets og Arne Nielsens overvejelser. Vidnets souschef var ..., men ... har kun været med i en lille del af arbejdet. Boas kunne udtale sig om PET, fordi PET var tæt knyttet til departementschefen, og Boas følte, at han havde den fulde magt over PET. Det er givet, at vidnet har talt med Arne Nielsen efter sin samtale med Boas. De opretholdt forbindelsen, og vidnet fortsatte med at deltage i Wambergudvalgets møder. Vidnet var enig i Boas’ grundsynspunkt, men vidnet ville blot ikke være med til at snyde. Vidnet tror, at Arne Nielsen ville gøre, som departementschefen ønskede, men dette er vidnets fortolkning, og der ligger ingen tilkendegivelse bag. Vidnet kendte Niels Madsen fra 1953, hvor Niels Madsen var fuldmægtig i det kontor, som vidnet kom til. Vidnet har talt med Niels Madsen om 1968-erklæringen, men han husker ingen tilkendegivelse fra Niels Madsen om dennes holdning til samarbejdet med PET. Vidnet var ude af Justitsministeriets departement, da Niels Madsen blev departementschef. Vidnet traf vist mest Niels Madsen i Wambergudvalget, hvis sekretær vidnet nu var blevet.”⁷²

Frank Poulsen hævder i Information at have fundet på ordet ”alene” måske med inspiration fra 1947-erklæringen, selv om han ikke erindrer dette. Forløbet har muligvis været, at Boas, som havde et indgående kendskab til de tidligere instrukser, har givet Frank Poulsen i opdrag at formulere en ny instruks og gjort ham opmærksom på 1947-cirkulærets formulering som en mulig politisk acceptabel løsning.

Det kan undre, at Boas på et efterfølgende møde i midten af juni 1968 skulle have udtalt sig så bombastisk, som angivet af Frank Poulsen, idet ordet ”alene” erfaringsmæssigt gav PET et betydeligt spillerum. Muligvis har diskussionen drejet sig om, hvorvidt Justitsministeriet kunne foretage undtagelser fra regeringserklæringen uden efterfølgende at gøre Folketinget opmærksom herpå. Frank Poulsen, der først kom til Justitsministeriets 6. kontor i 1956, har formentligt ikke kendt til, at Regeringen den 4. maj 1948 fraveg cirkulæret fra 1947 ved-

72 RB: Frank Poulsen, 25. januar 2001.

rørende PET's registreringer uden at oplyse Folketinget herom. Departementschefen må derimod have været vidende om tidligere regeringers dispositioner. Frank Poulsen har i et høringssvar af 19. februar 2009 forklaret, at drøftelsen, som formodet af Kommissionen, drejede sig om, at man om fornødent skulle gå ud over selv den videst mulige fortolkning af ordlyden i regeringserklæringen.⁷³

Baunsgaards og Det Radikale Venstres rolle

Kildematerialet til belysning af Det Radikale Venstres og særligt statsminister Hilmar Baunsgaards holdning til regeringserklæringen er af ringe beskaffenhed. Baunsgaards privatarkiv rummer ingen oplysninger ud over, hvad der allerede er citeret i forbindelse med regeringsforhandlingerne i januar 1968. Det fremgår af Thestrups dagbogoptegnelser vedrørende mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 3. maj 1968, at "Baunsgaard og Helweg [K. Helveg Petersen] var utilfredse med, hvad der var opnaaet vedr registrering. Der maatte efter deres mening ikke registreres nogen som partimedlem."⁷⁴

Man kan muligvis komme en forståelse af Det Radikale Venstres holdning nærmere ved at se på partiets holdning til sikkerhedspolitiske spørgsmål generelt i denne periode. I partiet findes en idealistisk grundholdning, der ofte brydes med folketingsgruppens mere pragmatiske og praktiske tilgang til Danmarks umiddelbare udenrigs- og sikkerhedspolitiske interesser.⁷⁵ På den ene side forpligter den realistiske tilgang altid partiet til at bygge på de eksisterende magtforhold i verden, samtidig med at idealismen er en vigtig del af partiets selvforståelse.⁷⁶ Som anført i et jubilæumsskrift fra 2005 udarbejdet af radikale støtter i anledning af 100-året for partiets dannelse: "De radikale fodfolk synes kun i begrænset omfang at have blik for dette skisma, og fra baglandets aktivister

73 Høringssvar er optrykt i bind 1.

74 RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3, dagbøger 12-17: Dagbogoptegnelse 3. maj 1968.

75 Historikeren Kristian Hvidt har beskrevet Det Radikale Venstres dannelse i 1905 som "baseret på to yderliggående liberale bevægelser, en europæisk statstanke med store perspektiver og en hjemmegroet dansk bonderealisme". Kristian Hvidt, "Det Radikale Venstre og brudfladerne i dansk politik", i Sune Pedersen og Bo Lidegaard (red.), *B radikalt 1905-2005* (Gyldendal, 2005), s. 10.

76 Bo Lidegaard, "Radikal Udenrigspolitik", i Sune Pedersen og Bo Lidegaard (red.), *B radikalt 1905-2005*, s. 231, 236-237.

løber en strøm af idealistiske tiltag og forslag, som de ledende politikere på den ene side applauderer, og på den anden i praksis ignorerer.”⁷⁷

I efterkrigstiden gjorde dette skisma sig særligt gældende i forhold til NATO-samarbejdet, hvor man på den ene side afviste blokpolitikken og alliancens midler og på den anden side tog aktiv del i udformningen af NATO-politikken, måske bedst eksemplificeret ved, at folketingsgruppen i 1961 gennemtrumfede partiets tilslutning til oprettelsen af NATO's enhedskommando for Østersøområdet.⁷⁸ Konflikten mellem det NATO-kritiske bagland og politikere som Jørgen Jørgensen, Hilmar Baunsgaard og Helge Larsen brød ud i lys lue i 1957. På et møde ved Nyborg Strand hævdede Helge Larsen, at NATO i kraft af sin eksistens var fredsbevarende og med til at hindre krig. Tilnærmelsen til NATO var også inspireret af det fornyede regeringssamarbejde med Socialdemokratiet.⁷⁹

I anden halvdel af 60'erne debatteredes alliancemedlemskabet hyppigt i Folketinget, og, som påpeget i et nyere historisk arbejde, synes strategien fra Det Radikale Venstres side at ”have været stedse at kræve spørgsmålet underkastet øget (folkelig) debat, idet – lød det fra fremtrædende radikale politikere – forudsætningerne for det danske alliancemedlemskab aldrig havde været underkastet en grundig debat”. Dette var naturligvis forkert, men med kravet appellerede man til de pacifistiske og alliancekritiske stemmer i partiet. Partiet undlod dog samtidig at kræve Danmarks udtrædelse af alliancen, som der ellers var mulighed for i forbindelse med udløbet af den 20-årige medlemsperiode, som Danmark havde forpligtet sig til ved underskrivelsen af Atlantpagten i 1949. I august 1968, få uger inden regeringserklæringens tilblivelse, fandt den sovjetiske indmarch i Tjekkoslovakiet sted, hvorefter Baunsgaard prompte meddelte, at der ikke var anledning til at tilskynde en forandring i Danmarks forhold til NATO.⁸⁰ Hvis man skal tro en senere optegnelse i Knud Thestrups dagbøger (27. januar 1970), gjaldt Baunsgaards realisme også i forholdet til efterretningstjenesterne, hvor han udtrykte bekymring over en øget parlamentarisk kontrol med tjenesterne, selv om det ville blive hilst velkommen i det radikale bagland.⁸¹

77 Ibid., s. 237.

78 Ibid., s. 243.

79 Ibid., s. 231, 236-237.

80 Rasmus Mariager, ”Den brede enigheds ophør”, s. 578.

81 ”Om mandagen [dagen før] var jegovre hos statsministeren og sagde til ham, at Arne Nielsen og departementschefen havde anbefalet, at vi ombyttede efterretningstjenestens kontrolråd [Wamberg-udvalget] med en parlamentarisk kontrol. Baunsgaard var ikke meget for det, men sagde, at det i hans parti ville blive hilst med glæde”. Dagbogsoptegnelse 27. januar 1970, RA, privatarkiver,

At Baunsgaard havde forståelse for efterretningstjenesternes virke bekræftes delvist af frigivne amerikanske dokumenter. På et møde mellem Baunsgaard og en række udenlandske diplomater den 18. december 1969 understregede statsministeren angiveligt to gange nødvendigheden af, at Danmark havde sådanne faciliteter som dem i Kejsergade. Han tilføjede, at meget af kritikken handlede om indenrigspolitik, men at lignende sager i Japan, USA, Tyskland og andre lande tydede på, at der måtte være tale om en international koordinering på venstrefløjen.⁸² Man bør nok være varsom med at lægge for meget i disse udtalelser, idet Baunsgaard kan tænkes at have sagt netop det, som han vidste, at de udenlandske tilhørere ønskede at høre, og ikke det, som han som radikal politiker vitterlig mente. Det måske sikreste vidnesbyrd om statsministerens holdning til efterretningstvæsnets får man givet ved at analysere Baunsgaards politiske dispositioner. Under Folketingets behandling af Kejsergade-sagen forsvarede han tjenesterne og lukkede effektivt for oppositionens kritik ved at fremhæve den tidligere socialdemokratiske regeringes mulige viden om Forsvarets installationer.⁸³

Det er ikke muligt på det foreliggende grundlag at komme Det Radikale Venstres holdning til regeringserklæringen nærmere, ud over at der har været pres fra det radikale bagland for en markant stramning af de gældende retningslinjer for efterretningstjenesternes registreringer, og at denne kritiske røst er blevet fremført i partiets forhandlinger med V og K. Statsminister Baunsgaard synes dog at have haft en generel forståelse for tjenesterne situation, ligesom statsministeren næppe heller ønskede at gøre registreringerne til et kabinetspørgsmål over for V og K og dermed bringe den radikale statsministerpost i fare. Det var spørgsmålet ikke vigtigt nok til. Regeringserklæringen stillede det radikale bagland og dele af offentligheden tilfredse, samtidig med at PET med henvisning til notatet af 14. september 1968 stadig kunne operere med en vis elasticitet, uden at statsministeren ville se uforstående herpå. Som anført i Thestrups dagbog

Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3, dagbøger 12-17. Initiativet, som udgik fra Arne Nielsen, var i virkeligheden et forsøg fra PET's side på at begrænse Wamberg-udvalgets stigende indflydelse (se nedenfor).

82 National Archives, Record Group 59, Subject Numeric Files, 1967-69, POL DEN, box 2044: "Prime Minister's Review of Danish Policies", Police Memorandum, 23. december 1969.

83 Også Thestrup bemærkede, at sagen i vid udstrækning blev brugt af oppositionen til at føre indenrigspolitik. Han fandt det bemærkelsesværdigt, at Kjeld Olesen markerede sig så stærkt i spørgsmålet, når anlægget i Kejsergade var installeret af tidligere socialdemokratiske regeringer. Jf. RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3, dagbøger 12-17: Dagbogsoptegnelse 27. november 1969.

havde Baunsgaard angiveligt lovet at bakke justitsministeren op, når han over for pressen afviste at kommentere indholdet af regeringserklæringen nærmere.⁸⁴ Sidstnævnte forhold stemmer udmærket overens med Baunsgaards håndtering af kartoteksdebatten i 1964-65. Statsminister Jens Otto Krag fik til trods for betydelig modstand i den radikale folketingsgruppe Baunsgaards garanti for, at man under eventuelle angreb på efterretningstjenesten ville støtte regeringen, og at man specielt ville støtte den i ikke at besvare spørgsmål om efterretningstjenesten, hvis sådanne ikke kunne besvares uden at skade tjenestens formål.⁸⁵

Sammenfattende må det konstateres, at de ansvarlige ministre: Statsminister Hilmar Baunsgaard (R), udenrigsminister Poul Hartling (V), justitsminister Knud Thestrup (KF) og forsvarsminister Erik Ninn-Hansen (KF), ikke kommenterede indholdet af regeringserklæringen nærmere. Det samme gjaldt senere socialdemokratiske justitsministre, hvilket vidner om, at den brede sikkerhedspolitiske enighed i Folketinget, på trods af at partierne taktisk brugte spørgsmålet til at presse modparten, endnu var intakt frem til midten af 1970'erne. Den manglende uddybning af regeringserklæringen var en medvirkende årsag til, at der i dele af offentligheden dannedes et indtryk af, at en kraftigere begrænsning i PET's registreringsmuligheder havde fundet sted i 1968, end tilfældet var. Justitsministeriets tolkning af regeringserklæringen, som Regeringens Sikkerhedsudvalg, der bestod af de selvsamme ministre, accepterede, gav imidlertid PET mulighed for at opretholde og foretage de vigtigste registreringer.

84 Ibid.: Dagbogsoptegnelser, 30. september 1968.

85 Jf. Kommissionens beretning, bind 2.

2. JUSTITSMINISTERIETS TOLKNING AF REGERINGSERKLÆRINGEN

Efter offentliggørelsen den 30. september 1968 blev PET's medarbejdere i politikredsene orienteret om regeringserklæringens indhold og konsekvenser. Politikredsene blev i de følgende måneder nærmere oplyst om, hvilke sager, der skulle makuleres, og hvilke retningslinjer, der nu gjaldt for nyregistreringer. To dokumenter blev i den forbindelse retningsgivende for PET's videre arbejde. Det drejede sig dels om en rundskrivelse fra PET til landets politimestre af 2. oktober 1968, som gjorde opmærksom på, at regeringserklæringens bemærkning om, at "Registrering af danske statsborgere må ikke finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed", nu var føjet til punkt 7 i den eksisterende instruks fra 1953.⁸⁶ Det andet dokument er det tidligere nævnte fortrolige notat udarbejdet af Justitsministeriet den 14. september 1968 om "politiets efterretningstjenestes registreringer og videregivelse af oplysninger om danske statsborgere".⁸⁷ Justitsministeriets notat af 14. september 1968 præciserer, at registreringer fortsat vil kunne finde sted i følgende tilfælde:

- "1. personer, der har forbindelse med en efterforsknings sag, hvori der er spørgsmål om eventuel overtrædelse af straffelovens bestemmelser om forbrydelser mod rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsorden, herunder i første række de i straffelovens kapitler 12 og 13 omhandlede forbrydelser.
- 2. personer, der har forbindelse til de under pkt. 1 nævnte personer, til udlændinge, der formodes at udøve virksomhed som nævnt under pkt. 1, eller til områder, hvorfra sådan virksomhed erfaringsmæssigt udøves.
- 3. personer, der enkeltvis eller som medlemmer af grupper eller organisationer udøver virksomhed, der har til formål eller er egnet til at forårsage uroligheder eller at omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden.

86 PET, ujournaliseret sag: "Rundskrivelse nr. 29/68", 2. oktober 1968.

87 Notatet af 14. september 1968 er optrykt som bilag til beretningen.

4. personer, hvis forhold i anledning af forespørgsler fra andre myndigheder har været gjort til genstand for nærmere undersøgelse i efterretningstjenesten, og hvorom disse myndigheder er blevet underrettet.”⁸⁸

Det indskærpedes i notatets punkt 5, at de under punkt 2-4 nævnte registreringer ville blive slettet, såfremt der i en periode af ti år ikke havde foreligget oplysninger, der var registreringsværdige. Notatet er formentlig forankret i den såkaldte femtekolonne lov. Med lov nr. 225 af 7. juni 1952 vedtog Rigsdagen en række ændringer i straffelovens kapitel 12 og 13. Loven omhandlede aktiviteter til støtte for en fjendtlig magt i forbindelse med krig eller besættelse (jf. § 107 og § 108), ligesom § 114 bl.a. straffede med fængsel i op til seks år den, som deltog i eller bistod ”korps, gruppe eller sammenslutning”, der havde til formål at påvirke offentlige anliggender eller forstyrre samfundsordenen. Femtekolonne lovens måske vigtigste formål var givet, at den definerede, hvilke handlinger, som PET kunne lægge til grund for sin registreringspraksis.⁸⁹

Hvordan skulle de fire første punkter i notatet af 14. september 1968 tolkes? Der findes i PET’s arkiv en kopi af notatet, som indeholder en række interessante påtegninger i hånden. Håndskriften synes at tilhøre politiassessoren i PET, Toft-Nielsen, der arbejdede tæt sammen med PET-chefen i registreringsspørgsmålet. Han repræsenterede PET i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968, hvor notatet drøftedes. Påtegningerne er sandsynligvis foretaget i forbindelse med dette møde. Ud for punkt nr. 1 er anført ”residenterne”, hvilket kan tolkes således, at man fortsat registrerede danske statsborgere, som PET var blevet opmærksom på i forbindelse med overvågningen af KGB og andre østlige tjenesters spionageaktiviteter i Danmark.⁹⁰ Ud for ordet ”forbindelse” i punkt 2 er tilføjet ”konstateret gennem obs. eller tlf.aflytn.” samt ”(rejser til østbloklandene)”. Ud for punkt 3 er tilføjet ”trotskisterne, anarkister m.v. og altså ikke DKP”. Påtegningerne er en første indikation på det, som blev endelig vedtaget på et møde den 27. november 1968 i PET’s ledelse, nemlig at det skulle være muligt at registrere eller fastholde registreringer på kommunister på det i notatet punkt 1 og 2 anførte grundlag, mens de resterende venstrerevolutionære grupperinger kunne anses for omfattet af punkt 3. I punkt 3 er ordene ”er

88 Ibid.

89 Jf. Kommissionens beretning, bind 2.

90 ”Residenten” er normalt betegnelsen for lederen af KGB-Residenturet på den sovjetiske ambassade. Den nedfældede kommentar favner formentlig bredere og skal forstås som ansatte ved spionageafdelingerne ved de østlige ambassader. Se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 13.

egnet til at forårsage uroligheder” understreget. Som det vil fremgå nedenfor, gjorde denne formulering det muligt for PET at foretage det, som kaldtes for ”forebyggende registreringer”. Det var ikke en ubetinget nødvendighed, at den pågældende gruppe udøvede en samfundsundergravende virksomhed; det var nok, at den potentielt set var i stand hertil. Det har formentlig været PET’s opfattelse, at VS, eller fraktioner i partiet, var omfattet af pkt. 3, da man i sommeren 1968 løbende fik meldinger om, at medlemmer af partiet var villige til at gribe til voldelige midler. Eksempelvis modtog PET i august 1968 en rapport om, at trotskisterne havde infiltreret ledelsen i VS, ligesom PET i juli måned samme år modtog oplysninger om, at en delegeret på VS’s første kongres havde foreslået, at partiet oprettede studiekredse i våbenbrug og sprængstoffremstilling. Forslaget blev angiveligt vel modtaget af anarkistfraktionen i VS. I juni måned indløb der oplysninger om, at man agtede at anvende ”vandrestave” som våben ved en kommende pinsemarch, såfremt marchen endte i tumult.⁹¹ Registreringer foretaget ud fra de foran nævnte betragtninger blev gjort til genstand for meningsudvekslinger i Wamberg-udvalget i de kommende år. Flere af de stemmeberettigede udvalgsmedlemmer stillede spørgsmålstegn ved, hvorvidt man kunne registrere nogen for et strafbart forhold, der endnu ikke var begået. Justitsministeriets departementschef forsvarede derimod sådanne registreringer.

At notatet af 14. september 1968 var et udtryk for regeringens politik på registreringsområdet, fremgår af to forhold. Notatet blev som nævnt omdelt på et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 25. september 1968 og på et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968. På sidstnævnte møde anførte departementschef Niels Madsen og politiassessoren, at de ”retningslinjer for PET’s fremtidige registreringer, som var blevet omdelt ved regeringsmødet om dette emne, måtte siges nu at være et udtryk for regeringens politik.”⁹² Dette bekræftes også af en påtegning på Justitsministeriets kopi af notatet:

91 Jf. Kommissionens beretning, bind 7.

92 ESU: Referat af møde, 22. oktober 1968. Et PET-notat fra 18. november 1969 forklarede under punkt 2 ”Justitsministeriets notat af 14. september 1968,” at ”Dette notat blev omdelt på mødet i regeringen den 25. september 1968, og på Sikkerhedsudvalgets møde den 22. oktober udtalte departementschef Niels Madsen, at disse retningslinjer måtte siges at være udtryk for regeringens politik”. PET, administrativ sag: ”notat vedr. registrering af rejser til østlandene”, 18. november 1969. At mødet i regeringen formentlig har været et møde i regeringens sikkerhedsudvalg fremgår af Thestrups dagbøger, der bruger denne betegnelse om mødet. Se RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, dagbøger 12-17: Dagbogsoptegnelser, 25. september 1968.

”Hartling
Baunsgaard
Helveg
Ninn-Hansen”

Påtegningen er fra den 26. september 1968, dagen efter mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Den må forstås således, at de pågældende ministre er blevet orienteret om notatet og dermed om Justitsministeriets tolkning af regeringserklæringen.⁹³

Notatet var med andre ord en af regeringen sanktioneret tolkning og en ny retningslinje for PET’s videre registrerings-, makulerings- og videregivelsespraksis. Det bemærkes, at både departementschef Niels Madsen og skiftende justitsministre over for Wamberg-udvalget forsvarede de registreringer, som PET havde foretaget under henvisning til principperne i det pågældende notat (om end de ikke nævnte notatet eksplicit). Justitsministeriet og skiftende ministre sanktionerede således ikke alene det i notatet anførte, men godkendte også PET’s praksis på baggrund af det i notatet anførte. Wamberg-udvalget, der i flere tilfælde stillede sig kritisk over for de begrundelser, som PET fremkom med, accepterede dog i alt væsentligt PET’s praksis på registreringsområdet. En væsentlig årsag hertil var justitsministerens tilkendegivelser i udvalget til fordel for PET.

Punkt 4 havde visse konsekvenser for sikkerhedsundersøgelsessager. Ifølge en uddybende forklaring i notatet ville baggrundsundersøgelser kun blive foretaget i forbindelse med påtænkt godkendelse til ”Yderst Hemmeligt” og ”Hemmeligt” (eller til de tilsvarende NATO-klassifikationer). Baggrundsundersøgelsen ville ”principielt” ikke indeholde en undersøgelse af vedkommendes lovlige politiske virksomhed, ligesom de oplysninger, der måtte blive indsamlet herom under undersøgelsen, ikke måtte videregives til den styrelse, der havde forespurgt PET, og som skulle foretage sikkerhedsgodkendelsen. Dog var der et forbehold, nemlig at oplysninger om lovlig politisk virksomhed kunne videregives, hvis der samtidig forelå oplysning om registreringsværdig virksomhed under punkterne 1-3. Det ville i praksis sige, at man ikke kunne oplyse en myndighed om, at den sikkerhedsundersøgte person var kommunist. Havde den pågældende person

93 Kopi af notat af 14. september 1968 fundet i JM, ujournaliseret sag. Påtegningen er formentlig foretaget af departementschef Niels Madsen. Kommissionen har den 22. januar 2009 forelagt notatet for Erik Ninn-Hansen, der ikke erindrer at have set det. Han kan heller ikke huske det konkrete møde i sikkerhedsudvalget den 25. september 1968. Kommissionens arkiv: Referat af samtale med tidl. minister Erik Ninn-Hansen, 22. januar 2009.

ambassadekontakter, der ansås for problematiske, eller havde vedkommende rejst i et østland, kunne oplysningen om lovlig politisk virksomhed imidlertid videregives. Såfremt en styrelse måtte ønske en undersøgelse af en person med henblik på påtænkt godkendelse til ”Fortroligt”, ville der normalt ikke blive foretaget en sikkerhedsundersøgelse, med mindre der forelå en konkret grund hertil. Vedkommende ville blot blive søgt i registraturen for at konstatere, om PET lå inde med oplysninger, som kunne anses for relevante for styrelsens beslutning om at sikkerhedsgodkende vedkommende. Endelig konkluderede notatet fra den 14. september 1968, at ”såfremt der fra tidligere tid måtte være registreret oplysninger alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, må sådanne oplysninger tilintetgøres”.

Wamberg-udvalget og Justitsministeriets notat af 14. september 1968

Det fremgår af Wamberg-udvalgets kommissorium, at udvalget skal underrettes ”om de til enhver tid fulgte retningslinjer for registrering”.⁹⁴ Det undersøgte kildemateriale efterlader imidlertid det indtryk, at udvalget ikke var orienteret om notatet af 14. september 1968 på trods af, at notatet af PET’s ledelse og revisionsholdet er blevet opfattet som henholdsvis ”retningslinjer” og ”Grundlaget for revisionsarbejdet” (se ovenfor samt nedenfor kapitel 13). På et møde i Wamberg-udvalget den 17. oktober 1968 ønskede A.M. Wamberg oplyst, om regeringserklæringen ville få indflydelse på registreringen af østrejser. Departementschef Niels Madsen henviste i sit svar alene til, hvad ministeriet tidligere havde oplyst om østrejser på et møde den 24. april 1968.⁹⁵ Notatet af 14. september 1968 blev med andre ord ikke nævnt i den forbindelse. I 1974 gjorde Wamberg i et brev til justitsminister Nathalie Lind opmærksom på følgende:

”Udvalget har endvidere kritiseret, at der i efterretningstjenesten findes mange oplysninger om lovlig politisk virksomhed, der holdes i live af registringsværdige oplysninger, som i mange tilfælde er ganske ubelastende. Udvalget finder ikke dette stemmende med regeringsbeslutningen af 30. september 1968, og med de kommentarer, der fra regeringsside er fremkommet under folketingsdebatterne, jfr. folketingets forhandlinger 20. november 1969, sp. 1396, samt betænkning over

94 JM, Ujournaliseret sag: ”Regler for udvalget, som skal føre tilsyn med politiets efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger”, 8. juni 1964.

95 PET, WU: stikordsregister vedr. ”Registrering, østrejser og besøg på ambassader”, 35. og 38. møde.

forslag til folketingsbeslutning om rigsretstiltale mod justitsminister Knud Thestrup afgivet af vedkommende folketingsudvalg den 2. april 1970.⁹⁶

Som det fremgår, henviste Wamberg ikke til Justitsministeriets notat af 14. september 1968. Havde Wamberg set dette notat, ville han have været klar over, at regeringen allerede i september 1968 havde sanktioneret, at politiske oplysninger kunne holdes i live af eksempelvis østrejser. De tidligere Wamberg-udvalgsmedlemmer, Harald Engberg-Pedersen og Kristof Glamann, erindrer ikke at være blevet forelagt notatet.⁹⁷

Det bemærkes, at notatet af 14. september 1968 blev til over en periode på et halvt år, og at det undergik væsentlige forandringer. Et tidligt udkast fra 13. maj 1968, der indeholdt nogle af de samme sætninger, som det senere godkendte notat, var betitlet ”Udkast til retningslinjer for politiets efterretningstjenestes personregistreringsvirksomhed m.v.”. Et mere udførligt udkast, udarbejdet den følgende dag i forbindelse med et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, havde ikke længere status af ”retningslinjer”, men af ”Notat om politiets efterretningstjenestes registreringer og videregivelse af oplysninger om danske statsborgere”.⁹⁸ Om ændringen fra ”retningslinjer” til ”notat” skete for, at Wamberg-udvalget ikke skulle informeres, vides ikke. Frank Poulsen har som nævnt forklaret, at det var departementschef Boas’ generelle opfattelse, at udvalget skulle have så begrænset indsigt som muligt. En tilbageholdelse af notatet kunne skyldes, at ministeriet eller de ansvarlige ministre i regeringen var usikre på, hvordan udvalget ville reagere på Justitsministeriets fortolkning af instruksen (regeringserklæringen).

Det er som nævnt sandsynligt, at notatet ikke er blevet forelagt udvalget, men dette indebærer ikke, at udvalget var uvidende om PET’s registreringspraksis. PET og Justitsministeriet forsvarede gentagne gange PET’s registreringer ved henvisning til de principper, der var nedfældet i notatet af 14. september 1968. Det må ligeledes erindres, at udvalget i forbindelse med udarbejdelsen af de senere 1983-retningslinjer på skrift er blevet bekendtgjort med tilsvarende registreringskriterier, som er nævnt i notatet af 14. september 1968 (jf. kapitel 13).

96 JM, ujournaliseret sag: Brev fra Wamberg til justitsministeren, 19. august 1974.

97 Kommissionens arkiv: Referat af samtale den 19. januar 2009 kl. 10 mellem en repræsentant for Kommissionen og professor, dr.phil. Kristof Glamann. Referat af samtale mellem Harald Engberg-Pedersen og Kommissionens formand, 13. januar 2009.

98 JM, ujournaliseret sag: Notater af 13. og 14. maj.

Kommissionens vurdering

Ovenstående analyse sandsynliggør, at notatet af 14. september 1968 ikke er blevet forelagt Wamberg-udvalget. Kommissionen skal på denne baggrund udtale følgende:

Det følger af Wamberg-udvalgets kommissorium, at udvalget skal underrettes ”om de til enhver tid fulgte retningslinjer for registrering”.⁹⁹ Da notatet af 14. september 1968 havde status af et grundlæggende tolkningspapir og derved af retningslinjer for PET (jf. departementschef Niels Madsens udtalelse på mødet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968), burde det derfor være forelagt Wamberg-udvalget i forbindelse med udsendelsen af regeringserklæringen.

Politikredsene orienteres

Et udkast til en rundskrivelse af 2. oktober 1968 anmodede politikredsene om snarest muligt at gennemgå det efterretningsmateriale, som de lå inde med med henblik på udskillelse og tilintetgørelse efter de ovenfor citerede retningslinjer. Efter endt revision skulle kredsene indsende en liste til Centralafdelingen over det materiale, som efter kredsens skøn skulle bibeholdes i registraturen, samt en liste over det, der skulle udskilles og makuleres. I Centralafdelingen ville listerne blive sammenholdt med registraturen (tromlen), hvorefter kredsene ville blive meddelt, om de pågældende registreringer kunne opretholdes.¹⁰⁰ Udkastet, der var udarbejdet af Toft-Nielsen, og som i vidt omfang gengav notatet af 14. september 1968, blev imidlertid ikke udsendt i sin oprindelige form, idet PET-ledelsen efter nærmere overvejelser anså det for hensigtsmæssigt først at sætte sig ind i, hvordan notatet af 14. september 1968 præcist skulle implementeres. I den endelige rundskrivelse af 2. oktober 1968 blev det blot anført, at ”Der vil senere herfra blive givet nærmere meddelelse om, efter hvilke retningslinjer tidligere registrerede oplysninger skal tilintetgøres”.¹⁰¹ På et møde i PET’s ledelse den 27. november 1968 blev retningslinjerne nærmere drøftet, og i forbindelse

99 JM, Ujournaliseret sag: ”Regler for udvalget, som skal føre tilsyn med politiets efterretningstjenestens registrering og videregivelse af oplysninger”, 8. juni 1964.

100 PET, administrativ sag: Udkast til rundskrivelse, 2. oktober 1968: At udkastet ikke blev udsendt fremgår af bilagsfortegnelsen: ”Pol.ass. T-N’s udkast til rundskrivelse (ikke udsendt).”

101 Ibid., ujournaliseret sag: ”Rundskrivelse nr. 29/68”, 2. oktober 1968.

med møderne med politikredsene vest for Storebælt i begyndelsen af 1969 blev de fem punkter fra notatet af 14. september 1968 omdelt. Udeladt fra det omdelte papir var de nærmere overvejelser vedrørende sikkerhedsundersøgelserne, som omtales i Justitsministeriets notat.¹⁰² På baggrund af de omdelte retningslinjer udførte politikredsene makuleringer i løbet af januar, februar og marts 1969.

Som allerede påpeget, var der forskel mellem den måde, hvorpå regeringserklæringen kunne opfattes af befolkningen, og den tolkning, som Justitsministeriet havde udarbejdet i sit fortrolige notat af 14. september 1968. Sager ville nok blive makuleret, og nyregistreringer blive begrænset, men næppe i det omfang, som dele af offentligheden kunne have en forventning om. Ydermere havde Justitsministeriets notat, uden dog at nævne forholdet eksplicit, gjort det muligt at opbevare oplysninger om borgernes politiske tilhørsforhold. Justitsministeriets notat af 14. september 1968 omtalte nemlig kun *personer* (jf. punkterne 1-4 i notatet), og det opfattedes derfor af PET således, at der forelå mulighed for, at man på *emnesager* om eksempelvis politiske partier eller organisationer kunne lægge bilag med navnelister over partimedlemmer, sympatisører m.fl.

At der ikke var overensstemmelse mellem den tolkning, som Justitsministeriet med regeringens accept havde foretaget, og en i offentligheden udbredt forståelse af regeringserklæringens ordlyd, illustreres af avisernes kommentarer i perioden umiddelbart efter den 30. september 1968. Eksempelvis refererede Ekstra Bladet den 28. november 1968 justitsministeren for at have for sikret Folketinget om, at ”Hvis Politiets Efterretningstjeneste stik imod regeringens beslutning fortsætter en politisk registrering af landets borgere, vil det medføre strafansvar som tjenesteforseelse”, ligesom forsvarsminister Erik Ninn-Hansen citeredes for, at sikkerhedsundersøgelser ikke indeholdt oplysninger om vedkommendes politiske tilhørsforhold.¹⁰³ Sidstnævnte oplysning var ikke i sig selv forkert, men Ninn-Hansen undlod dog at gøre opmærksom på undtagelsesbestemmelserne. Andre overskrifter fra perioden omkring offentliggørelsen af regeringserklæringen var lige så fortrøstningsfulde. Aalborg Stiftstidende rapporterede således:

102 Arne Nielsen ”henviste til, at hver enkelt af mødedeltagerne havde fået udleveret et uddrag af et i Justitsministeriet i september 1968 udarbejdet notat om ”Politiets Efterretningstjenestes registreringer og videregivelse af oplysninger om danske statsborgere.” PET, administrativ sag: ”Møde på hotel Munkebjerg ved Vejle i dagene 20.-22. januar 1969”. Se også PET, ujournaliseret sag: ”Uddrag af notat om politiets efterretningstjenestes registreringer udarbejdet i september 1968 af Justitsministeriet”.

103 ”De hemmelige kartoteker spoger igen”, *Ekstra Bladet*, 28. november 1968. Udklip i PET, administrativ sag.

”Ingen i kartotek alene på grund af politisk tilhørsforhold” og ”Kartotekskortene skal kun registrere de mest påkrævede”, mens B.T. anlagde den synsvinkel, at efterretningschef Arne Nielsens job nu nærmest var overflødiggjort.¹⁰⁴ Et ellers kritisk interview med Arne Nielsen i *Information* gav indtryk af, at regeringserklæringen måtte give anledning til omfattende makuleringer: ”- Er det sikkert, at hele materialet destrueres? – I instruksen fra ministeriet står direkte, at det skal destrueres, og det må jeg som tjenestemand rette mig efter, siger Arne Nielsen. Får jeg indtryk af, at noget andet er tilfældet, må jeg tage konsekvensen og sige fra”.¹⁰⁵ Der var naturligvis også aviser, der så med skepsis på, om registreringen vitterlig ville ophøre af den grund. Ikke overraskende anlagde *Land og Folk* en kritisk tone, der tilsyneladende savnedes i de øvrige blade.¹⁰⁶

Implementeringen af regeringserklæringen

Under et møde den 27. november 1968 på Arne Nielsens kontor drøftede PET’s ledelse og en gruppe betroede medarbejdere retningslinjerne for den revision af registreringerne, som regeringserklæringen nødvendiggjorde. PET-chef Arne Nielsen bemærkede ifølge referatet, at det var ”ganske klart, at sager, hvori der alene forelå oplysninger om lovlig politisk virksomhed, være sig for DKP, SF, VS eller nazistiske gruppedannelser, skulle udrenses af registraturen”.¹⁰⁷ Hans tolkning af regeringserklæringen var dog som Justitsministeriets notat vidtgående: Registreringen skulle opretholdes, hvis der tillige forelå oplysninger om ambassadekontakter, og såfremt kontakten var etableret efter 1. januar 1965. I sager, hvor kontakten lå før denne dato, måtte der efter skøn i hvert enkelt tilfælde træffes beslutning, om registreringen kunne opretholdes. Skønnet skulle baseres på, om

104 Artikler i *Aalborg Stiftstidende*, 30. september og 1. oktober 1968 samt ”De hemmelige kartoteker skæres ned: Er De overflødig, efterretningschef? – Jeg er ikke gået”, *B. T.*, 2. oktober 1968. Overskrifterne vidner også om, at PET’s tromlesystem, der også var indført for at komme det fra tidligere debatter så belastende udtryk ”kartoteker” til livs, endnu ikke var kendt i befolkningen. Udklip i PET, administrativ sag.

105 ”De forbudte kartoteker begravnes i hemmelighed”, *Information*, 3. oktober 1968. Udklip i PET, administrativ sag.

106 ”Hvad bliver der af kartotekskortene”, *Land og Folk*, 17. oktober 1968. Udklip i PET, administrativ sag.

107 PET, ujournaliseret sag: Referat af møde den 27. november 1968 udarbejdet af politiassessor H. Toft-Nielsen.

personen havde forbindelse til identificerede eller formodede efterretningsofficerer. Mødet på Arne Niensens kontor afklarede et andet tvivlsspørgsmål, nemlig om tilfælde, hvor der ud over oplysninger om lovlig politisk virksomhed var oplysninger om rejser til østlande. Her blev det besluttet, at samtlige rejser til østlande, undtagen Jugoslavien, foretaget efter 1. januar 1959 kunne registreres, bortset fra ”børnerejser” eller tilfælde, hvor den sidste rejse var foretaget før 1. januar 1959.¹⁰⁸ Hvad angik sager, hvor registreringsgrundlaget alene var rejser til østlande, og hvor der ikke tillige forelå oplysninger om lovlig politisk virksomhed, skulle rejser til østbloklændene foretaget efter 1. januar 1959 danne basis for registrering bortset fra ”upolitiske grupperejser” og ”børnerejser”. Det blev også fremhævet, at rejser til Østtyskland med henblik på deltagelse i Østersø-ugen dannede registreringsgrundlag.¹⁰⁹ På de resterende punkter gentog referatet Justitsministeriets tolkning af 14. september 1968. Dog blev det tilføjet, at der var et problem omkring udskillelse af rejsedeltagere, som var anført på fælles rejsesteder, til strimler for enkeltpersoner, og med den fremtidige behandling af visumsager. Det blev besluttet at udskyde disse spørgsmål. Med hensyn til fremtidige registreringer anvistes nogenlunde samme praksis, idet det dog præciseredes, at spørgsmålet om registrering i forbindelse med ambassadebesøg skulle afgøres konkret. På mødet blev der yderligere truffet beslutning om, at ”i tilfælde hvor en person i forbindelse med en personforespørgsel er blevet belastet på grund af oplysninger om forældrenes lovlige politiske virksomhed, skal såvel forældrene som den belastede person udrenses af registraturen, medmindre der har fundet en principiel korrespondance sted i sagen”. Med hensyn til de såkaldte ”nøglepunktssager”, dvs. sager om mulig tilstedeværelse af kommunistiske arbejdere på arbejdspladser, der måtte antages at være af vital betydning i en krise- eller krigssituation, blev det bestemt, at de samme retningslinjer gjaldt, bortset fra personer inden for Justitsministeriet, anklagemyndigheden, politiet og retsvæsenet. Det besluttedes endeligt, at personer, der var registreret i nøglepunktssager på grundlag af oplysninger i rigsregistraturen, ligeledes skulle udgå.¹¹⁰

108 Med udtrykket ”børnerejser” henvises der sandsynligvis til, at DKP-medlemmers børn blev sendt på ferieophold og ideologisk skoling ved de såkaldte ”pionerlejre” i Østeuropa. Se Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990*, ph.d.-afhandling (Institut for Nordiske Studier, Københavns Universitet, 2007), s. 156.

109 PET, ujournaliseret sag: Referat af møde den 27. november 1968 udarbejdet af politiassessor H. Toft-Nielsen.

110 Ibid. Om nøglepunkter se Kommissionens beretning, bind 8.

Revisionsafdelingen gik på denne baggrund i gang med at gennemgå arkivet for at vurdere, hvad der skulle udskilles, og hvad der kunne bevares. Efterfølgende fik revisionsholdet at vide, at en del stof kunne beholdes af historiske grunde (i praksis dog kun materiale vedrørende 2. Verdenskrig), ligesom det blev bestemt af Toft-Nielsen, at almindelige lovlige demonstrationer ikke var registreringsgrundlag – ”der skal uro til”.¹¹¹ Ved en række møder mellem Toft-Nielsen og en medarbejder på revisionsholdet blev det bestemt, at registreringer af medlemmer af venskabsforeninger generelt skulle bevares. Det blotte medlemskab af aktivistiske venstrefløjsgrupper som SOAK, Gruppe 61, Aktiv Ungdom og Aktion udgjorde imidlertid ikke et tilstrækkeligt registreringsgrundlag. Ligeledes skulle forbindelser til ambassader makuleres, hvis der forelå en naturlig grund til besøget. Med udgangspunkt i en konkret sag bestemtes det ydermere, at en persons blotte tilstedeværelse ved en polsk kunstmalers udstilling i Århus ikke var registreringsværdig, at aldersgrænser ved registrering af rejser var 15 år (børneferierejser), og at kontaktmøder med FE skulle bedømmes i hvert enkelt tilfælde. Til gengæld kunne registreringer af udenlandske kommunistledere og danske statsborgere, som var referencer for østfolk ved visumansøgninger, bevares, sidstnævnte dog kun i en periode af maksimum ti år. Endelig besluttedes det, at registreringer af personer, der ikke kunne få indrejsetilladelse til Grønland, ligeledes kunne bevares.¹¹²

Der opstod efter kort tid tvivl om de nye registreringsregler. En medarbejder på revisionsholdet nedfældede den 19. december 1968 et notat herom. Som instruktionen er anført, kan notatet umiddelbart tolkes som en ændring eller afvigelse i forhold til regeringserklæringen:

”Ifølge behagelig telefonsamtale i dag med pi. Arne Nielsen fik vi bekræftet, at følgende personer skal – registreres – hvis de alene er kendt som medlemmer af:
 DKP’s centralkomite og DKP’s Københavnsledelse.
 DKU’s hovedbestyrelse og DKU’s Københavnsledelse.
 VS’s hovedbestyrelse og VS’s Københavnsledelse.
 SUF’s landsledelse og SUF’s Københavnsledelse.

¹¹¹ PET, ujournaliseret sag: Notat, 9. december 1968.

¹¹² Ibid.: Notat vedr. møder 16., 17., 18. og 19. december 1968.

Da forannævnte i dag blev bestemt har vi gået sagerne igennem fra B.67.530 og tilbage til B.61.980, hvorved formentlig allerede en hel del af disse personer er blevet makuleret.”¹¹³

Offentliggørelsen af dette notat i 1998 har været medvirkende til den aktuelle debat om, hvorvidt PET har overholdt regeringserklæringen, idet notatet – i modsætning til regeringserklæringen – angiver, at medlemskab af en række lovlige politiske organisationer alene udgør et tilstrækkeligt grundlag for registrering. I det følgende analyseres notatets tilblivelse, mulige forståelsesramme og konsekvenser for PET’s registrerings- og makuleringspraksis.¹¹⁴

Kommissionen har fremfundet en del materiale i PET’s arkiv, der kan belyse notatets ophavssituation, ligesom der er afhørt vidner og modtaget skriftlige redegørelser fra personer, som arbejdede på revisionsholdet i den pågældende periode. En tidligere medarbejder i PET har efter offentliggørelsen af ovenstående notat udarbejdet en skriftlig redegørelse, som er overdraget til Kommissionen. Ifølge denne forklaring af 7. september 1998 foregik makuleringen i tiden fra september 1968 til 30. april 1969 ”i fuld overensstemmelse” med regeringens fortolkning af regeringserklæringen. PET-medarbejderen anfører følgende:

”Vi fik udstukket nogle generelle retningslinjer for arbejdet – jeg mener for øvrigt, at B[en medarbejder i Revisionen] nedfældede det i et notat – jeg mener, at vi B og jeg – ville have en form for garanti for, at vi ikke undervejs kom til at gøre noget, der stred mod de retningslinjer, der var givet. Vi havde af politiinspektøren fået besked om at arbejde hurtigt, så han kunne give nogle opmuntrende tal videre – at vi havde gennemgået så og så mange numre og at vi havde slettet så og så mange personer. Det var B der førte disse statistikker og det var B der skrev et notat fra møde med politiinspektøren.

Når vi havde problemer samlede vi dem sammen og bad så politiinspektøren komme forbi vort kontor. Her afgjorde han hurtigt sagerne – i nogle tilfælde tog han dog enkelte sager med, og så fik vi svar i løbet af nogle få dage. Om han forhandlede med justitsministeren om den eller ej, ved jeg ikke, han kan også have drøftet dem med enkelte af sine jurister.”¹¹⁵

113 Ibid.: Notat, 19. december 1968. Den sidste sætning er ikke præcis og kan således misforstås, men må opfattes således, at Revisionsafdelingen i perioden op til den 19. december havde gennemgået sager fra B67.530 til 61.980, hvilket også bekræftes af nedenstående analyse.

114 Om regeringserklæringen og dens betydning for overvågningen og registreringen af de politiske partier se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 7.

115 Kommissionens Arkiv: 16 siders skriftlig forklaring til Kommissionen, underskrevet den 7. september 1998, Kommissionens arkiv. Den pågældende PET-medarbejder har også afgivet forklaring om samme spørgsmål for Kommissionen. Jf. RB: PET-medarbejder, 11. oktober 2000.

Den tidligere PET-medarbejder betragter Arne Nielsens ordre den 19. december 1968 som et udslag af en kraftig intern kritik i tjenesten af, at revisionen var gået for langt i dens makuleringer af en række sager vedrørende den yderste venstrefløj:

”Jeg kan tydelig huske, at vi sad fordybet i vort arbejde, da døren pludselig blev åbnet med voldsom fart og ind kom to fra den gruppe, der fulgte ’Trotkisterne’ – den ene meget rasende – ja – nærmest blå i hovedet af raseri – og med store ord bebrejdede os, at vi har ’slettet’ og så kom der en række personnavne, og da vi ikke vidste, at de havde så tæt forbindelse til ’Trotkisterne’, at de skulle forblive registreret. Han kølede lidt ned og vi fik en snak om tingene. Vi kunne jo kun sige, at de efter de gældende regler skulle personer slettes, hvis de kun var kendt med lovlig politisk virksomhed – og vi havde jo kun personmapperne at holde os til – han kunne jo bare ha’ rekvireret personmapperne for de personer, han var interesseret i. Han fortalte os da, at der omkring ’Trotskisterne’ var et sammenrend for øjeblikket, så det var næsten umuligt at sige, om et ’trotkist’ f.eks. var medlem af SUF eller VS eller om SUF-er eller VS-er var medlem af ’Trotkisterne’ – og så fortalte han i øvrigt, at han havde fået et tip om, at der i en kælder i en større beboelsesejendom stod en stor tønde med brændbar væske, olie, flasker og klud og at ’Trotkisterne’ og kredsen omkring dem var i færd med at tilrettelægge en større aktion, hvor de skulle bruge 200 ’Molotow-cocktail.s’. Vi kunne jo så kun sige, at han skulle rette henvendelse direkte til politiinspektør Arne Nielsen, hvilket han gjorde. Vi havde lovet at indstille makuleringen af de i Notatet nævnte personer, indtil der forelå en afgørelse – men det der var makuleret, var jo makuleret.

Om der gik en uge eller nogle dage kan jeg ikke huske, og om det var os eller politiinspektør Arne Nielsen der telefonerede til os og om det var fra hans kontor på Politigården eller fra Justitsministeriet, ved jeg ikke – og jeg kan ikke huske, om det var en samtale via det interne telefonnet. I hvert fald skrev... [*en medarbejder i PET*] det nævnte notat – og vi rettede os naturligvis efter det i den fortsatte revision.”¹¹⁶

I en senere skriftlig redegørelse af 4. januar 2000 har den ovenfor citerede PET-medarbejder præciseret, hvilke to PET-folk, der udtrykte deres vrede over de omfattende makuleringer. Den ene af de to nævnte PET-folk var ikke længere i live, da Kommissionen blev nedsat, mens den anden har afgivet en forklaring, der dog ikke har kunnet kaste nærmere lys over hændelsesforløbet.¹¹⁷ Den ovenfor citerede PET-medarbejder forklarer i redegørelsen fra den 4. januar 2000 yderligere, at han ”kan ikke huske, hvor pi. [politiinspektør Arne Nielsen] rin-

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ RB: PET-medarbejder, 19. marts 2001.

gede fra, da han gav... instruktionen om indholdet af notatet af 191268. Normalt kom pi. ind til os, når der var problemer, så det skulle ikke undre mig, om han den dag ringede direkte fra JM [Justitsministeriet]. Jeg mindes ikke, at han telefonisk har givet os andre instrukser – han kom altid 'lige forbi'.¹¹⁸

Den daværende politiassessor i PET giver i en skriftlig redegørelse, der blev overdraget Kommissionen efter dennes død i 2000, udtryk for følgende omkring Arne Nielsens ordre af 19. december 1968:

”Da debatten begyndte og jeg blev spurgt af pressen om mit kendskab til denne notits, gav jeg udtryk for, at jeg aldrig havde set den og ikke mindedes at have hørt om beslutningen. Jeg spekulerede selvfølgelig over tingene og ville efterhånden – muligvis som følge af efterrationaliseringer – ikke udelukke, at jeg var bekendt med beslutningen, selv om jeg intet konkret huskede om det”.¹¹⁹

Som det vil fremgå nedenfor, var politiassessoren imidlertid fuldt ud orienteret i samtiden om Arne Nielsens beslutning. Tidligere souschef i PET Jørn Bro har i tilknytning til politiassessorens forklaring udarbejdet en skriftlig redegørelse, som har det synspunkt, at registreringen af de politiske bestyrelser var ”forsvarlig i henseende til regelgrundlaget og nødvendig for opfyldelsen af PETs overordnede mål”.¹²⁰ Bro fremhæver, at regeringserklæringen var til for at beskytte menige medlemmer af lovlige politiske partier og ikke ”begrænsede, veldefinerede personkredse, der i kraft af deres politiske virksomhed selv søgte offentlighed og gjorde sig til offentlige personer, som var kendt og registreret som sådan i medierne”.¹²¹ Bro anser således, at der var tale om grupper, ej om enkeltindivider. Problemet med denne tolkning, kunne man indvende, er, at Justitsministeriets notat fra den 14. september 1968 ikke skelner mellem menige og ledende medlemmer, men alene forholder sig til *personer* og ikke til deres hierarkiske placering i partiet. Derimod passer Bros forklaring, som det også vil fremgå længere nede, med PET's praksis: PET makulerede både i 1965-67 og igen i 1968-69 i vid udstrækning registreringer af stillere, abonnenter og menige medlemmer af politiske partier, men bibeholdt sager på ledende medlemmer.

118 Kommissionens arkiv: 48 siders skriftlig redegørelse til Kommissionen, 4. januar 2000.

119 Kommissionens arkiv: ”Politiets Efterretningstjeneste”, 23 siders skriftlig redegørelse til Kommissionen, udateret.

120 Kommissionens Arkiv: Jørn Bro, ”Vedr. PET's overholdelse af regeringserklæringen af 30. september 1968”, oktober 2000.

121 Ibid.

Den foran citerede PET-medarbejder i Afdeling A har forklaret, at det var bekymringen med hensyn til makulerede sager på medlemmer af SUF og VS, som var den direkte anledning til ordren den 19. december 1968. Den pågældende PET-medarbejder opfatter ordren som uproblematisk, idet der for de registrerede personer fandtes en hjemmel, der kunne begrunde en registrering. Det følger af Jørn Bros forklaring, at en registrering af de pågældende grupperinger dog ville kunne indeholde enkelte personer, som der muligvis ikke var grundlag for:

”En meget stor del af de omhandlede personkredse, især DKP/DKU, men også i vid udstrækning VS/SUF var i forvejen registrerede og var fortsat registrerbare på grund af øst-kontakter og deltagelse i konkrete ulovligheder eller begrundet mistanke herom. At undlade registrering af de få undtagelser ville være absurd formalisme, så meget mere som der kunne anlægges ’medvirken’-betragtninger i en lang række sammenhænge.”¹²²

De tidligere PET-medarbejders redegørelser og forklaringer for Kommissionen, såvel skriftlige som mundtlige, ser således ordren af 19. december 1968 som udramatisk og ukontroversiel. Hvad der kan udledes af de samtidige kilder, er, at de berørte medarbejdere i Centralafdelingen imidlertid hurtigt blev bevidstgjorte om, at ordren af 19. december 1968 ikke måtte formidles til regionerne. I et første udkast til et foredrag til kontaktmændene i politikredsene ses, at politiasessor Toft-Nielsen havde indføjjet Arne Nielsens ordrer af 19. december 1968 som registreringsgrund på linje med østkontakter, uro osv.:

”For at starte med det politiske stof, vil jeg nævne, at folk, der alene er kendt som stillere for DKP, skal udgå. Anmelderne for DKP er jo udgået ved den tidligere revision, men en del blev bibeholdt, hvis de var kendt for anden kommunistisk virksomhed. Hvis stillere og medlemmer af DKP og DKU ikke kan bibeholdes på grund af østrejser, der ligger efter 1. januar 1959 – stadig bortset fra Jugoslavien –, medlemskab af venskabsforeninger eller direkte forbindelse til østlige ambassader, eller fordi de er medlemmer af DKP’s centralkomité eller DKU’s hovedbestyrelse ((+Københavnsledelserne)), skal de udgå af registraturen. Med hensyn til SF bemærkes, at ingen aktivitet for SF kan begrunde fortsat registrering. Men foreligger der vedrørende SF-ere oplysning om østrejser, medlemskab af venskabsforeninger eller forbindelse til østlige ambassader, skal materialet dog bevares.

122 RB: Jørn Bro, 13. november 2000.

For så vidt angår venstresocialisterne gælder det, at kun medlemmer af hovedbestyrelsen ((og københavnsledelsen)) skal bevares, hvis der ikke foreligger oplysninger om østrejser o.s.v. – ganske som for DKP og SF.

Med hensyn til venstresocialisternes ungdomsorganisation, SUF, skal medlemmer af landsledelsen ((og Københavnsledelsen)) bevares, mens resten skal udgå, stadig forudsat, at der ikke foreligger oplysninger om østrejser o.s.v.”¹²³

I udkastet er en passus vedrørende DKP og DKU gennemstreget i hånden, og i marginen er anført, at forholdet ikke skulle nævnes. Dertil kommer, at der i marginen ud for stedet, hvor SUF og VS omtales, er sat et minus, ligesom selve teksten er overstreget med et stort ”X”, der indikerer sletning. En efterfølgende renskrivning af foredraget, som blev afholdt for kredsene i Jylland den 22. januar 1969 og i København den 28. januar 1969, nævnte slet ikke de forhold, der i kladden var påtegnet med gennemstregning samt minusser og krydser.¹²⁴

I et ikke dateret skriftligt ”foredrag for kontaktfolkene om revision” holdt af en medarbejder i PET i formentlig samme periode, er der indføjet nøjagtig de samme oplysninger om ledelsen i DKP, DKU, VS og SUF. Denne tekst er understreget, og i marginen er anført ”nej”.¹²⁵ På andre områder var denne PET-medarbejder dog mere bramfri end politiassessoren i sin udlægning af Justitsministeriets fire punkter (jf. notatet af 14. september 1968):

”Denne regel om registrering af rejser giver mulighed for at bibeholde registreringen af adskillige kommunister – ikke fordi de er kommunister, men fordi de har været i østlande. Det er for så vidt besynderligt, at registrering af kommunister ikke må finde sted på grund af deres politiske tilhørsforhold, hvorimod de må registreres, og oplysninger om deres fulde lovlige politiske virksomhed må bevares og eventuelt videregives, hvis de f.eks. har været på en politisk delegationsrejse til et østland. Hvor besynderligt det end kan virke – registreringerne kan opretholdes og skal opretholdes, således at man på denne måde – sagt rent ud – kan opretholde registreringen af så mange kommunister o.lign. som muligt”.¹²⁶

PET-medarbejderen udtrykte tillige den opfattelse, at punkt 3 gav hjemmel ”til at foretage alle de nødvendige registreringer af folk på ’uro-siden’ – hvad enten de

123 PET, administrativ sag: Foredrag for kontaktfolkene om revision [påført i hånden: ”Toft-N’s (Munkbjerg 22.1.1969)”], 22. januar 1969.

124 PET, ujournaliseret sag: ”Foredrag om revision og registreringspraksis”.

125 PET, ujournaliseret sag: ”Foredrag for kontaktfolkene om revision”.

126 Ibid.

kalder sig revolutionære, anarkister, trotskister, eller hvad man ellers kan nævne af yderliggående gruppedannelser på den yderste venstre og højrefløj”.¹²⁷ Det blotte medlemskab af en ”uro-gruppe” kunne således være tilstrækkeligt grundlag for registrering.

Udstregningerne i de to foredrag vidner om en vis tilbageholdenhed med at sætte den af Arne Nielsen afgivne ordre i cirkulation uden for Centralafdelingen i København. Muligvis er sletningen i foredragene sket efter aftale eller på direkte opfordring af ledelsen. Vel vidende, at en overvejende del af de personer, der blev berørt af ordren af 19. december 1968, i forvejen kunne registreres af andre grunde end lovlig politisk virksomhed, var det magtpåliggende for revisionsholdet ikke at efterlade det indtryk i kredsene, at centralledelsen omgik regeringserklæringen. Dertil kom, at det ikke var strengt nødvendigt at orientere kredsene om indholdet af ordren af 19. december 1968, idet Centralafdelingen i sidste instans selv afgjorde, hvilke registreringer der kunne opretholdes. Listerne fra kredsene ville først blive sammenholdt med registraturen (tromlen), hvorefter kredsene efterfølgende ville blive meddelt, hvilke registreringer der kunne opretholdes.

127 Ibid.

3. ARNE NIELSENS ORDRE AF 19. DECEMBER 1968: RÆKKEVIDDE OG KONSEKVENSER

Hvor mange *personer* eller *partimedlemmer* blev berørt af PET-chef Arne Nielsens ordre om, at PET fortsat skulle registrere ledende DKP'ere, VS'ere, SUF'ere og DKU'ere? Det præcise tal kendes ikke. Der findes nemlig ikke tilgængelige lister over DKP's og DKU's Københavnsledelse. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv har endnu ikke registreret og tilgængeliggjort DKP's arkivalier på distrikts- og lokalt niveau. Også for VS er der mangler i arkivalierne vedrørende partiets lokale aktiviteter og ledelsesstrukturer, som dog opvejes af andre navnelister vedrørende VS, som Kommissionen har kunnet fremfinde. Det har tillige været muligt at finde brugbare navnelister over medlemmerne i SUF. Dog er SUF's Københavnsledelse ikke systematiseret i de fremfundne arkivalier.

Det vurderes, at det indsamlede materiale trods alt er repræsentativt og anvendeligt til at besvare det ovenfor stillede spørgsmål. Sammenholdes materialet, der er fundet i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, med oplysninger fra PET's arkiv, kan i hvert fald et omtrentligt billede tegnes. Der er i den følgende oversigt medtaget ledende SUF'ere, VS'ere, DKP'ere, og DKU'ere fra perioden 1958 til 1974. Tidsrummet er defineret ud fra to kriterier: 1) At PET ifølge Justitsministerets tolkning af regeringserklæringen kunne beholde oplysninger om østrejser i maksimalt ti år, dvs. siden 1958. 2) At politimester Skat-Rørdam den 21. august 1974 angiveligt ophævede Arne Nielsens ordre af 19. december 1968.

SUF. Organisationen blev dannet i 1961 som en selvstændig organisation. Fra 1963 formaliseredes et samarbejde med SF, og da SF blev sprængt i 1967, fulgte SUF's ledelse samlet over i VS. En beretning fra "Socialistisk Ungdoms Forums Virksomhed 1968-1969", der blev afgivet på SUF's 10. kongres den 24.-25. maj 1969, viser, at Landsledelsen for SUF udgjordes af 15 personer samt fem suppleanter. En gennemgang af de eksisterende SUF-referater og PET-indberetninger fra perioden 1961-1970 viser, at mindst 90 forskellige personer har haft sæde i landsledelsen enten som medlemmer eller suppleanter i dette tidsrum. Køben-

havnsledelsen må formodes at have bestået af endnu færre personer, ligesom der må have været gengangere fra landsledelsen.¹²⁸ En PET-indberetning fra 22. september 1969 talte syv medlemmer af Københavnsledelsen, hvoraf de fem på et tidspunkt havde siddet i landsledelsen.¹²⁹ En PET-notits fra august 1963 talte fem medlemmer i Københavnsledelsen, hvoraf de to allerede sad i landsledelsen.¹³⁰ Har det gennemsnitlige antal af nye medlemmer i Københavnsledelsen i forhold til landsledelsen (to-tre personer) været det samme i perioden 1961-1970, har der måske siddet 20-30 personer, der ikke indgik i landsledelsen. Det er på denne baggrund sandsynligt, at der i perioden 1961-1970 samlet har siddet mindst 110-120 personer i SUF's lands- og Københavnsledelse. Ved årsskiftet 1970-1971 overtog en trotskistisk fraktion SUF, hvorefter VS afskar forbindelsen til organisationen, der i 1972 ændrer navn til Revolutionære Socialisters Forbund (RSF). RSF var en reduceret kerne af trotskister tilsluttet IV. Internationale. Det fremgår af Wamberg-udvalgets referat fra 29. august 1973, at der i høj grad var tale om personsammenfald med det tidligere SUF, og at de fleste var registreret i forvejen eller var kendt på grund "uro-aktiviteter."¹³¹ Analysen tilsiger, at Arne Niensens ordre af 19. december 1968 har omfattet mindst 110-120 personer i SUF i perioden 1961-1974. Til sammenligning havde organisationen i 1962 543 medlemmer og 1967 687 medlemmer.¹³²

VS. Hvilken betydning fik Arne Niensens ordre fra 19. december 1968 om at bevare sager på og registrere VS's hovedbestyrelse og medlemmer af Københavnsledelsen? Partiet havde ved dets oprettelse i 1967 modtaget 3.500 tilkendegivelser fra personer, der ønskede at blive medlem. De manglende kontingentindbetalinger gør dog en pålidelig optælling vanskelig. Det reelle medlemstal viste sig efterfølgende at være betydeligt lavere: ca. 1.500 medlemmer i 1969 og ca. 1.200 i 1970. Partiet var, som nævnt i en fremstilling fra 1980 om VS, "rystende svagt" organiseret.¹³³ Der har været indvalgt ca. 100 forskellige personer inklusive suppleanter i hovedbestyrelsen i perioden december 1967 (1. hovedbe-

128 ABA, SAP/SUF, 2304, ks. 47: "Socialistisk Ungdoms Forums Virksomhed 1968-1969".

129 PET, emnesag: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum", 22. september 1969.

130 Ibid., emnesag: Notits, 19. august 1963.

131 Referat af møde i Wamberg-udvalget, 29. august 1973.

132 Jf. afsnit om SUF i Kommissionens beretning, bind 7.

133 Per Askholm Madsen & Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti. VS's dannelse og udvikling 1967-73* (VS forlaget, 1980), s. 210-212.

styrelsesmøde) til 5. december 1972 (5. kongres), hvor leninisterne forlod VS.¹³⁴ Opgørelser herefter er ikke præcise. Det samme gælder for partiforeningerne rundt om i landet. Dokumenterne fra ABA's arkiv viser, at der i Københavnsområdet var mange små foreninger, så det er uklart, hvorvidt Arne Nielsens ordre er gået på alle mindre partiforeninger, eller kun på enkelte partiforeninger fra indre by og Christianshavn for eksempel.¹³⁵ Af de 65 partiforeninger på landsplan eksisterede de 15-20 reelt kun på papiret. 25-30 partiforeninger havde ca. 25 medlemmer, hvoraf kun to-tre var aktive. Kun ganske få partiforeninger kunne mønstre 15 aktive medlemmer eller over.¹³⁶ Det er på denne baggrund vanskeligt at forestille sig, at det samlede antal ledende VS'ere, der potentielt var omfattet af ordren, kan have oversteget de 200.

DKP. En optælling foretaget på baggrund af arkivalier i Arbejderbevægelsens arkiv viser, at centralkomitéen i DKP i perioden 1958-1974 talte mindst 54 forskellige personer.¹³⁷ Der er ikke fundet brugbare lister, hverken i PET's journalsager, emnekort eller i ABA's arkiv, der præcist kan belyse antallet medlemmer af Københavnsledelsen i samme periode. Det må dog formodes, at der har været gengangere mellem Københavnsledelsen og Centralkomitéen. En enkelt oplysning i PET's arkiv går på, at Københavnsafdelingen blev nedlagt som følge af en centralkomitébeslutning den 15. marts 1969. Det har ikke været muligt at få af- eller bekræftet denne oplysning.¹³⁸

DKU. Hvad angår DKU, har der været mindst 150 medlemmer af landsledelsen i perioden 1958-1974.¹³⁹ Det har heller ikke her været muligt at fremfinde et brugbart materiale for Københavnsledelsen, men det formodes, at der også har været gengangere mellem lands- og Københavnsledelsen. Københavnsledelsen

134 Optællingen er foretaget på baggrund af fortegnelser over delegerede og valgt til hovedbestyrelsen i VS (1. hovedbestyrelse samt 1. – 5. kongres 1967-1972). Se ABA, VS, 502, ks. 1, 2, 8, 9, 14. Disse tal er sammenholdt med Madsen & Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti*, s. 383-387.

135 ABA: VS, 502, ks. 1: liste over VS-kredse i Københavnsområdet fra 1967.

136 Madsen & Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti*, s. 211-212.

137 Enkelte navneoplysninger mangler. Til brug for optællingen er anvendt navnelister og valglister til diverse kongresser og landsledelsesmøder i DKP: 20. kongres 1958, 21. kongres 1962, 22. kongres 1965, landspartikonference november 1967, 23. kongres 1969, 24. kongres 1973, landspartikonference 1974. Se ABA, DKP, 921, ks. 13, 17, 19, 23, 28, 59 og 60.

138 PET, Emnekort: DKP-Københavnsledelsen, oplysning dateret 29. april 1969.

139 ABA: DKU, 680, ks. 16, 18, 19, 20, 21, 280, 281: Navnelister og valglister til diverse møder i hovedbestyrelsen i DKU: 23. kongres 1958, 24. kongres 1960, 25. kongres 1962, 26. kongres 1965, 27. kongres 1967, 28. kongres 1969, 29. kongres 1971, 30. kongres 1973.

har formentlig omfattet afdelingerne i Københavns Amt, Frederiksberg Kommune og Københavns Kommune.¹⁴⁰ Dertil kommer, at en række DKU'ere fra den tidligste periode mod 60'ernes slutning var at finde i DKP's centralkomité. Der er således i kildemateriale (hvis man fratrækker de verificerede gengangere) fremfundet 194 medlemmer af DKP og DKU, som var berørt af kontraordren.

Sammenfattende må det konkluderes, at Arne Nielsens ordre potentielt omfattede flere end 500 personer i perioden fra 1958 og frem til 1974, hvor Skat-Rørdam omgjorde den tidligere PET-chefs beslutning. Der er tale om et minimumstal, idet der skal tilføjes et ikke nærmere kendt antal personer fra Københavnsledelsen i DKP og DKU. Det skal dog samtidig understreges, at hovedparten af de berørte medlemmer af VS, SUF, DKP og DKU i forvejen kunne registreres af andre grunde: Kommuniste primært på grund af østrejser og østkontakter (jf. punkt 1-2 i Justitsministeriets notat af 14. september 1968); anarkister, trotskister og andre fraktioner i VS på grund af medlemskab af grupper, der havde til formål eller var egnet til at forårsage uroligheder (jf. punkt 3 i Justitsministeriets notat af 14. september 1968 samt de indløbne rapporter om planlagte voldelige aktioner fra VS'eres side i løbet af sommeren 1968). Som det vil fremgå nedenfor, fik ordren reelt kun betydning for et antal VS'ere, som PET sandsynligvis ikke havde andre "belastende" oplysninger på, end at de var medlemmer af VS.

Oplysninger i PET's arkiv om registrerede ledende DKP'ere, VS'ere, SUF'ere og DKU'ere

Som nævnt ovenfor omfattede Arne Nielsens ordre potentielt flere end 500 personer i perioden 1958-1974. I PET's emnesager og emnekort har Kommissionen for en endnu bredere periode (1958-1980) imidlertid kun fremfundet navneoplysninger på 348 registrerede partimedlemmer. De fordeler sig således: 82 DKP'ere, 144 SUF'ere, 98 VS'ere og 24 DKU'ere, som alle var registreret med et B- eller inf.-nummer, hvilket vil sige, at deres navn var ophængt på tromlen, som henviste til en personsag i arkivet. De fremfundne DKU'ere var alle medlemmer af hovedbestyrelsen, og ud af de 24 var de 23 registreret før regeringserklæringen. De fremfundne 82 DKP'ere var også ledende medlemmer, hvoraf de 68 var registreret før regeringserklæringen. De resterende 14 DKP'ere blev registreret i anden halvdel af 70'erne. Der findes i PET's arkiv oplysninger om 144 SUF'ere, der var registre-

¹⁴⁰ Jf. bilag VI i appendiks til Knud Holt Nielsen, *Giv mig de rene og ranke*, s. 30.

ret med et B-nummer, og som der dermed var oprettet en personsag på. Optællingen er foretaget på baggrund af emnesagen om SUF. Til sammenligning viser en opgørelse fra 5. maj 1966, at foreningen havde ca. 400 medlemmer, hvoraf de 141 havde indbetalt kontingent. Hovedparten af de registrerede SUF'ere (124) var ledende medlemmer og registreret inden regeringserklæringens ikrafttrædelse den 30. september 1968. Kun 17 af de fundne SUF'ere blev registreret efter Arne Nielsens ordre den 19. december 1968. De 17 registreringer synes på baggrund af journalsager og registreringsdatoerne i B-nummerlisterne at have relation til demonstrationerne i forbindelse med Kejsergade-sagen i 1969 og Verdensbank-urolighederne i 1970.¹⁴¹

Som nævnt ovenfor hævdes det af en tidligere PET-medarbejder, at Arne Nielsens ordre af 19. december 1968 om at registrere ledende venstrefløjssaktivister skal ses som et udslag af en kraftig intern kritik i tjenesten af, at revisionsholdet var gået for langt i dets makuleringer af en række sager vedrørende den yderste venstrefløj. Med henblik på en nærmere analyse af rigtigheden af denne påstand, og dermed af regeringserklæringen og dens umiddelbare konsekvenser, har Kommissionen ud af det nævnte korpus på 348 registrerede partimedlemmer udvalgt de registreringer, der opfylder tre kriterier:

- 1) Der er tale om et ledende medlem af SUF, DKP, VS, SUF.
- 2) Personen har et registreringsnummer, der ikke er højere end B.67.530. Inf.-numre og B-numre indtil 67.530 blev således revideret inden Arne Nielsens ordre den 19. december 1968.
- 3) Der er i den såkaldte B-nummerliste angivet en dato for, hvornår den pågældende registrering er makuleret.

Der er ud fra disse kriterier fremfundet 194 registreringer på ledende venstrefløjssaktivister i PET's arkiv. De var alle til revision i efteråret 1968. De fordeler sig således: DKP (51), DKU (16), VS (53), SUF (74). De 194 registreringer fra perioden inden 19. december 1968 skønnes at være repræsentative, når der henses til det samlede antal personer, der potentielt var omfattet af Arne Nielsens ordre (flere end 500 for hele perioden 1958-1974).

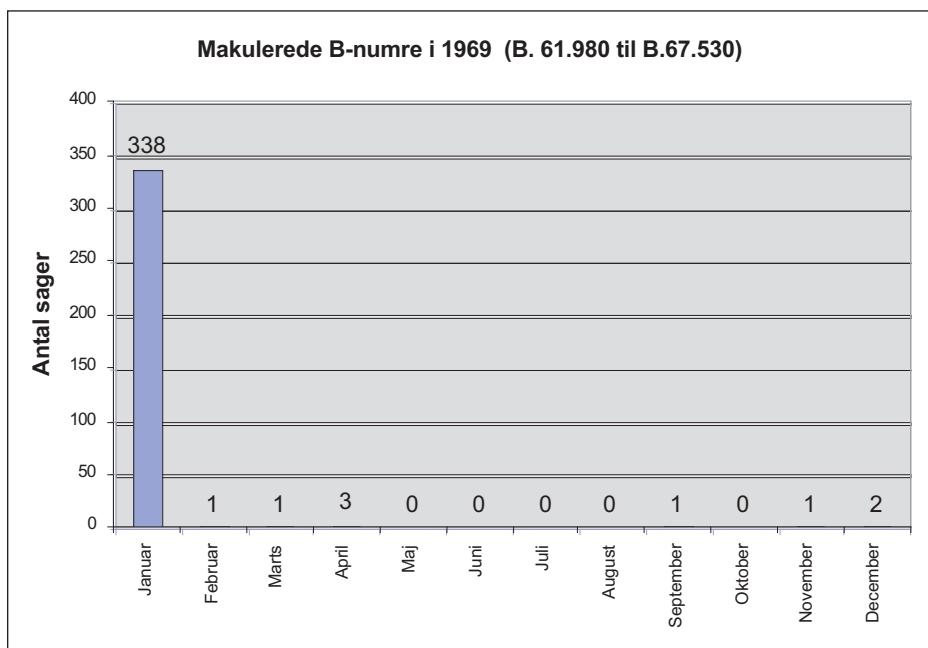
141 Jf. PET, emnesag: "Vedrørende Danmarks kommunistiske Ungdoms hovedbestyrelsesmøde den 15. maj 1969"; PET, ujournaliseret sag: Emnekort om DKP's centralkomité; PET: Emnesagen om SUF. Jf. PET, emnesag. Se også PET: emnesag: Medlemsfortegnelse pr. 5. maj 1966, bilag 3.

Stempler og makuleringsdatoer

Inden analysen af de 194 registreringer skal der gøres opmærksom på et forhold, der kan forekomme teknisk, og som umiddelbart er svært at formidle for en bredere læserkreds: Hvordan skal de stempler og makuleringsdatoer, der er anført på de nævnte B-nummerlister, tolkes? Spørgsmålet er vigtigt for forståelsen af selve registreringsproblematikken, og for en præcis datering af, hvornår makuleringerne i PET's arkiv egentlig fandt sted.

Problemet er, at der synes at være en diskrepans mellem det datoangivende makuleringstempel på B-nummerlisterne og det faktiske tidspunkt for de fysiske makuleringer af personsagerne. Det fremgår af notatet af 19. december 1968, at PET netop havde revideret personsagerne mellem B.61.980 og 67.530. Makuleringstemplerne i B-nummerlisterne ud for de pågældende sager viser derimod, at makuleringen først påbegyndtes i januar 1969:

Figur 1:

En nærmere analyse af makuleringsstemplerne viser, at princippet har været, at man først makulerede de høje numre og dernæst bevægede sig bagud. Selv om der ifølge disse stempler kan noteres en makuleringsbølge i januar 1969, er det

sandsynligt, at de fysiske makuleringer i virkeligheden fandt sted før, nærmere bestemt i perioden inden notatets udformning den 19. december 1968. Forklaringen kan være den simple, at makuleringsstemplerne på B-nummerlisterne er påført efterfølgende ved, at man på bestemte dage i januar ajourførte B-nummerlisten ved at sammenholde den med en anden provisorisk liste. Der foreligger nemlig den mulighed, at man først har makuleret sagerne og efterfølgende i januar 1969 har makuleret tromlestrimlerne og samtidig ajourført B-nummerlisten. En tidligere medarbejder kan således huske, at man trak registreringer og henvisningsstrimler ned fra tromlen og lagde dem ind i sagen, hvorefter revisoren tog strimlerne ud af sagerne igen med henblik på at lave optælling til årsstatus.¹⁴² Det er på denne baggrund sandsynligt, at sagerne på DKU'ere blev makuleret i efteråret 1968, men optællingen af strimlerne med henblik på status og ajourføring af B-nummerlisten fandt først sted i januar 1969.

Denne forklaring er sandsynlig også ud fra en nærmere analyse af en række registreringer på ledende DKU'ere: Arne Nielsens ordre den 19. december 1968 førte til, at en række personer, der i forbindelse med den igangværende revision var blevet slettet fra tromlen, blev registreret i 1969 med et nyt B-nummer. I materialet om DKU findes følgende eksempler vedr. DKU's landsledelse:

- DKU-medlem, tidligere B.66.815, makuleret 10. januar 1969, genoprettet 2. juni 1969 som B.68.082, makuleret 1997.
- DKU-medlem, tidligere B.67.260, makuleret den 30. januar 1969, genoprettet den 2. juni 1969 som B.68.088, makuleret 13. december 1971.
- DKU-medlem, tidligere B.65.841, makuleret 10. januar 1969, genoprettet som B.68.083 den 2. juni 1969, makuleret den 29. maj 1973.

Tages makuleringstemplerne for pålydende, dvs. at makuleringerne skulle være blevet gennemført i januar 1969, bliver det svært at forklare rationalet bag en sådan handling. På dette tidspunkt havde Arne Nielsen netop givet ordre om, at sager på ledende DKU'ere skulle bibeholdes. Hvorfor så makulere dem? Flere medarbejdere i revisionen har tillige forklaret, at makuleringerne foregik i efteråret 1968. Også PET-chef Arne Nielsen forklarede i Wamberg-udvalget den

142 Kommissionens arkiv: Notits, 4. september 2007. Der er tale om skriftlig redegørelse fra PET, hvortil en revisionsmedarbejder har afgivet forklaring.

3. december 1968 om den ”igangværende udrensning af politiets efterretnings-tjenestes registratur”.¹⁴³ Den umiddelbare og mest logiske forklaring på uoverensstemmelserne mellem notatet af 19. december 1968 og makuleringsdatoerne på B-nummerlisterne er, at sidstnævnte stempler ikke angiver den præcise makuleringsdato for de enkelte sager, der formentlig allerede var makuleret, men derimod datoen for, hvornår man har foretaget en strimmeloptælling og ajourført B-nummerlisten. Det giver nemlig ikke umiddelbart nogen mening, at makuleringen af sager på DKU’ere skulle være sket i januar 1969, det vil sige få dage efter, at man netop havde fået ordre om det modsatte: At bevare de selv samme sager. De samtidige skriftlige kilder samt efterfølgende forklaringer fra tidligere PET-medarbejdere til Kommissionen angiver samstemmende, at makuleringen af de pågældende sager skete i efteråret 1968. Der skal således i den videre analyse tages det forbehold, at makuleringsstemplerne på B-nummerlisterne fra januar 1969 formentlig refererer til den fysiske makulering af sager i efteråret 1968.¹⁴⁴ Det skal dog bemærkes, at den her beskrevne fremgangsmåde for revision næppe er dækkende for, hvordan man i andre perioder har foretaget makuleringer. Som det vil fremgå nedenfor, var fremgangsmåden i forbindelse med revisionen i 1974 en anden. Her makulerede Revisionsafdelingen en lang række sager, men glemte samtidig at nedtage de relevante strimler. Der hang således i en kort periode strimler på tromlen, der henviste til ikke længere eksisterende sager.

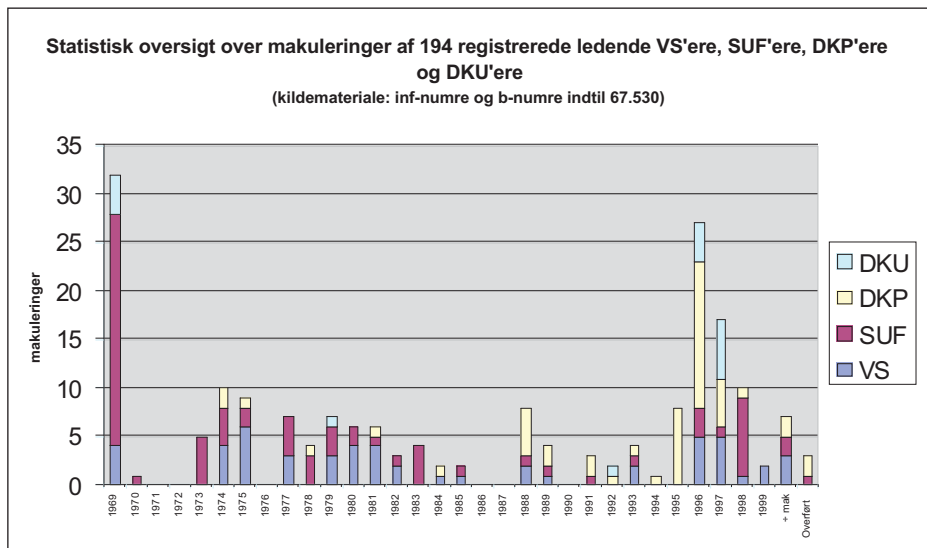
143 Referat af møde i Wamberg-udvalget, 3. december 1968.

144 Kommissionen har rettet henvendelse til PET med henblik på en nærmere afklaring af makuleringsstemplerne på B-nummerlisterne. PET har besvaret henvendelsen således: ”Der ses ikke at foreligge oplysninger om, hvorvidt de på de angivne B-nummerlister anførte makulationspåtegninger afspejler datoen for den fysiske makulering af de pågældende sager. PET kan dog oplyse, at det må antages, at flere medarbejdere har været involveret i revisionen af de enkelte B-numre. Beslutningen om at makulere en B-sag fordrede således, 1) at strimlen blev nedtaget af tromlerne, 2) at det blev angivet på B-nummerlisterne, at sagen var makuleret, og 3) at sagen blev fysisk makuleret. Der ses ikke at foreligge oplysninger om, hvorvidt processen i de konkrete tilfælde er sket i den anførte rækkefølge, herunder det tidsmæssige perspektiv og hvilke personer, der eventuelt måtte have været involveret i processen.” Kommissionens arkiv: Brev fra PET til Kommissionen, 21. januar 2008.

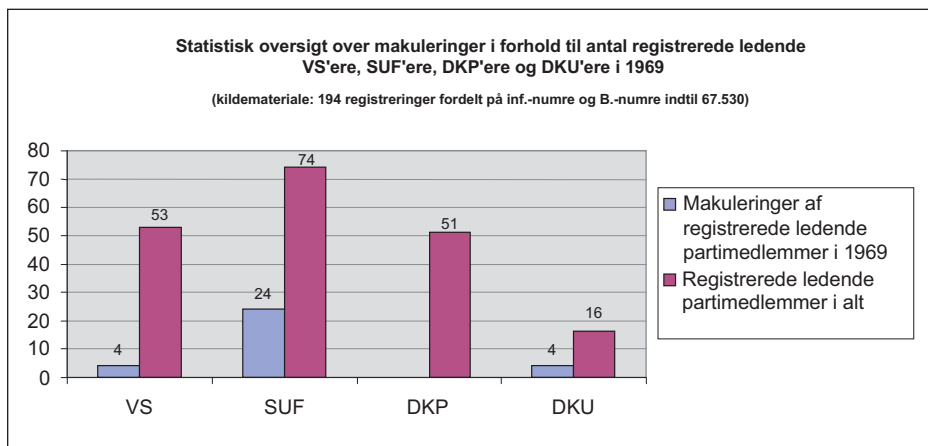
En statistisk oversigt over 194 registrerede ledende DKP'ere, VS'ere, SUF'ere og DKU'ere

Nedenfor følger en nærmere analyse af de 194 registreringer af ledende VS'ere, DKP'ere, SUF'ere og DKU'ere, som Kommissionen har fremfundet i PET's arkiv. Figur 2 viser, hvornår de pågældende registreringer er blevet makuleret.

Figur 2:

Figuren, som tager udgangspunkt i makuleringsstemplerne, viser, at ud af 194 sager på ledende partimedlemmer blev de 32 makuleret i januar 1969 (antagelig skete makuleringen reelt inden kontraordren den 19. december 1968). Blandt de 32 sager er der ingen DKP'ere og kun fire VS'ere. Af de fire VS'ere er de to formentlig blevet makuleret, eftersom de i en PET-rapport fejlagtigt var indberettet som hovedbestyrelsesmedlemmer. De pågældende personer stillede op, men blev ikke valgt ind. På denne baggrund synes makuleringen at have haft klart størst betydning for ledende DKU'ere og SUF'ere, som forholdsmæssigt blev makuleret i højere grad end de ledende medlemmer af moderpartierne. Dette forhold illustreres yderligere af følgende oversigt:

Figur 3:

Det er signifikant, som oversigten viser, at 24 ud af et samlet antal på 74 registrerede SUF'ere blev makuleret. Ligeledes blev fire ud af 16 ledende DKU'ere makuleret. Ingen DKP'ere blev makuleret. En anden måde at se på tallene på er, at 75% af de makulerede sager inden for de fire organisationer i efteråret 1968 var SUF'ere.

Dette statistiske materiale synes dermed at bekræfte den tidligere citerede PET-medarbejders forklaring om, at to andre medarbejdere i PET i efteråret 1968 havde mistet et antal registreringer af trotskister, som jo netop var en dominerende fraktion i SUF. De to medarbejdere henvendte sig ifølge forklaringen dernæst til PET-chef Arne Nielsen. Dette var sandsynligvis baggrunden for, at Arne Nielsen den 19. december 1968 præciserede, hvilke ledende partimedlemmer på venstrefløjen der skulle bibeholdes. Notatet af 19. december 1968 anvender ordet ”bekræftet”, hvilket kan understøtte den antagelse, at det hele tiden var meningen, at PET skulle bibeholde registreringer på ledende partifolk. Revisionsholdet havde sandsynligvis misforstået sit opdrag, således at det i første ombæring ikke bevarede alle registreringer af lederne i de respektive ungdomsorganisationer.

Ordren af 19. december 1968 ligger i øvrigt i naturlig forlængelse af et PET's direktiv af 3. marts 1967, som understregede, at DKP-anmeldere skulle udgå af registraturen, mens fremtrædende partimedlemmer bibeholdes.¹⁴⁵ Ordren af

¹⁴⁵ PET, ujournaliseret sag: ”Direktiv for registrering”, 3. marts 1967, samt vedhæftet bilag.

19. december 1968 skal sandsynligvis forstås sådan, at Arne Nielsen ønskede at præcisere, at ordren foruden de ledende medlemmer af DKP og VS også gjaldt de ledende ungdomsmedlemmer fra DKU og SUF. De ungdomspolitikere, som ved en fejl var blevet slettet i efteråret 1968, blev som påvist i afsnittet ovenfor registreret på ny i juni 1969.¹⁴⁶ Ordren synes tilmed at have været i overensstemmelse med Justitsministeriets og regeringens holdning til, hvem der kunne registreres (jf. punkt 1-4 i Justitsministeriets notat af 14. september 1968).

Positivlister og det ministerielle opdrag

Arne Nielsen redegjorde i et brev fra den 6. januar 1970 til Niels Madsen nærmere om PET's registrerings- og makuleringspraksis. PET-chefen orienterede departementschefen om, hvordan han opfattede det opdrag, han havde fået af ministeriet, nemlig at det var PET, der med udgangspunkt i ministeriets brede tolkning af regeringserklæringen selv definerede, hvem der skulle registreres.¹⁴⁷ Ministeriets hidtidige instrukser til PET, pointerede Arne Nielsen,

”er i det væsentligste alene gået ud på at fastlægge, hvad der ikke må registreres, men har iøvrigt med de deraf følgende indskrænkninger overladt det til efterretningstjenestens eget skøn at afgøre, hvad der herefter kunne og burde registreres. Den valgte fremgangsmåde har vel i første række været begrundet i hensynet til at sikre den efter de til enhver tid i samfundet rådende forhold mest fleksible registrering og i nogen grad også i vanskelighederne ved positivt at definere, hvad der er registreringsværdigt. Med den stærke indskrænkning af registreringernes område er disse forudsætninger imidlertid væsentligt ændret. Også hensynet til i givet fald at fastholde et ansvar for forsvarligheden af det arbejde, der bør gøres, medfører, at jeg finder det afgørende, at en positiv fastlæggelse af registreringernes omfang nu søges gennemført.”¹⁴⁸

146 En daværende kriminalassistent har i en samtale med Kommissionens repræsentanter forklaret fremgangsmåden således: ”Til at begynde med gik det lidt langsomt med gennemgangen af sagerne, men til sidst var man oppe på mellem 500-1000 sager samlet på en dag. Man søgte efter det, der kunne fastholde en registrering, ikke omvendt.” Kommissionens samtale med tidligere PET-medarbejder.

147 PET, ujournaliseret sag: ”Redegørelse vedrørende Politiets Efterretningstjenestes registreringer”, 5. januar 1970, vedhæftet brev til Niels Madsen, dateret 6. januar 1970.

148 Ibid.

Brevet kan forstås på flere måder. Det fremsætter dels et klart ønske om en ændret og ud fra tjenestens synspunkt klar instruks, der ikke efterlader tvivl om, hvad det er tilladt at registrere. Dette ønske blev et tilbagevendende punkt på dagsordenen i PET's samarbejde med Justitsministeriet frem til 1983, hvor tjenesten fik nye retningslinjer. Hvad der er mere interessant i lyset af den afgivne ordre den 19. december 1968, er, at Arne Nielsen slår fast, at det hidtil havde været op til tjenesten selv at vurdere, hvem der kunne registreres. Arne Nielsens redegørelse kan således også tolkes som et ønske om at få skriftlig accept af, at PET hidtil og i mangel af bedre selv havde påtaget sig det ansvar at definere, hvad der var registreringsværdigt. Justitsministeriet havde ifølge Arne Nielsen ikke selv taget klar stilling hertil. Med andre ord: Når PET tolkede ledende medlemmer af en række venstrefløjspartier som registreringsværdige, var det et udslag af PET's ret og pligt til på baggrund af Justitsministeriets notat ”positivt at definere”, hvilke grupper, der var registreringsværdige. Det fremgår ikke, at Niels Madsen i 1970 havde bemærkninger til Arne Nielsens udsagn om, at det hidtil havde været op til PET's skøn at afgøre, hvad der positivt kunne registreres.

Arne Nielsens behov for at nedfælde sådanne overvejelser på skrift skal givet ses i lyset af de begivenheder, som prægede det politiske billede i Danmark mod slutningen af 1969 og første halvdel af 1970, nemlig Kejsergade-sagen om afsløringerne af FE's aflytningscentral under universitetets bygning i Kejsergade, og VS's forsøg på at rejse rigsretstiltale mod justitsminister Knud Thestrup i forbindelse med registreringsspørgsmålet. Den direkte anledning til brevet kan have været et møde på departementschef Niels Madsens kontor den 15. december 1969, dagen inden VS fremsatte forslag i Folketinget om at rejse rigsretssag. Her blev PET-chefen ifølge egen forklaring mødt med en formaning:

” G.d indfandt jeg mig e. anm. hos depch Niels Madsen, der meddelte mig, at mens jeg tidligere vel nok i en opstået vanskelig situation kunne vente at blive ”reddet” ved at blive befordret til en anden stilling f. ex. et politimesterembede, stod en sådan mulighed ikke længere åben. Jeg måtte tage det hele og det fulde ansvar, mm. jeg i forvejen var dækket ind gen. en udtrykkelig ministersanktion for vedk. handling.

Han havde givet embedets revisor, byretsdommer Frank Poulsen samme besked. F.P. havde hertil sagt at der kun var en ting han var beklemt ved, og det var

operation Konstabel.¹⁴⁹ Depch var parat til at forelægge spmt om denne operations fortsættelse for ministeren, om jeg ønskede det. I modsat fald synes han jeg skulle stoppe den. Jeg valgte den sidste udvej, og har d.d. instrueret Ib Nordgård i ovst. hermed.

København, d. 16.12.1969
Arne Nielsen”

Niels Madsen opfordrede ifølge dette notat med andre ord Arne Nielsen til at tage hånd om eventuelle kontroversielle sager, ligesom han understregede, at PET-chefen ikke kunne forvente at blive tilbudt et politimesterembede, hvis situationen udviklede sig. Samtalen kan have ansporet Arne Nielsen til at nedfælde et notat den 5. januar 1970 om PET’s hidtidige registreringspraksis.

Arne Nielsens ordre af 19. december 1968 om at registrere ledende DKP’ere, VS’ere, DKU’ere og SUF’ere kan på denne baggrund tolkes som en positivliste over registreringsværdige grupper, som PET havde udarbejdet med udgangspunkt i Justitsministeriets notat eller retningslinjer af 14. september 1968. Arne Nielsens ordre var heller ikke kontroversiel i forhold til Justitsministeriets opfattelse af hvem, der kunne registreres (jf. politiassessorens påtegninger på Justitsministeriets notat i forbindelse med mødet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968). Alligevel fandt Arne Nielsen det i lyset af den fornyede opmærksomhed om tjenesternes arbejde opportunt at præcisere baggrunden for PET’s dispositioner på registreringsområdet.

Frank Poulsen, som var involveret i arbejdet omkring formuleringen af regeringserklæringen, har om notatet af 19. december 1968, som han dog ikke har været personligt involveret i, udtalt, at han ”er ikke i tvivl om, at Arne Nielsen følte sig berettiget til at registrere som anført i notitsen fra 19. december 1968. Der var ingen diskrepans mellem Justitsministeriets ønsker og Arne Nielsens fortolkning.”¹⁵⁰ Frank Poulsen må have haft en præcis indsigt i, hvilke grupper af registreringer, som departementet ønskede at bibeholde efter regeringserklæringen, da det var ham, som af tidligere departementschef Vilhelm Boas blev sat til at formulere et nyt udkast. Frank Poulsens udlægning støttes tillige af den

149 Den pågældende kontraspionageoperation drejede sig om overvågning af en østlig handelsorganisation i Danmark. Se også Ib Norgaard, *Spionjæger i Danmark. En dansk spionjægers liv og oplevelser i PET* (Borgen, 2003), s. 89-91.

150 RB: Frank Poulsen, den 25. januar 2001.

tidligere nævnte PET-medarbejders forklaring om, at Arne Niensens ordre af 19. december 1968 muligvis foregik telefonisk og fra Justitsministeriet.

Det er sandsynligt, at Arne Niensens ordre af 19. december 1968 primært var møntet på at lette arbejdsgangen og hindre fremtidige misforståelser for medarbejderne i forbindelsen med den igangværende revision af tromlen, idet han angav et langt mere gennemskueligt arbejdsgrundlag for revisionsholdet, således at man som angivet af en PET-medarbejder undgik at komme i den situation, at makuleringen blev for vidtgående. Med notatet af 5. januar 1970 søgte Arne Nielsen sandsynligvis opbakning hos departementschefen for de foretagne dispositioner på registreringsområdet.

4. DEN POLITISKE KONTROL MED PET'S REGISTRERINGER: WAMBERG-UDVALGET OG PLANERNE OM ET PARLAMENTARISK KONTROLUDVALG, 1968-1974

Samarbejdet mellem Wamberg-udvalget og PET var ikke uden problemer. I perioden efter regeringserklæringen og frem til 1974 arbejdede PET og Justitsministeriet aktivt for at få nedlagt Wamberg-udvalget. Omvendt arbejdede Wamberg-udvalget på at få udvidet sine kompetencer i forhold til PET. På udvalgsrådet den 12. december 1969 indskærpede udvalgets formand, amtmand Wamberg, at udvalget måtte have mulighed for en ”bredere orientering” om PET's virke for at kunne gøre sit arbejde forsvarligt. Det var ikke uden betydning, hæftede formanden sig ved, ”at folketinget og befolkningen går ud fra, at udvalget har en langt videregående indsigt i efterretningstjenesten, end det faktisk har.”¹⁵¹ Departementschef Niels Madsen bemærkede hertil, at det ikke var hans indtryk, ”at politikerne har en videregående opfattelse af udvalgets kompetence og adgangen til indsigt i efterretningstjenesten”.¹⁵²

PET's og Justitsministeriets modsvar til Wamberg-udvalgets krav om øget indsigt og kontrol var at søge udvalget ombyttet med et parlamentarisk kontrolorgan. I ovennævnte notat fra Arne Nielsen til Niels Madsen, dateret den 5. januar 1970, forklarede PET-chefen, at Wamberg-udvalget ved et kommende møde ville søge at indskrænke PET's muligheder for at registrere. I et forsøg på at overbevise Niels Madsen om situationens alvor fremlagde han dels en statistik, der viste, at antallet af sager, der blev forelagt udvalget, var for nedadgående: fra 82 sager i perioden 1/6-1965-31/5-1966 til kun syv sager i andet halvår af 1969. Til statistikken bemærkede Arne Nielsen blandt andet, at kun to ud af seks sager,

151 WU: Referat af udvalgsrådsmøde, 12. december 1969.

152 Ibid.

hvor der var videregivet ”politiske oplysninger” til andre styrelser i perioden 1/6-1966 til 31/5-1969, lå efter regeringserklæringen, og i begge tilfælde forelå tillige andre efterretningsmæssigt relevante oplysninger. Ifølge PET-chefens beregning udgjorde antallet af sager, der blev forelagt udvalget mindre end en halv procent af samtlige undersøgelsessager. Dette fik Arne Nielsen til samtidig at anføre, at antallet af registreringer, hvor der var fastholdt oplysninger om politiske tilhørsforhold, efterhånden var så begrænset, og karakteren af de sager, der fremlægges Wamberg-udvalget, af en sådan art, at det nu var et spørgsmål, ”om opretholdelsen af den hidtidige ordning med sikkerhedsundersøgelser overhovedet længere kan anses for forsvarlig.” Ifølge Arne Nielsen var der på den ene side et behov for, at tjenesten i fremtiden fik klare retningslinjer i form af positivlister for, hvad den måtte registrere, på den anden nødvendiggjorde udviklingen, hvor Wamberg-udvalget forsøgte at udvide dets beføjelser over for PET, at ”Udvalgets fremtidige stilling tages op til overvejelse. En rent saglig konsekvens af de i det foregående stillede forslag kan blive, at Udvalget gøres overflødig”.¹⁵³ Arne Nielsen pointerede, at udvalget i den senere tid havde udvist en tendens til at ville have ”indflydelse på efterretningstjenestens rent efterforskningsmæssige arbejde”. Skulle udvalget opnå en sådan indflydelse, hævdede Arne Nielsen, måtte konsekvensen være, at udvalget fik det direkte ansvar for efterforskningen af spionageforbrydelser og dermed blev det, som Wamberg ellers offentligt havde tilkendegivet, at udvalget ikke ønskede at være, nemlig efterretningstjenestens øverste ledelse.¹⁵⁴

Thestrups dagbøger rummer oplysninger om Niels Madsens umiddelbare reaktion på Arne Nielsens opfordringer. Dagbogsoptegnelserne om det politiske spil, der udfoldede sig herefter, virker umiddelbart pålidelige, idet de på flere punkter synes bekræftet af et senere referat fra Regeringens Sikkerhedsudvalg (se nedenfor). Arne Nielsen fik Niels Madsens opbakning til at indbringe sagen for Justitsministeren. Ved en sammenkomst med ministeren den 18. januar 1970 udtrykte Arne Nielsen ifølge Thestrup:

”at han var led og ked af kontroludvalget, og ville foretrække et parlamentarisk udvalg. ’Det nuværende udvalg giver ikke nogen dækning og bliver lige saa kritisk som et parlamentarisk udvalg,’ sagde han. Vi enedes om at sagen behandles i em-

153 PET, ujournaliseret: ”Redegørelse vedrørende Politiets Efterretningstjenestes registreringer”, 5. januar 1970, vedhæftet brev til Niels Madsen, dateret 6. januar 1970.

154 Ibid.

bedsmands-sikkerhedsudvalget, at Ninn spørger sine officerer og at vi faar Hartlings stilling. Hvis alle disse samtykker, gaar jeg til statsministeren om sagen.”¹⁵⁵

Det fremgår af dagbogsoptegnelserne fra den 27. januar 1970, at Thestrup dagen før havde været hos statsministeren og fortalt, at Arne Nielsen og departementschefen havde anbefalet, at man erstattede Wamberg-udvalget med et parlamentarisk kontroludvalg. Baunsgaard var ifølge Thestrup umiddelbart skeptisk, men sagde angiveligt, at det i hans parti ville blive hilst med glæde. Thestrup blev anmodet af Baunsgaard om selv at tage sagen op med Jens Otto Krag, der var velvilligt indstillet. Krag henviste ifølge optegnelserne fra den 28. januar 1970 Thestrup til en samtale med den tidligere socialdemokratiske justitsminister K. Axel Nielsen. Ifølge optegnelserne fra den 30. januar udtalte K. Axel Nielsen sig positivt herom, men den tidligere socialdemokratiske justitsminister ville dog først ”sondere, hvem S.F. i saa fald ville have i udvalget.”¹⁵⁶

Knud Thestrup blev justitsminister i 1968 og bestred posten indtil 11. oktober 1971. Billedet, der er indsat i hans dagbog for den 5. december 1971, ledsages af følgende ord: ”Dette billede af mig i mit kontor i Justitsministeriet, tog Lilliegren af mig og sendte mig.” (Rigsarkivet: Knud Thestrups privatarkiv).

Kildematerialet fortæller ikke meget om årsagen til, at dette initiativ, som et flertal af Folketingets partier sandsynligvis støttede, ikke blev ført ud i livet. En mulig årsag var, at Thestrup samtidig blev involveret i en politisk konfrontation i Folketinget om de ”politiske kartoteker”, hvor VS krævede en rigsretstiltale rejst

155 RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3: dagbøger 12-17: optegnelser, 18. januar 1970.

156 Ibid., optegnelser, 27. og 28. januar 1970.

mod Justitsministeren. Dertil kom, at Kejsergade-sagen var under en længerevarende udvalgsbehandling i Folketinget, der først afsluttedes den 2. juni 1970. Sagerne kan have overbevist de fire gamle partier (Radikale Venstre, Konservative, Venstre og Socialdemokratiet) om, at det næppe var forsvarligt at lade venstrefløjens partier få sæde i et sådant kontroludvalg, hvorfor Wamberg-udvalget alligevel var at foretrække. Et forhold, der også kan have gjort sig gældende, var, at et parlamentarisk kontroludvalg ville gøre politikerne på Christiansborg mere direkte ansvarlige for efterretningstjenestens virke. Muligheden for som tidligere at lægge afstand til tjenestens dispositioner, såfremt disse måtte komme frem i lyset, ville blive markant forringet.

Efter dette mislykkede forsøg på at få erstattet Wamberg-udvalget med et parlamentarisk kontrolorgan måtte PET forlige sig med kontroludvalgets fortsatte eksistens. Spørgsmålet om parlamentarisk kontrol vedblev med at være et varmt politisk emne. Kasper Neergaard-sagen, sagen om PET's kontakt til medlemmer af DUF, Kejsergade-sagen, debatten om de politiske registreringer samt nye konfrontationer med Wamberg-udvalget var medvirkende til, at K. Axel Nielsen som ny justitsminister i 1971 genfremsatte et forslag om parlamentarisk kontrol for at skabe ro om tjenesterne og, hvad der var nok så vigtigt, for at komme SF i møde.¹⁵⁷ SF, der var regeringens parlamentariske grundlag, barslede nemlig med et forslag om parlamentarisk kontroludvalg og krav om øget budgetkontrol med PET.¹⁵⁸

Justitsministeriets embedsmænd udarbejdede på baggrund heraf et forslag til et kommissorium for et kommende kontroludvalg, som skulle bestå af medlemmer fra de udvalgsberettigede partier. Formanden skulle udpeges af justitsministeren, mens en repræsentant fra PET og departementschefen i Justitsministeriet skulle deltage i udvalgets møder. Udvalget skulle følge PET's virksomhed og underrettes om "de til enhver tid fulgte retningslinjer for efterretningstjenestens virksomhed." Udvalget skulle desuden forelægges enhver sag, hvor PET påtænkte at videregive oplysninger om enkeltpersoner til en styrelse, til godkendelse. Det samme gjaldt for sager, hvor personen allerede var godkendt til behandling af klassificerede sager.¹⁵⁹ Niels Madsen og justitsministeren mente, at oprettelsen af et parlamentarisk kontroludvalg indebar, at Wamberg-udvalget skulle nedlægges, idet der, som Madsen udtrykte det, "ellers ville blive tale om

157 De nævnte sager er behandlet Kommissionens beretning, bind 9.

158 RSU: Referat af møde, 4. november 1971.

159 Ibid.

kompetence stridigheder.”¹⁶⁰ Der var med andre ord klare forventninger til, at man kunne anvende lovforslaget til at få nedlagt Wamberg-udvalget. Da dette blev præsenteret for lovforslaget, undrede medlemmerne sig over, at Wamberg-udvalget end ikke var nævnt i bemærkningerne.¹⁶¹ K. Axel Niensens ønske om at nedlægge Wamberg-udvalget mødte imidlertid modstand i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Ifølge udenrigsminister K.B. Andersen bestod Wamberg-udvalget af hæderlige og fremtrædende personer, der var anerkendte i alle kredse. Nedlagde man udvalget kunne det, ikke mindst i lyset af den verserende sag om Kasper Neergaard, gøre situationen ”lidt betændt”, som udenrigsministeren formulerede det.¹⁶² Statsminister J.O. Krag var enig heri og gjorde sig til talsmand for, at Wamberg-udvalget skulle fortsætte, samtidig med at der måtte oprettes et parlamentarisk kontroludvalg. Krag var samtidig af den opfattelse, at det kommissorium, som justitsministeren havde præsenteret, var for specifikt og kunne få det til at se ud som om, man ønskede at genindføre kartotekerne. Endelig gav han udtryk for, at et sådant udvalg skulle omfatte begge tjenester, dvs. både PET og FE. Niels Madsen oplyste på et efterfølgende møde den 31. maj 1972, at man agtede at genfremsætte et lovforslag vedrørende et parlamentarisk kontroludvalg. På mødet den 29. august 1973 fortalte Niels Madsen, at spørgsmålet om en eventuel genfremsættelse endnu var uafklaret.¹⁶³

Det undersøgte kildemateriale tyder på, at det fremsatte forslag om parlamentarisk kontrol med PET var et politisk initiativ, der oprindeligt var blevet udtænkt af Arne Nielsen i 1970 med henblik på at få nedlagt Wamberg-udvalget.

160 Ibid.

161 WU: Referat fra møde den 17. februar 1972.

162 RSU: Referat af møde, 4. november 1971.

163 WU: Referat fra møde, 29. august 1973. Muligvis skal forslagens manglende vedtagelse også ses i sammenhæng med, at der forelå en reel mulighed for, at SF ville få sæde i et sådant udvalg og dermed indsigt i PET's arkiv. En medarbejder i PET berettede på et regionsmøde i 1976 om, at det nogle år tidligere havde givet anledning til bekymring i PET, da den socialdemokratiske regering fremsatte et forslag om nedsættelse af et parlamentarisk kontroludvalg med efterretnings-tjenesterne. Hvis udvalget blev nedsat, ville SF blive repræsenteret og dermed få indblik i PET's overvågning. Dette skulle have været en direkte anledning til beslutningen om i 1972 at makulere PET's sag på SF. Denne version underbygges af, at den første ordre om at makulere PET's materiale om SF blev videregivet omtrent en måned efter fremsættelsen af regeringens forslag og fem dage efter Folketingets førstebehandling. Jørn Bro, der gav ordren om destruktionsordren, har dog over for Kommissionen afvist, at forslaget om et parlamentarisk kontroludvalg var baggrunden for revisi-onsordren. For en nærmere beskrivelse samt flere referencer se Kommissionens beretning, bind 7.

Da Jens Otto Krag senere modsatte sig dette, opgav justitsministeren efterfølgende at genfremsætte forslaget.

Forslag til folketingsbeslutning om rigsretstiltale mod Knud Thestrup

Den 16. december 1969 fremsatte VS et forslag i Folketinget om, at justitsminister Knud Thestrup skulle tiltales for rigsretten, ”fordi han har givet Folketinget vildledende oplysninger om, i hvilket omfang der bliver foretaget registreringer af personer som følge af deres politiske virksomhed”. I bemærkningerne til forslaget forklaredes det, at regeringserklæringen kunne forstås på flere måder: ”Imidlertid er det blandt folketingets medlemmer blevet opfattet som en tilkendegivelse om, at der ikke længere finder nogen politisk registrering sted i politiets efterretningstjeneste”. Herefter citeredes den radikale ordfører Else-Merethe Ross, SF's ordfører Poul Dam og den socialdemokratiske ordfører Kjeld Olesen for den opfattelse, at den politiske registrering med regeringserklæringen var ophørt. Baggrunden for forslaget om at rejse rigsretstiltale var, at Knud Thestrup under en forespørgselsdebat den 20. november 1969 om Kejsergade-sagen havde udtalt, at man kunne registrere personer, ”der er under rimelig mistanke for ulovlig politisk virksomhed, herunder naturligvis først og fremmest voldelig omstyrtelse af forfatningen el. lign...Hvor begynder den rimelige mistanke? Dér vil jeg gerne sige, at der ofte er et stykke vej, før en mistanke kan føre frem til bevisligheder, der er så gode, at de kan bære en tiltale. Det er imidlertid klart, at hvis efterretningstjenesternes virksomhed overhovedet skal opfylde sit formål, kan man ikke nøjes med at påbegynde sager, der straks på forhånd er så oplagte, at man kan rejse tiltale i dem”.¹⁶⁴ VS var af den opfattelse, at Thestrup gennem sine udtalelser, bl.a. om, at personer, ”der er ude på overdrevet”, burde registreres, havde vildledt medlemmerne af Folketinget, ”idet disse fejlagtigt har antaget, at politisk registrering er ophørt”.¹⁶⁵

Under behandlingen af lovforslaget i Folketinget den 16. december 1969 stod det klart, at hverken Socialdemokratiet, SF, Det Konservative Folkeparti eller Venstre ville støtte forslaget, som VS ifølge eget udsagn fremsatte, ”fordi vi føler os truet af efterretningstjenesten og dens registreringsvirksomhed”.¹⁶⁶ Thestrup

¹⁶⁴ FT, 1969-70, Tillæg A, sp. 1507.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ FT, 1969-70: Forhandlinger, spalte 2298.

henholdt sig den 14. januar 1970 på ny til forklaringen om, at man ikke registrerede alene på baggrund af lovlig politisk virksomhed. Når han havde refereret til ”den, der er ude på overdrevet, registreres”, hentydede justitsministeren til personer under rimelig mistanke for ulovlig politisk virksomhed.¹⁶⁷ Efter 1. behandlingen blev forslaget henvist til et udvalg på 17 medlemmer. Udvalget blev på et møde den 2. april 1970 forelagt instruksen til PET af 30. november 1953 samt tillægget af 30. september 1968, ligesom reglerne af 8. juni 1964 for Wamberg-udvalgets arbejde blev udleveret. Udvalget gennemgik de udleverede dokumenter, og på baggrund af en udspørgen af Knud Thestrup den 20. februar 1970 enedes udvalget om, at der ikke var grundlag for en rigsretstiltale mod justitsministeren.¹⁶⁸ Ifølge Thestrups dagbogsoptegnelse var også Gert Petersen tilfreds med udfaldet. Den senere SF-formand sagde angiveligt, ”at offentligheden egentlig burde vide, hvad instruksen indeholdt: Hvis den var, som jeg sagde, ville det virke beroligende på alle”.¹⁶⁹ Udvalgets betænkning afviste VS's forslag med følgende begrundelse:

”Justitsministeren har gjort udvalget bekendt med indholdet af justitsministeriets instruks af 30. november 1953 til chefen for politiets efterretningstjeneste. Endvidere er udvalget blevet gjort bekendt med det den 30. september 1968 udfærdigede tillæg til instruks for efterretningstjenesten, hvis ordlyd er som følger:

’Registrering af danske statsborgere må ikke finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.’

Dette tillæg blev fremsendt til efterretningstjenesten med en skrivelse, i hvilken det hedder: ’Tidligere registrerede oplysninger af den i tillægget omhandlede art skal snarest muligt tilintetgøres.’

Justitsministeren har oplyst, at efterretningstjenesten har afsluttet denne revision af registrene. Det udskilte materiale er destrueret.

På et spørgsmål fra udvalget har ministeren oplyst, at politiets efterretningstjeneste ikke i de sikkerhedsundersøgelser, som på begæring foretages for f.eks. udenrigsministeriet og forsvarsministeriet, meddeler oplysninger i medfør af tillægget til instruksen.¹⁷⁰

167 Ibid.: spalte 2467.

168 Folketingets Arkiv. 1969-1970, B XX, udvalgsprotokol.

169 Dagbogsoptegnelse, 20. februar 1970, RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3, dagbøger 12-17.

170 FT 1969-1970, Tillæg B, sp. 851.

Rigsretsudvalgets betænkning efterlader det indtryk, at justitsministeren ikke havde givet medlemmerne indblik i bestemmelserne i Justitsministeriets notat af 14. september 1968 om regeringserklæringen, eksempelvis, at PET kunne videregive politiske oplysninger i sikkerhedsundersøgelsessager, blot der forelå andre belastende oplysninger. Wamberg-udvalgets medlemmer udtrykte efterfølgende deres betænkelighed ved Justitsministerens udlægning af registreringsproblematikken i rigsretsudvalget. En særlig kilde til frustration var, at Wamberg-udvalgets medlemmer var pålagt tavshedspligt og således ikke offentligt kunne påpege det forhold, at der efter deres opfattelse ikke var overensstemmelse mellem Folketingets opfattelse af registreringspraksis, og hvad Wamberg-udvalget kunne verificere i forbindelse med dets løbende kontrol med PET.¹⁷¹

Wamberg-udvalgets kontrolfunktion

De følgende afsnit fokuserer på fem gennemgående temaer, der kan belyse samarbejdet mellem PET, Justitsministeriet og de eksternt udpegede medlemmer af Wamberg-udvalget i perioden 1968-74. De fem temaer har forbindelse til den kontrolfunktion, som udvalget skulle udøve over for PET: Stikprøver, forelæggelsessager, østrejser, ulovlig virksomhed og personundersøgelser. Nedenstående analyse sandsynliggør, at PET i en række tilfælde har videregivet urigtige oplysninger og forholdt udvalget sager, som det havde kompetence til at se.

Stikprøver: Forholdelse af sager og fejlinformering af kontroludvalget

PET fremlagde i perioden 1968-1974 sager i udvalget, som de fire stemmeberettigede medlemmer (Harald Engberg-Pedersen, A.M. Wamberg, Johan Hvidtfeldt og Jon Palle Buhl) havde udbedt sig til gennemsyn. Stikprøveordningen blev oprindeligt vedtaget på et møde i udvalget den 15. januar 1965. Justitsministeriet havde ifølge referatet fra dette møde ingen betænkeligheder herved. Dog var det vigtigt for ministeriet at have rimelig tid til at overveje benyttelse af

171 I 1971 udarbejdede PET et notat om forskellige udtalelser i Folketinget om Wamberg-udvalget. Ifølge dette havde justitsministeren allerede i 1965 afvist at lade Wamberg-udvalget forhøre i et folketingsudvalg, under henvisning til, at efterretningsvirksomhed skete på ministerens ansvar. Jf. PET, administrativ sag: "Vedr. Udtalelser i Folketinget om Wamberg-udvalget", 30. august 1971.

veto-adgangen. Formanden for udvalget, A.M. Wamberg, bemærkede, at man af ”princielle grunde” foretrak, at navnene på de pågældende først blev opgivet, umiddelbart før stikprøverne skulle effektueres, ”svarende til et kasseeftersyn”. Ministeren svarede, at en kort frist ville gøre det vanskeligt at praktisere veto-adgangen, ”idet det først efter en gennemgang af akterne og forelæggelse for ministeriet kunne afgøres, om der var grundlag for veto. Formanden for udvalget, amtmand Wamberg, erklærede sig indforstået med, at stikprøven kunne stilles i bero, såfremt man stødte på en sag, hvor der umiddelbart kunne være grundlag for veto.¹⁷² I praksis foregik det indtil regeringserklæringen på den måde, at udvalget fremkom med en navneliste. Til brug for mødet den 16. februar 1967, eksempelvis, afleverede udvalget en liste på 51 navne. 24 af de anførte navne var ifølge PET ”ukendte”, mens 27 var ”kendte”. Ud af disse 27 afslog departementschef Boas aktindsigt i de 13.¹⁷³ Efter regeringserklæringen blev stikprøverne hypigere, idet man fra udvalgets side sandsynligvis vurderede, at de var et effektivt middel til at sikre, at PET ikke opretholdt politiske registreringer.

På denne måde blev mange af de sager, som særligt et af udvalgsmedlemmerne, Harald Engberg-Pedersen, ønskede at gennemse, fremfundet af PET til brug for udvalgets kontrolarbejde. Det forekom, at PET, med henvisning til at der var tale om kontraspionagesager eller sager, som indeholdt oplysninger om igangværende efterforskningsskridt og om efterretningstjenestens kilder, afviste aktindsigt, hvilket skete med Justitsministeriets opbakning. Der henvistes til, at sagen dermed faldt uden for udvalgets kompetence. Efter regeringserklæringen blev PET dog mødt med krav om en redegørelse for de sager, som Justitsministeriet nedlagde veto over for. På et møde i maj 1969 erklærede Arne Nielsen sig villig til i stedet at give en mundtlig redegørelse for disse sager.¹⁷⁴ Departementschef Niels Madsen betonedede på et efterfølgende møde, at Justitsministeriet var indstillet på at give udvalget aktindsigt ”i videst mulige omfang”. Når oplysninger om tjenestens kilder eller om igangværende efterforskning umuliggjorde dette, ville der på anden måde blive redegjort skriftligt eller som i ovenstående tilfælde mundtligt for indholdet af sagerne.¹⁷⁵ På det samme møde, hvor Jørn Bro mundtligt havde redegjort for tre sager, udtrykte Wamberg sin fortsatte utilfredshed

172 WU: Referat af møde, 15. januar 1965.

173 Ibid.: ”Mødet d. 16. februar 1967”, liste med 51 navne vedlagt mødereferat fra samme dato.

174 Ibid.: 27. maj 1969.

175 Ibid.: 4. juli 1969.

med, ”at udvalget ikke har adgang til fuld aktindsigt med henblik på kontrol med registreringens berettigelse.”¹⁷⁶

De sager, som udvalget forlangte til gennemsyn, omfattede en bred vifte af registreringer af danskere, der typisk var kendte for deres aktive politiske virke på venstrefløjen. Det drejede sig ofte om danske kunstnere, forfattere og videnskabsmænd eller om specifikke faggrupper som eksempelvis læger eller typografer. Der kunne også være tale om sikkerhedsundersøgelsessager vedrørende personer, der skulle ansættes i betroede stillinger. Disse sager var vigtige for udvalget, idet der som en følge af regeringserklæringen ikke måtte videregives oplysninger om den undersøgte persons politiske overbevisninger til de sikkerhedsgodkendende styrelser, med mindre personen var registreret med andre belastende oplysninger. Udvalget forespurgte også på sager om udlændinge.

Kommissionen har fundet eksempler på, at PET har videregivet urigtige oplysninger til Wamberg-udvalget i forbindelse med stikprøverne. Et interessant eksempel skal nærmere beskrives her, idet sagen synes at have relation til regeringserklæringen. Den 20. januar 1970 anmodede Hvidtfeldt om se PET's sag på en i offentligheden kendt person. Hvidtfeldt oplyste kun navnet på vedkommende og udtrykte usikkerhed om, hvorvidt der overhovedet var en sag på denne person. Et notat fra mødet i Wamberg-udvalget den følgende dag viser, at PET meldte ham ukendt.¹⁷⁷ Det bemærkelsesværdige er, at der eksisterede en personsag på vedkommende, som Wamberg-udvalget dermed blev forholdt. Forrest i personsagen, som har været i Kommissionens besiddelse, har en medarbejder fra revisionsholdet indsat et rødt ark med følgende tekst:

”B.67.301
!!

Udvalget har den 21/1-70 til et møde bedt om at se denne sag. – Man ville se...
[*navn på vedkommende*], men han blev på det foreliggende grundlag meldt ukendt.
Sagen skal bibeholdes.

Den 23. januar 1970.

...[*kodebetegnelse for PET-medarbejder*]

Skal ligge forrest i sagen.
=====”

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ WU: ”Vedr. tilsynudvalgets møde her d. 21. januar 1970, bilag til referat fra møde, 21. januar 1970.

Dette ark lå i personsagen indtil vedkommendes død som en påmindelse om, at man over for Wamberg-udvalget i 1970 havde erklæret personen ukendt. Person-sagen vedblev imidlertid med at være aktiv, og i årene indtil hans død inddæk-kedes en række oplysninger om personens politiske virke, særligt om dennes forbindelser til antizionistiske organisationer og palæstinensiske ”partisaner”, som det hed. På et tidspunkt i 1980'erne slettedes registreringen, og sagen blev efterfølgende placeret i et pengeskab i Afdeling 7. Sagen blev opbevaret uden for arkivet og dermed uden for Wamberg-udvalgets kontrol indtil 3. april 2002, hvor sagsmappen blev fundet af PET og efterfølgende overdraget til Kommissionen.

Den omtalte person blev registreret den 22. april 1968. Baggrunden var, at vedkommende en måned forinden var blevet valgt til VS's hovedbestyrelse. En notits, dateret den 24. april 1968, er den tidligste oplysning i personsagen sam-men med en strimmeloplysning om en demonstration i begyndelsen af april 1968 foran den amerikanske ambassade. Det fremgår ikke, hvad den præcise for-bindelse mellem netop denne demonstration og den registrerede person var.¹⁷⁸ PET har formentlig vurderet, at registreringen var kontroversiel og tillige kunne ses som et udtryk for den praksis, som blev endelig bekræftet med Arne Niensens ordre den 19. december 1968, nemlig at sager på ledende VS'ere ikke skulle ma-kuleres. Dertil kom, at PET's muligheder for at opretholde registreringen af an-dre grunde var blevet svækket af en konkret afgørelse i Wamberg-udvalget kort tid forinden. Sagen drejede sig om en studerende ved Københavns Universitet. På mødet den 1. september 1969 afgjorde udvalget, at det at stå i forbindelse med ledende trotskister ikke i sig selv udgjorde et tilstrækkeligt registreringsgrund-lag.¹⁷⁹ Dette argument kunne således ikke bruges over for Wamberg-udvalget på mødet den 21. januar 1970, hvor man skulle behandle det stillede stikprøve-spørgsmål vedrørende den ovennævnte person, der var kendt i offentligheden. Det eneste i personsagen, der som en følge af Justitsministeriets notat af 14. sep-tember 1968 formentlig kunne begrunde en fortsat registrering, var en omtale af en østrejse. Ifølge en notits fra den 16. juli 1968 skulle rejsen foretages den 25. juli 1968. Ifølge oplysninger, der angiveligt stammede fra den bulgarske ambassadør, skulle vedkommende i selskab med en kendt dansk kunstner rejse til Sofia for at studere det bulgarske kulturliv. Der manglede således oplysninger om, hvorvidt rejsen var gennemført. Karakteren af denne mulige østrejse, som på det fore-liggende grundlag ikke synes at have haft noget politisk motiv, kan have givet

178 Jf. PET: B.67301: strimmeloplysninger påklistret papirark.

179 WU: Referat af møde, 1. september 1969.

PET anledning til at vurdere, at personsagen nemt kunne ses som et udtryk for en egentlig politisk registrering, der først og fremmest havde baggrund i vedkommendes valg til VS's hovedbestyrelse i marts 1968. Hvis registreringen og personsagen alene er bevaret i henhold til Arne Niensens ordre af 19. december 1968, og såfremt denne ordre er blevet sanktioneret af Justitsministeriet (jf. at Arne Nielsen muligvis ringede fra ministeriet den pågældende dag) viser det, at kontroludvalget ikke har haft muligheder for at få indsigt i mundtligt indgåede aftaler vedrørende registreringer mellem PET og Justitsministeriet. Hvad årsagen til PET's dispositioner end måtte have været, efterlader beskrivelsen det indtryk, at tjenesten har forholdt Wamberg-udvalget en personsag, som det havde kompetence til at se, og tillige har videregivet urigtige oplysninger om, at den pågældende ikke var registreret.

Ovenstående eksempel rejser naturligvis spørgsmålet, om Wamberg-udvalget i andre personsager, eksempelvis med relation til ledelserne i DKP, SUF og VS, er blevet forholdt oplysninger. En nærmere gennemgang af PET's arkiv fremviser 17 tilfælde i Arne Niensens tid som chef, hvor Wamberg-udvalget efter alt at dømme er blevet forholdt sager eller har modtaget urigtige oplysninger. Andre tilfælde hidrører fra Ole Stig Andersens tid som chef for PET.

Kommissionens metode til afdækning af dette forhold har været: 1) at undersøge, hvilke sager Wamberg-udvalget har forlangt til gennemsyn; 2) at undersøge, hvad PET har svaret udvalget med hensyn til, hvorvidt de pågældende sager stadig eksisterer eller er makuleret og endelig; 3) at sammenholde disse oplysninger med makuleringspåtegningerne på de fortløbende B-nummerlister.

Der var to måder, som Wamberg-udvalget foretog stikprøver på. Enten ved at spørge på *navne*, hvortil PET svarede, om de pågældende var kendte eller ukendte, det vil typisk sige, om de var registreret med et B-nummer. Eller også udbad Wamberg-udvalget sig et eller flere tilfældigt udvalgte B-numre. Var et eller flere numre makuleret, udbad udvalgsmedlemmerne sig normalt det nærmest følgende nummer. PET udfandt på denne baggrund en række sager, som udvalget gennemgik i plenum. Udvalget synes ikke at have haft adgang til, endsige kendskab til B-nummerlisterne, og kunne således ikke verificere, om de pågældende sager, som PET anførte som makuleret, vitterlig var makuleret. Her måtte udvalget nødvendigvis stole på de oplysninger, som PET gav til udvalget. Kommissionen har i hvert fald ikke fundet omtale af B-nummerlisterne i udvalgsreferaterne og har desuden afhørt en række udvalgssekretærer, der samstemmende forklarer, at de ikke havde kendskab til deres eksistens. Sekretærarbejdet bestod alene i at præsentere sagerne og navnlig i at begrunde de pågældende registreringer over for udvalget. Sagerne blev derimod fremfundet og klargjort i arkivet.

Tvivelsspørgsmål blev drøftet med chefen.¹⁸⁰ Nedenstående analyse sandsynliggør, at denne svaghed ved kontrolsystemet blev udnyttet. Følgende mønster ses i visse af PET's besvarelser til udvalget:

- Wamberg-udvalget spurgte på en person, som PET rent faktisk havde oplysninger om. PET svarede, at personsagen var makuleret, eller at personen var ukendt. PET beholdt personsagen.
- Wamberg-udvalget spurgte på en personsag, som PET lå inde med. PET svarede, at sagen var makuleret. Makuleringen skete først, da udvalget havde udbedt sig sagen. Typisk foregik makuleringen dagen før eller samme dag som mødet i Wamberg-udvalget.
- Wamberg-udvalget spurgte på et bestemt B-nummer eller det nærmest følgende nummer, som indeholdt en aktiv personsag. PET fortalte udvalget, at sagen var makuleret. Makuleringen skete først efter Wamberg-udvalget havde spurgt på sagen, typisk dagen før eller samme dag som mødet i Wamberg-udvalget.
- Wamberg-udvalget spurgte på et bestemt B-nummer eller det nærmest følgende nummer, som indeholdt en aktiv personsag. PET fortalte udvalget, at sagen var makuleret, men beholdt sagen.

Nedenfor følger en række eksempler på denne praksis. På mødet den 27. maj 1969 udbad udvalget sig 23 sager. Da flere sager ifølge PET var makuleret, udvalgte det nærmest følgende nummer i nogle tilfælde. Forkerte oplysninger blev videregivet af PET i denne forbindelse.

180 Sekretærfunktionen for Wamberg-udvalget lå oprindeligt i Justitsministeriet, men overgik i midten af 70'erne til PET. Frank Poulsen har for Kommissionen forklaret, at han som sekretær for udvalget aldrig har fået forelagt listerne, RB: Frank Poulsen, 19. maj 2008. I perioden 1970-1975 mødte Tage Bækgaard, der var kontorchef i Justitsministeriet, regelmæssigt i Wamberg-udvalget. Bækgaard er af en repræsentant for Kommissionen blevet forevist referater fra to møder i Wamberg-udvalget, men havde ingen specifik erindring om stikprøvekontrollen ved de pågældende møder. Kommissionens Arkiv: Referat af samtale med Tage Bækgaard, 3. april 2008. Kaj A. Pedersen, der var ansat i PET i 1978-79, hvor han forelagde sager i udvalget, har forklaret, at han ikke har set de pågældende lister. Jf. RB: Kaj. A. Pedersen, 9. maj 2008. Arne Stevns, der var sekretær for udvalget 1976-1977 erindrer heller ikke at have set listerne. RB: Arne Stevns, 9. maj 2008. Birgitte Bundgaard, der mødte i udvalget i 1977-78, har ligeledes forklaret, at hun ikke erindrer at have set sådanne lister. RB: Birgitte Bundgaard, 9. maj 2008.

På mødet den 1. september 1969:

- 1) forlangte Wamberg at se sag B.2.312 eller nærmest følgende nummer. B. 2312 ses makuleret to dage inden mødet. Det bemærkes, at forespørgslen fra Wamberg formentlig allerede forelå inden makuleringen, idet den fulgte ordning gik ud på, at PET skulle have numrene præsenteret en uge før.
- 2) spurgte Wamberg på B. 3.313 eller nærmeste sag, som ifølge PET var B.3.337. Problemet er, at der var flere aktive sager mellem B.3.313 og B.3.337, som først ses makuleret i 1976.
- 3) spurgte Wamberg på B.66.807, som var makuleret. I stedet fremlagde PET den nærmest følgende sag, som ifølge PET var B.66.812. Udvalget burde være blevet forelagt B.66.810, som ifølge B-nummerlisten stadig var aktiv.¹⁸¹
- 4) Hvidtfeldt forlangte til samme møde at se B.5.555, men fik i stedet nærmest følgende, som ifølge PET var B. 5.558, men imellem lå B.5.557, som først ses makuleret den 6. juni 1975.
- 5) Hvidtfeldt spurgte på B.45.678, som var makuleret. Udvalget fik i stedet nærmest følgende sag, som ifølge PET var B.45.689. Det burde have haft B.45.688, der ses makuleret samme dag som udvalgsrådets afholdelse.

Ved udvalgets møde den 16. oktober 1969:

- 6) forlangte Hvidtfeldt at se B.9.055 eller nærmest følgende nummer samt de derefter følgende fem aktive sager. PET forelagde derefter B.9.055, B.9.057, B.9.072, B.9.073, B.9.075, B.9.080. PET burde have givet indsigt i sag B.9.069, der makuleredes samme dag som udvalgsrådet.

På mødet den 12. december 1969 meldte PET en række personer ukendte.

- 7) Det viser sig, at en af de personer, som PET meldte ukendte, var kendt i PET som B.8513. Sagen, der ifølge B-nummerlisten stadig er aktiv, er dermed blevet forholdt udvalget.¹⁸²

181 Det er imidlertid ikke lykkedes PET at fremfinde den pågældende sag til Kommissionen. Som det fremgår af sagen vedrørende B.67.301, blev sådanne sager på et tidspunkt i 1980'erne udtaget fra arkivet og overført til et pengeskab i en anden afdeling. Sagens videre skæbne kendes ikke.

182 Det er imidlertid ikke lykkedes PET at fremfinde den pågældende sag til Kommissionen.

8) En anden af de i henhold til PET ukendte personer havde B-nummeret 53.066, og sagen ses makuleret samme dag som udvalgmødets afholdelse.

9) En tredje i henhold til PET ukendt person havde en stadig aktiv sag, B.63.121, og sagen ses makuleret samme dag som udvalgmødets afholdelse.

10) Hvidtfeldt udbad sig B.61.323 og otte numre frem. Til gennemsyn fik udvalget forelagt sag B.61.325, B.61.328, B.61.329, B.61.345, B.61.346, B.61.357, B.61.359, hvorved en række sager blev sprunget over, bl.a. om en ledende ideolog i VS, som først makuleredes i 1981. Ligeledes burde følgende sager være blevet udleveret: B.61.326, der først ses makuleret den 11. juni 1996, og B.61.336, der først ses makuleret den 8. maj 1974.

11) Wamberg forlangte indsigt i sag B.40.125, B.55.604, B.59.807, B.65.416, B.66.965 - eller nærmest følgende nummer. Han får: B.40.138, B.55.608, B.59.812, B.66.966. I stedet for B.59.812 burde udvalget have fået forevist B.59.811, der først ses makuleret 26.juni 1972.

På mødet den 21. januar 1970 var der igen problemer:

12) Wamberg forlangte indsigt i sag B.1.216, B.6.530, B.8.999, B.43.041, B.50.519 eller nærmest følgende nummer. Han fik i stedet B.1.232, B. 6.538, B.9.015, B.50.562. Udvalget burde have fået forevist B.1.225, som ses makuleret dagen inden mødet, samt B.6.535, der ses makuleret i 1978. Udvalget burde tillige have haft B.50.524, som ses makuleret dagen inden mødet.

13) Hvidtfeldt bad om indsigt i en række personsager. PET meldte imidlertid kun fire personer "kendte". Registreret var imidlertid også en i offentligheden kendt person (B.67.301), hvis sag er beskrevet udførligt ovenfor. Personsagen forholdtes Wamberg-udvalget, ligesom man mod bedre vidende betegnede ham som "ukendt" over for udvalget.

Også på mødet den 17. juni 1970 var der problemer:

14) Engberg-Pedersen forlangte ti sager, deriblandt B.57.000, som PET erstattede med "nærmest følgende nummer" B.57.025. Nærmest følgende var imidlertid B.57.006, der ses makuleret 10. oktober 1973. Sagen er forholdt udvalget.¹⁸³

Mødet den 13. august 1970 udmærker sig ved, at der findes et notat udarbejdet af Arne Nielsen vedrørende de af udvalget forlangte sager:

15) Det fremgår af notatet, at Engberg-Pedersen havde forlangt 14 numre, men at der kun fandtes ét af de forlangte numre. Dette fik Arne Nielsen til at præcisere, at "I det omfang, der inden for de pågældende 10-talsgrupper i øvrigt er, er det nærmest følgende nummer trukket". Engberg havde bl.a. anmodet om B.55.410, men denne sag fandtes ikke. Der fremfandtes imidlertid ikke noget nummer inden for 10-talsgruppen, selv om der var flere aktive sager, blandt andre om en række udlændinge samt en dansk statsborger, B.55.418, der ses makuleret den 9. august 1977. Andre tilfælde lader sig ikke verificere.

16) Wamberg bad om B.49.769, men fik i stedet B.49.779. Den forlangte sag ses først makuleret den 20. september 1973.

17) Wamberg forlangte indsigt i sag B.66.340, men fik i stedet B.66.343. Udvalget burde have haft den forlangte sag til gennemsyn. Sagen, der stadig eksisterer, har Kommissionen haft til gennemsyn.

At sagen B.66.340 blev forholdt Wamberg-udvalget var ud fra et efterretningsmæssigt og sikkerhedsmæssigt synspunkt imidlertid forståeligt. En gennemgang af sagen viser, at den indeholdt oplysninger af særlig følsom karakter om PET's kilder, overvågningsmetoder og andre operative tiltag over for østdiplomater. Problemet var snarere, at man i stedet for gang på gang at nægte adgang til sager, hvilket kunne føre til en uoprettelig konflikt mellem udvalget og Justitsministeriet, tilsyneladende fandt det hensigtsmæssigt at forholde sager og samtidig give urigtige oplysninger.

Ovenstående sager fra Arne Nielsens embedstid viser, at PET i mindst 17 tilfælde kan have givet forkerte oplysninger og forholdt sager fra Wamberg-udvalget. Der foreligger imidlertid den mulighed, at de sager, som PET har sprunget

183 At oversprungne sager ikke nødvendigvis var sager under efterforskning, viser Niels Madsens nedenfor refererede bemærkninger på mødet i Wamberg-udvalget den 1. februar 1971.

over, har været udlånt til en sagsbehandler i tjenesten og således ikke kunne udtages til udvalgsgennemgang. Det skal dog bemærkes, at PET på intet tidspunkt ifølge mødereferaterne gjorde opmærksom på, at noget sådant skulle have været tilfældet. En sådan praksis ville da også gøre Wamberg-udvalgets kontrol meningsløs, idet tjenesten i så fald kunne trække eventuelle kontroversielle sager til anden brug umiddelbart inden udvalgsmøderne. Ligeledes kan denne forklaring heller ikke dække de situationer, hvor PET har forklaret udvalget, at personen var ukendt, selv om det modsatte var tilfældet.

Der mangler oplysninger fra Skat-Rørdams tid som chef for PET (1971-1975). Det samme gør sig gældende for Ole Stig Andersens embedsperiode. Dog er der fra Ole Stig Andersens periode fundet 6 kontrollerbare lister, og her kan det for to listers vedkommende dokumenteres følgende:

18) Forud for mødet den 6. september 1976 udbad udvalget sig forelagt følgende sager som stikprøver: B.5.000, B.6.000, B.7.000, B.8.000, B.9.000, B.48.000, B.49.000, P50.000, B.51.000. Fra PET's side oplystes, at B.49.000 blev makuleret den 29. januar 1969, hvorfor den erstattes med nærmest følgende: B.49.016. Sagen burde være blevet erstattet med B.49.012, som først ses makuleret 13. februar 1979.

19) Tre dage før mødet den 13. oktober 1978 udbad Wamberg sig forelagt sag B.51.317. Wamberg fik ifølge påtegning i hånden i stedet B.51.324. Udvalget burde have haft det forlangte nummer, subsidiært B.51.318, men disse sager ses makuleret dagen før mødet.

En udtalelse i Wamberg-udvalget tyder på, at Justitsministeriet har været af den opfattelse, at departementet kunne forholde Wamberg-udvalget sager, også i tilfælde, hvor sagerne ikke drejede sig om en verserende efterforskning. Efter et møde i Wamberg-udvalget den 1. februar 1971 fik departementschef Niels Madsen ført til referat, at

”stikprøveordningen efterhånden har fået et større omfang, og at ministeriet sjældnere anvender sin vetoret. Heri ligger imidlertid ikke, at ministeriet har accepteret, at udvalget har adgang til at kontrollere samtlige registreringer med undtagelse af de tilfælde, hvor en verserende efterforskning sker.”¹⁸⁴

184 WU: Referat af møde, 1. februar 1971.

Udtalelsen må umiddelbart forstås således, at departementschefen så sig berettiget til at tilbageholde visse typer af sager for Wamberg-udvalget. Spørgsmålet er imidlertid, om ministeriets forbehold også sanktionerede, at PET over for udvalget meldte en registreret person ”ukendt” eller dennes sag ”makuleret”, når dette ikke var tilfældet, og dermed svarede usandt på konkrete spørgsmål fra et af udvalgets medlemmer.

En årsag til, at man forholdt sager og gav urigtige oplysninger til Wamberg-udvalget, kunne muligvis søges i den negative indstilling, som departementet havde haft siden 1964. Departementschef Boas' holdning til udvalget var ifølge Frank Poulsen, at Wamberg-udvalget skulle have så lidt kompetence som muligt: ”Boas ønskede ikke udvalgets kontrol.”¹⁸⁵ Havde udvalget fået nys om, at revisionen gik frem efter det princip, at PET kunne opretholde registreringer på ledende partimedlemmer på venstrefløjen, ville det givet have fået konsekvenser. Ved at forholde udvalget sådanne oplysninger undgik man sandsynligvis to ting: 1) at udvalget skulle få indsigt i oplysninger, som hverken PET eller Justitsministeriet ønskede, at det skulle se, 2) at udvalget ville nedlægge sig selv i protest over omfanget af, hvad det opfattede som ”politiske registreringer” og det stigende antal sager, som PET redegjorde for, men som Justitsministeriet havde besluttet, at udvalget ikke måtte se (herunder særligt sensitive sager om overvågning af udenlandske statsborgere). ”Holdningen var”, ifølge Frank Poulsen, ”at Wamberg-udvalget ikke måtte nedlægge sig selv, men udvalget måtte ikke få for megen magt. Dette synspunkt udtrykte Boas over for vidnet. Boas' interesse og engagement var usvækket, lige til han stoppede som departementschef.”¹⁸⁶

Som det vil fremgå nedenfor, var skiftende justitsministre ikke altid lydøre over for Wamberg-udvalgets anbefalinger og opfordringer. Ud fra den ansvarlige ministers synspunkt var udvalgets vigtigste funktion sandsynligvis den, at regeringen i Folketinget og over for offentligheden kunne henvise til Wamberg-udvalgets kontrolarbejde, når der blev rejst krav om offentlig indsigt i efterretnings-tjenestens arbejde. Dagbladet Politiken refererede således den 21. november 1969 Thestrup for følgende udtalelse fra Folketingets talerstol: ”Regeringserklæringen af 30. september 1968 står fortsat ved magt. Efter denne kan der ikke foretages registrering af danske borgere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. Kontrollen hermed udøves af et uvildigt udvalg bestående af kendte

185 RB: Frank Poulsen, 25. januar 2001.

186 Ibid.

mennesker.”¹⁸⁷ Anledningen til udtalelsen var Kejsergade-sagen og VS's offensiv mod de politiske registreringer.

Nyregistreringer

På mødet den 1. februar 1971 i Wamberg-udvalget udtrykte formanden på udvalgets vegne ønske om aktindsigt i de registreringer, som PET løbende foretog. Udvalget formulerede et ønske om herigennem at kunne følge med i principperne for registreringerne, selv om det nødvendigvis medførte, at udvalget fik et medansvar for de foretagne registreringer.¹⁸⁸ Justitsministeriet accepterede forslaget. Der var tale om en forsøgsordning, men den blev efterfølgende gjort permanent. En statistik for 17 efterfølgende møder i Wamberg-udvalget 1972-1974 vedrørende nyregistreringer viser, at udvalget i hovedreglen fik forelagt alle de nyregistreringer, som PET oplyste at have foretaget i perioden siden sidste møde i Wamberg-udvalget. En gennemgang af referaterne viser, at udvalget interesserede sig for nyregistrerede danske statsborgere. Ud af 932 oplyste nyregistreringer tilbageholdt PET de 37. PET's argument for ikke at forelægge disse 37 sager var, at de indeholdt kildeoplysninger.¹⁸⁹ De gennemgåede sager handlede typisk om 1) østrejser, 2) ”illegal virksomhed”, 3) ambassadekontakter og 4) ”andet”, hvor de tre første typer sager var de klart dominerende.

Spørgsmålet er imidlertid, om PET har oplyst udvalget om alle foretagne nyregistreringer af danskere. Spørgsmålet er naturligt at stille på baggrund af den måde, som de ovenfor nævnte stikprøvekontroller foregik på. Det fremgår af referatet fra mødet i Wamberg-udvalget den 8. maj 1974, at ”13 nyregistreringer (15/3-1/5 1974) forevist alle”. Det fremgår dog af en anden liste over B-sager, at der alene i perioden 28. marts til 23. april i denne periode er foretaget 34 B-nummerregistreringer. Den langt overvejende del af de nævnte personer på denne liste har dansk klingende navne. En lignende situation opstod på mødet den 21. februar 1979, hvor man gennemgik 49 nyregistreringer. Opstilles de forelagte numre numerisk, løber nogle af disse nyregistreringer fra B.73.271 til B.73.299.

187 ”Efterretningstjenestens instrukser ændres måske”, *Politiken*, 21. november 1969. Udklip i Rigsarkivet, privatarkiv 8134, Poul Hartlings arkiv, kasse 1.

188 WU: Referat af møde, 1. februar 1971.

189 Denne beregning er foretaget på baggrund af referater fra 17 møder i perioden 8. november 1972 til 11. november 1974.

På denne baggrund ses det, at en række sager mellem B.73.271 og B.73.299 ikke er blevet forelagt udvalget. Blandt de forbigåede numre er der primært danske statsborgere, blandt andre en i offentligheden kendt person, der senere samme år opnåede valg til Folketinget.

På dette grundlag alene kan det dog ikke dokumenteres, at der er forholdt oplysninger i forbindelse med forelæggelse af nyregistreringer. Der foreligger nemlig den mulighed, at der blandt de nyoprettede B-numre i nævnte periode var en række personer, der var blevet omregistreret fra en emnesag til en B-sag. Disse personer var således registreret på tromlen i forvejen. På et ikke nærmere kendt tidspunkt efter 1970 blev det almindeligt, at PET overgik til at registrere personer med et B-nummer fra første registreringsværdige oplysning. Der er fundet flere eksempler, bl.a. et fra 1983, på, at personer fra BZ-miljøet først registreredes på en emnesag.¹⁹⁰ Muligvis blev omregistreringer fra emne- til B-sager ikke talt som nyregistreringer, når PET lavede opgørelser til Wamberg-udvalget. Det kan således ikke lægges til grund, at udvalget derved er blevet forholdt nyregistreringer. Der rejser sig imidlertid et spørgsmål om, hvor effektiv udvalgets kontrol har været. Udvalget har efter al sandsynlighed ikke løbende kunne kontrollere, på hvilket grundlag omregistreringer fra emnesager til personsager er sket og i hvilket omfang.¹⁹¹

Spørgsmålet aktualiseres også af, at Kommissionen har fundet et eksempel på, at Wamberg-udvalget ikke har fået forelagt en nyregistrering på en emnesag (der i princippet kunne omregistreres til en personsag). Forrest i emnesagen ses en notits på rødt papir, hvor følgende står at læse:

”Wamberg-Udvalgsmøde den 23/9-1977
Nyregistrering – ikke forevist. (operationssag).”¹⁹²

Nyregistreringen er fra midten af juli 1977 og er foretaget på en operationssag vedrørende de østtyske efterretningstjenesters forsøg på at hverve danske statsborgere. Nyregistreringen af den pågældende danske statsborger skete på

190 Jf. PET: operationssag; Notits om operationssag, 10. november 1983.

191 Kommissionen har forelagt disse oplysninger for PET, som i et brev af 21. januar 2008 bl.a. har svaret, at det er ”muligt, at personregistreringer, som Kommissionen henviser til i sit brev af 19. oktober 2007, tidligere har været forelagt for Wamberg-udvalget som nyregistreringer på emnesager. Såfremt dette er tilfældet, er der rettelig tale om ”omregistrering” frem for ”nyregistrering” af personer”.

192 PET, operationssag.

grundlag af en notits, der søgte at identificere en dansker, der angiveligt mødtes med sin østtyske føringsofficer under de to-årige Leipziger-messer.¹⁹³ Den pågældende dansker havde besøgt Leipziger-messen flere gange, og det må således konstateres, at betingelsen for at registrere vedkommende var opfyldt (jf. Justitsministeriets notat af 14. september 1968). PET's beslutning om ikke at forelægge nyregistreringen i Wamberg-udvalget kan, hvad ovennævnte notits også indikerer, sandsynligvis forklares med, at der var tale om en følsom operationssag. Det fremgår ikke af referatet fra mødet i Wamberg-udvalget den 23. september 1977, om medlemmerne blev orienteret om sagen mundtligt, hvilket jo skete i en række af de sager, som PET tilbageholdt i forbindelse med den såkaldte stikprøveordning (se ovenfor).¹⁹⁴ Her førte man dog til referat, når der var blevet redegjort mundtligt for en sag, der ikke måtte forelægges. Operationssagen er med stor sandsynlighed et eksempel på, at Wamberg-udvalget uafvidende er blevet forholdt en nyregistrering, som det havde kompetence til at se. Den røde seddel forrest i operationssagen var givet ment som en erindring til senere brug. Operationssagen, der blev udskilt til makulation den 5. maj 1997, er heller ikke på et senere tidspunkt blevet forelagt udvalget.¹⁹⁵ Ole Stig Andersen har i et høringssvar af 11. marts 2009 forklaret nærmere om nyregistreringer og anvendelsen af den røde seddel i ovennævnte operationssag, som han ser som et tegn på, at udvalget skulle orienteres mundtligt om sagen.¹⁹⁶

Sammenfatning og retlig vurdering vedrørende Wamberg-udvalgets stikprøver og forelæggelse af nyregistreringer i udvalget

De konstaterede tilfælde.

Undersøgelsen har sandsynliggjort, at Wamberg-udvalget i 20 tilfælde er blevet fejlinformeret og forholdt sager, som det havde kompetence til at se. Det drejer sig om 19 sager fra udvalgets stikprøver i 1969, 1970, 1976 og 1978 samt en nyregistrering fra 1977. Der har været tale om efterforskningsager, operationssager samt personsager på det politiske område. Som beskrevet andetsteds var det Justitsmini-

193 Ibid., ”Vedr.: forsøg på identifikation af dansk statsborger, hvervet af de østtyske efterretningstjenester”, 12. juli 1977.

194 WU: Referat af møde, 23. september 1977.

195 Der ses i hvert tilfælde ingen påtegninger herom.

196 Se hertil Kommissionens bemærkninger til Ole Stig Andersens høringssvar, optrykt i bind 1.

steriets opfattelse, at PET kunne nægte Wamberg-udvalget sager, og det kan ikke udelukkes, at der blandt de sager, som PET forholdt udvalget, var sager, som PET kunne have nægtet at forevise med den konsekvens, at en eventuel konflikt med udvalget måtte afgøres af justitsministeren. Men i så fald skulle udvalget orienteres om tilbageholdelsen, hvilket ikke er sket i de nævnte tilfælde.

De 19 eksempler vedrørende stikprøver er fundet alene ved en gennemgang af de udvalgs møder, hvor det har været muligt at verificere, hvorledes PET har besvaret udvalgsmedlemmernes skriftlige anmodninger. Der findes således ikke kontrollerbare lister fra perioden efter 16. marts 1983 til udgangen af 1989, og listerne fra Skat-Rørdams tid som chef (1971-75) er for størstedelens vedkommende heller ikke anvendelige. Heller ikke alle lister fra Arne Niensens periode som chef kan kontrolleres. PET-chef Ole Stig Andersen har omtalt forholdet som et "system" (se nedenfor).

Den konstaterede fremgangsmåde.

Det kan ydermere konstateres, at PET i nogle tilfælde besvarede udvalgets forespørgsler om at se sager på navngivne personer med, at personsagen var makuleret, eller at den pågældende person var "ukendt". Disse svar var i de beskrevne tilfælde forkerte, og PET beholdt sagerne uden at informere udvalget. En rød erindrings seddel om, at sagen var blevet tilbageholdt, blev herefter indsat i den pågældende sagsmappe. Der var dermed tale om en bevidst unddragelse fra udvalgets kontrol. I forbindelse med forelæggelse af nyregistreringer er en lignende fremgangsmåde med brug af en rød seddel konstateret. I andre tilfælde makulerede PET den sag, som udvalget havde udbedt sig som stikprøve, således at den ikke kunne forelægges i udvalget. Typisk foregik makuleringen tilsyneladende dagen før eller samme dag som udvalgs mødet. PET fulgte i flere tilfælde samme procedure, når udvalget forlangte at se bestemte sagsnumre. Ydermere sprang PET bestemte sagsnumre over, når udvalget ønskede at se "nærmest følgende sag".

PET's bemærkninger til de af Kommissionen konstaterede tilfælde og fremgangsmåder.

Kommissionen har ved brev af 16. november 2007 forelagt PET de beskrevne eksempler vedrørende stikprøveordningen, og PET har med henblik på en nærmere undersøgelse af sagsforholdet foretaget en række søgninger i arkivet. Der er i forbindelse med denne søgning ikke fremkommet nye oplysninger, der kan belyse administration og praksis i relation til stikprøvekontrollen. PET har på den baggrund

oplyst, at man ikke har "mulighed for at be- eller afkræfte det i notatet anførte vedrørende praksis i forhold til Wamberg-udvalgets kontrol."¹⁹⁷

En arkivmedarbejders medvirken til forholdelse af sager for udvalget. *En gennemgående figur i de mange sager om videregivelse af urigtige oplysninger til udvalget i 60'erne og 70'erne er en nu afdød medarbejder ved Afdeling A, som havde ansvar for at fremfinde og gennemgå sagerne, inden de blev forelagt for udvalget. Hans medarbejderkode findes på de nævnte røde sedler, der blev indsat i de sager, som skulle forholdes udvalget, og han er af vidner udpeget og i talrige PET-dokumenter anført som den ansvarlige for fremfindelse af sager til udvalget.*

PET-chefernes viden om eller medvirken til forholdelse af sager for udvalget. *Det er Kommissionens vurdering, at beslutninger om at forholde Wamberg-udvalget sager i perioden 1968-1970 ikke kan være truffet uden om PET's chef Arne Nielsen. Eksempel 15 viser, at Arne Nielsen sandsynligvis traf beslutning om, hvilke sager, der skulle fremlægges, og hvilke, der skulle springes over.*

Jørgen Skat-Rørdam (PET's chef 1971-1975) har for Kommissionen forklaret, at begrebet "røde ark" ikke siger ham noget.¹⁹⁸ Adspurgt nærmere herom, har Skat-Rørdam forklaret, at han ikke i dag husker de røde sedler. Det var naturligvis væsentligt, at den, der mødte i Wamberg-udvalget – særligt vidnet – vidste, hvad der skete i PET. Vidnet har ikke haft mistanke om, at nogen i PET har gjort noget, som de ikke burde have gjort.¹⁹⁹ Ole Stig Andersen har for Kommissionen forklaret, at han kort efter sin tiltræden i 1975 afskaffede "systemet" med de røde sedler, som han havde fået oplysning om.²⁰⁰ Ole Stig Andersens forklaring forudsætter en tidligere brug af røde sedler i PET under hans forgænger, Jørgen Skat-Rørdam. Kommissionens gennemgang af udvalgsreferater og B-nummerlister fra Jørgen Skat-Rørdams embedsperiode kan ikke bekræfte Ole Stig Andersens forklaring på dette punkt.

Ifølge Ole Stig Andersen (PET's chef 1975-1984) tog departementschef Niels Madsen på et møde i tilslutning til Ole Stig Andersens første møde i Wamberg-udvalget til efterretning, at Ole Stig Andersen ønskede at ændre praksis således, at udvalgets medlemmer selv fik adgang til at gennemgå sagerne, og at udvalget ikke blev forholdt noget. Han kan ikke udelukke, at ministeriet havde været bekendt

197 Kommissiones Arkiv: Brev fra PET til Kommissionen, 21. februar 2008.

198 RB: Jørgen Skat-Rørdam, 27. august 2008.

199 Ibid.

200 RB: Ole Stig Andersen, 25. juni 2008.

med systemet med de røde sedler. Foreholdt eksempler, der viser, at systemet med de røde sedler fortsatte, også efter at Ole Stig Andersen ifølge sin egen forklaring havde afskaffet systemet i 1975 (jf. stikprøver fra 1976 og 1978 og en nyregistrering fra 1977), har Ole Stig Andersen forklaret, at hans ledelse byggede på tillid, og at han derfor gik ud fra, at hans ordrer blev efterkommet, men at han naturligvis ikke selv har været i Registraturen for at kontrollere dette.²⁰¹

Kommissionen har afhørt de fuldmægtige, der i Ole Stig Andersens tid som chef for PET mødte i Wamberg-udvalget, hvor de præsenterede medlemmerne for de forlangte sager. De har samstemmende forklaret, at de ikke havde noget med sagsfremskaffelsen at gøre. De skulle alene begrunde de enkelte registreringer over for udvalget. De havde heller ikke kendskab til arkivspørgsmål, herunder B-nummerlisterne, som muliggør en kontrol med, om de rigtige sager fremfindes til udvalget.²⁰²

Under alle omstændigheder er det Kommissionens opfattelse, at det har været PET-chefens ansvar at påse, at udvalget ikke forholdtes sager, som det havde kompetence til at se. Det bemærkes, at udvalgets anmodninger om aktindsigt oftest var stilet til PET's chef, og udvalget må således have haft en forventning om, at denne påså, at stikprøveordningen fungerede, og at nyregistreringer blev fremlagt i overensstemmelse med de trufne beslutninger og procedurer, der blev fastlagt i 1965, 1967 og 1971 imellem PET's chef, Justitsministeriets departementschef og de fire udpegede udvalgsmedlemmer. I 20 dokumenterede tilfælde har PET ikke iagttaget de nævnte procedurer og beslutninger. Ole Stig Andersen har i et høringsvar af 11. marts 2009 forklaret nærmere om stikprøveordningen og anvendelsen af røde sedler. Kommissionen er enig i, at de fundne eksempler fra 1976, 77 og 78 ikke kan ses som et udtryk for en generel praksis i Ole Stig Andersens embedsperiode. Materialegrundlaget er som nævnt spinkelt. Derimod kan Kommissionen ikke dele Ole Stig Andersens opfattelse af en række forhold vedrørende Wamberg-udvalgets kontrolfunktion.²⁰³

Vedrørende Justitsministeriets rolle.

Kommissionen har ikke fundet skriftlige kilder, der nærmere belyser ministeriets holdning til stikprøveordningen og fremlæggelse af nyregistreringer i udvalget, ud over hvad der allerede er beskrevet med hensyn til beslutningerne fra 1965, 1967 og 1971, hvor Justitsministeriet bl.a. tog det væsentlige forbehold, at man kunne und-

²⁰¹ Ibid.

²⁰² RB: Kaj A. Pedersen, 9. maj 2008; Arne Stevns, 9. maj 2008; Birgitte Bundgaard, 9. maj 2008.

²⁰³ Se hertil Kommissionens bemærkninger til Ole Stig Andersens høringsvar, bind 1.

drage udvalget bestemte sager. Det aftaltes dog samtidig med udvalget, at der på anden måde skulle redegøres for de sager, som udvalget ikke måtte se.

En repræsentant for Kommissionen har haft en samtale med Tage Bækgaard, ligesom Kommissionen har afhørt Frank Poulsen.²⁰⁴ Begge mødte som tidligere nævnt i Wamberg-udvalget på vegne af Justitsministeriet i perioden 1969-1975. Førstnævnte har ingen erindring om fremgangsmåden i forbindelse med stikprøver, og Frank Poulsen har forklaret, at han reelt ikke kan huske noget om stikprøveordningen, ligesom han ikke har haft med fremfindelse af sager at gøre, hvilket Arne Nielsen ifølge Frank Poulsen stod for. Frank Poulsen har aldrig set arkivet og blev ifølge eget udsagn chokeret, da han af Kommissionen fik forevist et eksempel på, hvorledes udvalget er blevet forholdt sager.²⁰⁵ Frank Poulsen havde dog som tidligere anført en klar erindring om departementschef Boas' grundholdning, som var, at Wamberg-udvalget skulle have så lidt indsigt som muligt.²⁰⁶

Ole Stig Andersen har som nævnt for Kommissionen forklaret, at han i 1975 afskaffede "systemet" med de røde sedler, samt at han ikke kan udelukke, at Justitsministeriet havde været bekendt med dette system. Kommissionen nåede ikke at afhøre departementschef Niels Madsen om stikprøveordningen inden dennes død i 2006, idet forholdet først kom til Kommissionens kundskab i 2007. På denne baggrund finder Kommissionen ikke med den fornødne sikkerhed at kunne fastslå, hvorvidt Justitsministeriet var vidende om, at PET forholdt Wamberg-udvalget sager eller fejlinformerede udvalget.

Østrejser, "ulovlig virksomhed" og personundersøgelser

Drøftelserne i Wamberg-udvalget bar præg af gentagelser. Udvalget insisterede generelt på en snæver fortolkning af regeringserklæringen, der var i harmoni med en postuleret offentlighedsforståelse af PET's praksis. Wamberg-udvalget var ifølge Engberg-Pedersen offentlighedens garant. Han fandt, at

"fhv. justitsminister Thestrups udtalelser i folketinget under debatterne i folketinget i 1969-1970 ligger temmelig langt fra virkeligheden. På denne baggrund har folketinget og offentligheden fået et forkert indtryk af, hvad der faktisk foregår.

204 RB: Frank Poulsen, 19. maj 2008. Kommissionens Arkiv: Samtale mellem en repræsentant for Kommissionen og Tage Bækgaard, notat af 3. april 2008.

205 RB: Frank Poulsen, 19. maj 2008.

206 Ibid.

Ganske vist er udvalget formelt nedsat af regeringen, men det skete dog reelt som resultat af en folketingsbeslutning. Udvalget står derfor over for folketinget og offentligheden som garanter – og er også ved flere lejligheder nævnt på denne måde – for praksis”.²⁰⁷

Citatet viser brudfladen i udvalget mellem de stemmeberettigede medlemmer på den ene side og PET, Justitsministeriet og den ansvarlige minister på den anden. Departementet forsvarede til en hver tid den tolkning i fire punkter, som ministeriet havde udarbejdet i et notat den 14. september 1968. Der refereredes dog aldrig eksplicit til notatet, som kontroludvalget tilsyneladende ikke var informeret om, men ministeriet og PET forsvarede registreringerne over for udvalget i henhold til de i notatet formulerede principper og argumenter for registrering.

Med hensyn til østrejser forsvarede Niels Madsen på det første møde efter regeringserklæringens vedtagelse, at ”det afgørende kriterium er, om der foreligger mistanke om, at en rejse har efterforskningsmæssig interesse”.²⁰⁸ På mødet den 16. oktober 1969 forklarede Arne Nielsen nærmere om de principper, der lå til grund for rejseregistreringerne, nemlig at man primært var interesseret i rejser til Sovjetunionen og Kina og subsidiært til Polen og Østtyskland. Ferierejser og rejser til Jugoslavien var generelt uden interesse. På mødet den 12. december 1969 uddybede Arne Nielsen, at PET havde fulgt den praksis at opretholde registrerede østrejser inden for det seneste ti år, ligesom PET i modsætning til tidligere nu lagde større vægt på rejser til DDR og Polen. Den 14. oktober 1970 bekræftede Arne Nielsen på forespørgsel, at en registrering på grundlag af en østrejse ”principielt kan retfærdiggøre bevaring af alt nyere materiale, f.eks. også oplysninger om lovlig politisk virksomhed, hvilket dog ikke sker i praksis”.²⁰⁹ Dette udsagn står dog noget i modsætning til Centralafdelingens orientering af medarbejderne i regionerne i januar 1969, som netop understregede, at østrejser var en nødvendig metode til at opbevare oplysninger om lovlig politisk virksomhed (særlig medlemskab af DKP). Wamberg pointerede på mødet den 1. februar 1971, at ”udvalget under sin stikprøvetagning jævnlige ser, at oplysninger som i øvrigt ikke kan danne grundlag for registrering, holdes i live af en rejseregistrering”.²¹⁰ På mødet den 17. februar 1972 udtrykte formanden den

207 WU: Referat af møde, 24. juni 1975.

208 Ibid.: Referat af møde, 17. oktober 1968.

209 Ibid.: Referat af møde, 14. oktober 1970.

210 Ibid.: Referat af møde, 1. februar 1971.

opfattelse, at registrering af østrejser, herunder ambassadekontakter, blev registreret i et videre omfang, end befolkningen måtte tro. Engberg-Pedersen henvendte tillige opmærksomheden på spørgsmålet om registrering af medlemmer af venskabsforeninger. Han fandt dette spørgsmål vigtigt, idet det efter hans opfattelse var lovligt at have forbindelse til Østtyskland. Formanden supplerede med, at det kunne være betænkeligt, at det blotte medlemskab kunne danne grundlag for registrering.²¹¹ PET forsvarede i et efterfølgende notat praksis med henvisning til, at disse foreninger havde forbindelser til østtyske institutioner og enkeltpersoner, der udøvede efterretningsvirksomhed.²¹² Udvalgets modtræk hertil var at foreslå, at forældelsesfristen for opbevaring af østregistreringer på ti år blev sat ned til tre år, dog således at hvis der indløb nye oplysninger om de registrerede person, kunne en længere forældelsesfrist, eksempelvis på fem år, komme på tale.²¹³ Niels Madsen forklarede hertil, at den foreslåede forkortelse af forældelsesfristen ville være til skade for PET's efterforskning. Både Forsvarsministeriet og Udenrigsministeriet var ifølge notatet interesseret i, hvorvidt eventuelle sikkerhedsgodkendte medarbejdere havde østkontakter.²¹⁴ I et andet notat pointerede PET, at "ifølge en fælles vesteuropæisk opfattelse sker halvdelen af egentlige kontaktoptagelser i spionagehensigt under ophold i de østeuropæiske lande eller har baggrund i en situation, der har udspillet sig der".²¹⁵ Debatten om en forkortelse af forældelsesfristen fortsatte i 1974, og forslaget om en reduktion til tre år genfremsattes på mødet den 19. marts 1974, uden at dette førte til ændringer.²¹⁶ Diskussionen afspejler en typisk konfrontation mellem to synspunkter, nemlig princippet om at man ikke må registrere nogen for lovlige aktiviteter, mens efterretningssynspunktet ofte vil være, at eftersom man lever i et demokratisk land, hvor de fleste former for politisk aktivitet, også af mere ekstremistisk karakter, er lovlige, skal tjenesten netop holde øje med sådanne aktiviteter og skride til handling, såfremt de udvikler sig til ulovligheder.

Med hensyn til det forhold, der i udvalget omtaltes som "ulovlig" og dermed registreringsværdig virksomhed, var der også delte meninger mellem de eksternt udpegede udvalgsmedlemmer på den ene side og PET, departementschefen og

211 Ibid.: Referat af møde, 17. februar 1972.

212 Ibid.: Notat af 21. marts 1972 vedlagt referat af møde, 17. februar 1972.

213 Ibid.: Referat af møde, 20. september 1972.

214 Ibid.: Udateret notat fra efteråret 1972 vedlagt referat af møde, 22. marts 1972.

215 Ibid.: "Vedr. Wamberg-udvalgets henvendelse til justitsministeren", 4. juni 1973, vedlagt referat af møde, 20. september 1972.

216 Ibid.: Referat af møde, 19. marts 1974.

justitsministeren på den anden side. Ved det første møde efter regeringserklæringen spurgte Hvidtfeldt, hvordan begrebet ulovlig virksomhed umiddelbart skulle defineres, og nævnte som eksempel maoister og trotskister. Thestrup slog på mødet fast, at ulovlig virksomhed angik forhold, der kunne antages at falde ind under Straffelovens kapitel 12 og 13, og at registrering af demonstranter kun kunne ske, når de måtte antages at have begået ulovligheder i forbindelse med demonstrationen.²¹⁷ Denne principielle sag blev drøftet igen på mødet i Wamberg-udvalget den 4. juli 1969, hvor udvalget, som anført ovenfor, satte spørgsmålstegn ved registreringen af en yngre studerende. Denne registrering blev ”stærkt kritiseret” af Wamberg-udvalget, der fandt, at den pågældendes kontakt til to trotskistledere ikke udgjorde et tilstrækkeligt grundlag. Souschef Jørn Bro forsvarede over for udvalget det synspunkt, at ”trotskisternes stigende aktivitet som uroskabende element i studenterkredse gav os interesse for bekendtskabet...²¹⁸. Efter Jørn Bros opfattelse kunne tjenesten derimod bebrejdes, at den pågældendes personsag ikke var langt fyldigere, idet der ikke mindst fra åbne kilder kunne indhentes oplysninger, som viste vedkommendes ”positive indstilling over for udenomsparlamentariske aktiviteter”.²¹⁹ Bro agtede derfor at iværksætte en ”intensiv efterforskning” med henblik på ”at få fyldt noget mere på”.²²⁰ Sagen endte dog med, at vedkommendes registrering blev slettet. Sagen var på mange måder principiel for PET, idet Engberg-Pedersen rejste spørgsmålet om, hvilke handlinger, der kunne siges at henfalde under ”ulovlig politisk virksomhed”.²²¹ På mødet den 21. januar 1970 rejste Engberg-Pedersen igen spørgsmålet om, hvornår ”ulovlig virksomhed” kunne begrunde registrering. Arne Nielsen stod på mødet fast på, at det er efterretningstjenesten, der skal udøve dette skøn, og at justitsministeren over for Folketinget klart havde givet udtryk herfor.²²² Engberg-Pedersen vendte tilbage til dette punkt på mødet den 18. januar 1972, hvor han gjorde opmærksom på, at Thestrups udtalelser under Kejsergade-sagen måtte tolkes derhen, at registreringen omfatter personer, som er under mistanke for at have drevet ulovlig virksomhed. ”I praksis”, konstaterede Engberg-Pedersen, ”registrerer man imidlertid blot på grundlag af en ’fremtidig’ mistanke.”²²³

217 Ibid.: Referat af møde, 17. oktober 1968.

218 Ibid.: ”Notater fra møde i Wamberg-udvalget den 4. juli 1969 kl. 14-17”, udarbejdet af Jørn Bro.

219 Ibid.

220 Ibid.

221 Ibid.

222 WU: Referat af møde, 21. januar 1970.

223 Ibid.: Referat af møde, 18. januar 1972.

Ved samme møde diskuteredes en række registreringer på grundlag af en retssag mod en gruppe yngre aktivister. Engberg-Pedersen var ikke overbevist om, at der forelå et registreringsgrundlag. Dommen slog ifølge Engberg-Pedersen fast, at der kun var sket en krænkelse af husfreden, hvilket ikke i sig selv berettede en registrering. Niels Madsen og Skat-Rørdam argumenterede derimod for, at planlægningen af en sådan aktivitet i sig selv kunne give anledning til registrering, og at der fandtes forskellige ting, ”der pegede frem mod en fremtidig risiko: filmmateriale, våben om end primitive, radiomateriel osv.”²²⁴ I den konkrete sag bakkede Hvidtfeldt og Wamberg op om PET's betragtninger.

Udvalget behandlede på mødet den 23. november 1970 spørgsmålet om, ”hvorvidt/hvornår det er en overtrædelse af straffeloven at deltage i ledelsen/være medlem af en sådan organisation eller forening, hvis formål er ulovligt. Udvalget valgte at udskyde dette spørgsmål, indtil omdannelsen af SUF var en realitet.”²²⁵ På mødet den 29. august 1973 redegjorde Skat-Rørdam på Engberg-Pedersens opfordring for RSF og SUF og baggrunden for registreringen af ledelsen. Der er ikke ført nogen indvendinger fra Wamberg-udvalget til referat, hvorved udvalget indirekte anerkendte Arne Niensens ordre af 19. december 1968 i forhold til SUF.

Sikkerhedsundersøgelser var et tredje stridspunkt i udvalget. Arne Nielsen oplyste på et møde den 17. juni 1970, at der siden udvalgets nedsættelse i 1964 var foretaget 239 baggrundsundersøgelser med belastende oplysninger om vedkommende. Heraf havde 144 alene været vandelsoplysninger, mens 95 vedrørte politiske oplysninger. Til sammenligning oplyste PET-chefen, at der havde været 1.145 sager i perioden 1960-1964. I de fleste tilfælde var de belastende oplysninger videregivet til andre styrelser.²²⁶ På mødet den 30. august 1971 forklarede Skat-Rørdam igen nærmere om problemstillingen.²²⁷ PET-chefen eksemplificerede de forskellige forældelsesfrister for sletning af registrering, der gjaldt, alt efter hvilken clearing (til Fortroligt, Hemmeligt eller Yderst Hemmeligt), og hvilken styrelse, der var tale om. Flere medlemmer af udvalget havde, som det kom frem på mødet den 17. februar 1972, betænkeligheder ved, at PET videregav oplysninger om lovlig politisk virksomhed, som ikke selvstændigt kunne danne grundlag for registrering. Engberg-Pedersen var af den overbevisning, at oplysningerne ikke

224 Ibid.

225 WU: Referat af møde, 23. november 1970.

226 Ibid.: Referat af møde, 17. juni 1970.

227 Ibid.: Referat af møde, 30. august 1971.

kunne videregives, mens de øvrige medlemmer godkendte videregivelse under henvisning til, at disse oplysninger ”supplerede i øvrigt foreliggende oplysninger om de pågældende”.²²⁸ Wamberg oplyste på det følgende møde, at udvalgsmedlemmerne under interne drøftelser var blevet enige om at fremhæve, at man i forhold til efterretningstjenesten så forskelligt på spørgsmålet om videregivelse af oplysninger om politisk virksomhed, som var kommet frem under en sikkerhedsundersøgelse, idet man fandt, at videregivelsen stred imod Thestrups udtalelser i rigsretsudvalget.²²⁹ Buhl bemærkede hertil, at der nok var meningsforskelle medlemmerne imellem, men at man ”i det store hele” var enig i formandens betragtninger. Buhl fandt det naturligt, at der blev videregivet oplysninger om politisk opfattelse i sikkerhedsundersøgelsessager, men han fandt det ”principielt uheldigt”, at udvalget godkendte videregivelse af informationer, der ”formelt strider mod ministerens udtalelse”.²³⁰

Som det fremgår af ovenstående, udtrykte Wamberg-udvalget den bekymring, at PET's registrerings- og videregivelsespraksis var mere vidtgående end den, justitsministeren offentligt havde givet udtryk for. Fra begyndelsen af 1972 blev det et tilbagevendende dagsordenpunkt på møderne, at udvalget opfordrede ministeren til i Folketinget og dermed over for offentligheden at uddybe Justitsministeriets accept af PET's praksis på registreringsområdet. Det blev til næsten to års tovtrækkeri mellem udvalget og de to justitsministre K. Axel Nielsen (S) og Nathalie Lind (V), som endte med, at sidstnævnte afgjorde sagen til PET's fordel i 1974.

På et møde i udvalget den 17. februar 1972 henstillede udvalget, ”at ministeren i folketinget ville udtale sig om P.E.T.s registrering af østrejser, herunder ambassadekontakter, idet det er udvalgets opfattelse, at denne registrering foretages i videre omfang, end befolkningen må tro.”²³¹ Opfordringen gentoges på det følgende møde den 22. marts 1972, hvor der tillige opfordredes til at sige noget om de ”forebyggende” registreringer, som PET foretog, uden at der efter udvalgets opfattelse var tale om egentlig mistanke om ulovlig virksomhed.²³² På mødet den 20. september 1972 var ministeren til stede. Justitsminister K. Axel Nielsen udtalte her, at han ville overveje at orientere det 17-mands-udvalg, der blev ned-

228 Ibid.: Referat af møde, 17. februar 1972.

229 Ibid.: Referat af møde, 22. marts 1972.

230 Ibid.

231 WU: Referat af møde, 17. februar 1972.

232 Ibid.: Referat af møde, 22. marts 1972.

sat til at behandle lovforslaget om parlamentarisk kontrol med registreringerne, hvortil Engberg-Pedersen svarede, at i betragtning af, hvad der tidligere var sagt i Folketinget, herunder den tidligere justitsminister Thestrups udtalelser, burde ministeren udtale sig fra Folketingets talerstol. Ministeren svarede hertil, at han ville orientere Folketinget på den måde, som han fandt ”hensigtsmæssigt”.²³³ På et senere møde i marts 1974 fortalte justitsminister Nathalie Lind ifølge referatet: ”Hun ville ikke afvise, at hun eventuelt kan orientere folkettinget, hvis der kommer en naturlig anledning dertil. Derimod fandt hun det det u hensigtsmæssigt umiddelbart at redegøre for spørgsmålet i folkettinget.” Udvalget lagde dog ifølge Buhl ”megen vægt på” en sådan orientering. Engberg-Pedersen fremhævede ordlyden af regeringserklæringen: ”Såfremt der fra tidligere tid måtte være registreret oplysninger af denne art, vil de blive tilintetgjort”. Engberg-Pedersen fandt, at denne passus ikke harmonerede med praksis, idet man i tilslutning til en ny eller allerede eksisterende registrering i visse tilfælde medtog oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Dette fik Niels Madsen til at understrege, at praksis ”er i overensstemmelse med erklæringen, der netop fremhævede ordet ’alene’ (på grundlag af lovlig politisk virksomhed). Når der foreligger en registreringsbegrundende oplysning, vil det naturligt ofte være af interesse at vide f.eks. om den pågældende er kommunist”.²³⁴

I forbindelse med de såkaldte forebyggende registreringer gentog Wamberg-udvalget det synspunkt, at man ikke havde indvendinger mod disse registreringer, men at man ønskede, at ministeren ”meget gerne fra folkettingets talerstol” sagde det offentligt. Justitsministeren sagde, at hun ville ”overveje ved given lejlighed at give folkettinget oplysning om spørgsmålet.” Det bemærkes, at denne ”givne lejlighed” ikke indtraf i den resterende periode under den kolde krig, hvilket givet var medvirkende til, at diskrepansen mellem, hvad PET foretog sig på registreringsområdet og, hvad dele af offentligheden antog, var gældende praksis, voksede. I et brev til justitsministeren den 19. august 1974 gjorde udvalget igen opmærksom på, ”de mange oplysninger om lovlig politisk virksomhed, der holdes i live af registreringsværdige oplysninger, som i mange tilfælde er ganske ubelastende. Udvalget finder ikke dette stemmende overens med regeringsbeslutningen af 30. september 1968, og med de kommentarer, der fra regerings side er fremkommet under folketingsdebatterne, jf. folketingsforhandlinger 20. november 1969, sp. 1396, samt betænkning over forslag til folketingsbeslutning

233 Ibid.: Referat af møde, 20. september 1972.

234 Ibid.: Referat af møde, 19. marts 1974.

om rigsretstiltale mod justitsminister Knud Thestrup afgivet af vedkommende folketingsudvalg den 2. april 1970.²³⁵ Effekten af dette brev udeblev ligeledes.

Det her beskrevne begivenhedsforløb kan forklare, hvorfor PET, da det mod slutningen af 1990'erne kom offentligheden til kendskab, at tjenesten havde fortsat med at opbevare oplysninger om lovlige politiske aktiviteter, blot selve registreringen kunne hjemles af andre grunde, blev fremstillet som en "stat i staten".²³⁶ Uklarheden omkring rækkevidden af regeringserklæringen var i virkeligheden et politisk problem, som skiftende justitsministre, hvad enten der var tale om borgerlige eller socialdemokratiske politikere, håndterede på den måde, at de ikke udtalte sig herom. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at PET's registreringspraksis fulgte Justitsministeriets notat af 14. september 1968, som var en af regeringen godkendt retningslinje om den kommende regeringserklæring, og andre tilkendegivelser, der kan være foregået mundtligt (herunder muligvis kontraordren af 19. december 1968, der havde særlig betydning for VS).

Wamberg-udvalgets kontrol med PET's planer om registreringer på edb

Kommissionen har tillige undersøgt, i hvilket omfang PET under den kolde krig har anvendt computere til at håndtere de af tjenesten indsamlede oplysninger. Eftersom alene personer, hvis strimmel hang på de såkaldte tromler i PET's arkiv, blev anset for registreret, har det været væsentligt for Kommissionen at søge klarlagt, om PET ved siden af tromle-systemet systematisk har lagret personoplysninger på edb.

Spørgsmålet er relevant i og med, at politiinspektør Arne Nielsen i maj 1968, få måneder inden regeringserklæringen, oplyste PET's medarbejdere i politikredsene om, at de "politiske kartoteker" stod foran en gennemgribende rationalisering:

"Der har internt i samarbejde med forsvarret været arbejdet herpå i ca. ¾ år. Der er allerede foretaget visse kørsler af prøveprogrammer og vi er i øjeblikket i gang med

235 PET, ujournaliseret sag: Fortroligt brev fra Wamberg (på udvalgets vegne) til justitsministeren, 19. august 1974.

236 MF Elisabeth Arnold, som var retspolitisk ordfører for Det Radikale Venstre, udtalte til *Aktuelt*, at "PET har handlet som en stat i staten. Det er til fare for demokratiet, når demokratiet ikke er i stand til at kontrollere PET." Citeret efter Preben Wilhjelm, *Demokratiets vogtere*, s. 54.

en fuldstændig omlægning af kartoteket til fordel for en elektronisk databehandling på en IBM-maskine, der allerede er stillet til rådighed”.²³⁷

Gennemstregningen skal givet tolkes således, at Arne Nielsen efter nærmere overvejelser fandt det hensigtsmæssigt ikke at oplyse PET's medarbejdere i kredsen om forsvarets involvering i denne konkrete sag. I en notits fra den 20. september 1968, ti dage før regeringserklæringen, nævnes det videre, at ”vi snarere bør basere en evt. databehandling og søgning ad computervej på et fødselsdagsregister vedr. slaviske navne”.²³⁸

Kommissionen har søgt efter oplysninger, der nærmere kan afklare omstændighederne omkring denne angivelige omlægning af kartotekerne til edb. Referaterne fra Wamberg-udvalgets møder i 1968 og 1970 giver et sikkert vidnesbyrd om det igangværende edb-projekt. Den 17. juni 1968 forklarede Arne Nielsen:

”Denne udskillelse [af forældet materiale] er samtidig et nødvendigt led i det forberedende arbejde til overførelse af personregistraturen til E.D.B.”²³⁹

Den 30. august samme år orienterede han udvalget mere udførligt om planerne og selve ideen bag edb-projektet:

”Arne Nielsen oplyste, at efterretningstjenesten i nogen tid har overvejet spørgsmålet om overførelse af personregistraturen til EDB ved anvendelse af et anlæg, der er anskaffet af og drives af forsvaret. Sker det, vil navnefortegnelserne på tromlerne i politiets efterretningstjeneste kunne destrueres, hvorimod det må antages, at sagsakter i det væsentlige fortsat må opbevares, da mere indgående oplysninger herfra næppe kan overføres til bånd. Der vil blive draget omsorg for, at oplysninger gives direkte fra politiets efterretningstjeneste til EDB-anlægget, og at dette kun vil meddele oplysninger til politiets efterretningstjeneste. Der kunne alene være spørgsmål om eventuelt yderligere at lade forsvaret rette forespørgsel til EDB-registraturen, således at negative svar kunne gives direkte. Herved ville politiets efterretningstjeneste kunne spares for meget arbejde. EDB-båndet vil i givet fald blive oprettet i 2 eksemplarer. Det ikke i brug værende bånd vil også blive opbevaret under sikre forhold i forsvaret. Arne Nielsen betonedede at hele spørgsmålet endnu befinder sig på et forberedende plan, og at det foranførte derfor må tages med

237 PET, administrativ sag: ”Foredrag i maj 1968”. Jf. *Manuskripter til diverse foredrag holdt af PET's chefer i perioden 1961-1971*.

238 PET, administrativ sag: Notits, 20. september 1968.

239 WU: Referat af møde, 17. juni 1968.

ethvert forbehold, ligesom programmeringen endnu ikke er fastlagt. Udvalget gav udtryk for ønsket om at blive holdt underrettet om, hvad der videre passerer vedrørende dette spørgsmål.

Der blev givet tilsagn herom.”²⁴⁰

Den sidste oplysning i sagen er fra 23. november 1970, hvor det blev oplyst at spørgsmålet om edb fortsat ”er på overvejelsernes stadium.”²⁴¹ Jørn Bro har herom til Kommissionen udtalt, ”vidnet ved ikke, hvad der efterfølgende er sket med det edb-baserede kartotek, hvis det overhovedet har eksisteret. Da vidnet forlod PET i 1977, havde man fortsat tromlerne, og vidnet husker kartoteket i det hele som et papirkartotek.”²⁴²

Ud fra ovenstående kan det med en høj grad af sikkerhed fastslås, at PET i samarbejde med forsvaret grundigt har overvejet muligheden for at overføre centralregistraturen til edb. Muligvis har prøvekørslerne givet utilfredsstillende resultater, eller hvad der er mere sandsynligt (jfr. andre oplysninger i denne delberetning om manglende ressourcer i PET i denne periode), har overførelsen vist sig at være en både dyr og tidskrævende løsning, hvorfor projektet er blevet opgivet. Der er intet, som tyder på, at edb-overførelsen oprindeligt var tænkt som andet end en rationalisering af det gamle tromlesystem, idet Wamberg-udvalget var fuldt ud orienteret om PET's overvejelser.

At PET heller ikke indførte edb i arkivet i 1970'erne bekræftes indirekte af notits udarbejdet af PET i forbindelse med et tjenstligt besøg i 1975 hos en udenlandsk tjeneste, der netop havde indført et nyt edb-system. Systemet var af stor interesse for PET på grund af den mulige mandskabsbesparelse, der lå i indførelsen af ny teknik. Den udenlandske tjeneste oplyste, at tre eksterne edb-specialister og otte ansatte kunne håndtere lige så mange forespørgsler, som 40 medarbejdere tidligere havde kunnet klare manuelt. Notitsen afspejler det forhold, at der på dette tidspunkt ingen edb-ekspertise var i PET, ligesom de udsendte PET-medarbejdere tvivlede på, om et sådant anlæg overhovedet var lønsomt for en lille tjeneste som den danske. PET fik løfte om yderligere assistance ”såfremt noget sådant måtte være ønskeligt i forbindelse med overvejelser om at indføre

²⁴⁰ Ibid.: Referat af møde, 30. august 1968.

²⁴¹ Ibid.: Referat af møde, 23. november 1970.

²⁴² RB: Jørn Bro, 1. november 2005.

data-teknik i PET".²⁴³ Notitsen bekræfter med andre ord, at PET og FE's forsøg med edb i 60'ernes slutning ikke havde ført til noget konkret resultat.

Næste gang, spørgsmålet om edb kom på dagsordenen i Wamberg-udvalget, var i 1983, hvor politimester Ole Stig Andersen orienterede udvalget således:

"...større uroligheder såsom havnearbejderkonflikten og BZ-aktiviteter havde givet PET anledning til at overveje anskaffelse af en minicomputer til at styre de sædvanligvis ret omfattende arbejdskartoteker, der er behov for i sådanne sager. Baggrunden er, at et manuelt system ofte har vist sig uhensigtsmæssig i forbindelse med PET's betjening af politikredsene i disse sager. Via en anskaffelse af en minicomputer vil søgning på øgenavne, fødselsdatoer, kaldenavne m.v. blive mulig."²⁴⁴

På et efterfølgende møde ønskede Wamberg-udvalget føjet til ovenstående, at man havde udtrykt betænkelighed, såfremt det foreslåede arbejdskartotek på minicomputer ville udvikle sig til et alternativt registreringssystem.²⁴⁵ Heller ikke dette system blev umiddelbart implementeret. De første seriøse bestræbelser på at indføre edb blev påbegyndt i 1988, og først i 1990 blev oplysningerne fra tromlerne overført til en særlig database i PET's nyetablerede edb-system. Som det fremgår af PET's egen redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed, blev principperne for, hvornår en person blev anset for registreret, ikke ændret i den forbindelse.²⁴⁶ Samme redegørelse anfører, at man i begyndelsen af 1990'erne præciserede adgangsreglerne til arbejdskartotekerne i takt med edb-udviklingen, ligesom det "helt generelt blev bestemt, at alle oprettelser af arbejdskartoteker (også ikke belastende) skal godkendes af chefen for PET."²⁴⁷ Rapporten fra 1998 oplyser endvidere, at der i den særlige database i PET's centrale edb-anlæg, hvor PET's registreringer føres, er mulighed for fritekstsøgning, hvorfor der er snævre grænser for, hvilke identifikationsoplysninger, der må anføres i databasen:

"Danske statsborgeres og herboende udlændinges navne må således kun anføres, såfremt identiteten er selvstændigt registreret i den særlige database. Er det eksempelvis i forbindelse med registreringen af en person oplyst, at den pågældende har tæt kontakt til anden person, må den sidstnævnte person ikke angives ved

243 PET, juristernes aftalemapper: Notits vedr. besøg hos udenlandsk tjeneste, 20.-22. oktober 1975, 28. oktober 1975.

244 WU: Referat af møde, 16. marts 1983.

245 Ibid.: Referat af møde, 8. april 1983.

246 PET, *Redegørelse*, s. 12.

247 Ibid., s. 21.

navn eller andre identifikationsoplysninger, med mindre vedkommende selv er registreret.”²⁴⁸

Også inden for arbejdskartoteker er der mulighed for fritekstsøgning, dog er de oplysninger, der findes i arbejdskartotekerne ifølge PET's redegørelse af altovervejende mindre belastende karakter, med andre ord ”oplysninger, der ikke i sig selv kan danne grundlag for en registrering”.²⁴⁹ Ligesom for PET's registreringer er der sat særlige begrænsninger for adgangen til arbejdskartotekerne.²⁵⁰

Wamberg-udvalget og udarbejdelsen af en ny instruks til PET

På mødet den 29. august 1973 blev Wamberg-udvalget indviet i Justitsministeriets arbejde med at udfærdige en ny instruks til PET. Kontorchef Tage Bækgård fra Justitsministeriet oplyste, at ambitionen var, at instruksen blev så præcis og udførlig som muligt. På den anden side måtte den ikke være for detaljeret, idet den skulle være egnet til offentliggørelse. Ministeriet var på ingen måde forpligtet til at inddrage udvalget i dette arbejde, hvilket den senere justitsminister Ole Espersen i øvrigt gjorde opmærksom på (se nedenfor). Grunden til, at man indtog udvalget, har sandsynligvis været, at man fra PET og Justitsministeriets side fandt det ønskeligt, at det eneste udvalg, der førte kontrol med PET, kunne godkende instruksen. Det ville sende et signal til offentligheden om, at der trods den negative presseomtale blev udført en effektiv kontrol med tjenestens virke. Det ville ligeledes sende det signal, at man tog udvalgets anbefalinger seriøst.

Udvalgets medlemmer fremhævede på et møde i august 1973, at man meget gerne så, at østrejse-registreringerne blev nævnt direkte i instruksens.²⁵¹ På et følgende møde drøftede man et udkast til en ny instruks for PET, der dog ikke, som udvalget gerne så, indeholdt præcise retningslinjer for en registrering. Det hed blot, at ”oplysninger om personer indskrænkes til det nødvendige for løsnin-gen af efterretningstjenestens opgaver. Registreringer må ikke finde sted alene på grund af lovlig politisk virksomhed”.²⁵² Det var i virkeligheden en udvidelse i

248 Ibid., s. 22.

249 Ibid., s. 22.

250 Ibid., s. 22.

251 WU: Referat af møde, 29. august 1973.

252 Ibid.: Instruks vedhæftet referat af møde, 30. oktober 1973.

forhold til 1953-instruksen, som havde beordret registreringerne indskrænket til "det absolut nødvendige". I det nye udkast anvendtes blot udtrykket "det nødvendige". Dette og andre udkast til en ny instruks eller retningslinjer blev et tilbagevendende punkt på møderne i Wamberg-udvalget fremover.

At udvalget nu aktivt blev inddraget i spørgsmål, der ellers udelukkende var et anliggende for PET og Justitsministeriet, indvarslede en ny samarbejdsform. Eftersom det nu var en kendsgerning, at udvalget ikke ville blive nedlagt, ændrede PET og Justitsministeriet strategi, idet man indså, at der kunne opnås langt bedre resultater ved at samarbejde og inddrage udvalget og dermed gøre det medansvarligt for PET's dispositioner. Det lykkedes særligt under Ole Stig Andersen, som afløste Skat-Rørdam som chef for PET i oktober 1975. Da Hvidtfeldt i 1976 udtalte sig kritisk om visse personer tilknyttet en "anti-militaristisk arbejdsgruppe" og personerne bag pjecen "bliv politisk soldat", så en jurist i PET straks nye muligheder. Ifølge den pågældende havde Hvidtfeldt udtalt, at disse grupper var et "eklatant eksempel" på, hvad han forstod ved ulovlig politisk virksomhed, og, tilføjede juristen, "...heri blev han ikke modsagt af de øvrige medlemmer.[...]De synspunkter, der er givet udtryk for fra udvalgets side, kan så vidt det kan skønnes, åbne mulighed for en lang række nye registreringer".²⁵³ PET's ændrede syn på Wamberg-udvalget er beskrevet nedenfor i kapitel 9-12 om PET's virke 1975-1983.

253 PET, emnesag; Notits, 22. december 1976.

5. PET-CHEFENS ORDRE AF 21. AUGUST 1974

Den 21. august 1974 udarbejdede en medarbejder i Afdeling A en notits, hvori det hedder:

”Siden Regeringserklæringen af 30/9-1968, hvorefter man ikke længere måtte registrere alene på baggrund af lovlig politisk virksomhed, har det været almindeligt, at personer i DKP’s, DKU’s, VS’s og SUF’s topledelse skulle være registreret. Det er i dag bestemt, at disse personer ikke mere må registreres...”²⁵⁴

PET-chef Jørgen Skat-Rørdam syntes dermed at have ophævet Arne Niensens ordre fra 1968 om fortsat at registrere ledende SUF’ere, VS’ere, DKP’ere og DKU’ere. I forlængelse af denne notits har Skat-Rørdam afgivet vidneforklaring for Kommissionen. Han forklarer, at han ikke husker at have truffet denne beslutning:

”Han har overvejet, om baggrunden for notitsen skulle fremgå af et Wamberg-udvalgsreferat enten lige før eller efter notitsen. Vidnet kan ikke af mødereferater fra 1974 udlede noget, der kan forklare notitsen. Vidnet vil ikke hævde, at...[*den pågældende PET-medarbejder, der nedfældede notitsen*] har opfattet noget forkert. Lægger man indholdet af notitsen af 21. august 1974 til grund, er der tale om en ophævelse af notitsen fra 19. december 1968. Man må i så fald slutte sig til, at man fulgte anvisningerne, der er gengivet i notitsen fra 19. december 1968 indtil den 21. august 1974.”²⁵⁵

Skat-Rørdam forklarer videre, at han ikke kan forestille sig en afgørelse som angivet i notitsen fra 1974 uden at have talt med departementschef Niels Madsen. Efter regeringserklæringen fra 1968 kunne der ifølge Skat-Rørdam registreres som anført i Arne Niensens ordre fra 19. december 1968, ”fordi – sagt meget kort – at medlemskab af en af de nævnte hovedbestyrelser udover en lovlig politisk

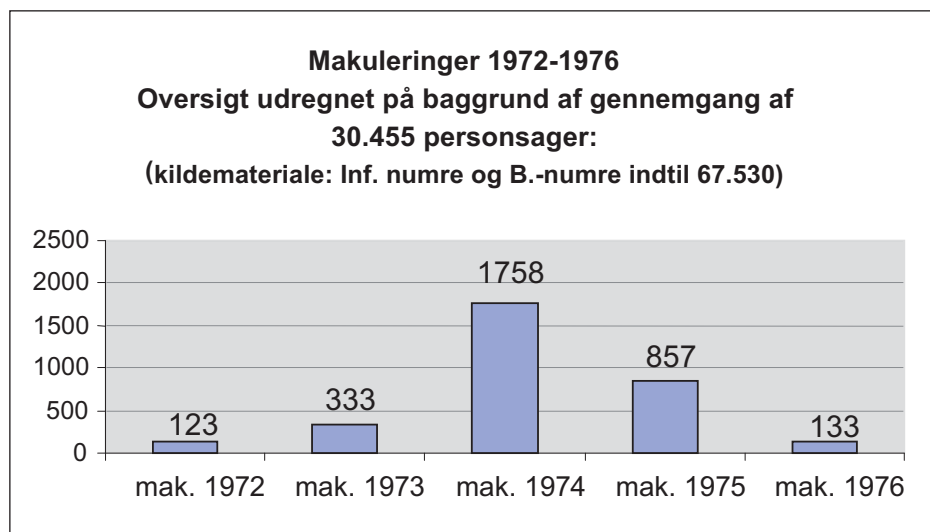
254 Ibid., ujournaliseret sag: Notits, 21. august 1974.

255 RB: Jørgen Skat-Rørdam, 22. november 2000.

virksomhed indeholdt en virksomhed, der gav begrundet mistanke om overtrædelse af straffelovens kapitel 12 og 13, samt i hvert fald for VS' og SUF's vedkommende endvidere af kapitel 15 [forbrydelser mod den offentlige orden] og 20 [almenfarlige forbrydelser]."²⁵⁶

Hvad var baggrunden for Skat-Rørdams ordre i august 1974? Forklaringen skal givet findes i en gennemgribende revision af PET's arkiv dette år. Fra ultimo 1973 til primo 1975 foretog PET den første store revision siden efteråret 1968 og foråret 1969. Følgende oversigt, der er udregnet på baggrund af 30.000 gennemgåede registreringer, som med sikkerhed har været til revision, viser, at over 3.000 af disse personregistreringer blev slettet i perioden 1973-1975:

Figur 4:

Hvad var den direkte årsag til den nye makuleringsbølge? En notits fra 10. september 1974 viser, at en omfattende revision af personsager efter nummerorden tidligere på året var blevet iværksat af hensyn til en igangværende arkivomlægning. Man makulerede forlods en række personsager og emnesager i arkivet, og først senere på året foretog man en egentlig registergennemgang. Metoden var dog ikke særlig rationel, da det hurtigt viste sig, at ”et overvældende antal personer står registreret, selv om sagerne er makuleret...”. Man makulerede med

²⁵⁶ RB: Jørgen Skat-Rørdam, 22. november 2000.

andre ord først sagerne, og på et efterfølgende tidspunkt foretog man en egentlig revision af tromlen. Der synes ikke at have været nogen politisk motiveret dagsorden bag revisionen 1973-75, selv om den tidsmæssigt er sammenfaldende med den nye Hartling-regerings levetid med Nathalie Lind som justitsminister.

Det var sandsynligvis i forbindelse med den igangværende revision, at Skat-Rørdam blev gjort opmærksom på de revisionsprincipper, som de involverede medarbejdere i PET gik frem efter, nemlig ordren fra 19. december 1968 om at registrere ledende SUF'ere, DKP'ere, VS'ere og DKU'ere. Når Skat-Rørdam den 21. august 1974 ophævede denne positiv-liste over, hvem der skulle registreres, kan det skyldes flere forhold: At PET-chefen i længden fandt det uforsvarligt at operere med sådanne kriterier, der kunne forekomme at være i umiddelbar modstrid med regeringserklæringen. Dertil kom, at PET ikke længere udviste samme interesse for VS, som i perioden umiddelbart efter partiets dannelse, ligesom SUF var blevet opløst i mellemtiden. Ydermere havde Wamberg-udvalget allerede godkendt registreringen af ledende medlemmer af afløseren for SUF, RSF (Revolutionære Socialisters Forbund). Ledende DKP'ere og DKU'ere kunne fortsat opretholdes qua østrejser. De VS'ere, som PET fandt, at det var vigtigt at holde øje med, var allerede registreret, og disse blev ikke makuleret som en følge af Skat-Rørdams ordre. Den nærmere begrundelse for at fastholde disse registreringer kender vi ikke, men som Skat-Rørdam selv har nævnt over for Kommissionen, kan PET have opfattet disse registreringer som hjemlet i straffelovens kapitel 12, 13, 15 og 20. En yderligere grund til, at Skat-Rørdam ophævede Arne Niensens ordre, kan have været, at DKP blev valgt ind i Folketinget i 1973. PET-chefen kan have fundet det problematisk, at man efter regeringserklæringens vedtagelse registrerede ledende medlemmer af et lovligt parti, der netop var blevet indvalgt i Folketinget.

Kommissionen har som tidligere anført indsamlet oplysninger om 194 ledende medlemmer af DKP, VS, DKU og SUF, der var omfattet af Arne Niensens ordre af 19. december 1968. Det fremgår, at ud af denne gruppe på 194 ledende politikere fra de fire organisationer, blev kun 10 makuleret i 1974 (kun tre efter Skat-Rørdams ordre af 21. august 1974) og ni i 1975 og ingen i 1976. Heriblandt var der kun to DKP'ere og ingen DKU'ere (som i øvrigt var en gruppe i vækst i 1970'erne og dermed stadig af interesse for PET). Skat-Rørdams ordre fik med andre ord ingen eller kun ringe betydning for de personer, der allerede var registreret før 30. september 1968, eksempelvis fra VS, og som vedblev at være aktive i ledelsen af partiet efter 1974. Centralkomiteemedlemmer i DKP blev også registreret efter Skat-Rørdams ordreafgivelse, f.eks. B.73.178, der blev registreret den 13. juni 1978.

Skat-Rørdam ophævede den 21. august 1974 den tidligere ordre fra den 19. december 1968, der i den skriftlige form, som den foreligger i, umiddelbart kunne opfattes, som om PET havde foretaget egentlige politiske registreringer. Analysen af ophavssituationen til det pågældende notat af 19. december 1968 sandsynliggør dog, at det var tænkt som en forenkling og operationalisering af notatet af 14. september 1968 til brug for revisionen. Det er vigtigt at understrege, at ledende medlemmer fortsat kunne registreres, i det omfang de ansås for omfattet af Justitsministeriets notat af 14. september 1968. Sidstnævnte notat var retningsgivende for PET også efter Skat-Rørdams ordre den 21. august 1974 og indgik i den række af forarbejder til nye retningslinjer for PET, som blev endelig vedtaget i 1983. Som det fremgår af kapitel 13, var notatet af 14. september 1968 grundlaget for revisionsarbejdet i PET helt frem til afslutningen på den kolde krig. Dette forklarer også, hvorfor Skat-Rørdams ordre ikke fik nogen betydelig indvirkning på registreringspraksis.

6. REGISTRERINGER, NYREGISTRERINGER OG MAKULERINGER EFTER REGERINGSERKLÆRINGEN, 1970-1974

I forbindelse med udflytningen fra politigården til Hørhusvej i 1970 blev det pålagt Revisionen at reducere antallet af tromlestrimler, idet Arne Nielsen agtede at reducere tromlerne fra fire til tre.²⁵⁷ Dette skete givet for at opnå et synligt og politisk brugbart bevis på, at regeringserklæringen havde slanket PET's registratur. I 1970 makulerede man først og fremmest de tromlestrimler, der fungerede som henvisninger. Personer, der kun var registreret som "gift med", blev i vidt omfang slettet (30.996 strimler), ligesom der makuleredes 4.179 strimler, der fungerede som krydshenvisninger. En del rejseregistreringer og andre sager, der ikke skønnedes at være af værdi, slettedes også. I alt blev 43.902 tromlestrimler samt underliggende oplysninger makuleret i 1970.²⁵⁸ I 1971 destrueredes 22.629 tromlestrimler. Der var primært tale om henvisningsstrimler (8.019), strimler vedrørende visum og ophold for udlændinge (5.325), mens resten af strimlerne var fordelt på personsager, emnesager, FE-sager, afhoppere, personer med østforbindelser mv.²⁵⁹ I 1972-1973 makuleredes tillige en række registreringer med tilhørende emnesager, herunder sagen om SF, der blev reduceret med 99%.²⁶⁰

For perioden 1972-1974 er det muligt at foretage en mere systematisk sammenligning af antallet af registreringer og makuleringer for herigennem at dokumentere, hvorvidt en egentlig nettoreduktion af det samlede antal registreringer fandt sted i årene efter den store makulationsrunde i 1968-1969. I februar

257 PET, administrativ sag: "Vedr. Årsberetning for året 1970 (Afdeling A)", 13. januar 1971,

258 Ibid.

259 PET, administrativ sag: "Vedr. Årsberetning for året 1971 (Afdeling A)", 21. januar 1972.

260 Ibid., diverse notiser fra 1972-1973 skrevet af en medarbejder i Revisionen og påført "Årsberetning for Året 1971 fra Afd. A, 13. marts 1972. Om revisionen af SF-sagen se Kommissionens beretning, bind 7.

1972 opgjordes antallet af registreringer på tromlen til **170.079** strimler. Bliver dette tal rensset for henvisninger (56.366), ”ikke danske” (37.203) og firmaer, organisationer, foreninger og lignende (7.917), var det samlede antal registrerede danskere:

Rejser:	10.201
Sikkerhedsundersøgte:	31.400
Andre:	26.992
I alt:	<u>68.593</u>

Ved udgangen af 1972 beregnede PET's Afdeling A, at 11.868 ud af de 170.079 strimler var blevet makuleret. I 1973 blev yderligere 22.985 tromlestrimler makuleret, og i 1974, hvor en større arkivgennemgang foretoges, blev 15.801 tromlestrimler destrueret. I mellemtiden var der imidlertid kommet 24.241 registreringer til, således at det samlede antal tromlestrimler netto faldt til **155.534** (eller med 8,6% i perioden 1972-1974). Det kan ikke direkte udledes af dette tal, om faldet i antallet af tromlestrimler var ensbetydende med et ligeså stort fald i antallet af registrerede danskere. Dog ved vi, at PET i 1974 makulerede mange personsager, hvorfor en reduktion må have fundet sted. Således var hen ved halvdelen af alle makuleringer i 1974 personsager (6.893). Dette forklaredes i Afdeling A's årsberetning med, at ”da afdelingen har fået nye arkivskabe, har undertegnede det meste af året beskæftiget mig med gennemgang af personsager, for at undgå at allerede makuleringsværdige sager skulle flyttes over i nye mapper”.²⁶¹ Antallet af registrerede danskere har i 1974 antagelig ligget i omegnen af de 60.000, hvoraf halvdelen har været sikkerhedsundersøgte personer.

PET's Afdeling A skelnede i sine årsberetninger mellem *registreringer* og *nyregistreringer*, som fra 1971 skulle forelægges Wamberg-udvalget. Forskellen mellem de to begreber var, som nævnt i indledningen til denne delberetning, at *nyregistreringer* alene omfattede personer registreret med belastende oplysninger, mens *registreringer* tillige omfattede sikkerhedsundersøgte personer.²⁶² *Nyregi-*

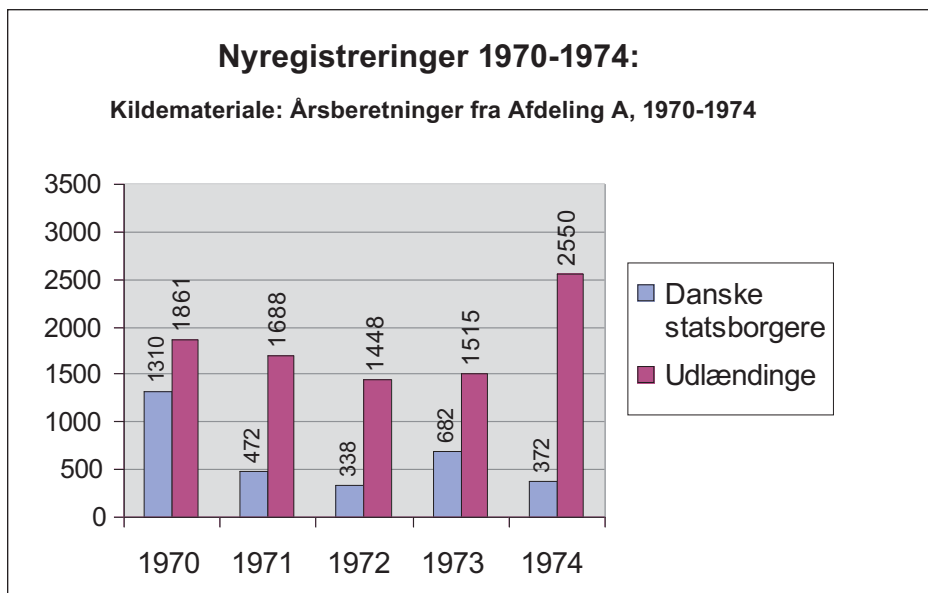
261 Ibid., ”Vedr. Årsberetning for året 1971 (Afdeling A)”, 21. marts 1975.

262 At nyregistreringer alene omfattede personer registreret med ”belastende” oplysninger bekræftes af Kommissionens gennemgang af de nyregistreringer, som blev forelagt Wamberg-udvalget: ”Af 16 nyregistrerede forevistes 13: 7 rejser, 2 illegale virksomheder, 3 ambassadekontakter og lign, 1 andet”, WU: Referat af møde, 20. september 1972. Der blev i forbindelse med sikkerhedsundersøgelsessager ikke foretaget registreringer af personer, der kun skulle godkendes til klassifikationsgraden ”Fortroligt”. Dette gjaldt dog ikke personforespørgsler fra Udenrigsministeriet vedrørende nyansatte, som straks registreredes. Det eneste tal, der findes, er fra perioden 1971-1974 og vedrører

stringer hentydede med andre ord til personer, som løbende blev registreret på grund af deltagelse i østrejser, ”illegal virksomhed”, forbindelse til øst-ambassader mv. En statistisk oversigt over *nyregistreringerne* kan således fortælle noget om udviklingen i det, som PET’s kritikere har kaldt de ”politiske registreringer”.

I 1970 nyregistreredes 1.310 danske statsborgere. Antallet af *nyregistreringer* lå dog markant lavere i den efterfølgende periode (1971-1974) med et gennemsnit på 466 pr. år eller 1.864 i alt. Til sammenligning var antallet af nyregistrerede udlændinge markant højere, ca. 1.812 pr. år eller 9.262 for perioden 1970-1974:

Figur 5:

Der bemærkes en markant stigning i 1974 med 2.550 nyregistrerede udlændinge, hvilket givet skyldes PET’s øgede fokus på international terrorisme og måske også på spionage i denne periode.

Opsummerende kan det konstateres, at der i perioden efter den store revision i 1968-69 blev foretaget yderligere indskrænkninger i PET’s registreringer på tromlerne, der reduceredes fra fire til tre, ligesom der fra 1971 kom markant

registreringer af undersøgte personer til klassifikationsgraden ”Hemmeligt”. I 1971 opgjordes tallet til 2.832. Dette tal lå samme niveau til og med 1974.

færre *nyregistreringer* til pr. år. I perioden 1972 til 1974 reduceredes PET's samlede registreringer (tromlestrimler) med 8,6%.

Tallene skal dog tages med det forbehold, at PET alene anså en person for registreret, hvis den pågældende kunne findes på tromlen. Det kan dokumenteres, at en række politiske oplysninger stadig opbevaredes eller noteredes i arbejdskartoteker.²⁶³ Dermed kunne PET bevare en del af de ønskede oplysninger i arbejdskartoteker, der ikke af Justitsministeriet opfattedes som egentlige registreringer. En anden mulighed var, at man på *emnesager* om eksempelvis politiske partier eller organisationer indføjede bilag med navnelister over partimedlemmer, sympatisører mfl. Dette spørgsmål blev gjort til genstand for debat i Wamberg-udvalget i de følgende år. Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 foretog senere en tolkning af regeringserklæringen, hvor den udtrykte sin accept af PET's praksis på området. Dog anførte Kommissionsdomstolen det forbehold, at listerne, der inddækkedes på emnesagerne, ikke måtte være systematiserede. I så fald ville der være tale om en egentlig registrering (se nedenfor).

Der er ingen tvivl om, at PET opfattede indskrænkningerne i registreringerne efter 1968 som alvorlige, og dette på trods af at de langt fra var så vidtgående, som man i offentligheden kan have haft indtryk af. Arne Nielsen advarede kraftigt imod konsekvenserne af denne politiske beslutning. Han sendte blandt andet et brev til Niels Madsen den 6. januar 1970, hvor han i diverse bilag redegjorde for, hvordan danske statsborgere på rejse i østblokken blev forsøgt hvervet og for, hvorfor det var vigtigt at fastholde registreringer selv over en længere tidsperiode, idet agenter ofte først aktiveredes år efter deres hvervning af udenlandske tjenester.²⁶⁴

I et notat af 5. januar 1970 til Niels Madsen forklarede Arne Nielsen, at PET i perioden 1964-1968 havde slettet ”173.000 personer, heraf ca. 65.000 udlændinge og ca. 108.000 danskere. Af disse var 14.500 alene registreret i anledning af en sikkerhedsundersøgelse, mens de resterende 93.500 var ”kendt af forskellige grunde, herunder politiske”.²⁶⁵ Han nævnte videre, at der inden for gruppen på 93.500 var de 20.000 slettet efter regeringserklæringen af 30. september 1968. I betragtning af, at PET siden krigen havde oprettet i underkanten af 80.000 personregistreringer (i form af B.- og Inf.-numre) samt et ikke nærmere kendt antal registreringer af personer på emnesager, kan tallet 173.000 synes meget højt an-

²⁶³ Se kapitel 14 om arbejdskartoteker nedenfor.

²⁶⁴ PET, administrativ sag; Notat af 5. januar 1970, underskrevet Arne Nielsen.

²⁶⁵ Ibid.

givet. Sammenlignes Arne Niensens opgørelse med Kommissionens egen optælling af mere end 30.000 personsager på danskere og udlændinge, forekommer tallet på 173.000 makuleringer i alt for perioden 1964-1970 og 20.000 makulerede registreringer på danskere i perioden september 1968-januar 1970 urealistisk højt. Kommissionens egen optælling giver følgende billede:

Figur 6:

Oversigt over makulerede registreringer, 1960-1970 (statistisk oversigt over 30.455 personsager)²⁶⁶:

Mak. i 1960:	19
Mak. i 1961:	7
Mak. i 1962:	5
Mak. i 1963:	1
Mak. i 1964:	35
Mak. i 1965:	5.009
Mak. i 1966:	7.746
Mak. i 1967:	726
Mak. i 1968:	65
Mak. i 1969:	5.663
Mak. i 1970:	63

Formodentlig har PET-chefen rettelig ment tromlestrimler, der som tidligere vist indeholdt et meget højt antal henvisningsstrimler. Omvendt opgav PET-chefen, der dog præciserede, at han ikke kendte det nøjagtige tal, et urealistisk lavt tal, for så vidt angår antallet af danskere, der fortsat var registreret med belastende oplysninger, nemlig 10.000.²⁶⁷ Som anført ovenfor viste en opgørelse fra februar 1972, at mere end 68.593 danskere var registreret, hvoraf de 31.400 var sikkerhedsundersøgte. Med andre ord var ca. 37.000 danskere registreret med belastende oplysninger eller næsten fire gange så mange som angivet af Arne Nielsen. Som vist i figur 5 var tilgangen af nyregistrerede danskere i 1970 og 1971

²⁶⁶ Kilde: Påtegninger på nummerlister vedr. inf. og B.-sager indtil B.67530.

²⁶⁷ PET, administrativ sag:: Notat af 5. januar 1970, underskrevet Arne Nielsen.

henholdsvis 1.310 og 472, hvorfor antallet af registrerede pr. 1. januar 1970 må have været ca. 35.000 eller 3,5 gange højere end det tal, Arne Nielsen nævner.²⁶⁸

Denne analyse viser, at Arne Nielsens notat til Niels Madsen mest af alt havde karakter af et politisk notat, der på den ene side gav ministeriet dokumentation for, at den fra politisk hold ønskede makulation havde fundet sted, samtidig med at det advarede mod yderligere begrænsninger, idet PET nu kun havde et begrænset antal registrerede danskere på tromlen. Den manglende skelnen mellem tromlestrimler og personer, det lave skøn for antallet af bibeholdte registreringer samt det forhold, at notatet ikke gjorde opmærksom på, hvordan tjenesten på anden vis kunne notere personoplysninger, skulle givet bidrage til den opfattelse, at en vidtgående begrænsning havde fundet sted.

Effekten af regeringserklæringen var efter alt at dømme en begrænsning, men ikke en vidtgående begrænsning af PET's muligheder for systematisk at opbevare de oplysninger, som de havde brug for i deres videre efterforskning og overvågning. Den første makuleringsrunde i 1965-67 har, som figur 6 viser, haft større betydning end den i 1968-69 for så vidt angår personsager. Det bør dog erindres, at der som en følge af regeringserklæringen også udskiltes flere hundrede emnesager til makulation.

PET: En mere operativ tjeneste

Tidligere souschef i PET Jørn Bro har forklaret, at regeringserklæringen var en kærkommen lejlighed til at tænke nyt og forandre PET til en mere moderne og operativ tjeneste, der i stedet for at notere oplysninger af en hvilken som helst karakter gik målrettet efter at overvåge de miljøer, som man mente tjenesten burde interessere sig for, og herigennem skaffe sig de nødvendige oplysninger.²⁶⁹

Dette er givet en blandt flere forklaringer. Dels var regeringserklæringen ikke så virkningsfuld, som den kunne tage sig ud i offentligheden, dels skal PET's ændrede prioriteringer i retning af en mere operationel tilgang nok også tilskrives

²⁶⁸ Tallet bekræftes også af Arne Nielsens udtalelser på et møde i Wamberg-udvalget den 30. april 1969. Her oplyste han tallet til ca. 30.000 "i selve politiets efterretningstjeneste" og skønsmæssigt 5.000 belastende registreringer i politikredsene. Jf. WU: Referat af møde, 30. april 1969.

²⁶⁹ "Vidnet blev derfor i 1967 sat i spidsen for en arbejdsgruppe, der skulle gøre PET mere offensiv. Det er svært at manøvrere en organisation som PET, og regeringserklæringen gav det afgørende skub. Den var nærmest fra himlen sendt", RB: Jørn Bro, 5. november 2002 (åben afhøring).

markante ændringer i trusselsbilledet og i PET's samarbejdsformer med andre institutioner og myndigheder. I slutningen af 60'erne og begyndelsen af 70'erne fandt en afspænding sted mellem Øst og Vest, og de vestlige kommunistpartier fik et løsere forhold til Moskva, hvilket i sig selv formindskede PET's interesse for DKP. Omvendt gav afspændingen større muligheder for østlig infiltration på grund af de øgede kontakter mellem borgere i Øst og Vest. Der var derfor et akut behov for en mere offensiv indsats over for de østlige tjenesters forsøg på at hverve danske statsborgere. Dertil kom, at PET havde mistet en samarbejdspartner og privilegeret kilde til oplysninger om forhold på arbejdsmarkedet, nemlig AIC, som blev nedlagt. Det vides ikke med sikkerhed, hvorfor samarbejdet med Socialdemokratiet ebbede ud i slutningen af 60'erne. Måske opfattedes forbindelsen politisk problematisk som følge af, at partiet havde bevæget sig væk fra de mere traditionelle antikommunistiske holdninger til fordel for en ny politik, der under indtryk af afspændingen og Ost-politikken etablerede kontakter med øst-blokken. Også samarbejdet med SF i "Det røde kabinet" kan have spillet en rolle. I de kommende år blev hele fagbevægelsen, ikke kun den kommunistiske virksomhed, som AIC hidtil havde indsamlet oplysninger om, genstand for PET's overvågning. Fagbevægelsens stigende støtte til fredsbevægelsen og de store faglige konflikter styrkede denne tendens. Den ro, som havde præget arbejdsmarkedet siden storkonflikten i 1956, ophørte. PET måtte derfor i stigende grad fungere som varslings-tjeneste for ordenspolitiet, der ofte blev sat ind mod overenskomststridige faglige konflikter. Den stigende uro på den yderste venstrefløj samt et øget behov for at kende til planlagte demonstrationer, fysiske blokader og konflikter på arbejdsmarkedet ændrede præmisserne for PET's virke. Dertil kom, at østlige efterretningstjenester opførte sig stadig mere aggressivt på dansk grund op gennem 70'erne.²⁷⁰ Der måtte derfor gås anderledes og mere operationelt til værks med de risici, som det indebar, nemlig at efterretningsoperationer kunne gå galt og blive eksponeret i offentligheden. Et eksempel herpå er Kasper Neergaard-sagen, som er beskrevet andetsteds i Kommissionens beretning.²⁷¹

Registreringer vedblev med at være et vigtigt redskab til brug for sikkerhedsundersøgelser. PET havde imidlertid stadig ringere mulighed for at verificere, om en kommunistisk infiltration af private og offentlige institutioner og virksomheder havde fundet sted. Det var af betydning for effektiviteten af det såkald-

270 For en nærmere analyse af forholdet mellem Socialdemokratiet og PET se Kommissionens beretning, bind 8.

271 Se afsnit herom i Kommissionens beretning, bind 9.

te ”totalforsvar”. Disse institutioner og virksomheder, der indgik heri, omtaltes som ”nøglepunkter”. PET’s nøglepunktskartotek blev som en direkte konsekvens af regeringserklæringen reduceret med 75% fra 4.000 til ca. 1.000-1.200 registreringer. Regeringserklæringen bevirkede ifølge PET, at en arbejdsmand, der havde besøgt DDR, kunne registreres, mens en politisk aktiv kontorchef, der ikke havde været på østrejse, ikke kunne registreres. Nøglepunktskartoteket ansås således for uanvendeligt, indtil man i 1969 fandt frem til en alternativ løsning, nemlig at lave positivlister over de personer, som PET anså for pålidelige i en krisesituation. Der blev derfor udarbejdet planer over, hvor lille et beredskab, der skulle til for at drive et nøglepunkt i en krisesituation, og man lavede dernæst en liste over de personer, der kunne gives adgang i en sådan situation. En yderligere gevinst ved denne ordning var, at det ikke længere var nødvendigt at foretage en bred overvågning af kommunistiske aktiviteter på arbejdspladsen.²⁷²

272 Se afsnit om nøglepunkter i Kommissionens beretning, bind 8.

7. SAMMENFATNING

Regeringserklæringen af 30. september 1968 var et politisk kompromis mellem kræfter, der ville begrænse, og kræfter, som ville bevare PET's muligheder for at registrere. Tilkomsten af regeringserklæringen kan heller ikke forstås uafhængigt af, at der har eksisteret en bestemt politisk og historisk praksis på efterretningsområdet, hvorefter justitsministeren tillod departementet enten at fravige eller tolke de cirkulærer og instrukser, der regulerede PET's virke, meget bredt, uden at man gjorde offentligheden eller Folketinget opmærksom herpå.

Med regeringserklæringen betonedede VKR-regeringen over for offentligheden borgernes ret til frit at kunne udfolde sig, men den accepterede samtidig, at PET fortsatte registreringerne begrundet i en vidtgående tolkning af regeringserklæringen (jf. Justitsministeriets notat af 14. september 1968, der blev forelagt i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 25. september 1968 og af departementschefen i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg betegnet som PET's "retningslinjer" og et "udtryk for regeringens politik"). Det fremgår af referaterne fra Wambergudvalget, at skiftende justitsministre fra K, V og S i perioden 1968-1974 kendte til og accepterede denne situation.

De tre store revisioner af PET's arkiv (1965-67, 1968-1969 og 1973-1975), hvoraf den første givet var den mest betydningsfulde, førte til omfattende makuleringer af sager på *menige* partimedlemmer, stillere, anmeldere, avisabonnenter (f.eks. på Land & Folk) mfl. De to første makuleringsrunder blev foretaget efter politisk diktat, den sidste, fordi PET havde pladsmangel i arkivet og skønnede, at visse registreringer var overflødiggjort af den politiske udvikling.

Revisionerne havde derimod kun ringe indvirkning på antallet af makuleringer af sager på *ledende* medlemmer af DKP, DKU, VS og SUF. PET's praktiske muligheder for at registrere disse personer svækkedes ikke væsentligt af regeringserklæringen. Registreringerne opretholdtes, og nyregistreringer foretoges i henhold til den tolkning, som Justitsministeriet havde nedfældet i notatet af 14. september 1968. Arne Niensens ordre af 19. december 1968 præciserede sandsynligvis, hvilke registreringer, der ikke måtte makuleres, og hvilke der fortsat kunne foretages. Revisionsholdet havde nemlig ifølge flere PET-medarbejdes

vurdering foretaget en for vidtgående makulering af sager på trotskister, der var en ledende fraktion i SUF. Deres opfattelse bestyrkes i øvrigt af Kommissionens statistiske undersøgelse, der viser, at det fortrinsvis var personregistreringer vedrørende SUF, der blev makuleret i denne periode (jf. figur 3). Efter PET-chefens og sandsynligvis også Justitsministeriets opfattelse var de aktiviteter, der udgik fra ledelsen i disse grupper, registreringsværdige.

Ophavssituationen til Skat-Rørdams ordre fra 1974 kan være følgende: Skat-Rørdam er blevet gjort opmærksom på og har sandsynligvis fundet det problematisk, at revisionsholdet i en årrække havde arbejdet med positivlister over, hvilke politiske bestyrelser, der skulle registreres, hvorefter han gav ordre om at opgive denne fremgangsmåde. Nogen synlig indvirkning på registreringerne havde denne ordre dog ikke, idet den overvejende del af registreringerne fortsat kunne begrundes med henvisning til Justitsministeriets notat af 14. september 1968.

Opsummerede kan det konkluderes, at PET i perioden efter regeringserklæringen af 30. september 1968 fortsatte med at registrere ledende medlemmer af de fire organisationer SUF, VS, DKU og DKP, ligesom de eksisterende personsager på lederne af disse grupper bibeholdtes. Ledende DKU'ere og DKP'ere blev typisk registreret på grund af østkontakter, mens SUF'ere, der for en overvejende del var trotskister, blev registreret på grund af uro-virksomhed. Hvad angår ledende VS'ere, er grundlaget mere problematisk. Nogle ledende medlemmer foretog østrejser eller havde ambassadekontakter, ligesom andre kan have været involveret i forhold, der indebar mistanke om forhold, der kunne falde ind under straffelovens kapitel 12, 13, 15 og 20. Dog kan der for et antal VS'eres vedkommende have været tale om, hvad PET's kritikere kaldte for egentlige "politiske registreringer", bedst eksemplificeret ved den registrering, som PET havde foretaget i foråret 1968 og bibeholdt efter regeringserklæringen, sandsynligvis alene på det grundlag, at den pågældende var blevet valgt til VS's hovedbestyrelse. Man skelnede således ikke mellem VS's ledelse og de forskellige fraktioner i VS, som PET i løbet af sommeren 1968 modtog belastende oplysninger om. Disse oplysninger gik bl.a. på, at medlemmer af partiet havde opfordret til vold eller havde planlagt voldelige aktioner. Tidligere souschef Jørn Bros forklaring for Kommissionen kan også udlægges således, at PET via ordren af 19. december 1968, der givet var ment som et mere gennemskueligt revisionsprincip, kan have registreret enkelte, som der ikke var grundlag for. Ordren af 19. december 1968 medførte, at man sandsynligvis ikke længere undersøgte det præcise grundlag for hver enkelt registrering, idet PET givet var af den opfattelse, at ledende medlemmer af de fire politiske organisationer erfaringsmæssigt ville være omfattet af de fire punkter

i notatet af 14. september 1968 (jf. også politiassessorens påtegninger på notatet efter mødet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968). Det er muligt, at Arne Nielsen den 19. december 1968 har fået ministeriets opbakning til at arbejde med en sådan positivliste over, hvem der kunne registreres. Det bemærkes, at han muligvis ringede fra ministeriet den dag, hvor han afgav ordren. Senest den 5. januar 1970 gjorde Arne Nielsen i et notat til Niels Madsen opmærksom på, at PET på baggrund af ministeriets retningslinjer ”positivt” havde defineret, ”hvad der herefter kunne og burde registreres”, idet retningslinjerne ”i det væsentligste alene [er] gået ud på at fastlægge, hvad der ikke måtte registreres”.

Samarbejdet mellem PET og Wamberg-udvalget var ikke problemfrit. Udvalget så i denne periode med bekymring på PET’s registreringspraksis, som udvalget vidste, at PET havde opbakning til hos både justitsministeren og departementschefen. Udvalget opfordrede forgæves skiftende ministre til offentligt at gøre opmærksom på, at PET’s registreringspraksis efter udvalgets opfattelse var mere vidtgående end, hvad VKR-regeringen tidligere havde meddelt offentligheden. Uanset at regeringen undlod at følge udvalgets indstilling, valgte de stemmeberettigede medlemmer dog at forblive i udvalget. PET forsøgte i 1970 at få nedlagt Wamberg-udvalget. Det skete ved, at Arne Nielsen opfordrede justitsministeren til at udskifte udvalget med et parlamentarisk kontrolorgan. Planerne blev opgivet året efter, at statsminister J.O. Krag i 1972 havde udtrykt ønske om at bevare Wamberg-udvalget.

PET forholdt Wamberg-udvalget en række sager og gav i den forbindelse urigtige oplysninger til udvalget. Kommissionen har fundet 20 eksempler fra perioden 1969-1970, 1976, 1977 og 1978, der må lægges til grund for denne opfattelse. Justitsministeriet havde gjort det klart over for Wamberg-udvalget, at man forbeholdt sig retten til at tilbageholde sager, men den anvendte fremgangsmåde, hvor man bevidst fejlinformerede udvalget, kan næppe siges at have været omfattet af dette forbehold. Det blev således aftalt med udvalget, at de sager, som ikke skulle fremlægges i udvalget, skulle der redegøres for på anden vis.

Det må overordnet konstateres, at PET’s praksis på registreringsområdet i perioden 1968-1974 ikke var i overensstemmelse med en i offentligheden udbredt forståelse af regeringserklæringen, og den synes heller ikke at have harmoneret med de redegørelser, som skiftende justitsministre gav, blandt andet for rigsretsudvalget i 1970. Det er dog vigtigt samtidig at understrege, at PET i registreringsspørgsmålet fulgte Justitsministeriets notat af 14. september 1968, der var godkendt i regeringen, og som var PET’s grundlæggende retningslinje. Det er derfor det generelle indtryk på baggrund af den historiske rekonstruktion fore-

taget i dette bind, at PET i alt væsentligt har fulgt Justitsministeriets instrukser. PET har ikke handlet som ”en stat i staten”, men har tjent den siddende regering, hvis ordrer er blevet efterlevet. Skiftende justitsministre accepterede i perioden 1968-1974, at PET’s registreringspraksis byggede på en vidtgående tolkning af regeringserklæringen, men de fandt ikke anledning til at forklare offentligheden herom.

8. MIKROFOTOGRAFERING AF PET'S ARKIV

Thestrups dagbogsnotat og mikrofoto­grafering i 1969-70

I den offentlige debat om efterretningstjenesterne forud for beslutningen om nedsættelse af Kommissionen fremkom i *Jyllands-Posten* et citat fra justitsminister Knud Thestrups dagbog for den 2. marts 1971.²⁷³ Thestrup havde her noteret, at afdøde PET-chef Arne Nielsen havde ladet den del af Efterretningstjenestens kartoteker, der blev tilintetgjort som følge af regeringsbeslutningen, mikrofoto­grafere og opbevare i en forse­glet pakke i den danske ambassade i USA. Følgende er noteret i Thestrups dagbog:

”Tirsdag den 2-3-1971. Inde at ride [på Christiansborgs ridebane]. Ministermøde. I den forgangne uge indberettede Skat-Rørdam, at han havde opdaget, at afdøde Arne Nielsen havde ladet den del af Efterretningstjenestens kartoteker, der blev tilintetgjort som følge af regeringsbeslutningen, mikrofoto­grafere og opbevare i en forse­glet pakke i den danske ambassade i U.S.A. Jeg gav straks ordre til at pakken straks skulle destrueres. Der skulle ikke være andre der vidste det end direktør Fisher²⁷⁴. Efter ministermødet sagde jeg til Hartling, der var blevet gjort bekendt med sagen, at jeg straks havde givet ordre til at destruere pakken og sagde, at jeg ville indvi statsministeren i sagen. Hartling sluttede sig ganske hertil. ”Det er en helt rigtig beslutning”, sagde han. Efter ministermødet berettede jeg sagen for statsministeren [Baunsgaard], der ligeledes sluttede sig til min afgørelse.”²⁷⁵

²⁷³ *Jyllands-Posten*, 23. oktober 1998.

²⁷⁴ Der er rettelig tale om direktør for Udenrigsministeriet Paul Fischer.

²⁷⁵ RA, privatarkiver, Knud Thestrup, arkiv nr. 6427, pakke 3, dagbog 17: Dagbogsoptegnelse, 2. marts 1971.

"Inde at ride" skriver justitsminister Knud Thestrup i en dagbogs-optegnelse af 2. marts 1971, hvor han omtaler deponeringen af en pakke med mikrofilm i Washington. Thestrup benyttede sig flittigt af de heste, der var opstaldet ved Christianborgs Ridebane, og hans dagbøger indeholder flere referencer til hans interesse for heste. Billedet er indsat i dagbogen for den 26. januar 1971 (Rigsarkivet: Knud Thestrups privatarkiv).

Såfremt Thestrups angivelse er korrekt, må mikrofotograferingen umiddelbart tolkes som en omgåelse af regeringserklæringen. Kildesituationen er dog vanskelig, for som nævnt i indledningen til denne delberetning, kunne det ske, at Thestrup misforstod oplysninger, der hidrørte fra efterretningsvæsenet. Dagbogsnotatet må derfor først og fremmest ses som et udtryk for Thestrups opfattelse af, hvad politimester Jørgen Skat-Rørdam har fortalt om den tidligere PET-chef Arne Nielsens dispositioner. Thestrup var, med en betegnelse fra den historiske kildekritik, ikke et førstehåndsvidne til den omtalte mikrofotografering, og misforståelser kan være opstået under PET's henvendelse til Justitsministeriet. Der kan heller ikke ses bort fra den mulighed, at Skat-Rørdam af sine medarbejdere har fået oplysninger om mikrofotografering af PET's arkiv og har fortolket oplysningerne således, som det fremgår af notatet i Thestrups dagbog. Det bemærkes dog herved, at Skat-Rørdam, som det vil fremgå nedenfor, ikke har nogen erindring om at have givet en sådan indberetning. Endelig foreligger

den mulighed, at oplysningerne fra PET er blevet fejlfortolket af departementschef Niels Madsen. Oplysningerne i Thestrups dagbogsnotat må nødvendigvis prøves mod andre kilder med henblik på at klarlægge hændelsesforløbet.

På baggrund af undersøgelser i PET's arkiv, afgivne vidneforklaringer for Kommissionen samt oplysninger indsamlet i Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet søges følgende spørgsmål besvaret: Foretog PET en mikrofotografering af tjenestens arkiv, og i givet fald, hvad var formålet med den? Blev mikrofilmene efterfølgende opbevaret på den danske ambassade i Washington? Indeholdt mikrofilmene, som angivet af Thestrup, registreringer, der burde være slettet som følge af regeringserklæringen?

Mikrofotograferingen af PET's arkiv

Kommissionen kan indledningsvis fastslå, at der i perioden juli 1969-marts 1970 blev gennemført en mikrofotografering af PET's arkiv. Dette fremgår såvel af afgivne forklaringer for Kommissionen som af skriftligt materiale, herunder en "destruktionsattest", som to kriminalassistenter i PET underskrev den 28. januar 1972 (næsten et år efter Thestrups dagbogsnotat). Det fremgår af attesten, at følgende materiale blev destrueret:

"244 spoler 16 mm mikrofilm rummende herværende tjenestes arkivmateriale over informationsnumre og B-numre med B.nr 200.626 som sidst affotograferede sag, samt emnekartoteket.

8 spoler 32 mm film rummende samtlige "plader" på tromlerne.

Ovenstående film optaget i tidsrummet primo juli 1969 til 4. marts 1970.

Endvidere destrueret:

22 spoler 32 mm film optaget 1952 - 53 i herværende tjenestes arkivmateriale."²⁷⁶

Destruktionsattesten er stemplet HEMMELIGT, og med rød skrift er i håndskrift påført "mak" og endnu en gang "mak" med tilføjelsen "mikrofotografering ved udflytning til Hørhusvej." Dette sidste henviser til, at PET den 1.- 10. april 1970 flyttede fra Politigården og et par andre steder i København til Hørhusvej på Amager.

Destruktionsattesten oplyser således dels om fotograferingens mængde, dels om en tidligere fotografering. Ifølge attesten har fotograferingen i 1969-70 omfat-

²⁷⁶ PET, administrativ sag: "Destruktionsattest", 28. januar 1972.

tet hele PET's arkiv og dermed både emnekartoteket og personregistreringerne, herunder registreringerne af udenlandske statsborgere, som ikke var omfattet af regeringserklæringen.

Som anført skete mikrofotograferingen af PET's arkiv forud for udflytningen til Hørhusvej. Af arkivmaterialet fremgår, at kriminalkommissær Hans Christensen den 18. juni 1969 på sit kontor mødtes med fire medarbejdere hos PET, herunder Ib Norgaard,²⁷⁷ og meddelte, at ”det under hensyn til brandfaren ved udflytningen til Amager var bestemt, at hele afdelingens arkivmateriale skulle fotograferes, således at dette var sikret inden udflytningen.”²⁷⁸ På daværende tidspunkt forventedes det, at PET skulle flytte fra Politigården til Hørhusvej på Amager den 1. november samme år. Efter en drøftelse af tids- og mandskabsmæssige rammer for fotograferingen samt spørgsmålet om apparatur bestemtes det, at der skulle foretages en optælling og en beregning af ”optagelsesantal”, samt hvad det ville koste. Der forelå allerede i forbindelse med den planlagte udflytning en opgørelse af det nødvendige antal hyldemeter, der angav 460 ”løbende meter”. Man foretog samme dag en optælling af en hyldemeter blandt B-sagerne, der viste sig at rumme 3.150 sagsark. Da der i alt var 130 meter med B-sager, gav det resultatet ca. 409.500 sagsark og dermed samme antal eksponeringer. Med 725 optagelser pr. filmrulle og antallet af eksponeringer rundet op til 415.000 var de forventede udgifter til film 28.500 kr. Med de nævnte 460 løbende meter blev prisen anslået til 90.000 kr., hvortil skulle regnes personaleudgifter m.m. Man havde i opgørelsen set bort fra muligheden af at benytte et kamera af mærke Diebold, som PET rådede over.²⁷⁹ Undersøgelsen fortsatte dagen efter, hvor man nåede frem til, at B.-numre og fotografering af ”pladerne” på tromlerne ville fylde 415.500 eksponeringer. Det blev stadig beregnet til en udgift på ca. 28.000 kr. Men i marginen tilføjedes i hånden – formodentlig af en af teknikerne – at det drejede sig om en totaludgift på 100.000 kr.²⁸⁰

Norgaard og en assistent henvendte sig til Minerva Mikrofilm i Hellerup, der foreviste et RECORDAK optageapparat, som arbejdede med 16 mm film i ruller a 30 meter. Inklusive fremkaldelse kostede en rulle film 38,00 kr., og Minerva Mikrofilm var indforstået med, at fremkaldelsen blev overvåget af PET. Skulle

²⁷⁷ Ib Norgaard har som nævnt udgivet en erindringsbog om sin tid i PET. Se Ib Norgaard, *Spionjæger i Danmark*.

²⁷⁸ PET, administrativ sag: ”Mikrofotografering af PET's arkivmateriale”, 18. juni 1969.

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Ibid.

PET ønske en kopi af filmene, kunne det også let lade sig gøre. Minerva Mikrofilm tilbød at udleje optageapparatet for 300,- kr. pr. måned. Med det beregnede antal optagelser skulle der bruges 170 filmruller, og de samlede udgifter blev ved leje af apparatet i fire måneder og ved, at fremkaldelsen fandt sted hos Minerva Mikrofilm, 7.586,90 kr. Afstanden til de beregnede 28.000 kr. – for slet ikke at tale om de 100.000 kr. – skyldes formodentlig, at Norgaard kun beregnede udgifterne til fotografering af B.-numrene. Under forudsætning af at en hyldemeter emnesager rummede samme antal akter/eksponeringer, ville udgifterne til denne del af fotograferingen blive lidt over 78.000 kr. Norgaards rapport af 19. juni 1969 blev forelagt og tiltrådt ”efter de foreliggende oplysninger” den 20. juni med en signatur, der formodes at være Hans Christensens. Den 23. juni sikrede man sig, at Minerva Mikrofilms Recordak kunne lejes fra den 1. august 1969.²⁸¹

Samme dag blev fotograferingen sat i gang, begyndende med strimlerne på tromlerne, hvor man brugte PET's eget apparatur. Den 14. juli blev det lejede Recordak-apparat installeret, og fotograferingen af Inf.numrene begyndte.²⁸² Recordak-apparatet blev opstillet i arkivet og betjentes af tre personer, én der fjernede hæfteteklemmer og lignende, én der passede apparatet, og endelig én der lagde dokumenterne tilbage i sagen, dog uden at hæfte dem sammen igen. I store gamle sager frasorterede man en del, evt. efter ”drøftelse med tidligere sagsbehandler”.²⁸³ Men ellers blev principielt alt taget med. Af tekniske årsager fotograferede man ikke pas, bøger og lignende. Hver filmrulle blev nummereret fortløbende og mærket med det Inf.- eller B.-nummer, der begyndtes og afsluttedes med. Hver film blev lagt i en metaldåse, der igen blev lagt i et paphylster, og begge dele blev mærket med de samme numre. Der blev ført daglig journal over optagelserne og ført en liste over filmene med angivelse af hver films indhold. I de tilfælde, hvor sager ikke var på plads, fordi de blev brugt af sagsbehandleren, foretog man efterfølgende i to omgange suppleringsfotografering, der fyldte film-numrene 212 - 222.²⁸⁴ I midten af februar 1970 var man færdig med Inf.- og B.-numre, og i begyndelsen af marts afsluttedes hele operationen. I en rapport af 4. marts 1970 nævnes kun personsager og slutdatoen 2. marts 1970. Det fremgår af rapporten, at der især i starten ”arbejdedes under tidspres på grund af forestå-

281 PET, administrativ sag: ”Vedr. arkivfotografering”, rapport af Ib Norgaard, 19. juni 1969. Påtegninger dateret 20. og 23. juni 1969.

282 PET, administrativ sag: ”Vedrørende: Mikrofotografering af PET's arkivmateriale, 4. marts 1970.

283 Ibid.

284 Ibid.

ende flytning, der begrundede optagelserne af sikkerhedsmæssige grunde.” Forfatteren til rapporten karakteriserer hele operationen som en ”generel mønstring af samtlige tjenestens personsager” og dermed ”ud fra et sikkerhedsmæssigt synspunkt i det store og hele ... tilfredsstillende.” Emnesagerne fik film-numrene 223 - 241 og 243 - 245; nummeret 242 blev tilsyneladende ikke brugt.²⁸⁵

Norgaard, der fungerede som tekniker hos PET, har under sin forklaring for Kommissionen bekræftet, at han var involveret i den omhandlede mikrofoto-grafering af arkivet. Fotograferingen skete i forbindelse med, at PET skulle flytte til Hørhusvej. Der var på dette tidspunkt trusler om angreb på PET's bygninger. Norgaard blev kaldt til Arne Nielsen, der gav ordre til fotograferingen. Norgaard lejede et apparat til formålet og forestod fotograferingen, bistået af et par sekretærer. Arkivaren hos PET kom med sagerne, der skulle fotograferes i nummerorden. Hvert ark i sagerne blev fotograferet. Han mener ikke, at der i forbindelse med fremkaldelsen, som skete hos en fotoanstalt, blev lavet flere kopier. PET havde ikke selv et sådant specialudstyr, som ville have været nødvendigt for at tage en kopi af filmene. Han kender ikke noget til destruktion af filmene. I bogen *Spionjæger i Danmark* forklarer Norgaard, at han afleverede filmrullerne til sin nærmeste foresatte, der oplyste, at de skulle opbevares i en bankboks i København.²⁸⁶

En anden PET-medarbejder har bl.a. forklaret, at han er bekendt med mikro-fotograferingen af PET's arkiv. PET skulle flytte til Hørhusvej, og man var bekymret for, at noget kunne gå galt. Det var hans helt klare indtryk, at fotograferingen havde baggrund heri. Udflytningen skete med bevæbnet eskorte. Han har ikke kendskab til, hvad der skete med mikrofilmene. Han er fra sin tid i NATO bekendt med, at man inden for NATO mikrofoto-graferede alt og anbragte en film på hver side af Atlanten.²⁸⁷

Yderligere en PET-medarbejder har forklaret, at han på det pågældende tidspunkt var bekendt med, at der foretoges affotografering af PET's arkiv. Det blev ikke hemmeligholdt. Fotograferingen var efter forlydende beordret af Arne Nielsen. Det var første gang, man skulle flytte arkiv og kartotek, og det var indtrykket, at ledelsen var nervøs for, at der skulle bortkomme sagsmateriale i forbindelse med den meget store og omfattende flytning. Han er ikke klar over, om man kopierede akterne i ét eller flere eksemplarer. Han er heller ikke klar over,

285 Fotograferingsrapporten slutter med følgende: ”Der eksisterer ikke nogen FILM med nr. 242”, *ibid.*

286 RB: Ib Norgaard, 21. februar 2001. Se også Ib Norgaard, *Spionjæger i Danmark*, s. 120.

287 RB: PET-medarbejder, 21. maj 2002.

hvor mikrofilmene skulle opbevares, men det forlød, at de ville blive opbevaret et sikkert sted, så det ville være muligt at rekonstruere sagsmateriale, hvis noget skulle forsvinde i forbindelse med udflytningen.²⁸⁸

Jørn Bro har over for Kommissionen oplyst, at han ikke har nogen personlig erindring om fotograferingen, men efter hans opfattelse var der god grund til at sikre arkivet og kartoteket ved en sådan affotografering i forbindelse med flytningen af PET. Der var ingen tvivl om, at stærkt venstreorienterede, revolutionære kredse meget gerne ville skandalisere PET ved at stjæle en arkivkasse eller eventuelt ved at smide en molotovcocktail op i en lastvogn med arkivkasserne. Medarbejderne bogstavelig talt ”sad på arkivkasserne” under flytningen.²⁸⁹

PET's hovedkvarter på Hørhusvej, Amager. Ib Norgaard, der fungerede som tekniker hos PET, har til Kommissionen forklaret, at han var involveret i mikrofotograferingen af PET's arkiv. Fotograferingen skete angiveligt i forbindelse med, at PET skulle flytte til Hørhusvej i 1970. Der var på dette tidspunkt trusler om angreb på PET's bygninger (Land og Folk/ABA).

288 RB: PET-medarbejder, 8. maj 2002.

289 Kommissionens Arkiv: Jørn Bro, skriftlig redegørelse af 9. februar 2004.

En af de to kriminalassistenter, som stod for destruktionsarbejdet af filmene i 1972, har om denne bl.a. forklaret, at han og hans kollega foretog destruktionsarbejdet efter ordre fra afdelingsleder Thinggaard eller en kollega. De skulle makulere filmene efter kontortid, fordi der ikke skulle snakkes så meget om det. De kørte filmene gennem en makulator. Arbejdet tog vist to aftener a ca. et par timers varighed. De konfunderede antallet af spoler med en seddel, de havde fået udleveret, men han ved ikke, hvad der var på filmene. Han har tilføjet, at de ”vadede” i hemmelighed, og én fra eller til interesserede dem ikke. Oplysningerne om tidsrummet for filmenes optagelse fremgik af den seddel, han fik af afdelingslederen sammen med spolerne. Man kunne tro, at optagelserne er sket i forbindelse med udflytningen til Hørhusvej.

Spolerne lå i grå blikdåser. Han vil tro, at dåserne var nummereret. Han husker ikke, om teksten på dåserne fremstod som hvid bund med sort tekst eller omvendt. Han tror, at teksten var hvid med sort baggrund. Han fik ingen forklaring, men han havde en formodning om, at filmene havde været opbevaret uden for huset, men hvorfor ved han ikke. Han kan kun udlægge destruktionsattesten således, at arbejdet er sket efter ordre fra afdelingslederen, men han husker det ikke konkret. Han har ikke fået ordren om destruktionsarbejde fra politimesteren. Der opstod ingen snak om arbejdet ved destruktionsarbejdet. Arbejdet var højst uinteressant. Det makulerede materiale blev brændt på Jægersborg Forbrændingsanstalt under overvågning af tre-fire mand fra PET.²⁹⁰

På grundlag af det anførte skriftlige materiale og de afgivne forklaringer finder Kommissionen at kunne lægge til grund, at anledningen til mikrofotoafleveringen af PET's arkiv i 1969-70 var tjenestens forestående flytning.

Tidligere mikrofotoafleveringer af PET's arkiv

Thestrups dagbogsnotat angiver, at mikrofilmene var deponeret i den danske ambassade i Washington. Oplysningen er interessant, idet dokumenter fra PET's arkiv bekræfter, at tjenesten siden den umiddelbare efterkrigstid havde haft forskellige planer for en sikkerhedskopiering af PET's arkivalier. Ønsket om en kopi af arkivet, der kunne deponeres på et hemmeligt og sikkert sted, skal forstås i ly-

²⁹⁰ RB: kriminalassistent, 22. august 2001.

set af det katastrofeberedskab, som PET og andre offentlige myndigheder var en del af. En sådan foranstaltning ville derfor i sig selv være ukontroversiel. Wamberg-udvalget havde siden oprettelsen i 1964 gentagne gange påpeget en række utilstrækkeligheder i det danske beredskab, deriblandt manglen på både en tilstrækkelig arkivsikring og en realistisk destruktionsplan for PET's arkivalier.²⁹¹

Mikrofotografering og deponering af sensitivt materiale var, om ikke rutine, så i hvert fald ikke ukendt i NATO-landene. Flere vestlige tjenester opbevarede kopier af deres arkiv i USA. Særligt bemærkelsesværdige er parallelterne til det svenske statspolitiske fotograferinger af det såkaldte "Flexregister", der betegnes som nøglen til de person- og sagsakter, der var grundlag for personregistreringen. Flexregistret var en pendant til det danske tromlesystem. Flexregisteret blev mikrofotograferet under Koreakrigen, igen under opstanden i Ungarn 1956 og under Berlinkrisen i 1961. Säpo-kommissionen finder det godtgjort, at flexregisteret til "centralregisteret" blev fotograferet i anden halvdel af 1960'erne, mest sandsynligt i 1966. Interessant er det også, at flere over for Säpo-kommissionen har oplyst, at der blev taget fem kopier. Hans Holmér har således oplyst, at han havde sporet fire kopier og tilintetgjort dem. Han mener, at den femte kopi er givet videre til CIA, hvad andre tjenestemænd på det bestemteste benægter. Endnu en fotografering siges at have fundet sted nogle år senere, og i den forbindelse skulle en kopi være set hos FBI. Säpo-kommissionens betænkning understreger usikkerheden i disse oplysninger og henviser til en makulering i 1972 (samme år som den danske destruktionsplan), hvor samtlige fotografier af flexregisteret er tilintetgjort, idet der også nævnes en senere fotografering.²⁹²

Det danske udenrigsministerium deponerede fra begyndelsen af 1950'erne sikkerhedskopier på samme måde.²⁹³ I hvilken udstrækning der var tale om sikkerhedsmæssige rutiner, som også indebar ajourføring af arkiverne i Washing-

291 Jf. PET, emnesag: Wamberg-udvalgets stikordsregister: "katastrofesituation" samt ujournaliseret sag: "Destruktionsplan for klassificeret materiale i PET-beredskabsplan for spændingsperioder og krig", udateret.

292 *Rikets säkerhet och den personliga integriteten. De svenska säkerhetstjänsternas författningsskyddande verksamhet sedan år 1945. Betänkande av Säkerhetstjänstkommissionen* (Stockholm, 2002), s. 268, 270, 304. Fotografering af den svenske forsvarsstabs sikkerhedstjenestes personregister 1971-75 nævnes også. Se *Forskerrapporter til Säkerhetstjänstkommissionen* (Stockholm, 2002), s. 253, samt *Politisk övervakning och personalkontroll 1969 -2002* (Stockholm, 2002), s. 68.

293 Udenrigsministeriets mikrofilm er siden hjemkaldt og nu deponeret i Rigsarkivet med betegnelsen "Washingtonfilmene". Udenrigsministeriets filmprogram, der rækker til afslutningen af den kolde krig, har betegnelsen MIK 02:5.

ton-ambassaden, er usikkert. Nogle steder i materialet betegnes de som ”rømningsarkiver”, der skulle stå til rådighed for en eksilregering, hvis hjemlandet blev besat af Warszawapagtens styrker. Udtrykket ”opbrudssikkerhed” er også brugt. Fotograferingen i PET i 1969-1970 havde et sådant omfang, at den ville kunne danne grundlag for et rømningsarkiv. En gennemførelse af et sådant kunne meget vel have sat sig spor i en underretning til i alt fald Justitsministeriets departementschef. Det tilsyneladende fravær af noget sådant er dog ikke ensbetydende med, at det ikke har fundet sted.

Der er spor af mikrofotograferinger, eller overvejelser om sådanne, i forskellige notater og rapporter i PET's arkiv. De vigtigste dokumenter, som vil blive analyseret nedenfor, hidrører fra perioderne 1952-1953, 1956-57, 1959, 1966-1968. De viser, at den tidligste affotografering af PET's specialkartoteker blev foretaget i 1948. Materialet viser ligeledes, at der ikke blev foretaget systematiske affotograferinger i perioden 1952-1969.

Et tidligt spor i PET's arkiver af sådanne fotograferinger er et notat, dateret 13. oktober 1952 fra afd. VI i PET. Fra 26. maj til 24. juli blev der foretaget en fotografering af de ”i herværende embedes Afdeling II, III og IV beroende kartoteker.” Dertil kom i september samme år en supplerende fotografering af sager fra afd. II. Der blev anvendt 35 mm film med ca. 750 optagelser pr. film ”og med 4 kartotekskort på hver optagelse.” Afdeling II brugte 14 spoler for at nå fra et navn begyndende med Aa til et med Ø[anonymiseret]. Dertil kom supplementsfotograferingen på spole nr. 15, 120 optagelser og på spole 16, 600 optagelser. Afdeling II havde ansvaret for en række specialkartoteker, hvoraf det største var det såkaldte ”Kommunistkartotek”, der ved tidspunktet for fotograferingen rummede 44.880 kort. Da oplysningerne om nogle af de registrerede fyldte mere end ét kort, kan man ikke ud fra denne oplysning alene sige noget sikkert om antallet af registrerede personer, kun at der var færre end de 44.880 kort i specialkartoteket.²⁹⁴ Dog ved vi, at specialkartoteket rummede ca. 20.000 navne i 1950.²⁹⁵ Afdeling IV brugte tilsvarende fire spoler, dækkende fra et navn begyndende med bogstavet A til et navn begyndende med S, begge østeuropæiske navne, og således formodentlig vedrørende personer fra østlandene, måske navnlig om konstaterede eller mistænkte efterretningsfolk i ”østambassaderne”. Afdeling III fik plads til ca. 25 optagelser på afdeling IV's sidste spole. Notatet nævner ikke, hvor filmspolerne derefter blev anbragt. Det er ikke signeret, men det fremgår, at

294 Se i øvrigt kapitel 14 om Arbejdskartoteker.

295 Se nærmere herom i Kommissionens beretning, bind 6.

det er udarbejdet i afdeling VI. Det er – ligesom de fleste notitser, den er fundet sammen med – ikke journaliseret. Kun et enkelt, brunt papirlæg med nogle få notitser er journaliseret.²⁹⁶

Sammen med ovennævnte notat findes et andet notat vedrørende tidligere fotograferinger. Første del, på to sider, er dateret 5. januar 1953, signeret af en kriminalassistent med dennes kodebetegnelse. Det fremgår heraf, at ”kartoteket i gruppe II”, det vil primært sige kommunistkartoteket, efter ordre fra REA’s daværende chef, Troels Hoff, blev fotograferet ”første gang i efteråret 1948 og begyndelsen af 1949”. Fotograferingen blev afsluttet med en supplementsfotografering ”af samme kartotek” i november 1949. Rapporten opgør fotograferingen til at have omfattet ca. 20.000 kortsider. Der benyttedes amerikanske film, som Troels Hoff skaffede, ”idet det var meget vanskeligt at skaffe film på det tidspunkt.”²⁹⁷ Kriminalassistenten beretter også, at han aldrig har set nogen faktura eller regning for disse film, og at han heller ikke siden har set noget til filmene; men i løbet af 1950 ”tilgik der afdelingen en kopi af hele den første serie film, og det var meningen, at denne kopi skulle benyttes til specialkartoteker. Kopien blev i stedet for lagt ind i informationsmapperne og anvendt ved revisionen.”²⁹⁸ På grund af mandskabsmangel blev kopieringen ikke foretaget af PET, uanset at der var indkøbt (foto)papir til det, ”selv om det var meningen, at papiret på grund af de vanskelige importforhold skulle have været leveret fra Amerika.” I fortsættelsen af notatet, dateret 6. januar 1953, oplyses det, at samtlige 107 film, som er limet sammen og viklet op på fem spoler, stadig findes hos PET. De fem spoler er kopieret over på en negativfilm, der er anvendt ved kopiering på en kopieringsmaskine. ”Også disse film forefindes her ved embedet ... Der er i alt 67 filmruller, der er forefundet i samme stand, som da jeg i november måned afleverede filmene til ledelsen. Det samme gælder 50 filmruller med ca. 3600 kortsider fra gruppe IIs kartotek, der stammer fra supplementsfotograferingen i sommeren 1949.”²⁹⁹ Denne ekstra fotografering huskede den pågældende ikke, men kom i tanke om den, da han fandt filmspolerne. Rapporten afsluttes med, at der i alt i tiden november 1948 til november 1949 er fotograferet 16.500 kortsider fordelt på tre fotograferinger, og af disse er der ”tilsyneladende kun foretaget ko-

296 PET, administrativ sag: Brunt papirlæg med påskriften ”Arkivfotografering” og ”Henl. 3/2. 61...”; Notat, 13. oktober 1953.

297 Ibid.: Notat af 5. januar 1953.

298 ”kopiering” og ”kopi” kan i materialet betyde fra film til film og fra film til papir.

299 PET, administrativ sag: Notat af 6. januar 1953.

piering af de første 7.700 kortsider.” Rapporten blev så sent som i december 1958 forelagt PET's chef, Mogens Jensen, der påførte rapporten: ”Hvor er disse film i dag og hvad skal vi med dem?”³⁰⁰

Så tidligt som i juli 1948 blev idéen om mikrofotografering af PET's arkiv omtalt ved et møde i Kolding med REA's jyske kontaktmænd, der frygtede, at en eventuel fjendtlig besættelsesmagt skulle kunne identificere dem som medarbejdere i REA. ”G.N.” [ikke identificeret] og en identificerbar kriminalassistent beroligede forsamlingen med, at deres rapporter til Centralen blev tilintetgjort straks efter brugen. ”Der er under Udarbejdelse en bestemt Plan for hele Materialets Tilintetgørelse, men en Kopi vil blive sikret på betryggende Maade.”³⁰¹ Problemet med en hurtig tilintetgørelse af PET's arkiver i en akut krisesituation skulle dukke op flere gange. De tidlige fotograferinger omtales også kortfattet i en større redegørelse, dateret 11. januar 1951. Det berettes her, at filmene af ledelsen deponeredes uden for Politigården. ”Saadan Affotografering fortsatte med periodiske Mellemrum i den kommende Tid af alle siden forrige Affotografering tilkomne nye Kort, samt af tidligere affotograferede Kort, som siden Affotograferingen var blevet påført nye Oplysninger. Udefra modtoges 2 Sæt Kopier (Afttryk) af de fotograferede Kort...”³⁰² Efter det foreliggende materiale indgik ajourføringen af et sådant ”fotoarkiv” imidlertid ikke i PET's rutiner, formodentlig fordi det ville kræve betragtelige ressourcer, især arbejdsindsats. I den nedenfor omtalte plan fra september 1956 for en fotografering af arkivet nævnes en sådan ajour- fotografering som noget, der ikke er erfaring med.

Det er klart, at spørgsmålet om rømnings- eller opbrudsarkiv ikke var løst en gang for alle med fotograferingerne 1947-49 eller 1952-53. De danske efterretningstjenester blev udsat for et vist pres fra de allierede, da NATO ønskede at udbygge sin egen efterretningstjeneste også på det civile sikkerhedsområde. Under møder 12. og 13. juli 1956 med repræsentanter for NATO's hovedkvarter, SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powers Europe), blev det nævnt, at en navngiven NATO-afdeling påtænkte at oprette en særlig arkivafdeling, hvor oplysninger fra de nationale efterretningstjenester kunne samles allerede i fredstid. ”Man ønskede fra Danmark at få oplyst så mange detaljer som overhovedet muligt vedrørende forhold og personer af C. I. [kontraetterretnings]-interesse.

300 Ibid.

301 PET, personsag: ”Beretning fra Kontaktmøde i Kolding Onsdag den 28^e Juli 1948 under Foresæde af Politimester Steen Clausen”.

302 PET, administrativ sag: ”Vedrørende anlæg af kommunist-kartotek i REA”, 11. januar 1951.

Specielt om personer ønskede man alle data vedrørende personer, der kan blive af interesse ud fra et sikkerhedssynspunkt, herunder fuldstændig beskrivelse af personlige forhold, signalement og samtlige oplysninger, som måtte være indgået til de nationale myndigheder vedrørende pågældende. Disse oplysninger skulle udfærdiges på specielle formularer – enten på engelsk eller fransk - beregnet til overførelse på kartotekskort i Paris.”³⁰³ Ifølge referatet bemærkede oberst Lunding (FE), at han ikke kunne love sådanne oplysninger i fredstid, og Mogens Jensen, chefen for PET, der har udarbejdet referatet, tilføjede, at han ”ikke kunne give tilsagn om sådanne oplysninger hverken i fredstid eller krigstid”.³⁰⁴ Da han også ønskede at høre om den nærmere motivering for ønsket, og som den første begrundelse fik, at Danmark jo kunne blive besat, svarede han, at han var ”fuldt opmærksom på vor forpligtelse til, at det fornødne efterretningsmateriale blev bragt i sikkerhed i udlandet.” Men materialet måtte sikres på danske hænder i udlandet ”inden for et dansk myndighedsområde”, så ”allierede myndigheder havde mulighed for derfra at skaffe sig alle sådanne oplysninger, som disse myndigheder måtte have en berettiget interesse i at indhente.”³⁰⁵ Det var Mogens Jensens indtryk, at der også i andre allierede lande var modstand mod en centralisering i SHAPE’s regi af de nationale efterretningstjenesters oplysninger, også fordi det bilaterale samarbejde allerede fungerede tilfredsstillende.³⁰⁶ Der er ikke i ovenstående referat grundlag for at antage, at Mogens Jensen havde de eksisterende fotoarkiver i tankerne. Derpå tyder også Mogens Jensens ovennævnte påtegning på notatet af 5. januar 1953, som giver indtryk af, at han ikke kendte til de arkivfotograferinger, som faktisk havde fundet sted.

Året efter, den 30.-31. oktober 1957, i et møde i ”Specialkomiteen” i NATO måtte den danske delegerede (navnet ikke angivet, men formodentlig Mogens Jensen) gentage såvel afvisningen af at levere de ønskede oplysninger som tilsagnet om at deponere en kopi et sikkert sted. Fra dansk side tog man principielt forbehold over for SHAPE’s ønske om udlevering af lister ”under en hvilken som helst form over danske statsborgere.” Den delegeredes principielle stilling var den, ”at materialet måtte være og forblive på danske hænder, om fornødent i

303 JM, ujournaliseret: Referat vedr. møder 12.-13. juli 1956.

304 Ibid.

305 Ibid.

306 Ibid.

udlandet, hvor dets tilstedeværelse måtte være sikret.” Referatet er dateret 8. november 1957, men ikke signeret.³⁰⁷

Det vides ikke, om tilsagnet til samarbejdspartnerne i NATO allerede i førstnævnte møde var grunden til, at PET tog spørgsmålet om oprettelse af et rømningsarkiv op. Den 14. september 1956 havde to af PET's kriminalfolk færdiggjort en redegørelse om en eventuel fotografering af PET's registratur og arkiv.³⁰⁸ De havde lavet en opgørelse af arkivmængden, målt i centimeter, og nået til, at der var 5.392 cm. (formodentlig = 53,92 hyldemeter) personakter, 3.229 cm. nye emneakter og 2.642 cm. gamle emneakter, idet de ikke havde medregnet personundersøgelsessager, radioamatører, våbensager og rejsesedler. De havde også måttet se bort fra sager, der var udlånt til sagsbehandlere. De havde foretaget en prøvofotografering med tjenestens Diebold-kamera og havde derpå regnet sig frem til, at de nævnte personakter og nye og gamle emneakter med tre mand på fuld tid kunne fotograferes på otte mdr. og ni dage. Yderligere måtte der føres en fortegnelse over, hvad der blev fotograferet, og hvilke sager, der ikke var på plads under fotograferingen med henblik på senere supplementfotografering. Endelig måtte ”navnene på tromlerne i registraturen” og emnefortegnelserne – både de gamle og de nye – fotograferes med et andet, mere egnet kamera.

Da det så ud til at blive en operation, der ville tage både tid og penge, nævnte man muligheden for at indskrænke aktionen til:

- ”1. Navnestoffet på tromlerne
2. Emnefortegelserne
3. Afd. II.s oversigt over DKP's mest fremtrædende personer
4. ” ” fortegnelser over kommunister udenfor København
5. ” ” ” ” personer tilsluttet kommunistiske frontorganisationer
6. ” III.s indholdsfortegnelser vedr. belastede personer, der er ansat på nøglepunkter.
7. Afd. IV.s fortegnelser over personer med forbindelse til herv. Østambassader og evt.
8. K[øbenhavns] E[fterretningsafd.] s kartotek (ca. 60.000 kort)”³⁰⁹

307 JM, ujournaliseret sag: ”Specialkomitéens møde den 30. og 31. oktober 1957”.

308 PET, administrativ sag: ”Fotografering af arkiv og registratur”, 14. september 1956.

309 Ibid.

Sluttelig anførtes nogle overvejelser om, hvordan fotoarkivet kunne ajourføres. Det anbefaledes, at man med mellemrum gennemgik samtlige akter eller dele deraf og fotograferede det stof, som var kommet til siden sidste fotografering.

Redegørelsen fra september 1956 førte ikke til noget. Først i 1959 blev spørgsmålet bragt frem igen. I en redegørelse af 8. oktober 1959 henvistes der til den tidligere redegørelse fra 1956, og der blev gjort opmærksom på, at såvel registratur som arkiv var øget i de tre forløbne år. Redegørelsen indskrænkede sig i øvrigt til at gøre opmærksom på de fototekniske fremskridt, der var sket. Den pågældende kriminalassistent havde været i forbindelse med firmaet Minerva Mikrofilm, der både havde oplyst om nye apparater og om muligheden for fremkaldelse og kopiering og om priser.³¹⁰

Men heller ikke i 1959 blev det til noget med fotografering og ”opbrudsarkiv”. De gamle fotografier – eller muligvis andre arkiverede personregistreringer – dukkede imidlertid op i slutningen af 1961. I 1954 havde den såkaldte McCarrenlov i USA medført, at der blev krævet individuelle visa for sømænd på udenlandske skibe, der anløb USA.³¹¹ I december 1961 blev en dansk sømand nægtet adgang til USA. Mogens Jensen kommenterede sagen på et møde i ”Koordinationsudvalget” (Embedsmandsudvalget) den 15. januar 1962.³¹² Mogens Jensen berettede, sekunderet af departementschef Boas, at ”Oplysningerne om [...] stammede fra PET’s ældre kartotek, hvorfra materiale i 1948 af beredskabsmæssige grunde blev overgivet til USA’s efterretningstjeneste. Kartoteket i dets daværende form eksisterede ikke længere, og fra dansk side havde man protesteret imod, at oplysningerne stadig var i amerikansk besiddelse.” Det er overvejende sandsynligt, at det drejede sig om kartotekskortene fra den første fotografering 1948-49. Sagen med den afviste sømand gør det sandsynligt, at amerikanske myndigheder lå inde med en kopi af arkivfotograferingen fra 1948 eller 1950’erne, som amerikanerne muligvis havde været behjælpelige med.³¹³

310 PET, administrativ sag: ”Vedrørende fotografering af Politiets Efterretningstjenestes registratur og arkiv”, 8. oktober 1959. Redegørelsen af 8. oktober 1959 henviser til redegørelsen fra 1956, som var vedlagt.

311 Mogens Jensens forklaring i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg. ESU: referat af møde 15. januar 1962.

312 JM, P.O.-sag.

313 McCarren-loven er beskrevet i Kommissionens beretning, bind 8. Visumsagen vedrørende den danske sømand er beskrevet i bind 4.

Spørgsmålet om ”rømningsarkiv” hvilede derefter, indtil det i august 1966 blev rejst af FE under et rutinemæssigt kontaktmøde mellem FE og PET.³¹⁴ Toft-Nielsen, PET, drøftede samme måned spørgsmålet med Udenrigsministeriet, der havde foretaget en arkivfotografering i 1961 med eget apparat, som dog betegnedes som ”ikke særlig godt”.³¹⁵ I november foreslog FE i en skrivelse, at der blev anskaffet et mikrofotograferingsanlæg, der kunne bruges af de styrelser, der havde brug for et rømningsarkiv.³¹⁶ Senere nævntes i drøftelserne Udenrigsministeriet, Handelsministeriet, Ministeriet for offentlige arbejder, Indenrigsministeriet og Sekretariatet for civilt beredskab.³¹⁷ Politiassessoren i PET konciperede en skrivelse, hvori han henstillede, at Sekretariatet for civilt beredskab overvejede at anskaffe apparatet. I marginen er anført spørgsmål om fremkaldelse, anskaffelse af læseapparat, eventuelle kopier til andre styrelser og formodede tal for omkostningerne. Det ses imidlertid ikke, om brevet er sendt; men da politiassessoren i februar 1967 forelagde sagen mundtligt for Sekretariatet for civilt beredskab, viste dette sig uinteressert. I en ”udbrudssituation” havde man dér kun brug for ganske få grundlæggende NATO-dokumenter og andet, som det ikke var rimeligt at fotografere. Den pågældende kontorchef oplyste, at Sekretariatet formodentlig ikke ville være interesseret i at deltage i anskaffelsen, men dog gerne ville overveje sagen.³¹⁸ Med politiassessorens notits af 10. februar 1967 sluttede overvejelserne øjensynlig indtil videre. I håndskrift er notitsen påført: ”Efter aftale m. pi [politinspektøren] i febr. 67 skal der ej foretages videre herfra, med mindre FE eller SCB Sekretariatet for civilt beredskab bragte sagen op på ny. Da dette ikke har været tilfældet, henl[ægges] sagen nu. 17/7 68.” Signaturen er vanskelig at tyde, men den må formodes at tilhøre politiassessoren i PET, Toft-Nielsen.

Opsummerende kan det konstateres, at såvel samtidige skriftlige kilder, der hidrører fra PET's arkiv, som vidneforklaringer for Kommissionen fremhæver den forestående udflytning til Hørhusvej som årsag til mikrofotograferingen af PET's arkiv i 1969-1970. Det kan imidlertid ikke ganske afvises, at flytningen også kan have været en anledning til at få gennemført og ikke mindst finansieret, via ekstrabevilling, en omkostningstung mikrofotografering af PET's arkiv.

314 PET, administrativ sag: ”Notits vedørende rutinemæssigt kontaktmøde med FE, 9. august 1966”, 11. august 1966.

315 Ibid.: Notits, 10. august 1966.

316 Ibid.: Skrivelse fra FE til PET, 11. november 1966.

317 Ibid.: ”Mikrofotografering af PET's arkivmateriale”, opsummerende notat, der bygger på tidligere notater fra august 1966, dateret 18. januar 1969.

318 Ibid.: Notits, 10. februar 1967.

Sådanne mikrofilm kunne efterfølgende deponeres på et sikkert sted i udlandet som en slags rømningsarkiv. Ovenstående viser, at der i perioden forud for mikrofotoograferingen pågik vedvarende overvejelser i PET omkring etableringen af et rømningsarkiv. Sagen blev dog henlagt i sommeren 1968. Der findes ingen omtale af rømningsarkiver i forbindelse med mikrofotoograferingen 1969-1970. Det bemærkes herved, at flere af de medarbejdere, der var involveret i denne mikrofotoografering, udmærket kendte til de tidligere og skrinlagte rømningsplaner. Kriminalkommissæren i PET betoner således i et notat til internt brug i tjenesten, at det alene var brandfaren ved udflytningen, ikke opbygningen af et rømningsarkiv, som var begrundelsen for mikrofotoograferingen. Norgaards forklaring om, at fotoograferingen skyldtes trusler om angreb på PET's bygninger, kan heller ikke afvises. Det forlød således fra en af PET's kilder, at en deltager i de danske Vietnamkomiteers repræsentantskabsmøde den 24. maj 1970 havde ladet forstå, at et angreb på PET's bygninger på Hørhusvej var planlagt. Oplysningen er dog fra umiddelbart efter, at flytningen var gennemført, men måske vidner kilden om det generelle trusselsbillede, som PET arbejdede ud fra i forbindelse med flytningen i 1970.³¹⁹

Forklaringer til Kommissionen vedrørende spørgsmålet om deponering af mikrofotograferet arkivmateriale fra PET i den danske ambassade i Washington sidst i 60'erne samt øvrige oplysninger

Jørgen Skat-Rørdam, der var chef for PET i årene 1971-75, har forklaret, at justitsminister Thestrups dagbogsnotat vedrørende mikrofotoograferingen af PET's arkiv ikke siger ham noget. Når Thestrup skriver, som han gør, må Thestrup have ment det, men Skat-Rørdam har ingen erindring om det. Han ville i givet fald være gået til departementschefen og ikke direkte til ministeren.³²⁰

Jørn Bro har forklaret, at han aldrig før artiklen i Jyllands-Posten havde hørt om, at der skulle være deponeret materiale på ambassaden i Washington. Hvis dette er tilfældet, er der også den mulighed, at der før 1968 er lavet en form for backup af hele eller dele af arkivet. Det lå i tankesættet, at man skulle vide, hvad man skulle gøre, hvis krigen kom. Særlig politiassessoren i PET arbejdede i 1965 med en makuleringsplan, som krævet af Wamberg-udvalget. Politiasses-

319 Ibid.: "Formodet planlagt aktion mod Politiets Efterretnings Bygning på Hørhusvej", 26. maj 1970.

320 RB: Jørgen Skat-Rørdam, 21. november 2001.

soren havde talt om vigtigheden for en eksilregering i at have et basisarkiv. Bro ved ikke, hvad Arne Nielsen mente herom. Bro blev ikke orienteret. Det er muligt, at Arne Nielsen har sat en fotografering i gang. Arne Nielsen ville i givet fald ikke have talt med sine jurister herom, men kun med det direkte involverede personale, jf. det såkaldte need to know-princip. Bro vil anslå, at en sådan fotografering ville strække sig over fire-fem uger, og den måtte foretages efter normal arbejdstid. Politiassessoren har mindet ham om, at han og Bro har talt om en kopi af arkivet til brug for en eksilregering. Hvis der har været materiale på ambassaden i Washington, ville i hvert fald ambassadøren og arkivaren have vidst det, fordi det skulle opbevares som højt klassificeret materiale. Hvis Udenrigsministeriet vidste noget, ville Justitsministeriet også vide det. Politiassessoren hældte til den opfattelse, at en eventuel fotografering var noget, der var sket forud for hans tid i tjenesten, og at Arne Nielsen under sin sidste rejse til USA i 1965 kan have haft materialet med. Bro husker ikke, om Skat-Rørdam har været inde på disse spørgsmål.³²¹

Sally Rhomberg, der var gift med PET-chef Arne Nielsen, har forklaret, at hun ledsagede Arne Nielsen på en rejse til USA i april 1970, hvor de blandt andet besøgte Washington. Tidspunktet for rejsen bekræftes af et visumstempel i Rhombergs pas. Hun erindrer ikke, at Arne Nielsen med sig på rejsen havde tasker eller kufferter, der indeholdt mikrofilm. Arne Nielsen fortalte ikke om sit arbejde.³²²

Niels Madsen, departementschef i Justitsministeriet i årene 1968-86, har forklaret, at han husker, at han fik at vide, at der var en pakke. Han husker ikke, hvem oplysningen kom fra, men han kan ikke se, at det ikke skulle være fra Skat-Rørdam. Niels Madsen har yderligere forklaret, at han husker, at problemet kom frem. Han drøftede spørgsmålet med justitsministeren, og der var ikke tvivl om, at pakken straks skulle kasseres. Han går ud fra, at Skat-Rørdam har fået oplysningen fra en medarbejder og derpå er gået til ham. Han tror ikke, at der var andre end Thestrup og Skat-Rørdam, der var inde i sagen. Han har ingen erindring om at have hørt om, hvorledes materialet var kommet til Washington. Oversendelsen af materialet til Washington var et tillidsbrud over for Justitsministeriet. Han formoder, at Arne Nielsen, der var meget ængstelig, havde truffet afgørelsen, fordi han mente, at det var nødvendigt med en sådan fremgangsmåde. Niels Madsen har ikke udspurgt nærmere herom. Han mener,

321 Ibid., Jørn Bro, 5. og 14. november 2002.

322 Kommissionens arkiv: Referat af telefonsamtale, 9. februar 2009.

at han har fået bekræftelse fra Skat-Rørdam om, at destruktionsen havde fundet sted, men han husker det ikke. Han vil gå ud fra, at PET har fået pakken retur til destruktionsen. Han kan ikke huske at have talt med Paul Fischer om dette, og det er hans indtryk, at ambassaden ikke kendte pakkens indhold. Han har altid haft den opfattelse, at filmene i Washington indeholdt oplysninger i strid med regeringserklæringen fra 1968. Han kan ikke huske, hvordan Fischer blev orienteret om pakken på ambassaden, og det ligger uden for hans tankegang, at Fischer skulle være blevet orienteret før ham selv. Han går ud fra, at oplysningen om pakken kom som en overraskelse for alle. Han har ingen erindring om, hvornår mikrofotograferingen fandt sted, men det kan meget muligt være sket før regeringserklæringen, fordi Arne Nielsen var bekymret for invasion fra Sovjet. Han har aldrig set filmene fra ambassaden. Han har ingen erindring om den mikrofotografering af PET's arkiver, der skulle være sket i 1969-1970, eller at han skulle have hørt om den.³²³

Paul Fischer, der var direktør for Udenrigsministeriet i perioden 1961-71, har forklaret, at han ikke er bekendt med, at der skulle være foretaget kopiering af ulovlige registreringer til opbevaring i Washington. Han læste med undren avisartiklerne om Thestrups dagbog. Det forekom ham meget mærkeligt, og han ville aldrig drømme om at medvirke til noget sådant. Hvis Arne Nielsen efter regeringserklæringen i 1968 skulle have kopieret og sendt ulovlige registreringer til Washington, er det uden hans viden. Det forekommer ham endvidere meget mærkeligt – hvis det skulle være sandt – at Hartling, som ifølge dagbogen var blevet informeret af Thestrup, så ikke har nævnt det for ham. Hvis der er sendt dokumenter til Washington som anført i Thestrups dagbog, som i øvrigt tilsyneladende ikke vedrører det såkaldte "Washington-arkiv", kunne fremgangsmåden formentlig have været den, at en person fra PET eller fra FE rutinemæssigt henvendte sig i Udenrigsministeriets postafsendelse og bad om at få en pakke sendt til forsvarsattachéen i Washington. Dette ville så ske med kurer, som regel en dansk kaptajn på et SAS-fly. Det ville da være anført på en liste i ministeriet, at en pakke var modtaget til videreførsel til Washington. En sådan pakkes indhold ville ikke blive kontrolleret af Udenrigsministeriet.³²⁴

Der er tilgået Kommissionen oplysninger, hvorefter Eigil Jørgensen, der 1965-72 var departementschef i Statsministeriet, 1973-83 direktør i Udenrigsministeriet samt 1983-89 ambassadør i Washington, skal have udtalt, at de eneste, der

323 RB: Niels Madsen, 24. oktober og 4. december 2001

324 Ibid., Paul Fischer, 3. oktober 2000.

i slutningen af 60'erne havde kapacitet til at mikrofilme i København, var den amerikanske ambassade. Ambassaden havde mikrofotograferet lister for PET og havde så taget en kopi til sig selv og sendt den til CIA i USA.³²⁵

Eigil Jørgensen har under afhøring i Kommissionen forklaret, at han ikke husker at være blevet orienteret om deponering af mikrofilm i ambassaden i Washington. Han har efterfølgende fået oplyst, at noget sådant skete i 1960'erne. Han ved ikke, om deponeringen skete før eller efter den 30. september 1968. Han var ikke, da han senere var ambassadør i Washington, bekendt med, hvad der lå i det hemmelige arkiv i ambassaden. Han har ikke fået en oversigt eller oplysning om, hvorvidt der lå mikrofilm med oplysninger om kommunister i arkivet. Det var fortrinsvis forsvarsattachéen, der havde materiale liggende i arkivet. Han er efterfølgende gjort bekendt med, at man i slutningen af 1950'erne eller i begyndelsen af 1960'erne deponerede væsentlige akter i ambassaden i Washington under hensyn til en eventuel besættelse af Danmark. Han ved ikke, hvordan man rent praktisk fik deponeret mikrofilm i ambassaden i slutningen af 1960'erne og heller ikke, hvordan mikrofilmene blev overført til ambassaden. Det var et spørgsmål om, hvem der kunne mikrofilme. PET havde ikke faciliteter til det, og næppe heller Justitsministeriet. Man kunne benytte diplomatpost, Natosikkerhedspost eller Natokurérpost til transport af mikrofilm til ambassaden. Man kan forestille sig, at Udenrigsministeriet er blevet bedt om at transportere noget materiale til det hemmelige arkiv, uden at Udenrigsministeriets øverste embedsmænd eller ambassaden blev orienteret om indholdet af forsendelsen.³²⁶

Ambassadør Poul Steenberger, der fra 1965 til 1973 var sekretær i Regeringens Sikkerhedsudvalg og i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, har forklaret, at han vil tro, at PET i givet fald selv bragte arkivmateriale til ambassaden, og Udenrigsministeriet ville sagtens kunne have givet vedkommende kurerattest og tjenestepas. Han husker svagt, at der var noget med, at der skulle deponeres noget i ambassaden i Washington, men materialet var ikke Udenrigsministeriets. Ved hjemkaldelse af eventuelt PET-materiale har Udenrigsministeriet sandsynligvis udstyret vedkommende PET-mand med diplomatpas og nødvendig erklæring. Han har tilføjet, at han som sikkerhedschef var opmærksom på ikke at vide mere end nødvendigt.³²⁷

325 RB: 20. august 2000.

326 Ibid., Eigil Jørgensen, 7. marts 2001.

327 RB: Poul Steenberger, 19. december 2000.

Ambassadør Per Fergo har over for Kommissionen oplyst, at han var ambassaderåd ved den danske ambassade i Washington indtil september 1969. Oplysningerne i Thestrups dagbog siger ham ikke noget. Han har aldrig hørt om en sådan deponering. Han har ikke viden om, at ambassaden skulle have haft forbindelse med PET. Der var en militær afdeling på ambassaden. Hvis film er blevet lagt i militærets arkiv, har Udenrigsministeriets ansatte på ambassaden ikke haft viden herom³²⁸.

Øvrige ansatte på ambassaden i Washington i perioden 1970-72 (herunder ansatte i ambassadens arkiv), som det har været muligt for Kommissionen at udspørge herom, har heller ikke nogen erindring om modtagelse af eller opbevaring af filmmateriale fra PET. En enkelt ansat har dog – med forbehold for erindringsforskydning og fejlerindring – oplyst, at hun kom til ambassaden i vistnok oktober 1971, og at det er muligt, at der lå film i ambassaden på dette tidspunkt. Hun synes at kunne erindre nogle sølvfarvede æsker, der lå i et pengeskab. Hun ved ikke, hvad æskerne indeholdt, eller hvor de kom fra. Muligvis lå æskerne i ambassaden, da hun forlod denne i julen 1976.³²⁹

Otto Schepelern, overarkivar i Udenrigsministeriet, har i forbindelse med besvarelse af en forespørgsel fra Kommissionen om Udenrigsministeriets deponeringer i 1950'erne og 1960'erne i ambassaden i Washington af mikrofilm med dokumenter af sikkerhedspolitisk karakter, oplyst, at der, som årene gik, opstod uklarhed og myter om indholdet af de runde pibetobaksdåser, som filmspolerne lå i. Mikrofilmene blev hjemsendt og konserveret i henholdsvis 1989 og 1997.³³⁰ Han har forbindelse med de mange undersøgelser af de to samlinger aldrig har hørt om muligt PET-materiale.³³¹

Kommissionen anser det som en mulighed, at det er disse mikrofilm deponeret af Udenrigsministeriet, som den foran nævnte ansatte i ambassaden kan have set i et pengeskab.³³²

328 Kommissionens arkiv: Samtale med Kommissionen, den 15. november 2002.

329 Kommissionens arkiv: Notitser af 17. marts 2003, 9. december 2005, 12. december 2005, 13. december 2005 og 16. januar 2006 vedrørende Kommissionens telefonsamtaler med tidligere ansatte i Udenrigsministeriets arkiv.

330 Det fremgår af redegørelsen, at tilbagesendelsen af mikrofilmene skete som led i Udenrigsministeriets almindelige aflevering af repræsentationernes akter til Rigsarkivet, og at samlingen er til rådighed for forskning her.

331 Kommissionens arkiv: E-mail af 21. juni 2006 til Kommissionen.

332 Se ovenfor under **øvrige ansatte**.

Kommissionen har gennemgået ambassadens protokoller vedrørende modtagelse og afsendelse af klassificerede forsendelser i perioden sommeren 1969 – 1. juli 1972 og har ikke fundet tilførsler af betydning for undersøgelsen.

Kommissionen har i tilknytning til oplysningerne fra ambassadør Fergo om den militære afdeling på ambassaden i Washington rettet forespørgsel til Forsvarsministeriet, der har forelagt spørgsmålet om deponering af filmruller fra PET for forsvarsattachéen ved ambassaden. Af svaret fra ambassaden fremgår, at man ikke er i besiddelse af oplysninger om en sådan deponering i ambassadens forsvarsafdeling i begyndelsen af 1970'erne, og at afdelingen ikke længere har medarbejdere, der var ansat på det relevante tidspunkt. Forsvarsministeriet har yderligere oplyst, at en eftersøgning i ministeriets eget arkiv ikke har givet resultat.³³³

Af svaret fra ambassaden fremgår endvidere, at forsvarsafdelingen havde – og har – et særskilt arkiv. Postlister for årene 1969 – 1970 har siden først i 90'erne beroet i Rigsarkivet. Kommissionen har, efter at postlisterne er rekvireret, gennemgået disse i Forsvarsministeriet indgående og udgående lister for perioden fra juli 1969 til og med januar 1972, uden at der blev fundet spor af deponering af mikrofilm i ambassaden i Washington. Der blev ved gennemgangen af listerne alene fundet én reference, som umiddelbart kunne have Kommissionens interesse. Således var der for den 1. april 1971 på postlisten for indgående post til ambassaden noteret en skrivelse af 30. marts 1971 og om indholdet noteret ”Politiets E-afd. best.” Den tilhørende sag blev efter at være bestilt i Rigsarkivet gennemgået. Skrivelsen af 30. marts 1971 viste sig at være en fremsendelsesskrivelse fra Forsvarsministeriet bilagt en skrivelse af 22. marts 1971 fra PET om ændring af et cirkulære vedrørende beskyttelse af højt klassificerede dokumenter. Omhandlede sag angik ligeledes beskyttelse af dokumenter. Forsvarsministeriets skrivelse med bilag er antagelig tilgået ambassaden i henhold til en fordelingsliste.³³⁴

Kommissionens undersøgelser i Udenrigsministeriet og i Forsvarsministeriet kan ikke udelukke, at filmruller er sendt til og fra ambassaden i Washington, såfremt forsendelserne eller skrivelser herom ikke har fremtrådt på en måde, der kunne indikere dette indhold.³³⁵ Det har ikke været muligt for Kommissio-

333 Kommissionens arkiv: Skrivelse fra Forsvarsministeriet til Kommissionen, 13. august 2003.

334 Ibid.

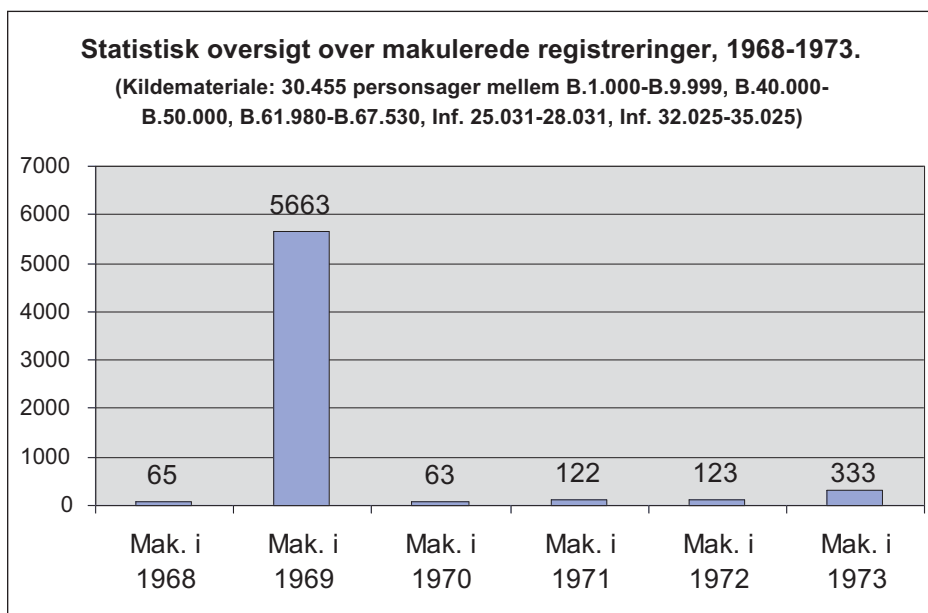
335 Journalist Hans Davidsen-Nielsen har argumenteret for, at Arne Nielsen selv kan have transporteret mikrofilmene til Washington i forbindelse med en rejse til USA i foråret 1970. De undersøgte

nen at afhøre de personer, der fungerede som forsvarsattaché i ambassaden i Washington i den omhandlede periode, idet de pågældende er afgået ved døden.

Revisionen efter regeringserklæringen, mikrofotoafgifningen og indholdet af destruktionsattesten

Som det fremgår af de foregående kapitler, blev der efter fremkomsten af regeringserklæringen igangsat en omfattende revision af PET's registreringer med påfølgende makulering af tromlestrimler og underliggende oplysninger. Revisionen som følge af regeringserklæringen var afsluttet i foråret 1969. Den sletning af registrering af personnavne, som er foretaget efter dette tidspunkt, må som tidligere nævnt henføres til tjenestens almindelige løbende revision af arkivet. De makuleringer, som Kommissionen har kunnet konstatere for årene 1968-1973, fremgår af figur 7, hvoraf ligeledes tallet for 1969 fremgår:

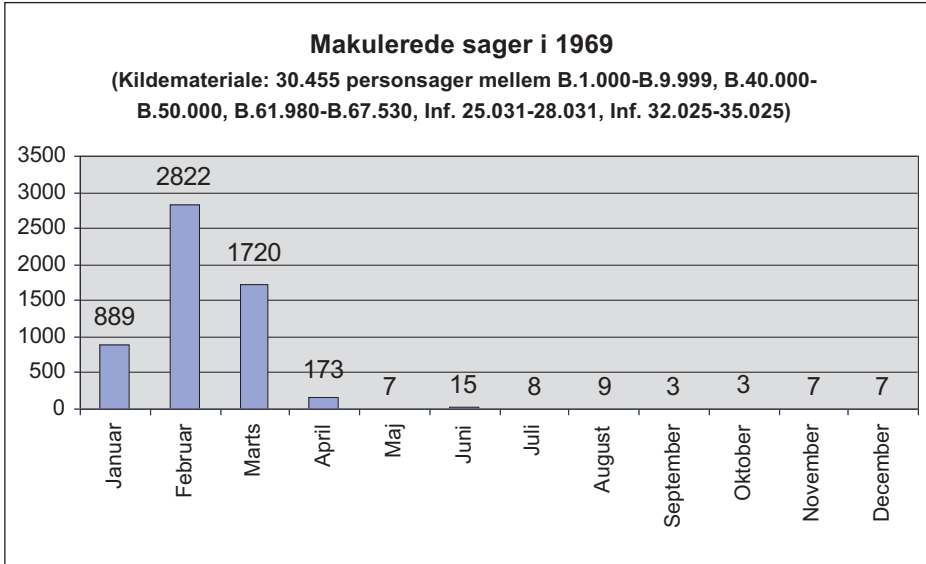
Figur 7:

kilder kan hverken af- eller bekræfte dette. Jf. Hans Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens Forlag, 2006), s. 147-148.

Tallene i figur 8 vedrørende makuleringerne for de enkelte måneder i 1969 bekræfter, at makuleringen var fuldført inden udgangen af april:

Figur 8:

En gennemgang af de registreringsnumre på B.-nummerlisterne, hvor makuleringstidspunktet kan fastslås, viser, at der blev slettet knap 6.000 danske statsborgere under den store revision i tidsrummet efter regeringserklæringen og indtil den 2. juli 1969, hvor mikrofotograferingen af PET's arkiv påbegyndtes.³³⁶ Endvidere er der i den omhandlede periode blevet slettet et større antal navne, der alene har været registreret på en emnesag, og som derfor ikke har været anført på de nævnte af Kommissionen gennemgåede lister.³³⁷ Alene på grundlag af de gennemgåede lister kan det således fastslås, at et større antal danske statsborgeres navne er blevet nedtaget fra tromlen og destrueret i tidsrummet inden mikrofotograferingen. Makuleringen var med andre ord færdiggjort på det tidspunkt, hvor mikrofotograferingen begyndte primo juli 1969.

Jørn Bro har forklaret, at det slet ikke kan tænkes, at man ville kopiere noget af det materiale, som skulle makuleres, og videresende det, da dette ville være

³³⁶ Se i øvrigt figur 6, kapitel 6.

³³⁷ Kommissionens arkiv: Skrivelse fra PET af 2. maj 2007.

alt for farligt. Thestrups dagbogsnotat rummer ifølge Bro modsigelser, og det mangler indre logik. Ordlyden af notatet tyder på, at PET skulle have fotograferet materiale, efterhånden som det blev udskilt. Dette giver ifølge Bro ingen mening. ”Hvad skulle PET bruge materialet til? Ved makuleringsprocessen blev det materiale, der blev udskilt i løbet af dagen, makuleret samme dag. Hvis dette materiale var blevet fotograferet, ville det have sendt bølger gennem tjenesten.”³³⁸

I forlængelse af Jørn Bros forklaring skal det fremhæves, at der i PET's ellers omfattende materiale om makuleringen 1968-69 ikke er fundet nogen omtale af en mikrofotografering af de til makulation løbende udskilte sager.

Den daværende politiassessor i PET Toft-Nielsen, som var ansat i PET i perioden 15. marts 1965 til 31. januar 1969, har i en redegørelse, som han udarbejdede i 1999/2000 og overlod til Kommissionen, oplyst:

”Oplysninger på grundlag af justitsminister Knud Thestrups dagbøger om, at det i 1971 blev konstateret, at Arne Nielsen havde ladet de oplysninger, der skulle destrueres, mikrofotografere og deponere i den danske ambassade i Washington, beror efter min opfattelse på en misforståelse. Bortset fra, at en mikrofotografering ikke kunne iværksættes af Arne Nielsen alene, og at jeg selv har set adskillige sager blive kørt igennem makulatorerne, lyder det ganske usandsynligt, at Arne Nielsen ville vove at kaste sig ud i en sådan handling direkte i strid med regeringserklæringen. Det ville være ”politisk selvmord” og ensbetydende med at anmode om afsked på gråt papir. Det stemmer heller ikke med, at han i regeringens sikkerheds udvalg afviste Ninn-Hansens ønske om, at vi illegalt fortsatte med disse registreringer.

Jeg vil ikke afvise, at der i sin tid er deponeret oplysninger i ambassaden i Washington. I 1965 udarbejdede jeg til brug for Wamberg-udvalget en stor detaljeret plan om destruktion af PETs arkiver i tilfælde af krig eller overhængende udsigt dertil. Jeg gav over for Arne Nielsen udtryk for, at jeg ikke forstod, hvorfor jeg skulle lave en sådan plan, idet vi netop i en sådan situation ville få brug for materialet for at modvirke 5. kolonnevirksomhed. Arne Nielsen gav udtryk for, at der alene var tale om en ”papirøvelse” til brug for Wambergudvalget. I den forbindelse talte vi om, at det som led i krigsplanlægningen ville være hensigtsmæssigt at mikrofotografere dele af registret og arkivet og deponere materialet i ambassaden i Washington. Jeg ved ikke, om Arne Nielsen førte disse tanker ud i livet, men jeg **ved**, at han i forbindelse med en rejse til USA i efteråret 1965 skulle aflægge besøg hos den danske ambassadør, og jeg **forestiller** mig, at han i den forbindelse kan have deponeret noget materiale, og at det er det pågældende materiale, som omtales i Thestrups dagbøger fra 1971, således at der foreligger en misforståelse med

338 RB: Jørn Bro, 5. november 2002.

hensyn til, hvornår materialet er blevet deponeret og hvilket materiale der var tale om.”³³⁹

At mikrofilmene ikke har indeholdt makulerede registreringer, støttes tillige af Kommissionens undersøgelser af et centralt dokument. Kommissionen har gennemgået bilagene til destruktionsattesten af 28. januar 1972. Heri findes en udførlig liste over filmspolerne, nummereret fra 1 til 222.³⁴⁰ Listen er ikke udarbejdet i forbindelse med destrueringen, men er efter al sandsynlighed en protokol over fotograferingen juli 1969 til marts 1970. Ved hvert filmnummer er den først og den sidst fotograferede personsag med Inf.nr. eller B.nr. anført, f.eks. ”Film nr. 1: Inf. 1000 - Inf. 1.309 (partiel)”, idet ”partiel” betød, at der ikke havde været plads på filmspolen til hele det sidstnævnte Inf.nr., der derfor fortsatte på filmspole nr. 2. Hvor mange personregistreringssager der var fotograferet på filmspole nr. 1, mellem nr. 1000 og 1.309, er det ikke muligt at se, og de kan heller ikke identificeres på grundlag af andet materiale, idet den fortløbende nummerække i personregistreringssagerne i tidens løb er blevet brudt ved revisioner og dertil hørende makuleringer. Ved fotograferingen havde man hentet sagerne i arkivet i rækkefølge efter den fortløbende nummerering. Hvis en sag ikke fandtes i arkivet, fordi den var i brug, blev den senere hentet til en af de to såkaldte ”opsamlingsrunder”, der blev optaget på filmspolerne nr. 212 - 214 og 215 - 222. Det kunne ikke undgås, at der under fotograferingen blev begået fejl; men hvis det blev opdaget, blev det omhyggeligt korrigeret i fodnoter i fotograferingsprotokollen. Denne ”protokol” var væsentlig ved en senere brug af filmene, fordi den udgjorde nøglen, der gjorde det muligt at finde de enkelte sager på filmspolerne. Der er i alt i fotograferingsprotokollen, inkl. korrektionerne i ”fodnoterne”, nævnt 563 Inf.- og B.-numre, som det derfor er muligt at identificere, og hvoraf en mindre del efter navnene at dømme var udenlandske statsborgere. De nævnte 563 Inf.- og B.-numre i fotograferingsprotokollen udgør, hvis tallet 35.000 lægges til grund, 1,6 procent af de i PET bevarede registreringer.³⁴¹ De 563 identificerbare personsager er søgt i PET’s B.-nummerlister. Her noteredes navn, fødselsdato, og – hvis en person var blevet slettet af registeret – anførtes også datoen for makuleringen af sagen. Ved denne søgning er der fundet seks personregistreringer, som iflg. journalen skulle være makuleret, men som angiveligt ikke er

339 Fotograferingen af PET’s arkiv 1969-70 fandt sted, efter at Toft-Nielsen havde forladt tjenesten.

340 PET, administrativ sag: ”Fotografering af Inf.- og B.-numre. FILM nr.: 1-222, ikke dateret.

341 At der i 1970 var ca. 35.000 belastende registreringer i PET’s arkiv fremgår af analysen i kapitel 6.

blevet det, før fotograferingerne påbegyndtes. Efter navnene at dømme er én af de seks udenlandsk statsborger og dermed ikke omfattet af regeringserklæringen. En nærmere analyse af de resterende fem sager viser, at tre er overført til andre personsager, eller at nummeret er overtaget af en anden person efter den nævnte makuleringsdato. En fjerde registrering er tvetydig, idet der er påtegnet: ”17.3.1969+24.7.1974?”. Kun én af de seks sager (B.45.311) synes klart at have en makuleringsdato, der går forud for mikrofotograferingen, nemlig den 13. maj 1969. Som tidligere angivet i kapitel 3 blev listerne dog ikke altid ajourført samtidigt, ligesom fejl kan have indfundet sig under noteringen. De 563 undersøgte numre fra mikrofilmene, som Kommissionen har kunnet undersøge, giver det klare indtryk, at mikrofilmene indeholdt de registreringer, som havde overlevet den store makuleringsrunde i efteråret 1968-foråret 1969.

Sammenfatning: Spørgsmålet, om der har været deponeret mikrofotograferet arkivmateriale i den danske ambassade i Washington, og om en eventuel deponering kan have indeholdt oplysninger i strid med regeringserklæringen

Det bemærkes, at Jørgen Skat-Rørdam, der som PET-chef efter Arne Nielsen ifølge Thestrups dagbogsnotat skulle have underrettet Justitsministeriet om deponering af arkivmateriale i Washingtonambassaden i Arne Nielsens tid, som anført ikke har kunnet bekræfte at have givet en sådan oplysning. Dette er bemærkelsesværdigt, idet det umiddelbart forekommer mindre sandsynligt, at en henvendelse til ministeriet i en sådan alvorlig anledning ikke skulle kunne erindres af vidnet, såfremt den har fundet sted, og idet der er tale om et forhold, der skulle være foregået forud for vidnets ansættelse i PET, og som vidnet derfor ikke har haft ansvar for.

Efter det, der er beskrevet ovenfor vedrørende tidligere mikrofotograferinger, er der intet, der tyder på, at der er foretaget affotografering af PET's arkiv imellem 1952 og 1969. Kommissionen må derfor være af den opfattelse, at det kan lægges til grund, at såfremt der i Arne Nielsens tid som chef for PET er deponeret mikrofilm i den danske ambassade i Washington rummende materiale fra PET's arkiv, er der tale om mikrofilm, som stammer fra fotograferingen i 1969-70.

Som det er anført i det foregående, har Kommissionen ikke fundet nogen skriftlig dokumentation for, at materiale fra denne fotografering, bestående af i alt 252 filmruller, har været opbevaret i Washington. Endvidere går Thestrups

dagbogsnotat ud på, at Arne Nielsen havde ladet den del af efterretningstjenestens kartoteker, der blev tilintetgjort som følge af regeringsbeslutningen, mikro-fotograferede og opbevare i en forsegleet pakke i den danske ambassade i USA, altså kun en del af PET's arkiv. Dette stemmer ikke med det faktum, at det var hele PET's arkiv – personsager og emnekartotek – der blev affotograferet i 1969-70. Det kan heller ikke godtgøres, at der har været makulerede sager blandt de af-fotograferede. Tværtimod synes det alene at have været de sager, der overlevede den store makuleringsrunde, som blev fotograferet. Thestrups dagbogsnotat synes således i alt fald i denne henseende at bero på en misforståelse.

Dernæst er den Eigil Jørgensen tillagte udtalelse (som ikke er gentaget under hans forklaring for Kommissionen) om, at det kun var den amerikanske ambassade, som havde kapacitet til at mikrofilme i København i slutningen af 60'erne, ikke korrekt, idet det som anført var Minerva Mikrofilm, der både lejede et kamera til PET og forestod fremkaldelse af filmene. Den tillagte udtalelse har tilsyneladende tæt sammenhæng med det følgende udsagn om, at ambassaden havde mikrofotograferet lister for PET og taget en kopi til sig selv og sendt den til CIA i USA. Dette udsagn kan muligt i stedet have baggrund i de tidligere mikrofoto-graferinger af PET's arkiv.

Oplysningen fra en af de tidligere ansatte på ambassaden om, at hun synes at kunne huske nogle sølvfarvede æsker i et pengeskab, og at disse muligvis stadig befandt sig i ambassaden i 1976, kan næppe knyttes til mikrofotograferingen i PET i 1969-70, idet hver enkelt optaget film som tidligere beskrevet blev lagt i en metaldåse, som dernæst blev lagt i et paphylster, og idet filmene blev destrueret i 1972. Som anført i det foregående kan der i stedet være tale om deponerede mikrofilm fra Udenrigsministeriet. Det bemærkes dog, at den kriminalassistent, der deltog i destruktionen af PET's film, som anført i det foregående alene har nævnt, at filmspolerne lå i grå blikdåser.

Endelig kan det ikke mindst undre, at destruktion af filmene fra optagelserne i 1969-70 først fandt sted i januar 1972, såfremt den var en følge af justitsminister Thestrups ordre, idet denne ifølge dagbogen blev givet ultimo februar 1971 og gik ud på, at den omtalte pakke straks skulle destrueres.

De nævnte momenter er dog ikke ensbetydende med, at der ikke har fundet en deponering af arkivmateriale sted. Nogle af de refererede udsagn omtaler en deponering i ambassaden i Washington (jf. forklaringen fra den i forhold til både justitsministeren og PET's chef centrale person, departementschef Niels Madsen). Niels Madsen har ganske vist haft en sparsom erindring om det passede, men han har forklaret, at han ”drøftede spørgsmålet med justitsministeren, og der var ikke tvivl om, at pakken skulle kasseres.” Det skal samtidig fremhæves, at

Niels Madsens erindring synes knyttet til hans opfattelse af, at den af ham omtalte deponerede pakke indeholdt ulovlige oplysninger. Spørgsmålet er, om Niels Madsens forklaring kan være afgivet under indtryk af den mediedebat, som mikrofilm-sagen forårsagede i sluthalvfemserne, og at det erindrede således er fremstået i et mere kontroversielt lys, end sagen i virkeligheden var et udtryk for.

Kommissionen kan på grundlag af det foreliggende materiale ikke nå til nogen vished, men alene til, at det ikke kan afvises, at der i den danske ambassade i Washington sidst i 60'erne har været deponeret mikrofilm indeholdende materiale fra PET's arkiv. En sådan deponering ville som tidligere nævnt have paralleller i andre NATO-lande. En anden mulighed er, at justitsminister Thestrup har fået oplysning om fotograferingen af arkivet i 1969-70, og at der er draget den fejlagtige slutning, at materialet var blevet deponeret på ambassaden i Washington. Forudsættes det, at deponeret materiale alene har indeholdt arkivoplysninger, som var lovlige efter regeringserklæringen, kan deponeringen i sig selv dog næppe anses for ulovlig. Derimod kunne en deponering i Washington være en hindring for regelmæssig revision af materialet, herunder makulering efter de gældende forskrifter herom, og således også uden for Wamberg-udvalgets kontrol.

Som anført ovenfor var revisionen med påfølgende makulering af registreringer af danske statsborgere, som blev foretaget efter regeringserklæringen, afsluttet i foråret 1969 og således inden påbegyndelsen af mikrofotograferingen af PET's arkiv.

Retlig vurdering:

Kommissionen finder det herefter ikke muligt, at en eventuel deponering i ambassaden i Washington af mikrofotograferet arkivmateriale kan have indeholdt registreringer makuleret i forbindelse med revisionen, og der er derfor ikke grundlag for denne – for PET særligt belastende – del af justitsminister Thestrups dagbogsnotat.³⁴²

³⁴² Kommissionen har derimod ingen mulighed for at vurdere, om PET har bevaret registreringer, som burde være slettet ifølge regeringserklæringen. Der bortses herfra de i kapitel 3 og 4 omhandlede sager.

9. ARBEJDET MED DE NYE RETNINGSLINJER FOR PET

I perioden 1975-1983 pågik der en række overvejelser omkring, hvilke retningslinjer der i fremtiden skulle gælde for PET's virke. En række udkast til nye retningslinjer blev diskuteret på møder internt i PET, sikkerhedsudvalgene og Wamberg-udvalget. Ønsket fra PET's side om nye retningslinjer skyldtes, at man, som formuleret af Arne Nielsen i 1970, gerne ville have mere præcise regler for, hvad PET måtte foretage sig med hensyn til registrering og overvågning. Regeringserklæringen, hvis rækkevidde og konsekvens nok var beskrevet i Justitsministeriets notat af 14. september 1968, gjorde, at PET hele tiden måtte agere ud fra skønsmæssige betragtninger, når der skulle træffes beslutning om, hvorvidt denne eller hin gruppe kunne registreres, penetreres eller på anden vis overvåges. PET bevægede sig i en gråzone, hvilket skabte usikkerhed hos ledelse og medarbejdere. Som det hed i de senere 1983-retningslinjer: "Grænsen mellem lovlig og ulovlig politisk virksomhed samt grænsen mellem ulovlig politisk virksomhed og andre lovlige handlinger er ikke defineret i lovgivningen eller andetsteds. Der er imidlertid ingen tvivl om, at det primære formål med regeringserklæringen af 1968 var at forhindre registrering af en person alene på baggrund af hans tilhørsforhold til et bestemt politisk parti".³⁴³

1983-retningslinjerne, som kan ses som en imødekommelse af PET's ønsker, især med hensyn til de mere operationelle aspekter af tjenestens virke, ændrede ikke ved selve grundlaget for PET's registreringer. De nye retningslinjer, for så vidt angår registreringerne, er nemlig en ret præcis gengivelse af Justitsministeriets notat af 14. september 1968. Sidstnævnte notat vedblev med at være et grundlæggende tolkningspapir helt frem til afslutningen på den kolde krig.³⁴⁴ Kun på ét punkt foretog Justitsministeriet løbende præciseringer af retningslinjerne for

343 Retningslinjerne fra 1983 er optrykt som bilag i appendiks.

344 Se under kapitel 13.

registrering i 1980'erne, nemlig med hensyn til registreringer af østkontakter (se nedenfor).

Arbejdet med de nye retningslinjer 1975-1983 er interessant af andre årsager. Det vidner om udviklingen i PET's organisation, herunder relationen mellem Centralafdelingen og regionerne, samt om forholdet mellem PET, Wamberg-udvalget, Justitsministeriet og regeringen. En nærmere analyse af den såkaldte Kommissionsdomstol af 13. juli 1977's arbejde, der lededes af landsdommer Frank Poulsen, er også væsentlig. Kommissionsdomstolens tolkning fik nemlig indflydelse på PET's muligheder for at notere politiske oplysninger i arbejdskartoteker og inddække personlister på såkaldte organisationssager.

Ole Stig Andersens tiltrædelse som PET-chef

Da Ole Stig Andersen i 1975 blev chef for Politiets Efterretningstjeneste, blev han mødt af en række udfordringer i samarbejdet mellem Centralafdelingen i København og regionerne. Årsmødet med regionerne i 1975 synes således at have markeret et første opbrud i overvejelserne om det fremtidige efterretningsarbejde. Der herskede i PET's ledelse i midten af 1970'erne udtalt bekymring for, at visse grupper på den yderste venstrefløj i tiltagende grad sigtede på at anvende arbejdspladserne og faglige konflikter som udgangspunkt for deres aktioner. På et ledermøde før årsmødet i 1975 drøftede souschef Jørn Bro således med politimester Ole Stig Andersen, at man i forhold til Justitsministeriet var nødt til at få klarlagt, hvilke forventninger, der fandtes til PET's indsats på arbejdsmarkedsområdet. Skulle man holde sig helt fra feltet, eller forventedes det, at PET skaffede oplysninger, der kunne benyttes af de politifolk, som blev sat ind på uro-området?³⁴⁵

På selve årsmødet rejste en medarbejder i Afdeling C spørgsmålet om PET's rolle i forbindelse med faglige konflikter. Det fik Jørn Bro til at fremhæve, at der var sket en udvikling i de traditionelle urogrupperes arbejdsstil og mål. Bro

345 PET, administrativ sag: "Referat fra regionsmødet på 'Fjordgården', Ringkøbing i dagene 9. til 10. november 1976", s. 2-3. Der er her tale om, at medarbejderen efter konsultation af en ikke i mødereferatet medtaget båndoptagelse af mødet citerer Bro for dennes bemærkninger på mødet i 1975. Referatet fra 1975 er ret kortfattet og synes at bygge på båndoptagelsen, omend i meget syntetiseret form. Der er således sammenfald mellem en passage i medarbejderens citat af Jørn Bro i 1976 og referatet af mødet i 1975.

ønskede et bedre grundlag for drøftelserne med de foresatte myndigheder om faglige konflikter, som udartede og bredte sig uden for arbejdspladsen. I den hensigt anmodede han regionsafdelingslederne om til regionsledermødet i januar 1976 at "...søge at danne sig et billede af de gennem de senere år stedfundne grovere konflikter, herunder hvilke grupper eller personer, der har stået bag disse konflikter."³⁴⁶ Men Bro var sig nøje bevidst, at tjenesten måtte balancere på en knivsæg mellem på den ene side at holde sig fra den lovlige arbejdsmarkedsaktivitet og på den anden side holde sig orienteret om de politiske grupper, som kunne tænkes at ville benytte en arbejdsmarkedskonflikt til en konfrontation med politiet.³⁴⁷

Erfaringerne fra perioden 1969-70 med store demonstrationer og voldsomme sammenstød mellem demonstranter og politi havde gjort indtryk på mange af de PET-medarbejdere, som havde oplevet bl.a. Verdensbankmødet. De voldsomme sammenstød og indtrykket af, at aktivisterne var velorganiserede og havde en slagplan, var gået mange PET-folk under huden, hvilket utvivlsomt bidrog til den opfattelse, at PET og ordenspolitiet måtte være beredt på nye overraskelser. Der var en forventning om, at de store bølger af uro i 1969-70 kunne vende tilbage, og at man i så fald havde en pligt til at give såvel de foresatte myndigheder som de uniformerede kolleger et pålideligt efterretningsbillede. Der var således i tiden omkring den nye politimester Ole Stig Andersens tiltrædelse et stigende ønske blandt medarbejderne i PET om mere præcise retningslinjer.

Tendensen hos flere venstrefløjsaktivister gik bort fra det formaliserede partiarbejde og hen mod infiltration af arbejdsmarkedets organisationer og andre "sager", som kunne udgøre en platform for en aktualisering af deres politiske budskaber. Det sidstnævnte tema var dog ikke uden faldgruber. Således havde justitsminister Orla Møller under den såkaldte INFO-sag over for Folketinget erklæret, at Politiets Efterretningstjeneste ikke blandede sig i forholdene på arbejdspladserne, men holdt sig orienteret om alle større demonstrationer. Denne balancegang blev forsøgt af politimesteren på regionsafdelingsledermødet

346 PET, administrativ sag: Årsmødet for regionsafdelingerne i Centralafdelingen den 4.-5. november 1975, s. 2-3.

347 PET, administrativ sag: Referat fra regionsmødet på "Fjordgården", Ringkøbing i dagene 9. til 10. november 1976, s. 42. Se forrige note.

den 28. januar 1976, hvor man drøftede PET's rolle i strejke- og blokadesituationer.³⁴⁸

Fjordgårds mødet

Et helt centralt regionsmøde var det møde, som den 9.-10. november 1976 blev afholdt på Fjordgården i Ringkøbing. Mødet var det første regionsmøde med den nye politimester Ole Stig Andersen og med den kommende kriminalinspektør H.M. Lauritzen. Mødet viste med al ønskelig klarhed den nye ledelse, at medarbejderne i regionsafdelingerne havde et behov for mere præcise målsætninger for arbejdet på det politiske område og for mere præcise retningslinjer. Det markerede en afgørende stræben efter mere præcise regelsæt for arbejdet med det politiske stofområde. Det problem, som rejstes, rettede sig særligt mod en bedre information fra Centralafdelingen til regionerne om, hvilke målområder man gerne ville rette arbejdet mod.³⁴⁹

PET's nye chef, Ole Stig Andersen, indledte mødet med et indlæg, hvori han ikke mindst drøftede begrænsningerne i tjenestens muligheder for at arbejde på det politiske stofområde og herunder registrere personoplysninger om lovlig politisk virksomhed.³⁵⁰

”Jeg tror nok, at vi inde i centralafdelingen måske ikke klart over for regionerne - og måske ikke engang over for os selv - har defineret, hvad vores målsætning skal være. Hvad er det for mål, vi retter vor virksomhed imod. Inden for det kontrafterretningsmæssige har vi jo nok gjort det. Her er vores hovedmål jo angivet, også som afdelingerne er bygget op, men når det drejer sig om det, vi kalder uro, det nationalpolitiske, så har centralafdelingen ikke været videre flink med og pege nogle områder ud, man interesserer sig for. Det kører på kommunister, meget yderliggående på begge fløje. Vi følger lidt med i det ene og det andet, og opstår

348 ”Pm. påpegede, at vi som efterretningstjeneste har pligt til at følge med, så vi kan orientere overordnede myndigheder. Indhentning af oplysninger gennem almindeligt anvendte kontakter vil ikke kunne anfægtes, hvorimod penetrering i fagforeninger ikke bør finde sted.” PET, administrativ sag: Kvartalsmødet for regionsafdelingslederne i Centralafdelingen den 28. januar 1976.

349 PET, administrativ sag: Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. september 1975 til 31. august 1976, s. 15.

350 Ibid., ”Referat fra regionsmødet på ”Fjordgården”, Ringkøbing i dagene 9. til 10. november 1976”, s. 2-3. Det bør bemærkes, at dette referat er baseret på en båndoptagelse fra mødet, hvilket også sine steder ses på den meget mundrette sproglige form.

der så pludselig en situation, ja så følger man lidt med i det. Spørgsmålet om en målsætning på dette område ligger lidt tungt.”³⁵¹

Politimesteren ville gerne rejse spørgsmålet, om man ikke bedre i PET kunne markere, hvad det var, man arbejdede med. Han nævnte som eksempler det potentielle behov for efterretninger om støtteaktioner fra det øvrige land til fordel for Christiania, den dag hvor en situation opstod i Christiania. Et andet eksempel var udsigten til, at venstrefløjen ville forsøge at vælte augustforliget, og et tredje den mulighed, at man på Fremskridtspartiets yderste fløj lå inde med våben.³⁵²

Politimesteren pointerede videre nødvendigheden af, at PET beskæftigede sig med lovlig politisk aktivitet på trods af en udbredt opfattelse om det modsatte i offentligheden:

“Den store hindring er den politiske drøm, som udspringer, tror jeg, af den regeringserklæring af 1968, hvor man siger, at registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed må ikke finde sted. Denne erklæring, som er meget uklar, den har fået en masse følgevirkninger. Den har ført til, at man har sagt videre, at så må vi ikke interessere os for lovlig politisk virksomhed med de uklarheder, det indebærer. Det har haft en meget uheldig psykologisk virkning. Det er klart, at vi må interessere os for lovlig politisk virksomhed. Vi har da også i centralafdelingen folk, der sidder og arbejder med det kommunistiske stof. Det erklæringen siger, det er jo registreringen, som jo selvfølgelig er en vigtig del af vores efterforskning, det må vi erkende, der er gået tabt. Bortset fra at vi har ved forskellige fortolkninger af regeringserklæringens udtryk alene har vi hjulpet lidt på at afbøde nogle af de kedeligste virkninger af erklæringen. Men det er altså et problem.”³⁵³

PET-chefen oplyste, at det var hans hensigt, at Centralafdelingen over for regionerne skulle specificere rammerne for tjenestens virksomhed. Til dette formål skulle der udarbejdes et papir, som man skulle forelægge for Justitsministeriet til godkendelse. Det fremgik af politimesterens formulering, at man også i ministeriet var indstillet på en sådan præcisering. Ole Stig Andersen pegede endvidere på, at man havde udvidet uddannelseslederens stilling, således at denne også skulle forestå en bedre information af regionerne om, hvilke overvejelser, der blev gjort i Centralafdelingen. Denne skulle således parallelt med politiinspek-

351 Ibid.

352 Ibid. Til gengæld kunne man åbenbart ikke røre Christiania: ”Nu er det helt klart, at PET ikke må forgrube sig på Christiania eller blive nævnt i forbindelse med Christiania”.

353 Ibid.

tøren og vicepolitiinspektøren, som forestod det administrative, opretholde en nær kontakt med og orientering af regionerne.³⁵⁴

Politimesterens invitation til debat synes at have givet anledning til usikkerhed blandt medarbejderne. Den rørte ikke alene ved betydningen af regeringserklæringen, men også ved PET's rolle som efterretningscentral for det almindelige politi, graden af instruktion fra ledelsen og prioriteringer mellem højre- og venstrefløjsovervågning. En PET-medarbejder foreslog, at man skulle:

“...gribe i egen barm og lægge skylden hos os selv. For efter min mening, og efter det, jeg har oplevet i de år, jeg har været i PET, så må jeg sige, at vi i tidernes løb har registreret alt for meget. Vi har rent ud sagt registreret lige hen i vejret, før forbuddet om registrering af lovlig politisk virksomhed altså kom. Når vi altså rent faktisk har overdrevet registrering af ting helt uden betydning, så er man selv ude efter at få besked på, at det må man altså bare ikke. Selv om man så endelig måtte registrere den slags ting, så betød det jo bare tidsspilde, så man ikke kan hellige sig de virkelig væsentlige ting. Det samme skete i perioden, hvor der løb en kampagne om EF før folkeafstemningen. Her interesserede vi os for “Folkebevægelsen mod EF” – det var noget, der overhovedet ikke vedkom os, for det var lovlig politisk virksomhed, og det var ikke noget, der på nogen måde truede hverken parlamentarismen eller demokratiet.”³⁵⁵

En anden medarbejder tilsluttede sig denne vurdering, og tilføjede, at politimesteren havde ganske ret, når han påpegede, at der herskede usikkerhed i regionsafdelingerne med hensyn til opgaverne på det indenlandske område. Han henviste til, at da regeringserklæringen kom, blev medarbejderne kaldt ind til møder i marts 1969, hvor man blev meddelt, at alt skulle makuleres. Men situationen ændrede sig, da regionsafdelingerne blev etableret:

“Så imidlertid, da regionsafdelingerne var oprettet, får vi skiftende chefer, og det er vist ikke for meget sagt, at cheferne har haft et forskelligt syn på, hvad der er lovlig politisk virksomhed. Vi har været lidt ilde stedt, for hvad den ene chef ikke tillod, det gjorde måske den næste og sådan videre frem.”³⁵⁶

Ole Stig Andersen mente ikke, at interesseområdet havde ændret sig i de forløbne år, og han forklarede, at det var vigtigt, at PET kunne bistå ordenspolitiet

354 Ibid.: ”Man er også i ministeriet interesseret i at få gennemdiskuteret disse ting på en mere systematisk måde end fra tilfælde til tilfælde.”

355 Ibid.

356 Ibid.

med oplysninger i forbindelse med uro, demonstrationer og lignende. Det gjaldt bl.a. på arbejdsmarkedsområdet, hvor han skelnede mellem penetrering, som ikke var tilladt, og så almindelige kontakter, fra hvilke man kunne indhente oplysninger fra fagbevægelsen. Der måtte være et efterretningsbillede, hvis eksempelvis en større demonstration skulle finde sted på Christiansborg Slotsplads. Heri var den PET-medarbejder, der havde rejst spørgsmålet, ganske uenig. Han påpegede, at man slet ikke i 1969 i regionerne under makuleringen af registrerede personoplysninger havde interesseret sig for kommunisterne. Han mente også, at man dengang efterlevede de regler, der var sat op.³⁵⁷ I det hele taget mente han, at:

“...det er en slags dobbeltmoral, når man først får forbud mod at beskæftige sig med en ting, og man så alligevel fra overordnede myndigheders side forventer, at vi skal kunne give relevante oplysninger om den samme ting.”³⁵⁸

Politimesteren afviste kravet om alt for præcise regelsæt. Han fandt, at der bestod store problemer i de begrænsninger, som regeringserklæringen satte på personregistreringernes område:

“...når man ikke længere måtte det – så var det meningsløst i forbindelse med vore baggrundsundersøgelser at gå ind i folks politiske overbevisning. Det medførte så yderligere den konsekvens, at vi ikke længere til andre styrelser videregiver oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Det vil f. eks. sige, at hvis en mand skal være... [ansat] i den danske ambassade... [i et østland], og det er notorisk, at han er kommunist, så har PET ikke mulighed for og videregive denne oplysning til udenrigsministeriet. Det er jo et ret uhyrligt forhold, og det har faktisk fået en uhyggelig konsekvens. Jeg har da også taget det op med Wambergudvalget. Wamberg blev for så vidt rædselsslagen, da han blev klar over konsekvenserne. Jeg sagde til ham, at det kan jo ikke nytte noget, når vi ikke har tromlerne med navnene, så kan det ikke nytte noget, at [vi] spørger, hvor ligger han henne, for så har vi ikke noget tilbageklip. Så skal vi bygge det hele på, hvad folk siger om den pgl., og det duer jo ikke.”³⁵⁹

Politimesterens bemærkninger viser tydeligt problemerne med både at skaffe oplysninger og samtidig respektere regeringserklæringen. Ole Stig Andersen in-

357 Ibid.

358 Ibid.

359 Ibid.

sisterede på, at PET måtte kunne være ”synske”, således at man kunne forudse og advare ordenspolitiet om uroligheder og lignende. Han mente ikke, at man skulle opstille meget generelle målsætninger, men derimod stille sig tilfreds med målsætninger for løsningen af de aktuelle problemer.

Ole Stig Andersen søgte at kanalisere overvejelserne over i behovet for en mere analytisk og efterforskningsmæssig strategidiskussion. Han advarede mod at blande mål og midler sammen og understregede, at selvfølgelig måtte PET interessere sig for alle samfundsspørgsmål. Herunder også for kommunisterne. Men man måtte altså ikke registrere.³⁶⁰

“Det er her, at jeg tror, at politikken måske har svigtet lidt, altså at regeringserklæringen medførte, at man gik helt i baglås, at man drog den konsekvens, at så måtte man ikke interessere sig for emnet. Det gik erklæringen ikke ud på. Den gik ud på, at når I interesserer jer for det emne, så pas lige på I må ikke hænge dem op på tromlen.”³⁶¹

Centralafdelingen måtte i samarbejde med regionerne søge at holde blikket på de udviklinger, som man skulle efterforske. Politimesteren bekræftede videre den opfattelse, at der syntes at være en udvikling i gang i Wamberg-udvalget, hvor dette var ved at blive opmærksom på konsekvenserne af de strenge retningslinjer. Problemet var imidlertid, at der i forståelse med Wamberg-udvalget allerede før Ole Stig Andersens tid var blevet etableret en praksis, som var mere lempelig, end befolkningen og Folketinget var klar over. Det gjaldt således, at hvis man havde rejst til et østland, kunne man registreres også for eksisterende oplysninger om lovlig politisk virksomhed.³⁶² Som det fremgår af kapitlerne 1-6 i nærværende delberetning, afspejlede denne praksis, som Wamberg-udvalget havde accepteret, Justitsministeriets tolkning fra den 14. september 1968 af regeringserklæringen. En medarbejder fra Centralafdelingens afdeling C mente, at registreringerne var nødvendige, hvis man skulle have gavn af arbejdet og af oplysningerne.³⁶³ Den pågældende medarbejder foreslog derfor politimesteren at nedsætte et hurtigt arbejdende udvalg, som kunne præcisere, hvor der i tiden var brug for at sætte ind, og få departementschefens opbakning til en sådan priori-

360 Ibid.

361 Ibid.

362 Ibid.

363 Ibid.

tering.³⁶⁴ En medarbejder fra Revisionsafdelingen fastholdt, at nok havde politimesteren ret i, at begrænsningerne strengt taget kun gjaldt registreringerne, men at det ikke var, hvad man oprindeligt havde fået instruks om af Arne Nielsen:

“Altså i bred front, må man godt interessere sig for alle disse emner, men der blev bare sagt dengang, at det skulle vi ikke gøre, hvad mange her kan bevidne er rigtigt. Det er rigtigt, at man godt må følge det, men når man så ikke må registrere folk for at kunne følge dem, så er det altså bare svært at følge dem, for så får vi jo bare en stor stak, som man så måske skal blade igennem i flere dage for at finde frem til et navn.”³⁶⁵

Ole Stig Andersen blev således konfronteret med en hel række penible temaer. Hertil kom de forskellige syn på, i hvor høj grad PET skulle fungere som efterretningscentral for ordenspolitiet, og hvad det betød for grænserne for tjenestens virke. I jo højere grad tjenesten skulle have et vist beredskab (men altså ikke registreringer) for f.eks. uro-området og arbejdsmarkedet, bragte man sig i konflikt med regeringserklæringen, eller i hvert fald med den opfattelse, som mange i offentligheden og i Folketinget givetvis havde. Her fastholdt Ole Stig Andersen, at PET skulle fastholde en høj grad af beredskab til at kunne indhente viden om sådanne forhold til gavn for, som han sagde, politiet og den politiske chef. Han fandt også en vis grad af tilflugt i mulighederne med hensyn til at systematisere journalsystemerne for emnesagerne og for at målrette indsatsen mere på bestemte temaer, som måtte udfindes i samarbejde mellem Centralafdelingen og regionerne.³⁶⁶ Men først og fremmest stillede Ole Stig Andersen tjenesten i udsigt, at to medarbejdere i PET – i samarbejde med Bro – ville påbegynde den opgave at:

“...få defineret de juridiske og politiske begrænsninger, der gælder for vores virksomhed og så i samme forbindelse også arbejde lidt videre med de emneområder, der er særlig aktuelle i øjeblikket og i den forbindelse nå frem til en politik på de to områder, som så i det løbende arbejde kan videreudvikles, revideres i samarbejde med regionerne.”³⁶⁷

364 Ibid.

365 Ibid.

366 Ibid.

367 Ibid.

Uanset hvordan man vender og drejer politimesterens udtalelser på regionsmødet, så lader det sig ikke gøre at opfatte dem som entydige. Man kunne ikke komme af med regeringserklæringen, og man måtte respektere de grænser, denne satte for PET's personregistreringer vedrørende lovlig politisk virksomhed. På den anden side måtte man også søge at udnytte alle muligheder for at knibe sig uden om disse rammer, ved at følge en vidtgående tolkning af regeringserklæringens ordlyd, ved at benytte sin hukommelse og udvikle journaliseringen af emnesager. Som det meget rammende blev sammenfattet af Ole Stig Andersen:

“På given foranledning giver Pm. udtryk for, at vi ikke kan forvente at få regeringserklæringen fra 1968 lavet om. Den er der nu og giver en vis ro. Så må vi bøje og strække den, så vi kan udføre vore opgaver alligevel.”³⁶⁸

Denne formulering kan umiddelbart forekomme kontroversiel, men Ole Stig Andersens opfattelse af PET's muligheder harmonerer faktisk med Justitsministeriets notat af 14. september 1968, som foretog en vidtgående tolkning af regeringserklæringen og af de fortsatte muligheder for registrering af den yderste venstrefløj, der lå heri.

Retningslinjerne i støbeskeen

PET-ledelsens opfattelse var, at regeringserklæringen skulle overholdes, men at der inden for denne var et vist rum for de fornødne registreringer. Der tegnede sig samtidig et billede af, at den nye politimester mere end sine forgængere fandt det væsentligt at holde en nær kontakt til Wamberg-udvalget og i samme moment benytte forhandlingerne med dette kontrolorgan til at opnå accept af de tolkninger, som man i PET foretog. For så vidt som der på registreringsområdet kunne fastholdes den hidtil gældende tolkning af regeringserklæringen, og for så vidt som man var i stand til at udnytte det rum, som man mente regeringserklæringen gav mulighed for, anskuede PET's ledelse regeringserklæringen som en konstruktiv udfordring.

Begrænsningerne i registreringerne indebar samtidig, at man i større grad ville være i stand til at søge at dreje arbejdet i retning af mere målrettede efterforskninger. Det var således opfattelsen, at PET i fremtiden skulle søge i højere grad at sikre sig et kilde- og kontaktnet, som kunne holde tjenesten orienteret om

³⁶⁸ Ibid.

det, som man kaldte det samlede ”efterretningsbillede”. Heri indgik bestræbelser på at holde de politimæssige og politiske myndigheder orienteret om den ”uro”, som måtte udspringe af større demonstrationer, arbejdsmarkedskonflikter og lignende og på at fungere også som varslings-tjeneste for ordenspolitiet. Endvidere havde politimesteren klart tilkendegivet, at man ønskede at flytte vægten fra arbejdet med at registrere folk på tromlerne over mod en oprustning af det operative og efterforskningsmæssige, specielt med hensyn til hvervning af kilder inden for de overvågede miljøer og penetrering af særligt udvalgte organisationer og grupper.

Som et led i disse overvejelser var arbejdet med retningslinjerne på det politiske område et vigtigt redskab. Arbejdet skete i juristgruppen med en vis inddragelse af Centralafdelingens afdeling C, og foregik med betydelig bevågenhed fra vicepolitimesteren og politimesteren selv og med løbende orientering af departementet. På kvartalsmødet den 16. marts 1977 meddelte Ole Stig Andersen regionsafdelingslederne, at man nu havde udarbejdet et notat om PET’s arbejde på det politiske område, ”...der meget detaljeret udtryk[t]e begrundelsen for og omfanget af det politiske arbejde, som PET’s ledelse fandt nødvendigt og begrundet i tiden fremover.” Man havde forelagt dette papir for departementschefen, som i ”det store og hele” havde godkendt dette grundlag.³⁶⁹ Men, som politimesteren tilføjede:

“Dette ændrer ikke, at vi fortsat må leve med regeringsbeslutningen om, at ingen person må registreres udelukkende for lovlig politisk virksomhed, men de nye retningslinier giver os mulighed for en indsats på en lang række områder, hvor vi før har været i tvivl eller helt har undladt at gribe ind.”³⁷⁰

Organisatorisk synes man også at have informeret medarbejderne i overensstemmelse med de nye bestemmelser. Terrorarbejdet blev nu udskilt af afdeling C til en ny, selvstændig afdeling. Afdeling C’s indhentere, som af praktiske årsager tidligere var blevet flyttet til afdeling B, blev nu flyttet tilbage til afdeling C med henblik på en ”...aktivering i samarbejdet efter de nye retningslinier.”³⁷¹

369 PET, administrativ sag: ”Vedr. Kvartalsmødet for regionsafdelingslederne i centralafdelingen onsdag den 16. marts”.

370 Ibid.

371 Ibid.

“Pm. var indstillet på orientering og information om den nye linie i nødvendigt omfang, men ikke altid i detaljer. Det er nu tanken, at der i Afd. C skal udarbejdes et egentligt arbejdsgrundlag, så medarbejdere i centralafdeling, regionsafdeling og K-folk i politikredsene får et helt konkret arbejdsgrundlag at støtte sig til.”³⁷²

De skitserede retningslinjer var et forsøg på at præcisere en række konkrete forhold med relation til Justitsministeriets tolkning af regeringserklæringen, bl.a. med det formål at give medarbejderne en mere præcis fortegnelse over, hvad der måtte registreres, og hvad PET i øvrigt måtte foretage sig. Der var dog på intet tidspunkt tale om formelt vedtagne skriftlige retningslinjer.³⁷³ Der blev i perioden 1978-1982 arbejdet videre med ændringer i udkastet til retningslinjer inden for rammerne af Justitsministeriets notat af 14. september 1968, der tolkede den kommende regeringserklæring af 30. september 1968.

Et senere udkast fra 17. maj 1978 søgte at fastlægge principperne for registrering af dels personer og dels organisationer. Formuleringen var følgende:

“Det vil efter regeringserklæringen være tilladt at registrere personer, der enkeltvis eller som medlemmer af grupper eller organisationer udøver virksomhed, der har til formål, eller er egnet til, at forårsage uroligheder eller at omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden.”³⁷⁴

Dette var en præcis gentagelse af ordlyden i Justitsministeriets notat af 14. september 1968, der i januar 1969 var blevet kommunikeret ud til kredsene. Der var således ikke tale om nye retningslinjer i form af øgede beføjelser. Vigtigheden lå i, at man ved siden af disse allerede kendte og overordnede beføjelser konkret inddrog den praksis, som Wamberg-udvalget havde accepteret, idet det konstateredes, at man kunne registrere følgende grupper: RSF, KAP, KAK, DNSU, anarkistiske grupper, ”politiske soldater”.

Det blev præciseret, at dette var en positivliste, og at man ikke heraf kunne udlede, at medlemskab af andre organisationer ikke kunne give anledning til

³⁷² Ibid.

³⁷³ Således hedder det i Ole Stig Andersens hånd på et sagsomslag med blandt andet retningslinjerne fra 1983: “Det bemærkes, at der i perioden 1968 til 1983 ikke eksisterede skriftlige retningslinier vedrørende efterforskning på det politiske område, men at justitsministeren i hele perioden har været holdt nøje underrettet om PET’s praksis. I 1983 fandt man et behov for at nedfælde de foreliggende retningslinier,” citeret efter PET, ujournaliseret sag: ”Intern notits om udarbejdelsen af retningslinier vedrørende efterforskning på det politiske område”, PET 7. april 1998.

³⁷⁴ Ibid.

registrering.³⁷⁵ Udkastet ligger således i naturlig forlængelse af tidligere PET-chef Arne Niensens betragtninger om, at PET's arbejde nødvendiggjorde, at man fremover arbejdede med positivlister for, hvad der kunne registreres (jf. notat af 5. januar 1970, refereret i kapitel 3).

Det blev endvidere gjort klart, at en persons lovlige politiske virksomhed – med udtrykkelig henvisning til eksemplet medlemskab af DKP – aldrig måtte medføre en registrering af den pågældende. Derimod kunne oplysninger om en sådan lovlig politisk virksomhed godt medtages i personsager, som var registreret på et andet grundlag, eksempelvis østkontakter.³⁷⁶

Hvad angår bestemmelserne om registrering af foreninger og organisationer, anførte PET's udkast til retningslinjer, at regeringserklæringen intet forbud indeholdt mod registrering af organisationer. "Ulovlige" organisationer kunne åbenlyst registreres, ligesom deres medlemmers navne systematisk kunne føres i organisationssagen.³⁷⁷ For "lovlige" organisationer stillede sagen sig kun til dels anderledes. Også sådanne kunne gøres til genstand for PET's efterforskning både generelt og i forbindelse med konkrete sager. Man understregede dog, at sådanne organisationssager ikke måtte benyttes til systematisk at medtage navne på organisationens medlemmer. Derimod kunne navnene på de ledende medlemmer medtages.³⁷⁸ Som det vil fremgå nedenfor, var denne fremgangsmåde sanktioneret af den tolkning, som Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 foretog af regeringserklæringen.

Udkastet til retningslinjer præciserede, at regeringserklæringen først og fremmest refererede til det centrale register i Centralafdelingen (tromlen) og til det register, som førtes i hver enkelt region. Desuden omtalte udkastet overvågning og penetrering. Det blev konstateret, at regeringserklæringen ikke rummede noget forbud mod at overvåge eller penetrere "formelt lovlige organisationer". Man erkendte, at penetrering var det mest gennemgribende virkemiddel, men kunne samtidig konstatere, at dette ikke var reguleret gennem lovgivningen. Man måtte nøjes med at fastslå, at den anvendte penetrant ikke måtte medvirke til strafbare

375 PET, ujournaliseret sag, læg m. forarbejder til retningslinjer for efterforskning på det politiske område: "Udkast til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område", nr. 9 af 10, 17. maj 1978.

376 Ibid.

377 Ibid. Problemet var ganske vist, at "ulovlige organisationer" ikke var lette at afgrænse, men her henholdt man sig i registreringsmæssig henseende til den definition, som også fandt anvendelse i forbindelse med registrering personer i udkastets afsnit II, A.

378 Ibid.

handlinger. Man skelnede her mellem penetrering, som kunne ske ved enten indplantning eller hvervning, og overvågning ved brug af et kontaktnet.³⁷⁹ Som målgruppe for penetrering gjaldt miljøer på den yderste venstrefløj samt DKP, VS og højreekstremistiske grupper.

Det blev konstateret, at interessen, for så vidt angik DKP, primært var rettet mod forbindelser til SUKP og til sovjetiske og østeuropæiske e-tjenester, samt mod hvorvidt partiet i sin strategi forudsatte udemokratiske metoder. For VS's vedkommende rettede interessen sig i særlig grad mod visse partiafdelinger og celler med henblik på at afklare, hvorvidt partiet "vil gøre brug af ulovlige metoder i den politiske kamp". Med hensyn til højreekstremistiske grupper mente man ikke for tiden at kunne se noget behov for penetrering. Mens regionerne ikke alene kunne, men også blev opfordret til at penetrere de nævnte grupper, var de forment adgang til at indplante eller hverve agenter i DKP og VS; for DKP's vedkommende gjaldt det dog kun, at "...der normalt ikke vil være behov for penetrering af partiet i regionerne." Der var altså tale om, at regionernes virkefelt med hensyn til penetrantvirksomhed var begrænset til at etablere kontaktnet i forhold til DKP, VS og højreekstremister, mens de – i det mindste ikke uden betragtelig involvering af den operative ledelse i Centralafdelingen – ikke havde beføjelse til på egen hånd at iværksætte indplantning eller hvervning af kilder i disse grupper og partier.³⁸⁰ Foruden sådanne egentlige politiske partier og grupperinger lokaliserede retningslinjerne videre et bredere virkefelt for såvel penetration som etablering af et kontaktnet.³⁸¹

Endelig foreslog man en række områder, hvor man mente, at der fremover ville være mulighed for øget overvågning. Her nævntes udtrykkeligt færøske og grønlandske nationalitetsgrupper (i øvrigt for første gang i PET's instrukser) og visse grupperinger og kollektiver, som kunne tænkes at være fortrop for omfattende uroligheder. Man anførte også muligheden for skattenægterbevægelser og producentstrejker, som kunne skabe problemer for politiet. Det blev under-

379 Ibid.

380 Ibid.

381 "Foruden de allerede nævnte politiske partier og grupper kan spørgsmålet om penetrering eller brug af et kontaktnet komme på tale over for grupper, hvorfra der med varierende styrke udfoldes en ideologisk, teoretisk og praktisk revolutionær virksomhed, hvori indgår handlinger af undergravende, uroskabende, ulovlig eller direkte strafbar art. Der tænkes bl.a. på de traditionelle frontorganisationer, normalt under sovjetrussisk dominans, Forbundet mod Imperialismen (FMI), Palæstinakomiteen, Internationalt Informationscenter, Vietnambevægelsen og dens udløbere, Chile-komiteerne, Afrika-komiteerne, anti-NATO-grupper, Militær- og Nægterforeningen." Ibid.

streget, at regionernes overvågning af sådanne grupper, specielt penetrering og etablering af kontaktnet, måtte ske efter nærmere aftale med Centralafdelingen. Det fremgik af retningslinjerne, at man forudsatte, at regionerne skulle lægge en særlig vægt på at virke som varslings- og efterretningsorganisation for ordenspolitiet, specielt med henblik på demonstrationer, og på at søge demonstrationsbaggrunden afklaret. Alle øvrige efterforskningskridt – herunder telefonaflytning, post-censur, mikrofonering, observation osv. – forudsatte en nærmere drøftelse med Centralafdelingen.³⁸²

Endelig blev det specielt for overvågning på arbejdsmarkedet bemærket, at det ikke var PET's opgave at beskæftige sig med forholdene på arbejdsmarkedet og dets organisationer. Derimod var der en interesse i at følge nogle af de ekstremistiske kræfter og udenlandske efterretningstjenester, som måtte søge at benytte sig af de faglige stridigheder og strejker:

“Det må imidlertid erkendes, at ekstremistiske politiske kræfter – eventuelt understøttet af fremmede efterretningstjenester – søger at skabe og udnytte faglige stridigheder i samfundsomvæltende og uroskabende øjemed. F. eks. kan nævnes maoistiske og trozkistiske grupper, som målbevidst arbejder på at nedbryde det fagretlige system.”

På dette felt var det tilladt, eventuelt ved brug af ”et diskret kontaktnet”, at klarlægge sådanne foreteelser.³⁸³

Der er ikke fundet kilder, som belyser regionernes reaktion på udkastene til retningslinjerne. Der er heller ikke videre spor efter, hvorvidt regionsafdelingslederne har meddelt principperne i udkastet til retningslinjer videre til medarbejderne i regionerne og til kontaktmændene, selv om dette sandsynligvis er foregået mundtligt. Årsrapportens gennemgang af de forskellige afdelingers forhold gennem 1977 var præget af, at fokus var på praktiske forhold i det daglige arbejde mere end på principper og målsætninger for arbejdet. Man drøftede dog, om ikke årsberetningerne kunne omlægges, og flere fremførte den tanke, at årsmøderne kunne opgives til fordel for mere fokuserede møder mellem de kolleger i Centralafdelingen og regionsafdelingerne, som arbejdede med det samme stofområde.³⁸⁴

382 Ibid.

383 Ibid.

384 PET, administrativ sag: ”Vedr. Referat af årsmødet for regionsafdelingerne i centralafdelingen torsdag den 3. og 4. november 1977”.

På et møde med regionerne i november 1977 redegjorde politimesteren for, hvordan overvejelserne om mere præcise retningslinjer skred frem: Han meddelte, at de tanker, som man havde gjort sig på det sidste årsmøde, var blevet godkendt af justitsminister Orla Møller, og at man nu ville forelægge dem for den nye justitsminister, Erling Jensen. Han anførte samtidig, at ”FET-sagen” havde tilføjet komplikationer, idet man var nødt til at afvente færdiggørelsen af kommissionsdomstolens undersøgelse, før der skete videre.³⁸⁵ Der henvistes med andre ord til den politiske krise forårsaget af Hetler-sagen, og den efterfølgende nedsættelse af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977.

385 Ibid. Den samme oplysning gav han regionsafdelingslederne. Jf. PET, administrativ sag: Vedr. Referat af regionsledermødet i centralafdelingen onsdag den 2. november 1977. ”Han oplyste, at han endnu ikke har haft lejlighed til at drøfte emnet ”politisk registrering” med den nye justitsminister,...”. Ibid.

10. KOMMISSIONSDOMSTOLEN AF 13. JULI 1977

I begyndelsen af juni 1977 fremkom i Ekstra Bladet en række historier om en forbindelse mellem FE og en privat efterretningsorganisation under redaktør Hans Hetler. Det forlød, at dette samarbejde var en omgåelse af regeringserklæringen af 1968. Den 9. juni stillede Gert Petersen i Folketinget spørgsmål til forsvars- og justitsminister Orla Møller om, hvad der var om denne sag. Den 10. juni bragte Ekstra Bladet en overskrift, som henviste til en særlig firesiders formular, E 1013, som skulle være det centrale redskab i FE's indsamling af oplysninger. Det drejede sig om en formular, der var udviklet i FE i 1969-70, og som var blevet anvendt i opbygningen af et kartotek over foreninger og partier, som man anså for samfundsnedbrydende. Indtil 1973 skulle der således være blevet udfyldt en 100-150 af disse formularer. Da disse oplysninger kom frem i Ekstra Bladet, gav FE's chef, oberst Marius Sund, ordre til destruktion af dette kartotek. Samtidig skulle der være tale om et andet kartotek, som var blevet opbygget af en række personer med forbindelse til Demokratisk Alliance i 1960'erne. Efter påbegyndelsen af samarbejdet mellem FE og Hetler i 1969 skulle FE således også have haft mulighed for at trække på dette "grå" kartotek. Som følge af den offentlige opmærksomhed lod Orla Møller FE udarbejde et notat, som kunne tjene som grundlag for besvarelsen af Gert Petersens spørgsmål i Folketinget. I dette notat af 13. juni 1977 fremstod det, som om brugen af skemaet E 1013 var ophørt i 1973, og at skemaerne var blevet destrueret i forbindelse med en sanering af tjenestens arkiv. Den 15. juni 1977 svarede Orla Møller i Folketinget Gert Petersen efter disse linjer, hvorved han reelt misinformerede Tinget. I mellemtiden fortsatte sommeren igennem en pressekampagne, som gradvist satte ministeren og FE under yderligere pres.³⁸⁶ Den 1. oktober trådte Orla Møller tilbage som

³⁸⁶ Hertil se bl.a. Jakob Andersen og Søren Jakobsen, *Operation Kastanje* (Ekstra Bladet, 1978) samt Jakob Andersen og Søren Jakobsen, *Spionen der sladrede* (Ekstra Bladet, 1977), som udkom i november 1977, endnu mens kommissionsdomstolen arbejdede.

følge af krisen omkring Hetler-sagen og blev afløst på justitsministerposten af Erling Jensen.

På billedet ses redaktør Hans Hetler foran sit private efterretningsarkiv. Det var Ekstra Bladet, der i begyndelsen af juni 1977 afslørede forbindelsen mellem FE og en privat efterretningsorganisation under Hans Hetler. Hetler havde en fortid i den højreorienterede organisation Demokratisk Alliance, som i 1960'erne infiltrerede dele af den yderste venstrefløj. Billedet blev bragt i Land og Folk den 8. juli 1977, umiddelbart inden nedsættelsen af Kommissionsdomstolen (Nordisk Pressefoto/Land og Folk/ABA).

Den 5. juli 1977 besluttede regeringen på et ministermøde at nedsætte en kommissionsdomstol med henblik på at undersøge, om FE's samarbejde med Hetler og brug af formularen E 1013 var i strid med regeringserklæringen. Den 13. juli nedsattes en kommissionsdomstol under ledelse af landsdommer Frank Poulsen.³⁸⁷

Da Hetler-sagen dukkede op i 1977, var Frank Poulsen landsdommer og Niels Madsen departementschef for Justitsministeriet. I forbindelse med nedsættelsen

³⁸⁷ Om Frank Poulsen, se i øvrigt kapitel 1.

af kommissionsdomstolen tog Niels Madsen kontakt til Østre Landsrets præsident Erik Andersen, som spurgte departementschefen, om man i Justitsministeriet havde tænkt på nogen bestemt som formand for Kommissionsdomstolen. Niels Madsen nævnte Frank Poulsen, som jo havde erfaring med PET-sager fra sin tid i Justitsministeriet. Frank Poulsens navn havde allerede været nævnt for justitsminister Orla Møller. Såvel Niels Madsen som Frank Poulsen har efterfølgende forklaret, at det var naturligt, at Justitsministeriet var inde i sagen, når det var en domstol, som skulle nedsættes, og at Frank Poulsens erfaring med efterretningsforhold fra hans tid i ministeriet gjorde det ligeså naturligt at pege på ham.³⁸⁸ Som Frank Poulsens sekretær i kommissionsdomstolen udpegede Justitsministeriet fuldmægtig i samme ministerium, Peter Rhedin, og som offentlighedens repræsentant politiassessor Kjeld Jensen.

Her er det værd at erindre, at det jo var Justitsministeriet, som var regeringserklæringens ophav, og at det var en daværende kontorchef i Justitsministeriet Frank Poulsen, som havde konciperet erklæringens ordlyd. Frank Poulsen havde i Justitsministeriet arbejdet sammen med Niels Madsen og endvidere været kasse-inspektør for PET. Frank Poulsen havde som sekretær for Wambergudvalget arbejdet sammen med Arne Nielsen om registreringsproblematikken gennem flere år. Han havde ifølge sin senere erindring den samme opfattelse af regeringserklæringens status som Arne Nielsen.³⁸⁹ Niels Madsen kan som først kontorchef og senere fra 1968 som departementschef ikke have været uvidende om de betragtninger, som satte deres præg på regeringserklæringens udformning og ordlyd. Niels Madsen har forklaret, at:

“Frank Poulsen havde kendskab til PET, og FE var en lignende tjeneste. Det var derfor naturligt, at Frank Poulsen blev udpeget, på grund af hans almindelige kendskab til efterretningsvirksomhed. Det var en naturlig fremgangsmåde at forhandle med domstolene før udpegning skete.”³⁹⁰

388 RB: Niels Madsen, 24. oktober 2001; Frank Poulsen, 25. januar 2001. Frank Poulsen bemærkede således, at kommissionsdomstolen blev nedsat helt normalt. Ibid.

389 Ibid., Frank Poulsen, 25. januar 2001. Denne opfattelse opsummerede Frank Poulsen således: ”Hverken vidnet eller Arne Nielsen ville begive sig ind i en fortolkning, som kunne binde dem. Hensigten var at gøre Wambergudvalget glad. Ordet ”alene” var ikke sat ind i erklæringen utilsigtet. Det vil undre vidnet, hvis Wambergudvalget ikke havde prøvet at få en nærmere forståelse af erklæringen.”; *ibid.*

390 Ibid., Niels Madsen, 24. oktober 2001.

Niels Madsen har ikke tilkendegivet, at Frank Poulsens rolle som pennefører i forbindelse med regeringserklæringens tilkomst spillede nogen rolle i forbindelse med nedsættelsen af kommissionsdomstolen. Men ej heller det modsatte. Om ministeriets og PET's forhold til den beretning, som var under udarbejdelse i perioden mellem kommissionsdomstolens nedsættelse den 13. juli 1977 og beretningens færdiggørelse den 1. december 1977, har Niels Madsen forklaret følgende:

“Så vidt vidnet husker, var den fortolkning angående personregistreringsprincipperne, som kunne udledes fra regeringserklæringen fra 1968, som den fremgår af kommissionsdomstolens beretning fra 1977, ikke oppe til drøftelse mellem vidnet, justitsministeren eller andre for eksempel fra PET. I hvert fald har vidnet ingen konkret erindring om sådanne drøftelser. Vidnet husker således ikke, om chefen for PET fandt, at der var særlige problemer i forbindelse med kommissionsdomstolens fortolkning af regeringserklæringen fra 1968.”³⁹¹

Frank Poulsen har understreget, at hverken Justitsministeriet eller Forsvarsministeriet var involveret i kommissionsdomstolens arbejde.³⁹² Derimod fandt der en kontakt sted mellem Niels Madsen og Frank Poulsen om beretningens principielle stillingtagen til forståelsen af regeringserklæringen fra 1968:

“På et eller andet tidspunkt blev vidnet [Frank Poulsen] kontaktet af Niels Madsen, der sagde, at han gerne så, at der i beretningen kom en fortolkning af 1968-erklæringen. Da vidnet havde skrevet sin fortolkning, havde han af egen drift en samtale med Niels Madsen herom. Vidnet ønskede at afstemme sin fortolkning med Niels Madsen, som vist ikke havde bemærkninger til vidnets forståelse. Vidnet havde ikke Justitsministeriets sag om 1968-erklæringen til brug for sin fortolkning. Vidnet husker ikke, om Niels Madsen begrundede, hvorfor han ønskede en fortolkning.”³⁹³

Forelagt denne forklaring tilføjede Niels Madsen i en efterfølgende forklaring for Kommissionen, at:

³⁹¹ Ibid., Niels Madsen, 24. februar 2000.

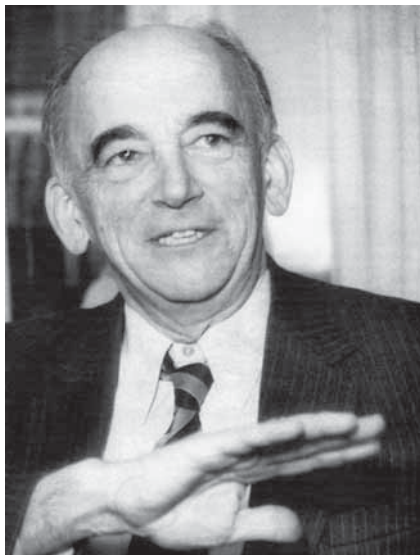
³⁹² Ibid., Frank Poulsen, 25. januar 2001. Frank Poulsen drøftede dog i forbindelse med kommissionsdomstolens nedsættelse betimeligheden af at åbne dørene for kommissionsdomstolens retsmøder. Det blev her aftalt, at kommissionsdomstolens møder i udgangs-punktet ikke skulle være åbne. JM/Hetler-sagen/Retsbog for kommissionsdomstolen af 13. juli 1977: ”Notat til statsministeren om eventuel offentliggørelse af retsbogen for kommissionsdomstolen af 13. juli 1977”, 14. juni 1978.

³⁹³ RB: Frank Poulsen, 25. januar 2001.

“Vidnet er adspurgt, om han kan huske at have anmodet Frank Poulsen om at medtage en fortolkning af 1968-erklæringen, og forklarede hertil, at han ikke erindrere enkelthederne. Det er sandsynligt, at Frank Poulsen har henvendt sig med udkast til vidnet, men vidnet husker det ikke.”³⁹⁴

Forbindelsen mellem departementet og kommissionsdomstolen efter sidstnævntes nedsættelse havde således to momenter. For det første skal departementschefen uden anden åbenbar anledning have rettet henvendelse til formanden for kommissionsdomstolen og givet udtryk for, at han gerne så, at kommissionsdomstolens beretning kom til at indeholde en fortolkning af regeringserklæringen fra 1968. Kontakten må nærmest forstås således, at departementschefen, når man nu havde en af hovedforfatterne til regeringserklæringen til at udarbejde en beretning om et beslægtet emne, anså det for hensigtsmæssigt, at denne beretning blev brugt som anledning til en principiel fortolkning af regeringserklæringen fra 1968. For det andet må man opfatte det således, at der ved afslutningen af undersøgelsen har været en kontakt, hvor Frank Poulsen af egen drift har mødtes med Niels Madsen for med denne at afstemme sin fortolkning af regeringserklæringen, og hvor der – jævnfør Niels Madsens erindring ”sandsynligvis” – blev fremlagt et udkast. Valget af Frank Poulsen som formand for kommissionsdomstolen indebar, at en række overvejelser og hensyn, som var fremherskende i ministeriet i forhold til bl.a. PET, var denne bekendt. Hertil kom, at kommissionsdomstolens sekretær af departementet blev udpeget fra en stilling som fuldmægtig i politikontoret i Justitsministeriets departement og må formodes fra sit arbejde at have været nøje forbundet med og bekendt med departementets opfattelse på sikkerhedsområdet. Den personelle sammensætning af kommissionsdomstolen bevirkede, at departementets holdning til regeringserklæringen og sikkerhedstjenesterne generelt var kommissionsdomstolen bekendt.

394 Ibid., Niels Madsen, 24. oktober 2001. Første sætning må sandsynligvis forstås som en bekræftelse af Frank Poulsens oplysning.

Niels Madsen var Justitsministeriets departmentschef i perioden 1968-1986 og en af landets mest indflydelsesrige embedsmænd. Udtrykket "Niels Madsens drenge" anvendtes i samtiden om de embedsmænd, der blev oplært i Justitsministeriet for siden at bestride vægtige poster i andre ministerier og styrelser. Niels Madsen traf efter PET-chef Arne Nielsens pludselige død i 1970 beslutning om, at PET's chef fremover skulle udnævnes fra ministeriets egne rækker. Jørgen Skat-Rørdam var den første PET-chef, som blev udpeget efter dette princip. Det skete på bekostning af politiassessor Jørn Bro, der måske mere blev opfattet som tjenestens mand. Niels Madsen ønskede formentlig med dette valg at betone PET's ministerielle forankring, og at PET først og fremmest var underlagt regeringen (Aktuelt/ABA).

Mens departementet således indirekte havde indflydelse på de mere generelle og principielle konklusioner, som måtte udledes af kommissionsdomstolens beretning, må det understreges, at intet i forbindelsen kan ses som en indblanding i kommissionsdomstolens substantielle kommissorium, udredningen af Hetlersagen og de dertil knyttede vurderinger af denne sags eventuelle konsekvenser.

I udkastet til dispositionen for kommissionsdomstolens beretning – tilsyneladende forfattet af domstolens sekretær – kan man orientere sig om arbejdsdelingen med hensyn til udfærdigelsen af udkast til beretningen. Heraf fremgår det, at et af de centrale afsnit – området "undergravende virksomhed" – var konciperet af kommissionsdomstolens sekretær. Her var i sekretærens hånd tilføjet "Evt. 'alene'-diskussion".³⁹⁵ Denne disposition, der som nævnt ovenfor må antages at stamme fra sekretærens hånd, rummer en række centrale overvejelser om netop de mere principielle aspekter af beretningens konklusioner. Dispositionen opregner og kommenterer en række felter, hvor en kritisk stillingtagen ved kommissionsdomstolen kunne have vidererækkende perspektiver:

- For det første påpeges det, at man næppe vil have anledning til at diskutere lovligheden af FE's personregistraturer. Det hedder her: "... (den

³⁹⁵ JM/Hetlersagen, Gult læg: Udkast til disposition, påtegnet 6. oktober 1977. Dispositionen er i Peter Rhedins hånd påtegnet visse tilføjelser.

lange saneringstid 1968-74 må vel falde udenfor vort kommissorium, og bør højst nævnes i en bisætning)...”. Det fremgår også indirekte, at virkefeltet inden for ”undergravende virksomhed” først 1971-72 (?) [spørgsmålstegn i originaldokumentet] blev indskrænket til undergravende virksomhed rettet direkte mod forsvaret.³⁹⁶

- For det andet forudsås problemer med hensyn til efterretningstjenesternes overvågning af organisationer. Sprogbrugen omfatter her begge tjenester. Det blev konstateret, at regeringserklæringen klart tillod tjenesterne at følge organisationer [tilføjet i margenen: ”herunder også organisationer, hvis lovlighed ikke kan bestrides”]. På den anden side konstateres det også, at en registrering af medlemskreds under organisationsregistre kunne udhule forbuddet mod personregistrering for lovlig politisk virksomhed alene.³⁹⁷
- For det trejde diskuteredes begrebet personregistrering. Her konstateredes det uden videre tøven, at også optegnelser uden for efterretningstjenesternes (igen i flertal) officielle registraturer også måtte opfattes som en registrering. Her fremkom en iagttagelse, som uden større ændring gik igen i beretningens omtale af arbejdskartoteker: ”Vi må forkaste det flere gange fremførte argument, at begrebet ”registrering” kun står i forbindelse med de rutinemæssige personelgodkendelsessager, og at oplysninger om enkeltpersoner, der som de enkelte medarbejderes ”arbejds materiale” ligger i deres pengeskabe, er uden betydning.”³⁹⁸
- For det fjerde kom man i dispositionen ret nøje ind på flere forhold i forståelsen af regeringserklæringen af 1968. Det blev således fastslået, at i bedømmelsen af lovligheden af et materiale som E 1013 måtte der lægges afgørende vægt på varetagelsen af de formål, som var tanken bag 1968-erklæringen. Det gjaldt på den ene side det hensyn at undgå ’Berufsverbot’ i forbindelse med sikkerhedsgodkendelse til betroede stillinger, og på den anden side frykten for, at materialet i undtagelsessituationer kunne misbruges til f. eks. interneringslister. Problematikken var her, at skema-

396 Ibid. Det hed længere fremme i dispositionen, at FE muligvis i sin registrering af organisationer var gået for tæt på PET’s arbejdsområde.

397 Ibid. Det blev pointeret, at i spørgsmålet om, hvorvidt FE var gået for vidt med hensyn til kredsen af registrerede organisationer, måtte man give tjenesten et ”ret vidt skønsomt spillerum”.

398 Ibid.

erne omfattede ikke alene organisationer, men også personer.³⁹⁹ Der blev i denne forbindelse givet udtryk for, at en kritik af FE's praksis kunne aktualisere regeringserklæringen og dennes tolkning: "Vi må forudse, at en konklusion af dette indhold vil kunne føre til en ny offentlig debat om registreringsbegrebet, muligvis med politisk krav om en ny regeringserklæring, som også forbyder organisationsregistrering."⁴⁰⁰

Disse bemærkninger viser, at kommissionsdomstolen var sig de videre principielle, men også politiske perspektiver i beretningens mere generelle konklusioner bevidst. De antyder også, at domstolens sekretær spillede en væsentlig rolle i ikke kun de faktuelle dele af beretningen, men også i de mere konkluderende og principielle dele, specielt for så vidt angår behandlingen af regeringserklæringen og fortolkningen af ordet "alene". Dette er der for så vidt ikke noget opsigtsvækkende i. Man må blot notere sig, at sekretæren jo var tjenestgørende i Justitsministeriet og herfra bekendt med visse af de overvejelser, som man der gjorde sig i forbindelse med den del af efterretningstjenesterne, som ikke henhørte under Forsvarsministeriet, men under Justitsministeriet selv, nemlig PET. I denne forbindelse er det værd at notere sig, at flere af de for PET og regeringserklæringen af 1968 interessante passager undergik en redaktion, efterhånden som arbejdet med beretningen skred frem. Det gjaldt blandt andet den ovennævnte sekretærs udkast. Det var heri, man kunne finde oplægget til formuleringen:

"Erklæringen må endvidere forstås således, at den berettiger til registrering på grundlag af rimeligt begrundet mistanke om ulovlig politisk virksomhed eller medvirken hertil eller om virksomhed, der efter almindelige erfaringssætninger må ventes at ville udarte til ulovligheder."

Dette synes konciperet ud fra Justitsministeriets egen tolkning af regeringserklæringen af 14. september 1968, og der efterfulgte en præcisering, for så vidt som talen specielt kom ind på forsvaret.⁴⁰¹

399 Ibid.

400 Ibid. Det blev markeret, at man ville kunne finde yderligere materiale til belysning af registreringsbegrebet i folketingsdebatterne i 1960'erne, og passagen blev markeret med initialerne PR. Ibid.

401 JM/Hetler-sagen, læg Rhedin: Udkast, s. 13. Konceptet er let rettet i en anden hånd end Rhedins, givetvis Frank Poulsens. Justitsminister Knud Thstrup havde den 20. november 1969 i Folketinget givet en lignende forklaring om, at kun de, der var "under rimelig mistanke", ville blive registreret.

Tjenesternes adgang til at registrere organisationer og regeringserklæringens begrænsning til personer blev også klart fastslået i 1. udkast sammen med en mere udførlig refleksion over grænserne for personoplysningers inddragelse i organisationsregistrering:

“Selv om det som foran anført må lægges til grund, at der ikke på grundlag af blanket E 1013's oplysninger om navnene på ledende personer i de registrerede organisationer og grupper er sket registrering i en personregistratur, bliver imidlertid for kommissionsdomstolen tilbage at tage stilling til spørgsmålet om den omstændighed at E 1013 har indeholdt oplysninger om sådanne navne desuagtet de risici, der har begrundet begrænsninger i adgangen til personregistrering med den følge, at anførelsen af navnene i det omfang, hvori de pågældende personer ikke efter de gældende regler er registreringsværdige, må anses for stridende mod forudsætningerne for personregistreringsbegrænsningerne og dermed en art omgåelse af reglerne herom. Da de pågældende personer, som det er lagt til grund, kun er sparsomt identificerede i blanketterne, er det rettens opfattelse, at der ikke ved deres medtagelse er sket en overtrædelse af registreringsreglerne. På den anden side er det åbenbart, at anførelse og systematisering af selv ufyldstgørende personoplysninger i tilknytning til organisationsskemaer i hvert fald i et vist begrænset omfang konkretiserer de risici, som man fra politisk side må antages at have ønsket at imødegå ved begrænsningerne af adgangen til egentlige personregistreringer. Det må derfor anses for bedst stemmende med intentionerne bag regeringserklæringen af 1968, at efterretningstjenesten, såfremt den skaffer sig og opbevarer oplysninger over virksomheden i organisationer og grupper, der ikke som personer ville være registreringsværdige, ikke på en blanket eller lignende anfører navne på personer, som det ikke efter de gældende regler er tilladt at føre i en personregistratur.”⁴⁰²

I Frank Poulsens redigering hed den tilsvarende passage:

“Selv om det herefter må være udgangspunktet, at anvendelse af en blanket som E 1013 ikke i sig selv kan anses for stridende imod regeringserklæringen bliver imidlertid tilbage for kommissionsdomstolen at tage stilling til, om E 1013 har indeholdt oplysninger om organisationsmedlemmer i en sådan udstrækning, at de risici, der har begrundet begrænsninger i adgangen til personregistrering, må anses for realiseret med den følge, at der reelt er tale om en art omgåelse af personregistreringsreglerne.”⁴⁰³

402 Ibid.

403 Ibid.

I den endelige version hed det:

“Selv om det herefter må være udgangspunktet, at anvendelse af en blanket som E 1013 ikke i sig selv kan anses for stridende imod regeringserklæringen bliver imidlertid tilbage for kommissionsdomstolen at tage stilling til, om der ved det forhold, at E 1013 har indeholdt oplysninger om ledende organisationsmedlemmer reelt er sket en omgåelse af personregistreringsreglerne. I denne henseende må det fastslås, at materiale om organisationer vil være uden mening, hvis navne på ledende medlemmer ikke kan indgå deri. Da en egentlig systematisering og individualisering af det begrænsede antal navne ikke har fundet sted, finder kommissionsdomstolen ikke, at en overtrædelse af personregistreringsreglerne er sket, selv om det er åbenbart – og således som regeringserklæringen er affattet – ikke uden betænkelighed, at anførelse af ufyldstgørende personoplysninger i tilknytning til organisationskemaer i hvert fald i et vist omfang konkretiserer de risici, som man må antages at have ønsket at imødegå ved begrænsningerne af adgangen til egentlige personregistreringer.”⁴⁰⁴

Kommissionsdomstolens beretning og PET’s udkast til retningslinjer

For at kunne vurdere betydningen af kommissionsdomstolens beretning på registreringsområdet foretages der i det følgende en sammenligning mellem PET’s udkast til retningslinjer fra 17. maj 1978 og de generelle og principielle passager i kommissionsdomstolens beretning.

I kommissionsdomstolens beretning hedder det om fortolkningen af regeringserklæringen, at:

“...med hensyn til det centrale spørgsmål om tilladigheden af politisk registrering må efter kommissionsdomstolens opfattelse en naturlig fortolkning af regeringserklæringens ordlyd, jfr. ordet “alene”, føre til, at registrering af oplysninger om lovlig politisk virksomhed er tilladelig i tilfælde, hvor registrering af den pågældende person måtte være hjemlet af andre grunde.”⁴⁰⁵

Det svarede ret nøje til den udlægning, som fandtes i PET’s udkast til retningslinjer fra 1978. Her var udgangspunktet, at en persons lovlige politiske virke ikke

⁴⁰⁴ JM/Hetlersagen: ”Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977”, 1. december 1977, s. 22. Markante afvigelser fra tidligere udkast er markeret med understregning.

⁴⁰⁵ Ibid.

måtte føre til en registrering i PET. Men der fandtes en mulighed for at lægge sådanne oplysninger på en allerede eksisterende sag:

“Oplysninger om en persons lovlige politiske virksomhed kan dog, hvis efterforskningsmæssige hensyn tilsiger det, medtages, såfremt den pågældende af anden grund lovligt er blevet registreret, jfr. ordet “alene” i regeringserklæringen.”⁴⁰⁶

Udkastet til kommissionsdomstolens beretning støttede sig til en række justitsministerielle tolkninger, der i 1950'erne havde søgt at definere grundlaget for PET's registreringer. Sproget var mere nutidigt og klarere, og indholdet var på sin vis en kende bredere, idet der ikke mere som i den umiddelbare efterkrigstid primært henvistes til ydre trusler og samfundsomvæltninger, men slet og ret til ulovligheder. Det kan umiddelbart antages, at kommissionsdomstolens sekretær og dennes formand har været eller har gjort sig bekendt med grundtrækkene i sådanne tidligere fortolkninger af henholdsvis REA's og PET's arbejdsområde.⁴⁰⁷

For så vidt angik overvågning af foreninger og organisationer, blev det i kommissionsdomstolens beretning fastslået, at efterretningstjenesten – i dette tilfælde FE – kunne interessere sig for også lovlige organisationer. Kommissionsdomstolens beretning gjorde her klart, at regeringserklæringen ikke siden sin fremkomst var blevet uddybet eller udvidet på en sådan måde, at den "...naturligt har måttet forstås som omfattende andet end personer". Der stod endvidere:

“Dette gælder, selv om organisationerne ikke har som erklæret formål eller reelt tilsigter med ulovlige midler at undergrave eller omstyrte den bestående samfundsorden.... I det omfang, efterretningstjenestens virksomhed på dette område ikke giver sig udslag i en personregistrering, kan de synspunkter, der har begrundet de ved regeringserklæringen indførte væsentlige begrænsninger i adgangen til personregistrering, næppe tilstrækkeligt begrunde specielle - eventuelt til personregistreringsreglerne svarende - begrænsninger i adgangen til at indsamle og bevare oplysninger om organisationer af interesse for efterretningstjenestens virkeområde.”⁴⁰⁸

406 PET, ujournaliseret sag, læg m. forarbejder til retningslinjer for efterforskning på det politiske område: "Udkast til retningslinier vedr. regionernes efterforskning på det politiske område", nr. 9 af 10, 17. maj 1978.

407 Derimod benyttede kommissionsdomstolen ikke, ifølge Frank Poulsen, Justitsministeriets akter vedrørende regeringserklæringen som underlag for arbejdet med fortolkningen af regeringserklæringen. RB: Frank Poulsen, 25. januar 2001.

408 JM/Hetlersagen: "Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977", 1. december 1977, s. 21-22.

Det anførtes hertil, at det måtte anses for tilladeligt, at man i en organisations sag anførte organisationens ledende medlemmer.⁴⁰⁹ Dette svarede temmelig nøje til det, som var anført i PET's udkast til retningslinjer fra 17. maj 1978. Også her blev det fastslået, at regeringserklæringen intet forbud indeholdt mod registrering af organisationer. Ulovlige organisationer kunne åbenlyst registreres, ligesom deres medlemmers navne systematisk kunne føres i organisations sagen.⁴¹⁰ For lovlige organisationer stillede sagen sig kun til dels anderledes. Også sådanne kunne gøres til genstand for PET's efterforskning både generelt og i forbindelse med konkrete sager. Man understregede dog i beretningen, at sådanne organisations sager ikke måtte benyttes til systematisk at medtage navne på organisationens medlemmer. Derimod kunne navnene på de ledende medlemmer medtages.⁴¹¹ Også på dette punkt kunne en vis overensstemmelse mellem PET's udkast til retningslinjer og kommissionsdomstolens beretning noteres.

Med hensyn til arbejds kartoteker og opfattelsen af, hvad en registrering var, kan der også bemærkes et vist slægtskab mellem de to dokumenter. Kommissionsdomstolens beretning sagde herom at:

“Det er rettens opfattelse, at ethvert egentligt personregister må anses for omfattet af de regler, der er fastsat om begrænsning af adgangen til registrering. Af det anførte følger modsætningsvis, at de enkelte sagsbehandlere for at kunne løse deres arbejdsopgaver må anses for beføjet til at opnotere og opbevare personnavne m.v. som led i arbejdet med verserende efterretningsmæssige sager, således at det ved en sags afslutning påses, at navnene destrueres eller – hvis registrering er hjemlet efter gældende regler – overføres til den centrale registratur.”⁴¹²

1978-retningslinjerne konstaterede, at regeringserklæringen først og fremmest refererede til det centrale register i PET's Centralafdeling og til det register, som førtes i hver enkelt region. Det konstateredes også, at der ikke i regeringserklæringen blev taget stilling til tilfælde, hvor de enkelte medarbejdere i et arbejds-

409 Ibid.

410 PET; ujournaliseret sag, læg m. forarbejder til retningslinjer for efterforskning på det politiske område: ”Udkast til retningslinier vedr. regionernes efterforskning på det politiske område”, nr. 9 af 10, 17. maj 1978, s. 3-4. Problemet var ganske vist, at ”ulovlige organisationer” ikke var lette at afgrænse, men her henholdt man sig i registreringsmæssig henseende til den definition, som også fandt anvendelse i forbindelse med registrering personer i udkastets afsnit II, A. Ibid.

411 JM/Hetlersagen: ”Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977”, 1. december 1977, s. 22.

412 Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, 1. december 1977, s. 13.

kartotek "registrerede" personer (gåseøjnene i udkastet). Men det blev præciseret, at:

"Hovedsynspunktet må være, at den enkelte medarbejder til støtte for sin hukommelse i den løbende efterforskning må have et "kartotek" eller en liste med navne. Efterforskningen må herefter bl.a. – efter kortere eller længere tid – føre til en afgørelse af, hvorvidt en person kan registreres eller ej."⁴¹³

Der var ganske vist ikke verbaloverensstemmelse, men det indholdsmæssige lå meget tæt på – var faktisk identisk med – den tilsvarende bestemmelse i PET's udkast til retningslinjer.

Beretningen diskuterede i øvrigt de virkemidler, som FE med støtte fra blandt andre Hans Hetler havde taget i brug i forhold til militærnægterforeningen. Denne redegørelse gav kommissionsdomstolen anledning til en generel betragtning om relationen mellem virkemiddel og mulig trussel:

"Mens det må være åbenbart, at indsamling af oplysninger fra massemedierne, publikationer og andet materiale fra de pågældende organisationer og oplysninger fra personer med tilknytning til organisationerne som almindelig regel var acceptable, måtte anvendelse af videregående midler – som i det foreliggende tilfælde aflytning - forudsætte en afvejning af på den ene side betydningen for samfundsmagten af nøjagtige informationer om vedkommende organisations undergravende aktiviteter og i den forbindelse, om den kunne antages i sin virksomhed at ville tage ulovlige metoder i anvendelse, på den anden side hensynet til den videst mulige beskyttelse i et demokratisk retssamfund af borgeres adgang til - uden overvågning fra offentlige myndigheder – at forsamlles og afgøre anliggender af fælles interesse, også selv om formålet hermed var en ændring af den bestående samfundsorden."⁴¹⁴

Dette dilemma nedfældedes ikke i 1978-retningslinjernes afsnit III, hvori PET's virkemidler og operative arbejde blev omtalt. Tværtimod blev det her udtrykkeligt fastslået, at der ikke var noget til hinder for, at PET overvågede og penetre-

413 PET, ujournaliseret sag, læg m. forarbejder til retningslinjer for efterforskning på det politiske område: "Udkast til retningslinier vedr. regionernes efterforskning på det politiske område", nr. 9 af 10, 17. maj 1978, s. 4. I konceptet er vedhæftet en lille korrekturseddel, som tilføjer: "Såfremt der ikke er registreringsgrundlag, må oplysningerne vedr. den pgl. destrueres." Ibid.

414 JM/Hetlersagen: "Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977", 1. december 1977, s. 51.

rede formelt lovlige organisationer. Det blev også understreget, at PET's regioner skulle interessere sig for demonstrationer.⁴¹⁵

Der fandtes én undtagelse, hvor en generel og principiel betragtning i kommissionsdomstolens beretning ikke alene ikke udviste nogen parallel til 1978-retningslinjerne, men hvor den heller ikke blev gjort til genstand for efterfølgende overvejelse i PET om dens mulige betydning. På det operative område tilføjede kommissionsdomstolens beretning en betragtning, som synes at være forbigået PET's overvejelser om beretningens mulige konsekvenser for PET. Beretningen understregede således betydningen af, at:

“...der udvises særlig omhu med, at den person der udvælges til dette specielle arbejde, såvel mundtligt som skriftligt instrueres så fyldestgørende som muligt om virksomheden og i særdeleshed om dens lovmæssige og naturlige grænser, og at ledelsen i det omfang, det måtte være muligt, rutinemæssigt holder sig orienteret – eventuelt ved egentlige kontrolforanstaltninger og inspektioner – om omfanget og den nøjagtige karakter af de enkelte medarbejders virksomhed.”⁴¹⁶

I forhold til ikke alene medarbejderne i Centralafdelingen, men også i forhold til medarbejderne i regionerne og kontaktmændene i politikredsene fastholdt PET en yderst restriktiv linje med hensyn til udsendelse af skriftlige retningslinjer. Som i marts 1977 blev regionsafdelingslederne orienteret om udkastet til retningslinjer for regionernes efterforskning på det politiske område, men udkastene blev inddraget umiddelbart efter og enten destrueret eller deponeret i Centralafdelingen.

Man må altså konstatere, at de generelle passager i beretningen fra kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 på de vigtigste punkter ganske nøje afspejler den opfattelse af regeringserklæringen fra 1968, der fandtes både i Justitsministeriets notat af 14. september 1968, og den praksis på registreringsområdet, som PET hidtil havde fulgt. Muligheden for at lægge oplysninger om lovlig politisk virksomhed på en allerede etableret sag blev hermed knæsat, ligesom muligheden for en omfattende efterforskning af foreninger og organisationer blev fastslået. Det blev imidlertid – i forhold til politimesterens udtalelser på Fjordgårdsmødet

415 PET; ujournaliseret sag, læg m. forarbejder til retningslinjer for efterforskning på det politiske område: ”Udkast til retningslinier vedr. regionernes efterforskning på det politiske område”, nr. 9 af 10, 17. maj 1978.

416 JM/Hetlersagen: ”Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977”, 1. december 1977, s. 45.

i 1976 – præciseret, at man ikke systematisk måtte føre navnelister på emnesager og systematisere sådanne personoplysninger. Derimod kunne man altså anføre de pågældende organisationers og foreningers ledende skikkelser på sagen. Ligeledes blev arbejdskartotekerne legaliseret i den forstand, at de kunne føres som midlertidige efterforskningskartoteker. Resultatet blev således en accept af PET's hidtidige tolkning af rammerne for regeringserklæringen, om end præciseringen på de to ovennævnte punkter strammedes op i forhold til nogle af de løsninger, som politimesteren havde luftet på Fjordgårdsmødet året før. Regeringserklæringen blev hermed lidt mindre bøjelig.

På visse punkter gik beretningen ud over de grundsætninger, som PET's praksis havde hvilet på. Dels bemærkedes der flere steder en ikke ringe betænkelighed i forhold til registrering af personer på organisationsager og overvågning af lovlig politisk virksomhed. Dels pegede beretningen på behovet for en nøje instruering af medarbejderne – mundtligt og skriftligt – om de gældende regler. Dette var punkter, som PET i sine refleksioner over beretningen ikke lagde megen vægt på. Endelig var der et tema, som gennemsyrede beretningen og tillægsberetningen, uden at det blev anslået direkte i kommissionsdomstolens endelige konklusioner, og uden at PET i umiddelbar forlængelse af kommissionsdomstolens undersøgelser tog spørgsmålet op. Det fremgik, at FE's samarbejde med visse personer fra det højrenationale miljø – ikke mindst Hans Hetler – indebar risici for eksponering af anden art. Det måtte give anledning til alvorlige overvejelser om udvælgelsen af de kontakter, meddelere og kilder, som man valgte som samarbejdspartnere i indplantnings- og hvervningsoperationer. Dette spørgsmål skulle få år efter blive aktuelt for PET's operative indsats i Region II.

Indarbejdelsen af kommissionsdomstolens fortolkning

Når der i det følgende ses på PET's reaktion på kommissionsdomstolens beretning, så er der – som ovenstående allerede antyder – tale om et udtryk, som må forstås med visse modifikationer. Der kan således ikke opereres med en traditionel årsag/virkningsrelation mellem kommissionsdomstolens og PET's opfattelser, således at kommissionsdomstolens beretning simpelthen påvirkede PET's opfattelser. Tværtimod. Allerede i kommissionsdomstolens oprindelse, karakter og første overvejelser lå tilstedeværelsen af en vis fælles vidensbank og fælles referencer til visse justitsministerielle hensyn. PET's udkast til retningslinjer og kommissionsdomstolens konklusioner byggede på tolkninger, der hidrørte fra Justitsministeriet, særligt de betragtninger, der findes i Justitsministeriets notat

af 14. september 1968. Som det fremgår af ovenstående, kan kommissionsdomstolens generelle og principielle betragtninger ikke anskues som værende 100 % upåvirkede af de eksisterende overvejelser i såvel PET som i Justitsministeriet om vilkårene for PET's virke. Den almindelige retning i kommissionsdomstolens fortolkning af regeringserklæringen mv. kan næppe heller være kommet som en overraskelse, hverken i PET eller i Justitsministeriet. Der var i vidt omfang tale om en forventet bekræftelse af PET's praksis og tolkning af regeringserklæringen.

Ved fremkomsten af kommissionsdomstolens beretning underrettede Frank Poulsen den ret nyudnævnte justitsminister Erling Jensen om beretningens grundtræk og satte ham ind i fortolkningen af regeringserklæringen fra 1968.⁴¹⁷ Denne orientering fornemmes klart i justitsministerens bemærkninger, da kommissionsdomstolens beretning blev gennemgået i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 8. december 1977. Her erklærede justitsminister Erling Jensen, at de spilleregler, som beretningen opstillede, også var af betydning for PET.

“Han pegede på, at kommissionsdomstolen var af den opfattelse, at en naturlig fortolkning af regeringserklæringens ordlyd, jfr. ordet “alene”, førte til, at registrering af oplysninger om lovlig politisk virksomhed er tilladelig i tilfælde, hvor registrering af den pågældende person måtte være hjemlet af andre grunde.”

Han understregede videre, at beretningen ikke indeholdt nogen kritik af, at FE havde skaffet sig oplysninger om organisationer, som man skønnede det væsentligt at være orienteret om. Det gjaldt altså også, selv om de pågældende organisationer ikke havde som erklæret formål eller reelt tilsigtede med ulovlige midler at undergrave eller omstyrte den bestående samfundsorden. Mens forsvarsministeren oplyste, at man på baggrund af rapporten ville søge at gøre bestemmelserne for FE klarere, så tilføjede justitsministeren, at beretningen ikke gav anledning til særlige forholdsregler for PET, idet man jo havde Wamberg-udvalget.⁴¹⁸ Såvel beretningens konklusioner som justitsministerens sammenfatning svarede ret nøje til flere af de punkter, som Ole Stig Andersen havde fremdraget under PET's regionsmøde på Fjordgården. Det var da også den fremherskende reaktion hos medarbejderne i PET's ledelsesgruppe. Således en af juristerne:

417 “Da vidnet afleverede sin beretning, talte han med justitsminister Erling Jensen og gennemgik beretningen, herunder fortolkningen. Niels Madsen var ikke til stede ved den lejlighed.” RB Frank Poulsen, 25. januar 2001.

418 RSU: Referat af møde, 8. december 1977.

“Frank Poulsens redegørelse i 1977 gav ikke anledning til ændringer af nogen art. Vidnet opfattede den nærmest som en blåstempling af PET’s fortolkning. Wamberg-udvalget brugte allerede, inden redegørelsen kom, Frank Poulsens senere fortolkning af regeringserklæringen.”⁴¹⁹

Ole Stig Andersen fulgte sagen op på et regionsledermøde i Centralafdelingen den 10. januar 1978. Han oplyste, at han havde talt med justitsminister Erling Jensen om problematikken vedrørende den politiske side af PET’s virke. Den nye justitsminister havde ligesom forgængeren været positiv over for de tanker, som man i PET gjorde sig. I samme sammenhæng gjorde han status efter kommissionsdomstolens beretning: Denne havde – forklarede Ole Stig Andersen – bekræftet, at oplysninger om lovligt politisk arbejde kunne medtages i en registrering, for så vidt som at den pågældende var registreringsværdig på andet grundlag. Han tilføjede, at også foreninger og organisationer samt de ledende personer inden for disse på baggrund af kommissionsdomstolens beretning måtte registreres. Endelig føjede han til, at det måtte anses for en omgåelse af regeringserklæringen af 30. september 1968, hvis man i regionerne opbyggede arbejdskartotekerne som et centralkartotek:

“Hovedsynspunktet må være, at den enkelte medarbejder til støtte for sin hukommelse i den løbende efterforskning må have et “kartotek” eller en liste med navne. Efterforskningen må herefter bl.a. - efter kortere eller længere tid - føre til en afgørelse af, hvorvidt en person kan registreres eller ej.”⁴²⁰

Mens registreringsproblematikken for så vidt søgtes afklaret på baggrund af kommissionsdomstolens beretning, søgte Ole Stig Andersen også over for regionsafdelingslederne at præcisere sine tanker om en mere operativt orienteret og fokuseret efterforskning. Han fremhævede således, at PET i højere grad skulle arbejde med penetrering for at få en nøjere viden om de grupper, som man overvågede. Han vendte også tilbage til spørgsmålet om PET’s rolle i forbindelse med arbejdskonflikter, idet han understregede, at ledelse og tillidsmænd på mange arbejdspladser næppe ville være negativt stemt over for en kontakt med PET. Det blev understreget, at det var i orden, hvis PET kontaktede folk for at tale med dem, hvorimod en egentlig hvervning krævede en forudgående tilladelse i Centralafdelingen. Endelig gav han en række eksempler på yderliggående grup-

419 RB: Arne Stevns, 7. juni 2001.

420 WU: ”Vedr. referat af regionsafdelingsledermødet i Centralafdelingen tirsdag den 10. januar 1978” i referat af mødet, 24. januar 1978.

per, som PET ”må og skal” interessere sig for, og lovede, at der til afdelingerne ville blive udsendt skriftligt materiale derom.⁴²¹ Der var tale om en positivliste, hvilket havde været PET’s udtrykkelige ønske siden Arne Nielsens tid som chef.

Den 16. januar 1978 – godt en måned efter kommissionsdomstolens beretning – barslede PET med et notat om sin registreringspraksis. Notatet er ikke signeret eller påført initialer, men det må formodes, at det stammer fra enten den lille arbejdsgruppe og eller fra den øverste ledelse.⁴²² Det fremgår tydeligt af sammenhængen, at dokumentet udgør et forsøg på at ajourføre tolkningen af regeringserklæringen i lyset af kommissionsdomstolens beretning. Det er påtegnet, at det er udarbejdet og fordelt i forbindelse med Regeringens Sikkerhedsudvalgs møde den 17. januar 1978. Det er svært at udrede baggrunden for dette papirs status. Justitsministeren havde netop måneden forinden meddelt sine kolleger, at man ikke havde i sinde at foretage sig videre i forbindelse med PET. Derimod giver det mening, at PET af egen kraft og i forlængelse af sit hidtidige arbejde med retningslinjer for regionerne ønskede at gøre status over regeringserklæringen efter kommissionsdomstolens beretning. Det kunne således tænkes, at PET selv eller departementet havde ønsket at konsultere Regeringens Sikkerhedsudvalg med henblik på en afklaring. Så ville det også have været naturligt at drøfte sagen i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, hvilket imidlertid ikke skete. Det har heller ikke været muligt at lokalisere noget referat fra et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 17. januar 1978. Det næste møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg fandt sted den 31. marts 1978 og havde ikke retningslinjerne for det politiske område som emne.⁴²³

Det anfægter imidlertid ikke notatets nøglekarakter. Der er tale et forsøg på at komme til en afklaring af regeringserklæringens rækkevidde. Dokumentet omfatter alle centrale tolkningsspørgsmål i forhold til regeringserklæringen. Det inddrager kommissionsdomstolens beretning og etablerer PET’s officielle doktrin, hvad angår regeringserklæringens rækkevidde for de politiske registreringer. Papiret udgør et vigtigt grundlagspapir i den aktsamling i PET’s arkiv, som rummer forarbejderne til først retningslinjerne for regionernes efterforskning

421 Ibid.

422 PET; ujournaliseret sag: ”Notat om politiets efterretningstjenestes registreringer”, 16. januar 1978. Foruden politimester Ole Stig Andersen var der på det tidspunkt tale om vpm. Niels Schmidt, Arne Stevns og den senere tilkomne jurist Birgitte Friis-Hansen. Notatet må være udarbejdet af Ole Stig Andersen eller godkendt af denne.

423 RSU: Referat af møde, 31. marts 1978.

på det politiske område og senere blot ”Retningslinierne vedr. efterforskning på det politiske område af 7. februar 1983”. Det udgør her det første i en lang række forsøg på at sammenskrive autoriserede retningslinjer for medarbejdernes udfoldelser på det politiske område og må anses for en del af grundlaget for de senere retningslinjer fra 7. februar 1983.

Allerførst blev det slået fast, at i PET’s forståelse (og ”...praksis, som er godkendt af skiftende justitsministre...”) var en person kun at anse for registreret, såfremt den pågældendes navn var ophængt på en strimmel på den såkaldte tromle. Hvis personens navn kunne findes i PET’s arkiver i en aktpakke, en rapport eller et avisudklip, var den pågældende ikke nødvendigvis at opfatte som registreret. Derimod blev det noteret, at begrebet ”lovlig politisk virksomhed” var vanskeligt og måske umuligt at afgrænse. På den ene side var det for snævert at begrænse fortolkningen til, om der aktuelt blev foretaget handlinger, som var strafbare. På den anden side ville det føre for vidt at lægge til grund, om den pågældende under visse vilkår var villig til at begå strafbare handlinger. Det fremgik allerede af, som det blev noteret, at regeringserklæringen antoges at hindre en registrering af bl.a. kommunister. Her nøjedes man med at konstatere den praksis, som syntes at tegne sig i Wamberg-udvalgets godkendelsesmønster. Desuden slog man her fast, at der burde skelnes mellem privatpersoner og organisationer.

På dette grundlag fastlagde notatet visse rummeligheder i regeringserklæringen. Det blev i overensstemmelse med politimesterens udlægning af teksten – og i tilslutning til kommissionsdomstolens beretning – lagt til grund, at ordet ”alene” skulle forstås sådan, at en person ikke kunne registreres for lovlig politisk virksomhed, men at sådanne oplysninger dog kunne noteres, dersom vedkommende var registreret for andet. Dette var i øvrigt, hed det, også den praksis som blev fulgt af PET. Det blev samtidig anført, at fortolkningen af ordet ”alene” var omstridt, og at nogle ville anfægte en sådan udlægning:

“Regeringserklæringen har haft den gode virkning, at man i PET eksempelvis ikke længere koncentrerer sig om det formelle spørgsmål, om en person er medlem af DKP. Efterforskningen rettes mod de personer, som der er reelt behov for at registrere.”⁴²⁴

Hertil støttede man sig til Wamberg-udvalgets kontrol og til, at dette kontroludvalg sikrede, at oplysninger om lovlig politisk virksomhed ikke ville blive videregivet til anden myndighed.

424 Ibid.

Med hensyn til organisationer lagde man sig fast på en videre tolkning, som til en vis grad støttede sig til kommissionsdomstolens udlægning. Man opfattede det således, at det sensitive i PET's interesse for visse organisationer måtte være organisationernes medlemmer. Dette hensyn var imidlertid allerede sikret ved de gældende begrænsninger på personregistreringsområdet. PET havde en interesse i en generel viden om det politiske liv i landet. Tjenesten havde blandt andet materialesamlinger om de pågældende organisationer. Og dette materiale måtte igen være journaliseret for at sikre en effektiv fremfinding. Behovet for at følge de politiske foreninger og organisationer skyldtes til dels også, hed det, at visse fremmede efterretningsfolk søgte at øve indflydelse på sådanne organisationer.⁴²⁵

“Denne interesse er selvsagt ikke begrænset til organisationer, der driver ulovlig politisk virksomhed. Også hensynet til efterforskningen i konkrete sager kræver derfor, at PET kender - d.v.s. registrerer - de 'lovlige organisationer'. Senest har kendskab til 'lovlige organisationer' vist sig nyttig i efterforskningen vedrørende terrorisme.”⁴²⁶

Dette betød imidlertid ikke i denne udlægning, at man på en sådan organisationssag havde lov til på en systematisk måde at medtage navne på organisationens medlemmer. Dette ville, hed det med henvisning til kommissionsdomstolens beretning, være en omgåelse af regeringserklæringen af 30. september 1968. Derimod kunne PET tilslutte sig udtalelsen i kommissionsdomstolens beretning s. 22, hvor det blev konstateret, at materiale om ledende medlemmer i sådanne organisationer kunne medtages i organisationssagen.⁴²⁷

Hermed havde PET, sandsynligvis med Justitsministeriets samtykke, tilsyneladende modificeret visse af de muligheder, som i teoretisk form var blevet luftet under Fjordgårds mødet i 1976. Kernestykket i tolkningen var, at formuleringen med ”alene” åbnede mulighed for at tilføje oplysninger om lovlig politisk virksomhed på personsager, som var blevet registreret med anden hjemmel. Den anden faste bastion i denne tolkning var, at PET måtte have mulighed for at interessere sig for også lovlige foreninger og organisationer. Til gengæld var der blevet strammet på fortolkningen i den forstand, at emnesager vedrørende organisationer ikke måtte rumme systematiske personregistreringer. Et interessant

425 Ibid.

426 Ibid.

427 Ibid.

moment er den fremadrettede, mere operationelt og efterforskningsmæssige ansporing, som lå i regeringserklæringens begrænsninger af registreringsmulighederne. Og endelig: Den aktive brug af Wamberg-udvalgets løbende beslutninger som retningsvisende for praksis.

Det var tilsyneladende tanken at udsende retningslinjerne vedrørende den politiske overvågning allerede tidligt 1978, således at disse kunne ligge parat i forbindelse med regionsmøderne. I februar udskød politimester Ole Stig Andersen imidlertid sagen med den begrundelse, at han ønskede at inkorporere reaktionerne på regionsmøderne. Han forklarede i samme forbindelse, at visse af kommissionsdomstolens fortolkninger ville kræve en nærmere drøftelse med de foresatte myndigheder.⁴²⁸ Endelig instruerede Ole Stig Andersen i begyndelsen af 1978 de jurister, som arbejdede med de nye retningslinjer om, at de skulle ændre det foreliggende udkast i overensstemmelse med Frank Poulsens udtalelser i kommissionsdomstolens beretning og tillægsberetning, samt at man skulle søge at inkorporere de forslag, som var indkommet fra Region 2.⁴²⁹ Den 17. maj forelå der som følge af dette arbejde og de af politimesteren ønskede revisioner et samlet udkast til retningslinjer for regionernes efterforskning på det politiske område. Som følge af fremkomsten af kommissionsdomstolens beretning og ledelsens ønske om, at udkastet tog højde for Frank Poulsens udtalelser i beretningen, blev afsnittet med fortolkningen af regeringserklæringen fra 1968 udvidet med en tilføjelse, som næsten ordret svarede til kommissionsdomstolens beretning s. 15. Det drejede sig om følgende passage, som den fremstod i udkastet:

“Endvidere kan registrering ske på grundlag af rimeligt begrundet mistanke om sådan ulovlig virksomhed eller medvirken hertil eller om virksomhed, der efter alm. erfaringsgrundsætninger må ventes at ville udarte til ulovligheder.”⁴³⁰

Redaktionen synes at være foretaget af en af PET's jurister på grundlag af politimesterens instrukser. Det var således den pågældende jurists vurdering, at

428 PET, administrativ sag: Ole Stig Andersen telex til regionsafdelingerne, 7. februar 1978.

429 PET, ujournaliseret sag, læg m. forarbejder til retningslinjer for efterforskning på det politiske område: "Til min efterfølger", 12. januar 1979.

430 Ibid.: Udkast til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område, nr. 9 af 10, 17. maj 1978. I kommissionsdomstolens beretning hedder det: "...på grundlag af rimeligt begrundet mistanke om ulovlig virksomhed eller medvirken hertil eller om virksomhed, der efter almindelige erfaringsgrundsætninger må ventes at ville udarte til ulovligheder, herunder også pligtstridige tjenstlige forhold." Beretning afgivet af kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, 1. december 1977.

der egentlig kun var anledning til at revidere udkastet i overensstemmelse med kommissionsdomstolens beretning på det ene punkt. Når ikke flere passager fra beretningen blev inkluderet, skyldtes det, at de relevante udtalelser sådan set allerede var indeholdt i det eksisterende udkast.⁴³¹

Udkastet blev udsendt til regionsafdelingerne i forbindelse med årsmødet den 23.-24. maj 1978. På mødet blev arbejdet med retningslinjerne på ny gjort til genstand for diskussion. Politimester Ole Stig Andersen præciserede, at der var tale om et udkast. Notatet skulle – med de ændringer, som måtte ske hen ad vejen – forelægges justitsministeren til godkendelse, ligesom afsnittet vedrørende registrering skulle forelægges Wamberg-udvalget. Årsmødet viste, at der blandt medarbejderne var et behov for nærmere retningslinjer. Ikke alene personalerepræsentanten, men også tillidsmanden fremhævede, at man måtte have betænkelighed ved, at medarbejderne blev sat ind i konflikter – fiskerikonflikten blev nævnt som eksempel – hvor man ikke fandt, at PET havde legitime opgaver at løse. Det blev fremhævet, at der i forvejen var politidækning i sådanne konflikter, og at man blandt medarbejderne måtte have betænkeligheder ved "...i en given situation ikke bagefter at blive bakket op af ledelsen." Heroverfor fastholdt såvel politimesteren som vicepolitimesteren, at PET havde pligt til at sikre justitsministeren og departementschefen oplysninger og stemningsberetninger.⁴³² Politimesteren afsluttede diskussionen på følgende vis:

“Pm. fremhævede, at den foreliggende instruks netop er fremkommet for at klarlægge sådanne forhold, idet det nemmeste jo ville have været at undlade at udsende retningslinier.”⁴³³

Det er vanskeligt at tolke dette udsagn klart. Politimesteren havde netop få minutter forinden understreget over for forsamlingen, at der var tale om et foreløbigt udkast, som afventede justitsministerens godkendelse. Man må med rette spørge, hvilken formel status udkastet til retningslinjer fra den 17. maj egentlig havde. Var der tale om en orientering om de kommende retningslinjer, eller var der tale om de foreløbigt gældende retningslinjer, som givet i mundtlig form måtte have gyldighed, indtil de endelige, skriftlige retningslinjer forelå?

431 Ibid.: ”Til min efterfølger”, 12. januar 1979.

432 PET, administrativ sag: Referat af årsmødet for regionsafdelingerne på ”Hotel Fjordgården” i Ringkøbing den 23. og 24. maj 1978.

433 Ibid.

Også blandt medarbejderne forblev der en vis tvivl. Der blev således spurgt, hvorfor retningslinjerne kun var gældende for regionsafdelingerne og ikke for hele PET. Hertil svarede politimester Ole Stig Andersen, at retningslinjerne jo også gjaldt afdeling C i Centralafdelingen, men at i Centralafdelingen talte man jo sammen dagligt. Der var endelig en vis stemning for, at retningslinjerne skulle udsendes til kontaktfolkene i regionerne. Det udtalte politimesteren sig bestemt imod. Først efter en konsultation af Wamberg-udvalget og justitsministeren kunne man tage spørgsmålet op i forhold til kontaktmændene og regionspolitimestrene og da kun i mundtlig form.⁴³⁴

Herefter var der i en længere periode stilstand med hensyn til de lovede retningslinjer. På regionsafdelingsledermødet den 31. august samme år indskrænkede Ole Stig Andersen sig til at kommentere det røre, som var udløst af Hetler-sagen, og han lovede, at han ville forelægge udkastet til nye retningslinjer for den nye justitsminister. Det drejede sig om Nathalie Lind fra Venstre, som dagen før var blevet udnævnt i forbindelse med dannelsen af SV-regeringen.⁴³⁵

Den mest markante styrkelse af forbindelsen mellem Centralafdelingen og regionsafdelingerne – og dermed den mest markante prioritering af regionernes efterforskning – bestod i etableringen af tættere konsultationer mellem sagsbehandlerne på det politiske stofområde og afdeling C i Centralafdelingen. Allerede på årsmødet i 1978 havde der i forbindelse med beretningen fra afdeling C udspundet sig en diskussion af, hvilke arbejdsfelter man skulle gå ind på. Der blev således udtrykkeligt spurgt, om man skulle gå ind i arbejdet med Tvind-skolerne og danske modstandere af Berufsverbot. I den forbindelse var der blandt medarbejderne på det politiske stof et ønske om en tættere kontakt mellem sagsbehandlerne på dette område og afdeling C.⁴³⁶ På årsmødet året efter blev dette ønske fremsat igen i forbindelse med årsberetningen fra afdeling C. Flere medarbejdere ønskede en direkte kontakt og en stærkere styring af arbejdet.⁴³⁷ Således én af de erfarne regionsafdelingsledere:

434 Ibid.

435 Ibid., administrativ sag: "Referat af regionsafdelingsledermødet i Centralafdelingen torsdag den 31. august 1978", s. 1.

436 Ibid., administrativ sag: "Referat af årsmødet for regionsafdelingerne på Hotel 'Fjordgården' i Ringkøbing den 23. og 24. maj 1978", s. 3.

437 Ibid., administrativ sag: "Referat fra årsmødet på Hotel 'Fjordgården' 7.-8. maj 1979", s. 2.

“[*En kriminalassistent*]...gjorde gældende, at arbejdsområdet er diffust, og at der var behov for en nærmere drøftelse med Centralafdelingen om, hvad man dér ønsker indberettet.”⁴³⁸

Politimesteren intervererede her og forklarede, at problemet skulle ses på baggrund af arbejdet med retningslinjerne, som endnu ikke var blevet godkendt af justitsministeren. Da der havde været tre justitsministre på tre år, havde det været svært. Men politimesteren var dog optimistisk med hensyn til en godkendelse.⁴³⁹

438 Ibid.

439 Ibid. Nathalie Lind, som havde erfaring som justitsminister fra perioden 1973-75, havde på dette tidspunkt været justitsminister i otte måneder.

11. DEBATTEN OM KOMMISSIONSDOMSTOLENS UNDERSØGELSE OG DET VIDERE ARBEJDE MED RETNINGSLINJERNE, 1978-1981

Arbejdet med de nye retningslinjer skete sideløbende med en offentlig debat om en eventuel offentliggørelse af retsbøgerne fra kommissionsdomstolens undersøgelse. Hertil kom flere spørgsmål i Folketinget. Denne debat, som løb over sommeren 1978, gav anledning til videre refleksioner over regeringserklæringen i både Justitsministeriet og Statsministeriet. Det gav i særlig grad anledning til bekymring, at FE og PET gennem en årrække havde haft forskellige fortolkninger af regeringserklæringen fra 1968, således at FE's fortolkning havde været mere restriktiv end PET's. Kommissionsdomstolens sekretær, der nu var tilbage i Justitsministeriets politikontor, udformede således i juli 1978 en notits, som fremhævede netop denne betænkelighed.⁴⁴⁰

Lignende betænkeligheder blev fremført på et møde mellem Frank Poulsen og repræsentanter for Forsvarsministeriet og Justitsministeriet. Problemet var, at afhøringen af FE's chef, oberst Sund, havde afdækket en tvivl om forståelsen af regeringserklæringen samt det forhold, at FE hele tiden havde været mere restriktiv end PET i sin fortolkning af personregistreringsreglerne (dog ikke, som kommissionsdomstolens beretning viste, altid i praksis):

“En offentliggørelse af dette forhold vil kunne skabe betydelige vanskeligheder for PET og i hvert fald modvirke den ligestilling mellem de to tjenesters virksomhed på registreringsområdet, som man i øvrigt tilstræber.”⁴⁴¹

440 JM/Hetler-sagen/Retsbog for kommissionsdomstolen af 13. juli 1977: ”Notits om spørgsmålet om offentliggørelse af retsbogen fra kommissionsdomstolen af 13. juli 1977”, 5. juli 1978.

441 Ibid.: Notat til statsministeren om eventuel offentliggørelse af retsbogen for kommissionsdomstolen af 13. juli 1977”, 14. juni 1978.

På en række områder henviste et notat udformet i Statsministeriet til oplysninger i retsbøger eller i bilag, som på den ene eller anden vis kunne være af interesse for fremmede efterretningstjenester, eller hvis offentliggørelse på uheldig vis kunne afsløre efterforskningsmetoder. Ligeledes optrådte hensynet til navne omtalt i bl.a. Hans Hetlers forklaringer. På en række andre punkter var der tale om hensyn, som nærmere sigtede på at skaffe ro om de to efterretningstjenester.

I forbindelse med tvivlen om regeringserklæringens fortolkning var der således bekymring for en offentliggørelse af tidligere FE-chef oberst Fournais' forklaring, hvori denne oplyste, at FE forgæves afventede en detaljeret instruks med hensyn til regeringserklæringen. På et møde i november 1969 udbad Fournais sig en sådan fra forsvarsminister Erik Ninn-Hansen, og da ingen instruks fremkom, udarbejdede FE selv et direktiv om registrering den 8. januar 1970. Først den 25. februar 1971 fremkom ministeriets direktiv. Det statsministerielle notat af 1978 anførte i den forbindelse:

“Offentliggørelsen af denne forklaring kunne tænkes at rejse diskussion om, hvorvidt den daværende forsvarsminister (Ninn-Hansen) har forsømt at instruere FE behørigt. Han vil dog kunne henvise til, at han har redegjort i folketinget for sin stilling, og at FE derfor burde kende den.”⁴⁴²

En medarbejder havde til retsbogen fortalt, at man i FE i 1968 destruerede ca. 60.-80.000 navne eller 2/3 af materialet. Man fandt, at dette kunne være af interesse for en fremmed efterretningstjeneste. Et andet aspekt var, at det var kommet frem, at efterretningstjenesten i 1964 (det må dreje sig om FE) havde værnsvis udskrevne lister over personer, som man fandt burde isoleres som nationalt upålidelige i en krisesituation. Betænkeligheden gik her på, at det ville give anledning til betydeligt røre, hvis oplysningen blev offentliggjort. Af de 192 bilag i sagen havde man også betænkelighed ved at offentliggøre bl.a. den liste, som to af vidnerne fra FE havde udfærdiget efter hukommelsen, over, hvilke organisationer og foreninger, der var noteret på E 1013 som nedbrydende. Her hed det udtrykkeligt, at de ikke kunne undrages offentliggørelse ud fra sikkerhedshensyn, men at det ville være ubekvemt at få dem offentliggjort.⁴⁴³ Sagen blev endelig afgjort af statsminister Anker Jørgensen. På et ministermøde den 13. juni 1978 oplyste han, at ”Det materiale, som man hele tiden havde påregnet offentliggjort, nemlig de to rapporter fra kommissionsdomstolen, var offentliggjort, og på de

442 Ibid.

443 Ibid.

punkter, hvor rapporterne efterlod uklarhed, var spørgsmålene taget op til videre behandling: En sag var overgivet til Rigsadvokaten, en anden til generalauditoren, og forsvarsministeren arbejdede med spørgsmålet om ændrede regler for FET's arbejde. På denne baggrund måtte statsministeren finde det uhyre betænkeligt ikke at fastholde den principielt rigtige og gennem lang praksis bekræftede linje: ikke at offentliggøre retsbogsudskrifter fra retsmøder for lukkede døre.”⁴⁴⁴

Partier og personundersøgelser

Det er sandsynligt, at PET's forståelse af kommissionsdomstolens beretning og af den deri indeholdte tolkning af regeringserklæringen fra 1968 er blevet bragt til Wamberg-udvalgets kundskab på dettes møde den 24. januar 1978. Dagsordenen rummede i hvert fald en gennemgang af kommissionsdomstolens beretning. Hvad man i den anledning har drøftet, fremgår ikke fuldt ud af referatet. Derimod ses, at referatet fra regionsledermødet den 10. januar 1978 er vedføjet referatet. Med andre ord kan politimesterens redegørelse for de registreringsmæssige konsekvenser af kommissionsdomstolens beretning ikke have været ukendte for Wamberg-udvalgets stemmeberettigede medlemmer. Under udvalgets referat af dette dagsordenspunkt henvises imidlertid alene til Ole Stig Andersens bemærkninger om arbejdskartotekerne. Wamberg-udvalget synes dog at have benyttet lejligheden til at udfordre status quo på registreringsområdet. Man krævede således oplyst til det næstkommende møde, hvorvidt alle partier, der var repræsenteret i Folketinget, var registreret. Desuden henstillede amtmand Wamberg, at det mere præcist i nyregistreringerne – specielt i nyregistreringer af organisationer – blev anført, hvad registreringsgrunden var.⁴⁴⁵

Det var dog heller ikke påkrævet, at Wamberg-udvalget erklærede sig enig i forhold til kommissionsdomstolens tolkning af regeringserklæringen fra 1968. Der var tale om en strid mellem tolkninger, hvor kontroludvalget og PET's ledelse havde forskellige opfattelser. På Wamberg-udvalgets møde med justitsministeren den 24. juni 1975 havde kontroludvalget rejst spørgsmålet om, hvorvidt oplysninger om lovlig politisk virksomhed blev inddækket under andre

444 JM/Hetler-sagen: Regeringen Anker Jørgensen II. Ministermøde nr. 169, den 13. juni 1978, Statsministeriet, kopi vedlagt ”Retsbog for Kommissionsdomstolen”.

445 WU: Referat af møde, 24. januar 1978.

registreringsværdige oplysninger.⁴⁴⁶ Sagen drejede sig her først og fremmest om østrejser, som blev registreret i forbindelse med oplysninger om den pågældendes lovlige politiske virksomhed. Departementschef Niels Madsen præciserede på Wamberg-udvalgets møde den 30. januar 1976 departementets forståelse:

“Der er ikke tale om at registrere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, og den nævnte registrering af forhold, der ikke i sig selv kunne give grundlag for registrering, er berettiget i det omfang, sådanne forhold må antages at have efterretningsmæssig værdi.”⁴⁴⁷

Dette var en præcis markering af det synspunkt, som var nedfældet i Justitsministeriets notat af 14. september 1968: Var man registreret med en belastende oplysning, så kunne oplysninger om lovlig politisk virksomhed føjes til efter et skøn. Spørgsmålet var i særlig grad aktualiseret af PET's interesse i at kunne videregive oplysninger om lovlig politisk virksomhed i forbindelse med sikkerhedsgodkendelser og baggrundsundersøgelser. Sagen var, at den snævre tolkning af regeringserklæringen, som de eksternt udpegede medlemmer af kontroludvalget gjorde sig til talsmænd for, gjorde det umuligt for PET at medtage oplysninger om lovlig politisk virksomhed – f. eks. medlemskab af DKP – i en sikkerhedsgodkendelse, hvor der ikke fremkom oplysninger om egentlig ulovlig virksomhed. Heroverfor fastholdt PET, at man burde have mulighed for at medtage sådanne oplysninger i en sikkerhedsundersøgelse eller en baggrundsundersøgelse. Kontroludvalget kunne imidlertid ikke tilslutte sig denne opfattelse, og sagen forblev uafklaret. I et notat af 31. august 1976 havde PET søgt at præcisere forholdet. Man konstaterede, at eksempelvis i en baggrundsundersøgelse, hvor personen ikke i forvejen var kendt, og hvor der alene fremkom oplysninger om lovlig politisk virksomhed, som det ud fra en sikkerhedsmæssig vurdering var relevant at videregive, dér kunne sådanne oplysninger ikke videregives. Hvis en person derimod i forvejen var registreret hos PET, og tjenesten i den forbindelse også besad oplysninger om den pågældendes lovlige politiske virksomhed, som det ud fra en sikkerhedsmæssig overvejelse var relevante at give videre, så mente man sig berettiget til at bringe en sådan videregivelse frem for Wambergudvalget.⁴⁴⁸

446 Ibid.: Referat af møde, 24. juni 1975.

447 Ibid.: Referat af møde, 30. januar 1976.

448 Ibid.: Referat af møde, 22. oktober 1976, notat 31. august 1976.

Udvalget var imidlertid uenig heri, idet man fandt, at oplysninger om lovlig politisk virksomhed i forbindelse med sikkerhedsgodkendelse ikke måtte finde sted.⁴⁴⁹ Endnu den 13. oktober 1978 fastholdt politimesteren, at registrering af danske statsborgere på grundlag af baggrundsundersøgelser kunne give anledning til registrering af yderligere oplysninger, om end dette meget sjældent – ifølge Ole Stig Andersen – fandt sted.⁴⁵⁰ Sagen forblev dog omtvistet. På mødet den 19. marts 1979 kom det frem, at udvalget fandt, at spørgsmålet burde forelægges ministeren.⁴⁵¹

Det blev spørgsmålet i lidt indirekte form, da ministeren var til stede under drøftelsen af visse videregivelsessager. Der var særlig bekymring for visse videregivne oplysninger og citater fra de referenter, som PET havde kontaktet som led i undersøgelsen. Kontroludvalget fandt her, at man skulle søge at undgå, at udtryk som ”noget samfundsfjendsk” og ”lidt politisk aktiv” kom med i det materiale, som blev videregivet. Det var der modstand imod. Udenrigsministeriets repræsentant fandt således, at sådanne oplysninger kunne være af betydning, og at man skulle modtage oplysningerne i den ånd, hvori de var givet. Ole Stig Andersen bemærkede, at man i sådanne sikkerhedsundersøgelser ikke måtte foretage nogen aktiv efterforskning vedrørende politiske holdninger, men at sådanne oplysninger ofte fremkom uopfordret, og at tjenesten da måtte beskrive de indkomne oplysninger.⁴⁵²

Et andet afgørende tema var registrering af foreninger og partier. Mens kommissionsdomstolen arbejdede, rejste Wamberg-udvalget spørgsmålet om PET's tilsvarende registrering af foreninger. Foranlediget af en registrering af et oplysningsforbund efterlyste udvalget løbende redegørelser for registreringer af forskellige foreninger. Det gik politimesteren uden videre ind på, og idet han lovede på det følgende møde at redegøre for de kommunistiske frontorganisationer. Der udspandt sig i tilslutning hertil en drøftelse af sådanne registreringers status i forhold til regeringserklæringen af 30. september 1968. Politimesteren fandt, at der ikke fandtes retningslinjer for registrering af foreninger, og at det afhang af et skøn, hvorvidt registreringen var af betydning for PET's arbejde. Han mente også, at oplysninger om medlemmer og ledelse kunne medtages på en sådan sag uden at de pågældende var egentligt registrerede, idet en registre-

449 Ibid.

450 WU: Referat af møde, 13. september 1978; 5. december 1978.

451 Ibid.: Referat af møde, 19. marts 1979.

452 Ibid.: Referat af møde, 19. september 1980, vedlagt ibid.: 4. november 1980.

ring forudsatte, at man derfra kunne gå videre og finde andre oplysninger om de pågældende. Der var dog enighed om, at en systematisering af foreningssager ville være en omgåelse af regeringserklæringen. Der var også en vis bekymring hos kontroludvalgets medlemmer over, at der medtoges navne i sådanne sager. Det blev frygtet, at man i en eventuel krisesituation kunne benytte sådanne foreningssager til at fremskaffe navne på medlemmerne.⁴⁵³

På mødet i Wamberg-udvalget den 24. januar 1978 redegjorde Ole Stig Andersen for de kommunistiske frontorganisationer samt for de maoistiske grupper i Danmark. Der blev ikke i referatet anført nogen reaktion eller indholdet af politimesterens argumentation. Man må dog formode, at han har argumenteret for, at maoisterne var registreringsværdige. Det var imidlertid tydeligt, hvor det bar hen, idet udvalget til det næste møde ønskede oplyst, hvor mange af de politiske partier, som var repræsenteret i Folketinget, der var registreret.⁴⁵⁴ Sagen blev udsat flere gange gennem året, men i oktober nåede man frem til den. Ole Stig Andersen forklarede, at tre af Folketingets partier var registreret i PET, og lovede at fremkomme med flere oplysninger om registreringsform med videre. Udvalget rejste også spørgsmålet om registrering af medlemmer af KAP. Ole Stig Andersen udleverede i den anledning et notat om KAP til udvalget og bekræftede, at KAP og tidligere KFML ansås for registreringsværdigt.⁴⁵⁵ Sagen kompliceredes imidlertid af, at KAP i mellemtiden var blevet godkendt af Indenrigsministeriet som opstillingsberettiget til Folketinget. Udvalget ønskede nu at få afklaret, hvad der lå i udtrykket lovlig politisk virksomhed i forhold til KAP, når nu Indenrigsministeriet havde godkendt partiet som opstillingsberettiget.⁴⁵⁶

Kontroludvalgets interesse for registreringen af de politiske partier fortsatte den 19. januar 1979, hvor politimesteren redegjorde for PET's praksis på dette område. PET forelagde forskelligt materiale vedrørende DKP, VS og SF. Ole Stig Andersen måtte her gå ind på at makulere en under VS liggende medlemsfortegnelse over medlemmerne af VS på Østerbro.⁴⁵⁷ I september udbad udvalget sig en samlet redegørelse for KAP's aktiviteter og politiske målsætninger, idet man gik

453 Ibid.: Referat af møde, 11. august 1977.

454 Ibid.: Referat af møde, 24. januar 1978.

455 Ibid.: Referat af møde, 13. oktober 1978 samt notat: Kommunistisk Forbund - Marxister-Leninister, der nu har ændret navn til Kommunistisk Arbejder Parti, dec. 1977.

456 WU: Referat af møde, 2. november 1979. Ole Stig Andersen har forklaret, at der i registreringsmæssig sammenhæng var forskel på at være en politisk gruppering og et opstillingsberettiget parti, RB: Ole Stig Andersen, 24. oktober 2000.

457 WU: Referat af møder, 19. januar og 19. marts 1979.

ud fra, at partiet ville blive opstillingsberettiget til Folketinget.⁴⁵⁸ Redegørelsen fulgte den 2. november 1979 og udløste et ønske om et møde med justitsministeren:

“Udvalget var navnlig interesseret i nærmere at få fastlagt, hvad der ligger i udtrykket ulovlig politisk virksomhed. I relation til partiet K.A.P. fandt udvalget, at der var behov for en afklaring under hensyn til, at partiet af indenrigsministeriet var blevet godkendt som opstillingsberettiget til det seneste folketingsvalg.”⁴⁵⁹

Forholdet mellem Wamberg-udvalget og PET var reelt ikke blot således, at politimesteren over for Wamberg-udvalget redegjorde for PET’s retningslinjer og regler. I hvert fald på de omstridte områder som rækkevidden af sikkerhedsundersøgelser og registrering af lovlige politiske partier var der tale om et samspil, hvor kontroludvalgets villighed til at stille sig tilfreds med afgørelser i konkrete sager havde indflydelse på PET’s muligheder for at få et nyt sæt retningslinjer godkendt af ministeren. Det er ikke åbenlyst, om dette forhold nogensinde gik op for kontroludvalgets stemmeberettigede medlemmer. Ole Stig Andersen har for Kommissionen beskrevet forholdet således:

“Adspurgt om man tog generelle emner om registreringer og principielle spørgsmål op med Wambergudvalget, forklarede vidnet, at Wambergudvalget var dybt involveret i projektet om retningslinjerne. Ved møderne talte de om alt, undtagen... [Gordievsky]-sagen. Vidnet betragtede Wambergudvalgets medlemmer som meget kompetente, og som han havde tillid til. Wambergudvalget har direkte eller indirekte påvirket retningslinjerne. Vidnet lyttede meget til Wambergudvalget.”⁴⁶⁰

Politimesteren opfattede udformningen af retningslinjerne som en kodificering af den gældende praksis, som i vidt omfang blev bestemt af, hvad Wambergudvalget i praksis var blevet forelagt af registreringer uden at tage direkte afstand derfra:

“...da han kom til PET, fandt [vidnet], at Wambergudvalgets praksis var god. Regeringserklæringen var en politisk tekst, ikke en juridisk. Udvalgets fortolkning af regeringserklæringen var tilfredsstillende. PET kunne registrere alle yderliggående grupper på begge fløje og alle relevante personer inden for kommunistpar-

458 WU: Referat af møde, 20. september 1979.

459 Ibid.: Referat af møde, 2. november 1979.

460 RB: Ole Stig Andersen, 26 marts 2003.

tiet. Krusningerne var østrejserne, hvor registreringsgrundlaget i visse tilfælde var meget bredt.”⁴⁶¹

PET's ledelse synes således at være indstillet på en samarbejdsform, hvor man i samspil med kontroludvalget udviklede grundlaget for den politiske efterforskning. Det var sandsynligvis de fremadskridende drøftelser med kontroludvalget om sikkerhedsundersøgelser og lovlige politiske partier, der i slutningen af 1970'erne satte ny bevægelse i arbejdet med formelle, skriftlige retningslinjer for regionernes overvågning på det politiske område. Den 25. april 1979 meddelte Ole Stig Andersen således kontroludvalget, at han overvejede at fremme udsendelsen af retningslinjer for PET's politiske arbejde.⁴⁶² På mødet knapt et halvt år efter fik udvalget med henblik på drøftelse på det efterfølgende møde en kopi af retningslinjerne.⁴⁶³ En egentlig debat om udkastet udspandt sig på udvalgets møde den 2. november 1979. Buhl påpegede, at PET's anførselstegn omkring udtrykkene lovlig og ulovlig burde udgå. Hermed mentes, at anførselstegnene gav indtryk af, at man kunne være lovlig i anførselstegn og dermed ikke reelt lovlig. PET's brug af begrebet lovlig i gåseøjne dækkede heroverfor over organisationer, som fremstod lovlige, men hvis lovlige fremtræden dækkede over ulovlige målsætninger eller aktiviteter. Harald Engberg-Pedersen fandt specielt i forhold til registrering af organisationer, at der var behov for en afklaring af, hvilke lovlige organisationer der såvel generelt som konkret var relevante for PET's arbejde.⁴⁶⁴

Det var med stor sikkerhed presset på overvågningen af de politiske partier i almindelighed og af KAP i særdeleshed, som udfordrede PET og Justitsministeriet til at overveje begrundelserne for den herskende overvågningspraksis.⁴⁶⁵ I april 1980 fulgte et egentligt samlet udspil fra Justitsministeriet og PET. Et notat af 9. april 1980 problematiserede på ny begrebet ”lovlig politisk virksomhed” i regeringserklæringen fra 1968. Dokumentet kan være forfattet af politimesteren; det lagde sig tæt op ad de tidligere betragtninger om dette spørgsmål i et notat af 16. januar 1978 (jf. ovenfor). Argumenteret var, at det, som i praksis var afgøren-

461 Ibid., Ole Stig Andersen, 7. februar 2001.

462 WU: Referat af møde, 25. april 1979.

463 Ibid.: Referat af møde, 20. september 1979.

464 Ibid.: Referat af møde, 2. november 1979.

465 ESU: Referat af møde, 15. april 1980. Ole Stig Andersen forklarede, at: ”Baggrunden for dette aktstykke er, at Wambergudvalget – efter at KAP havde opstillet til folketingsvalget – havde rejst spørgsmålet, om fortsat registrering af KAPs medlemmer kan finde sted, uden at dette er i strid med regeringserklæringen.” Ibid.

de, ikke var, hvad der måtte forstås ved *lovlig* politisk virksomhed, men derimod ved *ulovlig* politisk virksomhed. Der henvises til grundlovens § 78, stk 2, efter hvilken foreninger, der virker ved eller søger at nå deres mål ved vold, anstiftelse af vold eller lignende strafbar påvirkning af anderledes tænkende, er at opløse ved dom. Det blev understreget, at statsmagten for at opfylde denne forpligtelse måtte have mulighed for at undersøge foreningens og medlemmernes virksomhed, hvilket normalt også forudsatte en vis registrering.⁴⁶⁶ Forfatteren henviser til sagen mod den Internationale Arbejderforening for Danmark, hvor det blev understreget, at det ikke var nok at se på foreningens love og statutter:

“For at afgøre spørgsmålet om indstævnte selskabs lovlighed, bliver der selvfølgelig ikke alene at se hen til ordlyden i dets love og statutter...men nærværende sags udfald må væsentligt bero på den forståelse af foreningens love og opfattelse af dens øjemed, som har gjort sig gældende ved den virksomhed, der er udfoldet fra foreningens side.”⁴⁶⁷

Forsvaret for politisk overvågning og registrering af politiske partiers medlemmer byggede med andre ord på en dom fra 1874 mod Louis Pios forløber for Socialdemokratisk Forbund. Der henvises videre til straffelovens § 114, hvorefter den der deltager i, eller yder væsentlig økonomisk eller anden væsentlig støtte til korps, gruppe eller sammenslutning, der har til hensigt ved magtanvendelse at øve indflydelse på offentlige anliggender eller fremkalde forstyrrelser af samfundsordenen, straffes med fængsel indtil seks år. Også her, hed det, måtte politiet være i stand til at foretage undersøgelser, herunder registrere sådanne gruppers medlemmer. I øvrigt henvises til retsplejelovens § 108, som rummede politiets pligt til ikke blot at efterforske, men også forhindre forbrydelser.⁴⁶⁸ Herefter diskuteredes konkret DKP, og det blev understreget, at regeringserklæringen ikke påbød regeringen at undlade efterforskning af forholdene omkring DKP:

“Man kan i virkeligheden med en vis ret rejse det spørgsmål, om DKP er et lovligt parti. Tidligere har DKP næppe haft et lovligt formål, men som nævnt foran ved omtalen af dommen fra 1874 kan man ikke nøjes med at se på partiprogrammet. Man må også tage hensyn til partiets virksomhed, således som den udfolder sig for tiden.

466 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: ”Notat om regeringserklæringen af 30. september 1968”, 9. april 1980.

467 Ibid.

468 Ibid.

Sammenfattende må man konkludere, at partiet ikke i dag kan opløses ved dom, men statsmagten må fortsat være interesseret i at følge med i, om partiets nuværende demokratiske profil er oprigtig ment, eller om der er tale om taktisk overlæg. Dette spørgsmål bør undersøges af PET, og dette kan kun ske ved en nærmere overvågning af partiet og nogle centrale personer inden for partiet, hvilket igen vil indebære en vis registrering af medlemmer af DKP.

Det er derfor ikke helt korrekt, hvis man hævder, at regeringserklæringen forbyder registrering af alle kommunister. Når spørgsmålet i praksis ikke har givet anledning til vanskeligheder, beror dette på, at PET på grundlag af de registreringskriterier, der er kendt af Wamberg-udvalget, har fået registreret de kommunister, som det er nødvendigt at have registrerede.⁴⁶⁹

Endeligt konkluderedes det, at man kunne benytte den tolkning, som var kommet frem i forbindelse med kommissionsdomstolen vedrørende Hetler-sagen. Heri hed det, s. 15:

“Erklæringen må endvidere forstås således, at den berettiger til registrering på grundlag af rimeligt begrundet mistanke om ulovlig virksomhed eller medvirken hertil eller om virksomhed, der efter almindelige erfaringsgrundsætninger må ventes at ville udarte til ulovligheder.”⁴⁷⁰

Denne formulering udgjorde, således notatet, en ”brugbar fællesnævner” for den praksis, der havde udviklet sig i PET.⁴⁷¹ I overensstemmelse hermed blev det derfor også anført, at man måtte overvåge KAP, desuagtet at dette parti var blevet godkendt som opstillingsberettiget til folketingsvalg.

“I modsætning til DKP har alle medlemmer interesse, idet disse stort set over en bred front aktivt deltager i partiets virksomhed, som - for at bruge kriteriet ovenfor

469 Ibid. Således også Ole Stig Andersen: “Om henvisningen til ”forskellige fortolkninger” af regeringserklæringen forklarede vidnet, at hvis eksempelvis en kommunist havde kontakt med en KGB-officer på den russiske ambassade, ville pågældende blive registreret på grund af kontakten, og da kunne man også anføre i registeret, at den pågældende var kommunist. Et andet eksempel kunne være venstreorienterede, som ifølge deres program ville omstyrte samfundet med vold. Wamberg-udvalget godkendte registrering af sådanne politisk aktive. Regeringserklæringen forhindrede således ikke, at man registrerede dem, der burde registreres”. RB: Ole Stig Andersen, 9. september 2003.

470 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: ”Notat om regeringserklæringen af 30. september 1968”, 9. april 1980.

471 Ibid.

- erfaringsmæssigt må ventes at ville udarte til ulovligheder (ulovlig må her forstås i bred forstand), hvorfor det da også er vanskeligt at blive medlem af partiet.”⁴⁷²

Det udkast til retningslinjer, som fulgte på dette grundlag, var ikke synderligt ændret i forhold til tidligere udkast. Formuleringen om DKP blev vendt om, således at virkningen blev lidt afsvækket: ”Derimod er medlemskab af DKP aldrig blevet anerkendt som en lovlig registreringsgrund”. Desuden blev det præciseret, at man i organisationssagerne for ulovlige organisationer systematisk kunne anføre navnene på de personer, der var medlem af sådanne grupper, som faldt ind under ”begrundet mistanke”.⁴⁷³

Ole Stig Andersen orienterede den 15. april 1980 medlemmerne i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg. Han forklarede, at der var et ”...ønske fra medarbejderne i PET, som indtrængende havde påpeget behovet for...” retningslinjer, og at retningslinjerne, hvad angik afsnittet om registrering, nøje fulgte den praksis, som i årenes løb var blevet godkendt i Wamberg-udvalget. Han gjorde også klart, at instruksen ikke skulle deponeres hos regionerne, som blot ville blive orienteret på de årlige regionsmøder, men derimod hos ham selv. Departementschef Niels Madsen kunne også oplyse, at justitsminister Henning Rasmussen var indstillet på at godkende retningslinjerne, men at han dog af hensyn til emnets karakter ønskede en orientering af sine ministerkolleger i Regeringens Sikkerhedsudvalg.⁴⁷⁴

Den 23. april 1980 mødtes Wamberg-udvalget endelig med justitsminister Henning Rasmussen for at gennemgå de nye grundlagspapirer. Amtmand Wamberg indledte med at konstatere, at udvalget stort set ikke havde indvendinger mod form og indhold af de to hoveddokumenter. Man mente dog vedrørende KAP, at der ikke blot måtte tages udgangspunkt i programmet, men også i de politiske omstændigheder omkring organisationen. Desuden fandt amtmanden, at beskrivelsen af arbejdskartoteksbegrebet fra kommissionsdomstolen af 13. juli 1977’s beretning burde inkorporeres i retningslinjerne. Buhl talte også for en mere præcis anvendelse af begrebet arbejdskartoteker i de nye retningslinjer, herunder en præcisering af den tidsmæssige afgrænsning. Udvalgets forslag blev taget til overvejelse uden videre diskussion. Justitsministeren erklærede, at man nu med kommissionsdomstolens beretning havde fået den endelige afgræns-

472 Ibid. Samt *ibid.*: Notat om Kommunistisk Arbejderparti - arbejderpartiet KAP, 9. april 1980.

473 *Ibid.*: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 9. april 1980.

474 ESU, referat af møde, 15. april 1980.

ning af begrebet ”lovlige organisationer”, og at det i generelle termer næppe ville være muligt at indsnævre begrebet yderligere. Det udløste en diskussion om forskellige venskabsforeninger, hvor Ole Stig Andersen fastholdt, at der var efterretningsmæssige grunde til at have opmærksomheden henledt på sådanne organisationer. Engberg-Pedersen mente dog, at så burde offentligheden oplyses derom. Justitsministeren fandt dog ikke dette hensigtsmæssigt, men ville have udvalgets ønske i erindring ved passende lejlighed.⁴⁷⁵ I tilslutning til regeringserklæringsnotatets side 5 drøftedes også spørgsmålet om registrering af kommunister og de i notatet dragne konklusioner:

”Der var enighed om, at det efter gældende praksis ikke er noget problem, idet man på grundlag af udvalgets registreringskriterier har fået foretaget de nødvendige registreringer”.⁴⁷⁶

Hermed havde man fået udvalgets accept af den fremlagte tolkning. Konsensus holdt dog kun indtil mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 4. juni 1980. Efter at justitsministeren havde fremlagt notatet om retningslinjer for efterforskningen på det politiske område, tog statsministeren stilling til sagen:

“Statsministeren fandt det ikke acceptabelt at tillade registrering alene på grundlag af medlemskab af en politisk organisation, uanset om den er orienteret mod højre eller venstre.”

Det besluttedes på denne baggrund at udarbejde en ændret udformning af den del af retningslinjerne, som omtalte registrering, og at udkastet derpå på ny skulle forelægges Regeringens Sikkerhedsudvalg.⁴⁷⁷ Anker Jørgensen forklarede senere om sagen:

“Vidnet er foreholdt referat af Regeringens Sikkerhedsudvalgsmøde den 4. juni 1980 om PET’s efterforskninger m.v. på det politiske område og vidnets bemærkning om, at det ikke var acceptabelt at tillade registrering alene på grund af medlemskab af en politisk organisation, og forklarer, at han ikke konkret husker mødet, men at baggrunden vist var, at der skete en meget ivrig registrering af de politiske yderfløje. Vidnet husker ikke, om baggrunden skulle være KAP. Han husker ikke, at KAP spillede en rolle overhovedet for Regeringens Sikkerhedsudvalg.

475 WU: Referat 19. september 1980 vedr. møde med justitsministeren den 23. april 1980, vedlagt materiale til udvalgsrådet, 4. november 1980.

476 Ibid.

477 RSU: Referat af møde, 4. juni 1980.

Når et parti på højre eller venstrefløj lægger op til revolution eller lignende, er det naturligt, at politiet undersøger spørgsmålet. Der var imidlertid for stor ivrighed og automatik i registreringen alene som følge af det blotte medlemskab af en organisation.”⁴⁷⁸

Wamberg-udvalget kom kun kort ind på retningslinjerne, da det mødtes den 4. november 1980. Man vendte kort penetreringsproblematikken, men referatet rummer ingen opsummering eller konklusion på drøftelsen.⁴⁷⁹

To dage senere, den 6. november 1980 forelå det nye udkast til retningslinjer.⁴⁸⁰ Udvalget fokuserede under gennemgangen af udkastet på formuleringen ”rimelig begrundet mistanke”, hvorom det lød:

“Grænsedragningen kan være vanskelig, og regionerne bør i tvivlstilfælde rette henvendelse til centralafdelingen, som i øvrigt vil orientere om de afgørelser, der træffes af Wamberg-udvalget.”⁴⁸¹

Udkastet indeholdt et par ændringer, som gik i hver sin retning. Den vigtigste ændring var konstateringen af, at:

“Det bemærkes i øvrigt, at grænsen mellem lovlig og ulovlig politisk virksomhed ikke er defineret i lovgivningen eller andetsteds. Der er imidlertid igen tvivl om, at regeringserklæringen af 1968 havde det generelle sigte at forhindre registrering af en person alene på grund af hans tilhørsforhold til et bestemt politisk parti, og Wamberg-udvalget har for eksempel aldrig anerkendt medlemskab af DKP som en lovlig registreringsgrund.

På denne baggrund vil det ikke være tilladt at registrere medlemmer af politiske partier, idet borgerne efter hensigten bagved regeringserklæringen må kunne melde sig ind i et sådant parti uden af den grund at risikere at blive registrerede. Der tænkes herved på egentlige politiske partier, som efter godkendelse af indenrigsministeren opstiller til folketingsvalgene.

Imidlertid vil der givetvis i visse partier af denne slags være medlemmer, der udfører eller planlægger en virksomhed, som berettiger til en registrering af de pågældende i overensstemmelse med de forannævnte kriterier. Der vil derfor, jfr. iøvrigt III, være behov for at rette efterforskningen mod disse partiers virksom-

478 RB: Anker Jørgensen, 17. januar 2001.

479 WU: Referat af møde, 4. november 1980.

480 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 6. november 1980.

481 Ibid.

hed med henblik på at fastslå, i hvilket omfang medlemmer af et sådant parti bør registreres.”⁴⁸²

Sammen med konstateringen af, at oplysninger om lovlig politisk virksomhed kunne lægges på en sag, såfremt den pågældende af andre grunde var registreret, så tilføjedes også eksempler på, hvad en sådan anden registreringsgrund kunne være:

“En godkendt registrering vil f. eks. være, at den pågældende har været på skolingkursus i Moskva eller har kontakt med en Øst-amassade i København.”⁴⁸³

Videre blev det udtrykkeligt fastsat, at personer, som skulle registreres til visse grader af klassifikation, skulle underkastes en grundig undersøgelse. Alle, som ønskedes sikkerhedsgodkendt, kunne registreres, uanset om de blot skulle godkendes til laveste klassifikationsgrad. Det blev videre slået fast, at det i sager om godkendelse ville være tilladt at modtage oplysninger om lovlig politisk virksomhed, og at man i en grundig undersøgelse havde lov til aktivt at indhente politiske oplysninger om den pågældende. Endelig fastholdtes hele afsnittet om overvågning og penetrering.⁴⁸⁴

Den 4. december gjorde Ole Stig Andersen i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg status over arbejdet. Han mente nu, at man med de pr. 6. november reviderede retningslinjer havde et godt udgangspunkt for igen at gå til Regeringens Sikkerhedsudvalg. Det fremgik, at man nu havde præciseret det forhold, at man ikke måtte registreres på grund af medlemskab af egentlige politiske partier, og at betragte som dette var sådanne som af Indenrigsministeriet var godkendt til opstilling til folketingsvalg.⁴⁸⁵ Dette fremgår af følgende passus i referatet:

“Når grænsen sættes her, er det ud fra den betragtning, at borgerne må kunne melde sig ind i et sådant parti uden af den grund at risikere en registrering. Efter de nye formuleringer vil det således ikke længere være tilladt at registrere et medlem af KAP alene baseret på medlemskab af dette parti. Herved sker en begrænsning i forhold til gældende registreringspraksis.”⁴⁸⁶

482 Ibid.

483 Ibid.

484 Ibid.

485 ESU: Referat af møde, 4. december 1980.

486 Ibid.

Han forklarede videre, at man til gengæld havde medtaget et afsnit om baggrundsundersøgelser, som udvidede mulighederne for at indhente politiske oplysninger på en person i forbindelse med en grundig undersøgelse. Dette konsoliderede den gældende praksis, som i øvrigt også var, at oplysning om lovlig politisk virksomhed kunne videregives fra PET til den pågældende styrelse, såfremt der forelå andre registreringsværdige oplysninger.⁴⁸⁷

På Wamberg-udvalgets møde dagen efter fremlagde Ole Stig Andersen det nye notat af 6. november 1980 om retningslinjerne for regionernes efterforskning på det politiske område. Man drøftede det kort, men tog ikke stilling til indholdet. Politimesteren forklarede, at notatet ville findes i to eksemplarer. På forespørgsel fra udvalget ville han søge accept til, at retningslinjernes afsnit I og II kunne udleveres til medlemmerne.⁴⁸⁸

487 Ibid.

488 WU: Referat af møde, 5. december 1980.

12. OLE ESPERSENS RETNINGSLINJER, 1981-82

Nye forsinkelser opstod, da Danmark den 20. januar 1981 fik ny justitsminister. Den nyudnævnte minister, Ole Espersen, og forsvarsminister Kjeld Olesen var således kritiske over for dele af udkastet til nye retningslinjer. Såvel Ole Espersens som Kjeld Olesens kopier af udkastet er bevaret i arkivet med deres tilføjelser og rettelser. Begges kopier er påtegnet med understregninger, spørgsmålstegn og smårettelser, hvilket klart indikerer, at den nye justitsminister fandt udkastet upræcist og uklart. Rettelserne må formentlig tolkes således, at ministrene har fundet, at opregningen af organisationer nævnt under virkeformer burde udgå og blot nævnes generelt. Ole Espersen fandt også bestemmelserne om registrering af personer for vage, idet han fæstede sig ved udtrykket ulovlig virksomhed. Her sattes spørgsmålstegn med tilføjelsen: ”ulovlige midler? + vold? + terror”.⁴⁸⁹ Kjeld Olesen henviste i margenen direkte til Anker Jørgensens stillingtagen året før: ”A.J.: sager-personer + organisat.” Det må vel tolkes således, at Kjeld Olesen havde opfattet Anker Jørgensens stillingtagen sådan, at man kunne registrere sager og personer, men at man ikke automatisk kunne registrere medlemmer af visse organisationer. Desuden var begge ministre tydeligt indstillet på en kortere tidsramme for noteringen af navne i arbejdskartoteker.⁴⁹⁰ Begge undrede sig over formuleringen om, at det for penetranter hed, at det ”...generelt kan anføres,

489 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 6. november 1980, nr. 8. Her hedder det i ministerens notat: ”evt. koncentrat af disse org. virkeformer”. Denne tolkning findes også i PET-notat om udarbejdelsen af retningslinjerne: Ibid.: ”Intern notits om udarbejdelsen af retningslinierne vedrørende efterforskning på det politiske område”, PET 7. april 1998, s. 2. Det samme gælder Kjeld Olesens notat, hvor der er anført ”+” ud for listen af organisationer. Ibid., samt ovennævnte ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”.

490 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 6. november 1980, samt O. Espersens kopi.

at den anvendte person ikke må medvirke til strafbare handlinger”. Lå der i ordet ”generelt” et lille forbehold for rækkevidden af dette krav? De to socialdemokratiske ministre ønskede generelt en sletning af specifikke henvisninger til organisationer og generelle henvisninger, som i stedet for organisationerne havde sigte på sager og personer. Således hed det i Kjeld Olesens let redigerede version:

“Penetrering eller brug af kontaktnet kan komme på tale over for grupper, hvorfra der med varierende styrke udfoldes en ideologisk, teoretisk og praktisk revolutionær virksomhed, hvori der indgår handlinger af undergravende, uroskabende, ulovlig eller direkte strafbar art.”⁴⁹¹

Der var ikke i substansen indvendinger mod formuleringerne i udkastet om PET’s indsats på arbejdsmarkedet i forhold til etablering af kontaktnet og de formodede maoistiske og trotskistiske aktiviteter. De forskellige kommentarer påført udkastet er i øvrigt tydeligt fremkomne under et møde om sagen, idet der er påfaldende nøje sammenfald mellem dem.⁴⁹² Det kan således ikke lade sig gøre at identificere ophavsmanden til de forskellige redigeringsforslag. En konkret styrkelse eller svækkelse af centrale dele af udkastet lader sig heller ikke konstatere. Men interventionen var ganske bemærkelsesværdig alene i kraft af, at det var første gang siden 1945, at der er spor efter, at en minister har engageret sig aktivt i formuleringen af en instruks til PET, som ellers indtil da selv havde kunnet koncipere de instrukser, som ministeren satte sit navn under.

Den 12. februar 1981 forelå et nyt revideret udkast fra PET. I indledningen var indføjet et let udvidet formål, som præciseredes:

“I tilrettelæggelsen af efterforskningen må man være opmærksom på, at det efter omstændighederne kan være af afgørende betydning for politiet i kredsene at være i besiddelse af et korrekt ”efterretningsbillede” forud for større politiaktioner, således at tilstræbte konfrontationer med politiet kan begrænses.”⁴⁹³

491 Begge ministre havde anført et ”evt.” ud for denne passage. Se også Ibid. vedr. ”generelt”.

492 Det gælder også den kopi, som havde været i chef i Udenrigsministeriet Erling Quaades hænder. Jf. *ibid.*: Quaades kopi, nr. 10. Quaades notater til teksten var praktisk taget identiske med Espersens og Olesens.

493 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: ”Retningslinjer vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 12. februar 1981, nr. 11.

Billede af det socialdemokratiske folketingsmedlem Ole Espersen fra juni 1982. Ole Espersen blev udnævnt til justitminister den 20. januar 1981. En daværende højtstående jurist i PET har for Kommissionen forklaret, at man anså den nye minister for en sikkerhedsrisiko på grund af Espersens tidligere frokostmøder med KGB-officerer og en betalt rejse til Nordkorea. Departementschef Niels Madsen aftalte angiveligt med Anker Jørgensen, at Ole Espersen ikke skulle orienteres om hvervningen den sovjetiske KGB-officer Oleg Gordijevskij (se Kommissionens beretning, bind 7). Som justitsminister var Ole Espersen blandt andet optaget af spørgsmålet om PET's registrering af østrejser (Aktuelt/ABA).

Den PET-medarbejder, som havde forestået redaktionen, udarbejdede en liste, hvor han tog eksplicit stilling til de accepterede rettelser og de afviste. Således afviste han ministerens pointering af den manglende præcision af ”ulovlig virksomhed” med henvisning til, at den valgte formulering svarede til kommissionsdomstolens. Han afviste også ministerens ønske om at sondre mellem ulovlig politisk virksomhed og andre ulovlige handlinger. På basis af ministrenes notater tolkede den pågældende PET-medarbejder kommentarerne således, at man i bestemmelserne om organisationer slet ikke – jf. statsministerens tidligere fremsatte synspunkt – ønskede navne i organisationssager, ”...hvilket virker helt urealistisk”. Der er formentlig tale om en fejltolkning af de kursorisk nedkradsede kommentarer (i Espersens kopi: ‘personer? Anker? Sager?’). Også her henholdt

PET-medarbejderen sig til forlægget, idet det svarede til kommissionsdomstolens beretning.⁴⁹⁴

Ole Espersens forslag førte også til, at det for arbejdsnotaterne (som det nu hed, og ikke som førhen arbejdskartotekerne) blev præciseret, at de inden for rimelig tid skulle føre til en afklaring af, om den pågældende kunne registreres. Listen over de grupperinger, som ansås for mål for penetreringsaktioner, var slettet og i stedet opført sammen med de grupper, for hvilke der kunne benyttes kontaktnet. Hermed udgik på sin vis det hierarki af virkemidler, som havde ligget implicit i de første udkast. Men det var nu tilføjet, at sager, hvor der var tale om penetrering, altid via Centralafdelingen skulle forelægges den politisk ansvarlige minister til godkendelse:

“Penetrering må kun foretages efter forudgående godkendelse fra centralafdelingen, som i disse tilfælde altid vil forelægge sagen for den politisk ansvarlige minister.”

Endelig blev ”VS” ændret til ”visse grupper inden for VS”. For kildernes mulighed for at handle under dække var formuleringen ”generelt” ændret til: ”...som udgangspunkt kan anføres, at den anvendte person ikke må medvirke til strafbare handlinger.” Her var der altså kun en formmæssig ændring af ordlyden, og ikke en indholdsmæssig. Blandt eksemplerne var endelig de højreekstremistiske grupper mere præcist anført som Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti, DNSU, Trækdryrenes Befrielsesfront og Bevægelsen.⁴⁹⁵ Den 18. februar forelå det reviderede papir med én betydelig ændring. Forbeholdet om, at kilder, der penetrerede organisationer, som udgangspunkt ikke måtte medvirke til strafbare handlinger, gled nu ganske ud.⁴⁹⁶ Dette kan kun ses som et resultat af det problem, at agenter til tider kunne tænkes at måtte deltage i ulovligheder for at bekræfte deres dækhistorie. Denne version, som også var under redaktion af den ovenfor nævnte PET-medarbejder, udmærkede sig videre ved, at der i listen over de partier og grupper, for hvilke det kunne komme på tale at benytte kontaktnet, faldt nogle stykker ud. Det var Tvind-skolerne og udløbere deraf samt militær-

494 Ibid.: Kommentarer til nyt udkast til retningslinjerne, 12. februar 1981.

495 Ibid.: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 12. februar 1981, nr. 11, citat s. 5. Flere af ændringerne var påført i Ole Espersens hånd. Den rettede version med politimesterens få rettelse i Ibid.: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 17. februar 1981, u. nr.

496 Ibid.: ”Rettelse til udkast af 18.2. – 1981”, 18. februar 1981.

og nægterforeninger.⁴⁹⁷ Tvind-skolerne dukkede ikke på ny op på listen over den primære målområder for PET's virksomhed, i hvert tilfælde ikke eksplicit.

Den 18. marts 1981 redegjorde Ole Stig Andersen i Wamberg-udvalget for de drøftelser, som for tiden førtes med justitsministeren om retningslinjerne.⁴⁹⁸ Hvad disse drøftelser bestod i, fremgik ikke af referatet. Den 26. marts 1981 dukkede endnu en version op. Denne gang var listen over de organisationer, som var målgruppe for PET's overvågning med kontaktnet, overført til et bilag og tilføjet det forbehold, at listen ikke var udtømmende, men blot angav de "for tiden klare tilfælde". Hermed var der tale om en mulighed for at gå ud over listen af organisationer. Det er værd at notere, at vendingen "...grupper på højre- og venstrefløjen..." ønskedes erstattet med det mere præcise: "...grupper af højre- eller venstreekstremistisk karakter..."⁴⁹⁹ Det blev præciseret, at der kunne være tale om andre efterforskningskridt som var omfattet af retsplejeloven, f. eks. telefonaflytninger, indgreb i brevhemmeligheden, mikrofonering og ransagning. Uden omtale i retsplejeloven var personundersøgelser, observation samt i et vist omfang brug af elektronisk udstyr. Det blev understreget, at disse efterforskningskridt kunne blive aktuelle i de omtalte efterforskningsområder, men at de altid burde kræve en forudgående drøftelse med Centralafdelingen. Dog var personundersøgelser altid tilladt.⁵⁰⁰ Endelig dukkede en ny betragtning op med hensyn til penetrering:

"Penetrering kræver en høj grad af hemmeligholdelse, nøje planlægning og styring samt betydelig skønsomhed i valg af målpersoner og midler i øvrigt."⁵⁰¹

Det kan bemærkes, at mens disse formuleringer blev føjet til udkastet for retningslinjer for regionernes efterforskning på det politiske område, var Region II i Århus i færd med at udvikle operation Zeus med indsættelse af en penetrant, til dels (om end i et omfang som vanskeligt lader sig fastslå) i konsultation med ledelsen i Centralafdelingen.⁵⁰²

497 Ibid. Ingen begrundelse fandtes anført. Ændringer var anført med kuglepen på Mose Hansens kopi.

498 WU: Referat af møde, 18. marts 1981.

499 Ibid.

500 Ibid.

501 PET, ujournaliseret sag, gult læg m. forarbejder til retningslinjer vedr. regionernes efterforskning på det politiske område: "Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område", 26. marts 1981.

502 Se Kommissionens beretning, bind 12.

Der synes i denne periode at være blevet arbejdet aktivt med afpuddningen af retningslinjerne. Det må på baggrund af de hidtil beskrevne forhold vedrørende Ole Espersen formodes, at justitsministeren aktivt påvirkede denne proces. Politimesteren henviste flere gange til regeringens overvejelser, og udkastet undergik generelt en forandring i retning af tendensen i Ole Espersens første bemærkninger til udkastet. Frem mod Wamberg-udvalgets møde i begyndelsen af maj 1981 fremkom endnu et udkast til retningslinjerne. Ole Espersen synes også at have haft held til at præcisere målfeltet for PET's virksomhed. I udkastet af 8. maj 1981 blev aktivitetsområderne inddelt i a) områder, hvor der var brug for penetration, b) områder med brug for kontaktnet samt c) PET's opgaver m.h.t. forvarsel om demonstrationer og lignende. Omtalen af arbejdsmarkedet blev hængende uforandret som et appendiks. Den væsentligste ændring omfattede det område, hvor der var brug for et kontaktnet. Her omtaltes to centrale områder: Diverse grupper af højre- eller venstreekstremistisk karakter samt diverse frontorganisationer. Disse to kategorier blev henvist til et bilag. Blandt de højre- og venstreekstremistiske nævntes RSF, KAP, KAK, DKP, Anarkisterne, visse grupperinger inden for VS, højreekstremistiske grupper (herunder DNSU), visse anti-NATO grupper samt grupper med forbindelse til terrororganisationer og frihedsbevægelser. Som et eksempel på en såkaldt frontorganisation af interesse omtaltes Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed.⁵⁰³ Ved samme lejlighed tilføjede man en definition på frontorganisationer og tog et generelt forbehold for, at de forskellige nævnte organisationer ikke havde samme vægt i PET's prioritering.

“Ved frontorganisationer forstås tilsyneladende tværpolitiske eller upolitiske idé- og interesseorganisationer, som mere eller mindre skjult kontrolleres af Sovjetunionen.

Det er klart, at ikke alle de i bilaget nævnte grupper og organisationer har samme vægt i PET's arbejde, og spørgsmålet om prioritering vil derfor løbende blive overvejet i centralafdelingen.”⁵⁰⁴

Nyt var, at PET fik frie hænder til selv aktivt at indlede grundige baggrundsundersøgelser. Videregivelse til styrelse mv. kunne stadig kun ske efter Wamberg-udvalgets forudgående godkendelse, men PET kunne nu aktivt indhente oplysninger om lovlig politisk virksomhed i sikkerhedsundersøgelser. Endelig rummede

503 Ibid.: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 8. maj 1981. nr. 13.

504 Ibid.

udkastet en vigtig præcisering i omtalen af personer, som kunne hverves til penetrering. Hvor det før havde heddet, at der kunne være tale om en i organisationen værende person, som ”...inddrages i et kontrolleret og hemmeligt samarbejde.” [Kommissionens understregning], blev det ændret til ”...inddrages i et kontrolleret og hemmeligt arbejde.”⁵⁰⁵ Begge disse små forskelle rummede væsentlige principielle forhold. Muligheden for af egen kraft at iværksætte en baggrundsundersøgelse på personer gav PET mulighed for at reagere på mindre sikre oplysninger og små spor og bore dybere i en persons forhold. Med hensyn til penetranter fik man med den lille ændring fra samarbejde til arbejde muligvis understreget, at der ikke kunne blive tale om nogen form for gensidighed mellem den hvervede agent og PET, men at der var tale om et kommandoforhold, hvor det var PET, som entydigt tog beslutningerne.

Arbejdet var nu så langt fremme, at politimesteren den 8. maj 1981 kunne meddele kontroludvalget, at retningslinjerne vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område stod umiddelbart foran godkendelse, og at justitsministeren gerne ville mødes med udvalget forinden.⁵⁰⁶

Den 10. juni 1981 forsamledes Wamberg-udvalget i Justitsministeriet til møde med Ole Espersen. Udvalgets medlemmer havde modtaget udkast til notat om retningslinjerne fra 8. maj 1981 sammen med udkastet fra 9. april 1980 samt NATO-dokument C-M (64) 45, som omhandlede kravene til sikkerhedsgodkendelse og baggrundsundersøgelse for personer, som skulle sikkerhedsgodkendes til omgang med NATO-dokumenter. Ole Espersen forklarede udvalget, at regeringens overvejelser om udkastet nu nærmede sig sin afslutning (situationen var dog reelt den samme, som den havde været i foråret 1977), og at man ønskede at forelægge udkastet for kontroludvalget. Han præciserede, at retningslinjerne ikke skulle udsendes til politiet, men at de skulle udgøre en art grundlag for regionernes arbejde. Endelig oplyste han, at forhold, som på grund af hastige ændringer ikke kunne lægges endegyldigt fast, ville indgå som bilag til retningslinjerne.⁵⁰⁷

Der udspandt sig efterfølgende en diskussion, som efter referatet at dømme ikke i synderlig grad refererede direkte til udkastet til retningslinjer. Derimod udfordrede Wamberg-udvalget det forhold, at der (også efter udkastet) til brug

505 Ibid.

506 WU: Referat af møde, 8. maj 1981.

507 Ibid.: Referat af møde, 10. juni 1981 med justitsministeren, dateret 23. september 1981, vedlagt referat af mødet, 10. juni 1981.

for sikkerhedsgodkendelser kunne indhentes baggrundsoplysninger om lovlig politisk virksomhed. Udvalget var stærkt skeptisk over for sådanne oplysninger, og over for deres lødighed. Man var også kritisk over for indhentning af såkaldte vandelsoplysninger af privat karakter. Ole Espersen og Niels Madsen foreslog heroverfor, at man kunne præcisere, at de indhentede oplysninger skulle være af væsentlig betydning for sikkerhedsgodkendelsen.⁵⁰⁸

Også på andre punkter rejstes indvendinger. Harald Engberg-Pedersen ønskede således, at Folketinget skulle orienteres om, at der i et vist omfang fandt registrering sted af østrejser, ambassadekontakter og af medlemmer af venskabsforeninger. Han fremdrog ligeledes spørgsmålet om registrering af organisationer og deres ledende medlemmer, idet han mente, at kommissionsdomstolens beretning på dette punkt ikke havde været ganske klar. Ole Stig Andersen svarede hertil, at registreringen af østforbindelserne havde ”politimæssig interesse” (dvs. berørte kontraspionage og efterforskning af kontakter til østlige efterretnings-tjenester), at registrering på dette punkt ikke var 100 % dækkende – men altså efterforskningsrelateret. Justitsministeren mente, at kommissionsdomstolens beretnings hovedkonklusioner var klare nok, men at der i det enkelte tilfælde jo nok kunne opstå tvivl.⁵⁰⁹

Udvalgsmedlemmerne var måske heller ikke så ganske enige i vurderingerne. Modsat Engberg-Pedersens ønske om at drøfte baggrundsundersøgelsernes form var Kristof Glamann principielt betænkelig ved, at udvalget blandede sig i spørgsmål vedrørende selve efterforskningen. Buhl samlede udvalgets stemmeberettigede medlemmer bag det synspunkt, at hvis man var betænkelig ved konkrete afgørelser, så kunne man jo altid lægge det op til regeringsplan. I øvrigt understregede han, at retningslinjernes afsnit III (penetrering og kontakter), IV (andre overvågningsmetoder) og V (arbejdsmarkedet) ikke vedrørte udvalgets arbejdsområde. Strengt taget indebar det også, at de grupper, partier og organisationer, som PET skulle overvåge, faldt udenfor, hvorimod naturligvis principperne for registrering og videregivelse for disse grupper var indenfor.⁵¹⁰

Wamberg-udvalgets indvendinger på mødet med Ole Espersen lå for så vidt i forlængelse af de løbende diskussioner, som man gennem tiden havde haft med departementschefen og politimesteren. I den forstand markerede præsentationen af retningslinjerne ikke noget vandskel. Man kan heller ikke sige, at udvalget

508 Ibid.

509 Ibid.

510 Ibid.

på nogen måde blåstemplede udkastet. Referatet fra mødet er i så henseende temmelig springende og undviger stort set enhver form for generaliserende betragtning med hensyn til udvalgets syn på retningslinjerne (man kan i den forbindelse notere sig, at det firesiders referat først blev færdigt tre en halv måned efter mødets afholdelse).

I det hele taget kan der herske en vis tvivl om, hvordan ministeren på det pågældende møde forholdt sig til retningslinjerne. Ole Espersen har siden hen haft svært ved at genkende det billede af mødet, som fremgår af referatet. Han huskede mødet som rutinepræget, og genkalder sig ikke nogen særlig opmærksomhed i forhold til udkastet til retningslinjer:

“Særligt om det i referatet nævnte udkast til retningslinjer af 8. maj 1981 bemærkede vidnet, at det er væsentligt, at den første registrering er en lovlig registrering. Når der er sket en lovlig registrering, kunne der registreres for alt, og det er vidnets opfattelse, at det derfor er særligt afgørende, at den første registrering er i overensstemmelse med erklæringen. Han mente, at den anførte registreringsmulighed var forkert – at den på et tyndt grundlag kunne legitimere enhver senere registrering om hvadsomhelst – og burde stoppes, men han mener ikke, at dette blev drøftet på Wamberg-udvalgets møde.”⁵¹¹

Denne indvending må opfattes som en kritik af den udtrykkelige henvisning til tilladeligheden af at registrere personer for kontakter til østambassader og for rejser til østlande. Ministeren tog da også på en række møder dette spørgsmål op med Niels Madsen og med Ole Stig Andersen med henblik på at få etableret en mere restriktiv praksis.⁵¹² Dette kan være en årsag til, at justitsministerens møde med kontroludvalget tilsyneladende satte processen i stå. Mens udvalget den 8. maj havde fået at vide, at retningslinjerne stod umiddelbart foran godkendelse, og at ministeren blot ønskede at mødes med udvalget før godkendelse, så erklærede ministeren på mødet den 10. juni afsluttende, at udvalgsmedlemmernes kommentarer ville blive inddraget i ”regeringens videre overvejelser”.⁵¹³

⁵¹¹ RB: Ole Espersen, 5. december 2000.

⁵¹² Ibid.: “Vidnet er noget mystificeret af referatet og understreger at intet af det, han skulle have været positiv overfor senere er fulgt op af PET eller departementet i hans ministertid.” Han havde ikke tidligere set det pågældende referat. Det kan dog nævnes, at referatet blev godkendt på Wamberg-udvalgets møde den 6. august 1981, omend det ikke fremgår, om godkendelsen gælder såvel referatet af kontroludvalgets møde eller af mødet med ministeren i tilslutning dertil. WU: Referat af møde, 6. august 1981.

⁵¹³ WU: Referat af møde, 6. august 1981.

Spørgsmålet om registrering af østkontakter havde ganske central betydning for retningslinjerne, som i det foreliggende udkast gav ret ekstensiv adgang til at registrere folk med østkontakter i efterforskningsøjemed. Overvågningen af visse østrejsende og af folk med kontakt til østambassader var jo, i realiteten, et stedfortrædende begreb for overvågning og registrering af danske kommunister, af medlemmer af venskabsforeningen Danmark-Sovjetunionen og af frontorganisationerne.⁵¹⁴

En anden årsag til, at arbejdet med retningslinjerne kun skred langsomt frem, kan have været den såkaldte Arne Herløv Petersen-sag, som dukkede op netop på dette tidspunkt, og som optog megen tid i Centralafdelingen og i Justitsministeriet. Eftersom justitsminister Ole Espersen ifølge egen forklaring til Kommissionen havde givet instruks om ikke at anholde Arne Herløv Petersen, hvilket politiet alligevel gjorde den 3. november 1981, kan det tænkes at tillidsforholdet i forhold til departementet og til PET har været således, at de centrale aktører har afventet et politisk tøvejr, før end man tog fat på arbejdet med at få retningslinjerne godkendt.⁵¹⁵ Endelig kan baggrunden have været, at Wamberg-udvalget i tiden, der fulgte, fortsatte med at udfordre PET's praksis på en række punkter, som havde direkte berøring til udkastet til retningslinjer.

Udvalget fortsatte sine granskninger af vilkårene for baggrundsundersøgelser. På mødet den 8. maj 1981 havde udvalget spurgt til registreringen af medlemmer af visse fredsorganisationer, herunder især Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed. En af PET's medarbejdere orienterede om sagen og henviste til, at langt den overvejende del af Samarbejdskomitéens styrelse enten var kendte (i denne forbindelse givet i forståelsen: registreret i PET som) kommunister eller personer med kontakter til KGB-folk. Han oplyste, at flere europæiske fredskomiteer førte veltilrettelagte og koordinerede kampagner mod opstillingen af atomraketter i Vesteuropa på en måde, som tilgodeså Sovjetunionens politiske mål:

“Det er de vestlige efterretningstjenesters opfattelse, at de nationale fredskomiteer direkte eller indirekte styres af det Internationale Departement, der er et organ umiddelbart under det sovjetiske politibureau.”⁵¹⁶

514 Jf. det synspunkt, som politiassessor Toft-Nielsen i PET udtrykte i et foredrag for kontaktfolkene i kredsene om revision, udateret manuskript, dog formentlig januar 1969. Se kapitel 2.

515 Se afsnit om Herløv Petersen-sagen i Kommissionens beretning, bind 13.

516 WU: Referat af møde, 8. maj 1981.

Udvalget fortsatte på det efterfølgende møde med at spørge til dette område, som rettelig havde stærke bånd til kontraspionage, idet man udbad sig yderligere oplysninger om såvel enkeltpersoner som flere fredsorganisationer. Man ønskede også oplysninger om enkelte foreningers mulige forbindelser til KGB. Det fremgår, at det centrale motiv i sagen var, om medlemskab af sådanne foreninger eller indehavelsen af visse tillidsposter deri var nok til at udløse en registrering hos PET.⁵¹⁷ Dette motiv var som nævnt også stærkt til stede under drøftelserne med ministeren den 10. juni.

Problematikken med PET's oplysninger om partier og visse af deres ledende medlemmer blev ligeledes forfulgt. Den 6. august 1981 udbad udvalget sig organisationssagerne på enkelte partier på såvel højre som venstre fløj. PET fremtog efterfølgende til gennemsyn for udvalget sagerne vedrørende DKP, VS, SF, Venstre, Fremskridtspartiet og Det Radikale Venstre. På mødet i september tog udvalget sagerne vedrørende disse partier i øjesyn. En liste over amtsråds kandidater for SF gav anledning til fornyet debat, hvor Harald Engberg-Pedersen på ny udfordrede den opfattelse, at kommissionsdomstolens udtalelser var klare. Udvalget fandt den på baggrund igen behov for at drøfte sagen med ministeren.⁵¹⁸ I begyndelsen af 1982 overvejede man spørgsmålet om, hvorvidt man måtte videregive oplysning om medlemskab af RSF. Trotskisterne havde i mellemtiden sluttet sig sammen i det nydannede SAP, som stillede op til kommunalvalget og til folketingsvalget. Politimesteren udtalte i denne sammenhæng, at justitsministeren måtte tage stilling til, om der kunne ske videregivelse af oplysninger om tilhørsforhold til dette parti; med andre ord: hvorvidt den praksis, som var fulgt for trotskisterne, også gjaldt for medlemmer af SAP. I april redegjorde PET nøje for stillingen med hensyn til SAP, hvor PET, indtil ministeren måtte træffe anden afgørelse, ønskede at fortsætte den hidtidige praksis i forlængelse af RSF. Der blev ikke registreret nogen indsigelse i referatet, og udvalget godkendte da også videregivelse af oplysninger om aktuelt eller tidligere tilhørsforhold til RSF i de enkelte, konkrete videregivelsessager.⁵¹⁹

Dette spørgsmål berørte tilsyneladende også KAP. På kontroludvalgets møde i maj 1982 pressede Engberg-Pedersen for en afklaring af justitsministerens stilling til registrerings- og videregivelsesspørgsmålet for medlemmer af SAP og KAP. Politimesteren var i princippet enig, men fastholdt, at den hidtidige prak-

⁵¹⁷ Ibid.: Referat af møde, 6. august 1981.

⁵¹⁸ Ibid.: Referat af møder, 6. august 1981 (listen over partier påtegnet i hånden) og 24. september 1981.

⁵¹⁹ Ibid.: Referat af møder, 11. januar 1982 og 22. april 1982.

sis måtte opretholdes, indtil justitsministeren måtte træffe en anden afgørelse.⁵²⁰ De principielle drøftelser fortsatte gennem sensommer og efterår 1982. Udvalget modtog blandt andet SAP's partiprogram. I august argumenterede politimesteren i øvrigt for registreringer af personer med en vis forbindelse til SAP ud fra den begrundelse, at SAP og partiets ungdomsorganisation var involveret i BZ-brigadens aktiviteter. Udvalgets flertal godkendte de pågældende nyregistreringer, omend Harald Engberg-Pedersen fortsat tog forbehold for nyregistrering på det pågældende grundlag. Det samme problem meldte sig for KAP's vedkommende godt en måned senere.⁵²¹ På mødet den 31. januar 1983 søgte PET med et kortfattet notat at sandsynliggøre, at også DKP/ml måtte være genstand for almindelig registrering efter de samme principper som SAP og KAP.⁵²²

Østkontakter

Udviklingen af retningslinjerne for regionernes efterforskning på det politiske område gennem 1981-82 fandt sted i spændingsfeltet mellem på den ene side de rammer, som regeringen og Wamberg-udvalget satte for PET's praksis, og på den anden side de erfaringer og trusselovervejelser, som man i PET gjorde sig i denne periode. Fra regeringen var kravet først og fremmest, at man ikke generelt måtte registrere borgere på grundlag af medlemskab af lovlige politiske partier. Derimod kunne man ifølge denne opfattelse fortsætte registrering på grundlag af efterforskning af sager eller af enkeltpersoner med tilknytning til sådanne partier. Det er vel således, at man må forstå statsministerens indskærping i Regeringens Sikkerhedsudvalg og opfølgningen fra justits- og forsvarsministrene. En sådan bestemmelse i retningslinjerne synes at have været problematisk for PET. Som det er vist, gav dette da også anledning til, at Wamberg-udvalget udfordrede visse af PET's tolkninger på vigtige områder som foreninger med udprægede østforbindelser og visse – især – venstrefløjspartier, som på dette tidspunkt af Indenrigsministeriet blev anerkendt som opstillingsberettigede til valg. Politi-

520 Ibid.: Referat af møde, 28. maj 1982.

521 Ibid.: Referat af møder, 23. august 1982 og 6. oktober 1982.

522 Ibid.: møde, 31. januar 1983, Vedr. DKP/ml – Danmarks Kommunistiske Parti/marxister-leninister, 21. januar 1983. "DKP/ml går ind for den revolutionære teori marxismen-leninismen og fastholder, at revolutionen ikke kan sikres ad fredelig vej, men må sikres gennem knusningen af det borgerlige statsapparat (med militær og politi i spidsen) og oprettelsen af proletariatets diktatur."

mester Ole Stig Andersen synes her at have fundet en egnet *modus vivendi* i forhold til Wamberg-udvalget, idet han forelagde en række oplysninger om sådanne sager, og så længe udvalget ikke åbent modsagde PET's praksis og tolkninger, betragtede han den herskende praksis som autoriseret. Overvågningen og registreringen af medlemmer af visse fredsbevægelser, af KAP og af SAP blev accepteret via denne procedure.

I begyndelsen af 1982 synes der på ny at være kommet skred i processen frem mod en formalisering af retningslinjerne. Overvejelserne koncentrerede sig netop om papirets afsnit om registreringer, og PET arbejdede sig frem mod maj hen til endnu en revideret udgave af det politiske papir. Der var ganske få ændringer, der dog berørte vigtige og omstridte spørgsmål.⁵²³ Den 21. maj 1982 fremlagde PET, som nu havde lagt Herløv Petersen-sagen bag sig, da også for et efterhånden utålmodigt Wamberg-udvalg et nyt udkast, som rummede to centrale modifikationer, men som ellers holdt sig helt til den tidligere versions ordlyd.

For det første sigtedes der med hensyn til bestemmelserne om medlemskab af de politiske partier på en opblødning af den ifølge politimesteren for kategoriske formulering i udkastet.⁵²⁴ Der blev derfor i maj-udkastet åbnet mulighed for, at man alligevel over en kam registrerede medlemmer af visse politiske partier, selv om disse var godkendt som opstillingsberettigede til folketingsvalg. Det skulle ske på grundlag af en konkret vurdering af, om partiet ifølge sit program og ifølge ledelsens udtalelser forudsatte anvendelse af ulovlige metoder, og af om partiets virksomhed i øvrigt bekræftede dette.⁵²⁵ Dette fremgik af den første nye revision af det politiske papir, som var fremkommet siden midten af 1981. Til udkastets formuleringer om, at det ikke ville være tilladt at registrere medlemmer af lovlige politiske partier, føjedes det afgørende forbehold, at en vurdering af program, udtalelser og virksomhed kunne udløse en tilladt registrering af partiets medlemmer.⁵²⁶

523 Ibid.: Referat af møde, 11. februar 1982. Ole Stig Andersen stillede udvalget i udsigt, at der formentlig kun skulle ske enkelte ændringer. En af disse var, at der med henblik på fremtidige begrænsninger i mulighederne for registrering blev åbnet mulighed for en udrensning af oplysninger i forbindelse med den løbende revision.

524 Ibid.: Ole Stig Andersen stillede udvalget i udsigt, at der formentlig kun skulle ske enkelte ændringer.

525 WU: Referat af møde, 28. maj 1982.

526 PET, ujournaliseret sag: "Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område", 21. maj 1982. nr. 14.

For det andet indførtes et forbehold i omtalen af, at en godkendt registreringsgrund kunne være registreringen af kontakter til østambassader og rejsende til østlande. Her havde Ole Stig Andersen således allerede i februar 1981 stillet Wamberg-udvalget i udsigt, at PET ville præcisere, at østrejsende eller personer med kontakt til østambassader kun ville blive registreret, hvis der forelå en efterretningsmæssig interesse.⁵²⁷ Dette hensyn fik i maj-versionen af det politiske papir følgende formulering: "... med mindre forholdet skønnes at være uden efterretningsmæssig interesse."⁵²⁸

Justitsminister Ole Espersen drøftede med Ole Stig Andersen og med departementschef Niels Madsen mellem sommeren 1981 og foråret 1982 en indskrænkning af den herskende praksis, som ministeren fandt forkert og i modstrid med ånden i regeringserklæringen fra 1968. Den 14. maj 1982 mødtes han med departementschefen og politimesteren for at drøfte spørgsmålet. Ole Stig Andersen gav ved denne lejlighed udtryk for, at man kunne ophøre med at registrere sådanne kontakter, men således at deltagelse i officielle delegationer fortsat blev registreret. Den 17. maj 1982 meddelte Ole Espersen ifølge egen forklaring Niels Madsen, at registreringerne af østkontakterne helt burde ophøre, også for officielle delegationer.⁵²⁹ Det følger af Ole Espersens vidneudsagn til Kommissionen:

"Vidnet traf beslutning den 14. maj 1982 om, at østrejser og kontakter til østambassader ikke i sig selv måtte være registreringsgrund, og vidnet ville derpå overveje

527 WU: Referat af møde, 11. februar 1982.

528 Ibid.

529 RB: Ole Espersen, 5. december 2000. Ole Espersens opmærksomhed var ifølge hans egen forklaring blevet henledt på omfanget af registreringer af østkontakter af Harald Engberg-Pedersen, som Espersen kendte fra sin tid som formand for Radiorådet. Ibid., s. 8. Ole Espersen støttede sig under afhøringen til sine papirer, hvori han havde noteret både møderne den 14. og 17. maj 1982 og de pågældende beslutninger. Ibid., s. 11-12. "Efter hans erindring havde hans resolution omgående virkning, ellers ville han ikke have formuleret det så klart." Ibid., s. 12. Det kan imidlertid bemærkes, at ministerens instruks ikke satte sig spor i det udkast til retningslinjer på det politiske område, som blev konciperet den 21. maj 1982 (dvs. fire dage efter ministerens instruks), og hvori den bredere formulering var fastholdt (jf. ovenfor). Forholdet blev heller ikke omtalt i referatet af politimesterens statusopgørelse med hensyn til retningslinjerne for kontroludvalget den 28. maj 1982. Jf. WU: 28. maj 1982. Det fremgik derimod af en ekstrakt af referat af mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 1. juli 1982, som blev stillet til rådighed for kontroludvalget på dettes møde den 23. august. Jf. WU: Referat af møde 23. august 1982. Referatet blev godkendt på det efterfølgende møde.

Ole Stig Andersens ønske om, at der dog kunne ske registrering af deltagelse i officielle delegationer. Han traf derefter endelig beslutning den 17. maj om, at disse registreringer skulle ophøre. Han havde forinden anmodet Niels Madsen om at overveje konsekvenserne af Ole Stig Andersens ønske. Vidnet orienterede Regeringens Sikkerhedsudvalg om sin beslutning. Vidnet antager, at han tidligere har foretaget en uofficiel orientering af Anker Jørgensen. Ved vidnets beslutning den 17. maj 1982 bestemtes, at heller ikke deltagelse i officielle delegationer til østlande i sig selv kunne udgøre registreringsgrundlag. Ole Stig Andersen tog denne beslutning til efterretning.”⁵³⁰

Kommissionen kan fastslå, at en ministeriel instruks vedrørende en ændring blev afgivet af Ole Espersen, og at denne beslutning blev endeligt implementeret i juli 1982. Denne ændring har, som det vil fremgå nedenfor, været kendt af PET's chef og blev formidlet videre til PET's revisionsafdeling og Wamberg-udvalget.

Såvel Anker Jørgensen personligt såvel som det samlede Regeringens Sikkerhedsudvalg blev orienteret om denne ændring. Det hed i referatet fra Regeringens Sikkerhedsudvalgs møde den 1. juli 1982, at Justitsministeriet og PET havde drøftet spørgsmålet om registrering af danske statsborgere, som rejste på officielle delegationsrejser eller normale forretningsrejser til østlandene, eller som deltog i receptioner i østambassader:

“Det var herunder blevet fastslået, at selve deltagelsen i sådanne arrangementer ikke udgjorde et registreringsgrundlag, *bortset fra de tilfælde, hvor der forelå en særlig efterretningsmæssig interesse i registrering.*”⁵³¹

En ekstrakt fra mødet vedrørende dette punkt blev overdraget PET's revisionsafdeling, som udarbejdede en notits om den ændrede praksis. Notitsen er dateret 12. juli 1982 og er sammen med de nyregistreringer, der skulle godkendes i Wamberg-udvalget, vedlagt udvalgets godkendte referat fra mødet den 23. august 1982. Ifølge mødereferatet fik Wamberg-udvalget forelagt Revisionsafdelingens notits af 12. juli om den ændrede praksis på mødet den 23. august 1982, og ud-

530 RB Ole Espersen, 5. december 2000. Om opfølgningen meddelte Ole Espersen, at: “Vidnet har ikke selv meddelt Wamberg-udvalget sin beslutning fra 1982. Han tog det som en selvfølge, at beslutningen blev videregivet, og han gik ligeledes som en selvfølge ud fra, at hans instruks blev efterlevet, hvorfor han ikke foretog særlig kontrol.” Ibid., s. 10.

531 WU: Referat af møde 23. august 1982 samt ekstrakt af referat af møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 1. juli 1982. Notitsen er udarbejdet af Revisionsafdelingen og dateret 12. juli 1982. Kommissionens kursivering.

valget må i forbindelse med gennemgangen samme dag af 34 østregistreringer oprettet siden 19. maj 1982 antages at have lagt denne notits indeholdende ministerens nye instruks til grund for dets afgørelser. Det ses af påtegningerne, at alle 34 registreringer blev godkendt af udvalget. Med andre ord fik Ole Espersens instruks af 17. maj 1982 vedrørende østkontakter virkning fra den 19. maj.

Det er værd at bemærke, at rejsende, som i anden hensigt rejste til østlande, ikke udtrykkeligt var udelukket fra registrering. Det kunne f. eks. være personer, som rejste på partiskole i Moskva eller lignende. Her eksisterede tilsyneladende en – bevidst eller ubevidst skabt – gråzone. Det er ligeledes værd at notere, at den sidste sætning i det citerede referat fra sikkerhedsudvalgsmødet åbnede mulighed for en fortsat registreringspraksis på dette felt. Forskellen var, at bevisbyrden var blevet vendt, således at der nu skulle eksistere en særlig efterretningsmæssig interesse i registrering af den pågældende rejsende eller receptionsgæst. Det synes, som om Ole Espersen på dette tidspunkt har opfattet det som magtpåliggende at sætte sin beslutning om ændring af praksis med hensyn til registrering af østkontakter igennem. Som det vil fremgå nedenfor, lykkedes det imidlertid PET under den nye konservative justitsminister Erik Ninn-Hansen at få udvalget til at ændre opfattelse i spørgsmålet om østkontakter i forbindelse med diskussionen om de nye retningslinjer.

Regeringsskiftet 1982

Den 10. september 1982 trådte Anker Jørgensens socialdemokratiske mindretalsregering tilbage og blev erstattet af Poul Schlüters borgerlige regering. Den nye justitsminister var som nævnt den konservative Erik Ninn-Hansen. Under den nye regering fortsatte arbejdet med færdiggørelsen af retningslinjerne for den politiske efterforskning.⁵³² Wamberg-udvalget fastholdt da også sin interesse for en snarlig afgørelse. På det første møde efter regeringsskiftet gav formanden for Wamberg-udvalget, amtmand Niels Elkær-Hansen, udtryk for, at han ville kontakte departementschefen med henblik på et møde med ministeren

532 RB: Erik Ninn-Hansen, 6. december 2000: "Niels Madsen kan have orienteret om retningslinjer for PET, som senere blev forhandlet med Wamberg-udvalget. Vidnet følte sig ikke indblandet i Ole Espersens dispositioner. Sagen om retningslinjer for PET blev forelagt af Niels Madsen, og man drøftede ikke fortiden. Niels Madsen sagde, at nu måtte de få sagen bragt i orden og få den forhandlet med Wamberg-udvalget."

snarest muligt. Man drøftede også forslaget til retningslinjer for den politiske efterforskning.⁵³³ Dagen efter dette møde, den 7. oktober 1982, forelå et nyt udkast, uden de store ændringer. Dog var en justering foretaget med hensyn til registrering af østkontakter.⁵³⁴ Ole Espersens instruks til PET om at indskrænke muligheden for at registrere østkontakter var således ikke indarbejdet i det nye forslag til retningslinjer. Udkastet anvendte i stedet følgende formulering:

“En godkendt registreringsgrund kan f. eks. være kontakt med en øst-ambassade i København eller rejser til østlande, *med mindre forholdet skønnes at være uden efterretningsmæssig interesse.*”⁵³⁵

Bevisbyrden var nu igen vendt, idet udgangspunktet for Ole Espersens instruks af 17. maj 1982 var, at sådanne aktiviteter ikke udgjorde et registreringsgrundlag, ”*bortset fra de tilfælde, hvor der forelå en særlig efterforskningsmæssig interesse i registrering*”.

Det nye udkast fra 7. oktober 1982 blev diskuteret med Wamberg-udvalget. Engberg-Pedersen rejste i denne forbindelse spørgsmålet om registrering af medlemmer af SAP, KAP og deres ungdomsforeninger samt af medlemmer af venskabsforeninger. Politimesteren pegede her på, at sådanne registreringer på grundlag af medlemskab af venskabsforeninger havde fundet sted gennem mange år og var blevet forelagt udvalget. Flertallet foreslog, at man ændrede formuleringen om østkontakter således, at også medlemskab af venskabsforeninger var nævnt som godkendt registreringsgrund.⁵³⁶ Det blev da også taget op af PET, således at papiret fra 7. oktober 1982 fremkom i en 2. revideret udgave (men med samme datering):

“En godkendt registreringsgrund kan f. eks. være kontakt med øst-ambassader i København, rejser til øst-lande eller medlemskab af visse venskabsforeninger eller lignende, med mindre forholdet skønnes at være uden efterretningsmæssig interesse.”⁵³⁷

533 WU: 6. oktober 1982. Det fremgår ikke, hvilken version af udkastet, som udvalget drøftede, endside hvilke ændringsforslag man havde. Ibid.

534 PET, ujournaliseret sag: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 7. oktober 1982, nr. 15.

535 PET, ujournaliseret sag: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 7. oktober 1982, nr. 15, s. 2. Kommissionens kursivering.

536 WU: Referat af møde, 3. november 1982.

537 PET, ujournaliseret sag: ”Retningslinier vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 7. oktober 1982, nr. 15, 2. udkast. Denne formulering fandt vej til de endelige retningslinjer.

Formuleringen svarer til de endelige retningslinjer, der blev godkendt af regeringen i februar 1983. Ole Stig Andersen fik således udvalgets opbakning til en lempeligere praksis end den, som den tidligere socialdemokratiske justitsminister få måneder forinden havde afgivet instruks om, og som Wamberg-udvalget har været informeret om. På mødet drøftede man i øvrigt en konkret sag om videregivelse af oplysninger til FE om en person, som søgte optagelse i hjemmeværnet. Vedkommende var medlem af DKP samt af bl.a. venskabsforeningen Danmark-Sovjet og af venskabsforeningen Danmark-DDR. Blandt de nyregistrerede, som blev forelagt udvalget for den pågældende måned, var der da også flere konkrete eksempler på den aktuelle problematik. Fire nyregistrerede havde rejser til østlande og fire andre kontakt med den sovjetiske ambassade og med venskabsforeningen Danmark-Sovjetunionen.⁵³⁸

Den 11. november 1982 udspandt sig mellem Wamberg-udvalget og justitsminister Erik Ninn-Hansen en grundlæggende debat om de centrale spørgsmål i udkastet til retningslinjerne. Spørgsmålet om indhentning af oplysninger om lovlig politisk virksomhed i sikkerhedsundersøgelser og videregivelse af sådanne oplysninger til anden myndighed blev drøftet og fandt en løsning derved, at udvalget accepterede den tolkning, som retningslinjerne rummede, og erklærede sig rede til af afgive en indstilling til justitsministeren, hvis spørgsmål om videregivelse blev rejst. Det ville hermed, således justitsminister Ninn-Hansen, være regeringens ansvar at tage stilling til, om sådanne oplysninger skulle videregives. Engberg-Pedersen fandt dog stadig, at der var behov for en orientering af Folketinget om den fulgte praksis.⁵³⁹

538 WU: Referat af møde, 3. november 1982, samt "Nyregistrerede i perioden 1/10-1982 - 21/10-1982". Vedrørende den potentielle hjemmeværnsmand se: Ibid.: Møde 11. november 1982: "Oversigt over spørgsmål, der skal drøftes i kontroludvalgets møde med justitsministeren".

539 Ibid.: "Referat af møde den 11. november 1982 mellem justitsministeren og udvalget vedrørende politiets og forsvarrets efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger", 27. januar 1983. PET's tolkning støttede sig til NATO's krav om særlig dokumentssikkerhed og om sikkerhedsgodkendelse af personer med adgang til klassificerede NATO-dokumenter. Det forudsattes af NATO, at en grundig undersøgelse søgte konstatere, hvorvidt den som skulle sikkerhedsgodkendes, "...er eller har været medlem af eller tilknyttet nogen udenlandsk eller hjemlig organisation, forening, bevægelse eller anden sammenslutning af personer, som udfolder subversiv virksomhed, eller som agiterer for eller billiger anvendelse af magt eller vold til at berøve andre deres rettigheder, eller som med forfatningsstridige midler søger at ændre regeringsformen i NATO-medlemslande." PET foretog ikke nogen aktiv indhentning af oplysninger om politisk ståsted, men hvis de fremkom spontant fra personer eller andre kilder, blev de medtaget på den pågældendes sag. Sådanne oplysninger blev medtaget på alle registrerede, uanset registreringens oprindelige grund. Det nye

For så vidt angik de politiske partier, rejste udvalget spørgsmålet om, hvorvidt PET kunne registrere medlemmer af politiske partier eller grupperinger, som var lovlige i den forstand, at de var godkendt til opstilling til folketings- eller kommunalvalg. Spørgsmålet berørte dels registrering af medlemmer af sådanne partier, dels deres ungdomsorganisationer eller deltagere i introduktionskurser og lignende. Den nyudnævnte formand for udvalget, Elkær-Hansen, bemærkede, at udvalget hidtil havde godkendt denne praksis, som også fremgik af udkastet til retningslinjer, men han ville gerne høre ministerens bemærkninger. Det var ikke desto mindre tydeligt, at udvalget selv stod delt på dette spørgsmål. Engberg-Pedersen fandt således, at der var risiko for konflikt med regeringserklæringens af 1968, mens Jon Palle Buhl og Kristof Glamann tilkendegav, at den tilføjelse til retningslinjerne, som lagde vægt på sådanne grupperingers program og faktisk udfoldede virksomhed, måtte anses for en forsvarlig praksis inden for rammerne af regeringserklæringen. Dette tilsluttede ministeren sig. Formanden benyttede sig af anledningen til at bemærke, at der i PET's sager på partierne kunne findes kandidatlistor med videre. Han anførte dog, at denne praksis ikke var i strid med regeringserklæringen, så længe der ikke fandt en systematisering sted af sådanne oplysninger. Igen fremhævede Engberg-Pedersen, at dette lå meget nær en egentlig registrering af lovlig politisk virksomhed, som måtte give anledning til betænkelighed. Det blev heroverfor understreget af politimesteren, at der ikke fandt nogen bearbejdning af disse oplysninger sted, og den gældende praksis fandt derpå tilslutning også fra Jon Palle Buhl med det synspunkt, at der ikke hermed forelå en "registrering" i regeringserklæringens forstand.⁵⁴⁰ Det bekræftede ministeren:

udkast til retningslinjer lagde op til, at PET i personundersøgelsessager aktivt kunne indhente sådanne oplysninger. Oplysningerne skulle naturligvis nøje verificeres, hed det. Sådanne undersøgelser ville efter tjenestens opfattelse være betydelig mere relevante i sikkerhedsmæssig henseende, end de hidtil foretagne undersøgelser. Derimod lagde man ikke op til en ændring af den praksis, at videregivelse af oplysninger om lovlig politisk virksomhed ikke fandt sted inden for rammerne af kontroludvalget. Derimod kunne PET, hvis tjenesten anså sådanne oplysninger for så væsentlige, at de burde videregives, forelægge sagen for justitsministeren eller regeringen. PET, ujournaliseret sag: "Notat vedrørende retningslinier for regionernes efterforskning på det politiske område", 28. oktober 1981.

540 WU: "Referat af møde den 11. november 1982 mellem justitsministeren og udvalget vedrørende politiets og forsvarrets efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger", 27. januar 1983. I PET's interne referat fremgår det, at problemet først og fremmest havde betydning for registrering af medlemmer af SAP og KAP, af deres ungdomsorganisationer samt af deltagere i introduktionskurser arrangeret af SAP. Såvel udvalgets flertal som justitsministeren gjorde gældende,

“Justitsministeren fandt ikke, at en usystematiseret inddækning, som foreslået, er i strid med regeringserklæringen og opfylder PET’s behov for at være bredere orienteret.”⁵⁴¹

Endelig fandt også det politiske papirs formuleringer om østkontakter tilslutning fra flertallet af udvalget, mens Engberg-Pedersen tog forbehold. Han udtalte sin betænkelighed og henviste til behovet for en restriktiv praksis. Han henviste ligeledes til justitsminister Ole Espersens udtalelser til Information den 20. august 1982. Flertallet fandt imidlertid, ligesom ministeren, at udkastets formuleringer gav tilstrækkelige garantier for, at regeringserklæringens grænser ikke blev overskredet.⁵⁴² Det fremgik i øvrigt af diskussionen, at Harald Engberg-Pedersen fandt anledning til bekymring for registrering af medlemmer af venskabsforeninger, idet dette måtte anses for lovlig virksomhed. Hertil forsikrede Ole Stig Andersen, at der herskede en restriktiv praksis på dette område, idet man stort set kun registrerede ledende medlemmer af sådanne foreninger. Men desuden kunne registrering i samme forbindelse være forbundet med en kontakt til fremmede efterretningsofficerer. Dette fandt ministerens tilslutning.⁵⁴³

Der var hermed – trods de forskellige betænkeligheder, som et medlem i kontroludvalget fremkom med – tale om et ganske stærkt votum fra udvalgets flertal til støtte for det foreliggende udkast til retningslinjer for den politiske efterforskning. Det kan da også bemærkes, at kontroludvalget ikke efterlod sig tegn på betænkelighed ved godkendelse af registreringer af danske statsborgere, som rejste til DDR og til Sovjetunion eller af kontakter til østambassader. Det samme gjaldt medlemmer af SAP, KAP og forskellige venskabsforeninger.⁵⁴⁴

at der var grundlag for en sådan registrering, idet den fandt sted på grundlag af ikke alene disse partiers klart revolutionære program, men også af deres aktiviteter, som gjorde det sandsynligt, at der ville blive benyttet ulovlige metoder til at fremme partiets synspunkter. Jf. WU: ”Referat af møde på justitsministerens kontor den 11. november 1982”, s. 3 f., 7.

541 Ibid.: Referat af møde på justitsministerens kontor den 11. november 1982, s. 13.

542 Ibid.: Af PET’s mere detaljerede interne referat fremgår det, at Elkær-Hansen i diskussionen af østkontakterne henviste til Ole Espersens beslutning om, at sådanne kontakter udgjorde registreringsgrundlag. Ninn-Hansen erklærede i forløbet af mødet, at han på linje med kontroludvalgets flertal fandt, at PET måtte have mulighed for at foretage registreringer i sådanne tilfælde. WU: Referat af møde på justitsministerens kontor den 11. november 1982.

543 WU: Referat af møde på justitsministerens kontor den 11. november 1982, s. 5-6.

544 Ibid.: Møde, 31. januar 1983 (nyregistrerede i tiden fra d. 13. december 1982 til 19. januar 1983); Ibid.: Møde, 24. august 1983 (nyregistrerede i tiden 20. maj 1983 til 9. august 1983). Blandt eksemplerne var en seminardeltager til Moskva, et skolingsophold i Moskva, rejser til Polen, Cuba, DDR. I en del

Registreringen af østrejser var genstand for debat i Wamberg-udvalget, ligesom den socialdemokratiske politiker og tidligere justitsminister Ole Espersen tog spørgsmålet op med den konservative justitsminister Erik Ninn-Hansen i 1983 og 1986. På billedet, der blev bragt i *Land og Folk* den 11. august 1984, ses deltagere fra DKU's venskabsstog til Sovjetunionen. Måske *Land og Folks* ledsagende billedtekst kan forklare PET's interesse for sådanne rejser: "For størstedelen af de unge var der tale om deres første besøg i et socialistisk land og at domme efter stemningen ved hjemkomsten havde turen været en stor oplevelse for alle. Over halvdelen af deltagerne var ved turens start ikke medlem af noget parti eller nogen politisk ungdomsorganisation. Undervejs meldte 23 unge sig ind i Danmarks kommunistiske Ungdom." (Finn Svennsson/*Land og Folk*/ABA).

Substansen i spørgsmålet om østkontakter var reelt begrænset. PET kunne ifølge Ole Espersens instruks som udgangspunkt ikke registrere østkontakter undtagen i tilfælde, hvor det skønnedes at have efterretningsmæssig interesse. I de endelige retningslinjer kunne PET registrere sådanne kontakter, bortset fra tilfælde, hvor der ikke forelå en efterretningsmæssig interesse. Det gjorde der i sagens natur ofte, idet både sovjetregimet og SED-regimet i DDR yndede at lade sine forbindelser til udlændinge fra Vesten foregå gennem efterretningsofficerer, og idet de østlige tjenester nøje overvågede personelle Øst-Vestforbindelser med henblik på emner for hvervning. I sidste instans måtte der være tale om et skøn foretaget af PET's kontraetterretningsfolk, og de nærrede en ligeså intens interesse for KGB- og MfS-medarbejdernes aktiviteter, som sidstnævnte nærrede for at hverve danske statsborgere som kilder.

tilfælde var der tale om kontakter til østambassader, som dog i reglen var specificeret i form af, at kontakten var til en bestemt ambassadefunktionær, kendte e-officerer eller lignende. I flere tilfælde var der tale om forskellige former for tilknytning til SAP.

Skiftet mellem Ole Espersens bestemmelse om østkontakter og Ninn-Hansens blev ikke oplevet som synderligt påfaldende af de samtidige aktører, bortset fra Ole Espersen selv og Engberg-Pedersen.⁵⁴⁵ Ninn-Hansen har slet ikke ment at kunne genkalde sig, at han i datiden var sig bevidst, at der var sket en ændring med hensyn til østrejser:

“Vidnet mener ikke, at han dengang vidste, at Ole Espersen skulle have ændret praksis vedrørende registrering af østrejser og deltagelse i receptioner. Han mener ikke, at ministeriet kan have haft kendskab til, at noget var ændret. Vidnet var overrasket over Ole Espersens henvendelse den 27. september 1983.”⁵⁴⁶

Skiftet mellem Ole Espersen og Ninn-Hansen satte sig heller ikke uudsletteligt indtryk hos formanden for udvalget, Niels Elkær-Hansen:

“Vidnet erindrer ikke at have oplevet en skiftende opfattelse af betingelserne for registrering af østrejser og ambassadebesøg, og man var ikke i udvalget specielt ked af den formulering af reglen, som det endte med. Udvalget og ministerens indstilling til spørgsmålet skulle afpuddes, og ministerens regler var ikke sat i kraft.”⁵⁴⁷

Revisionsholdets notits af 12. juli 1982 og Wamberg-udvalgets orientering om selvsamme notits på mødet den 23. august 1983 viser imidlertid som tidligere anført, at Ole Espersens regler nåede at træde i kraft, om end de kun ses anvendt ved et enkelt udvalgsmøde før regeringsskiftet. Ministerskiftet blev således udnyttet til at ændre ved tidligere truffne bestemmelser. Udvalgets flertal har givet været sig dette forhold ganske bevidst, idet man ikke delte Ole Espersens bekymringer vedrørende østkontakter og i ministerens insisteren på en ændring også så nogle personlige motiver. Kristof Glamann har i sin forklaring antydnet et konfliktmotiv angående østkontakter som en faktor i forholdet mellem minister og politimester:

545 RB: H. Engberg-Pedersen, 31. august 2000: “Der var derimod stor forskel på Ole Espersen og Ninn-Hansen. Ole Espersen var meget interesseret i udvalgets synspunkter. Da Ninn-Hansen kom til, blev det hele lukket til igen. Espersens interesse var en virkelig interesse for at se, hvor grænserne for registreringer gik.”

546 Ibid., Erik Ninn-Hansen, 6. december 2000.

547 Ibid., Niels Elkær-Hansen, 20. december 2000.

“Da Ole Espersen blev justitsminister, følte Ole Stig Andersen, at han skulle fortælle Espersen, at Espersen var registreret. Dette blev Espersen gal over, og han brugte lejligheden til at se på, om ambassadekontakter kunne udgøre grundlag for registrering.”⁵⁴⁸

Spørgsmålet om østregistreringer blev aktuelt igen i 1983 og 1986, hvor Ole Espersen gjorde Erik Ninn-Hansen opmærksom på sin oprindelige instruks til PET fra sommeren 1982. Hvorvidt den nyudnævnte justitsminister Ninn-Hansen i efteråret 1982 overhovedet har været orienteret om den tidligere ministers dispositioner er tvivlsomt, hvilket Ninn-Hansens citerede forklaring for Kommissionen da også vidner om. Det må i hvert tilfælde konstateres, at efter brevsvekslingen med Ole Espersen i 1986 og en række drøftelser i Wamberg-udvalget blev retningslinjerne ændret tilbage. Herefter skulle rejser til østlande, ambassadebesøg eller medlemskab af visse venskabsforeninger kun registreres, såfremt der skønnedes at være en efterretningsmæssig interesse i forhold til den pågældende person.⁵⁴⁹

548 Ibid., Kristof Glamann, 19. december 2000.

549 Jf. PET, *Redegørelse*, s. 15.

13. 1983-RETNINGSLINJERNE OG PET'S REGISTRERINGER FREM MOD DEN KOLDE KRIGS AFSLUTNING

I 1983 faldt de nye retningslinjer endelig på plads. På et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 7. februar 1983 forelagde Justitsminister Erik Ninn-Hansen (KF) det endelige udkast til retningslinjer vedrørende efterforskningen på det politiske område. Udkastet blev efter en række mindre justeringer af teksten godkendt på mødet.⁵⁵⁰ De nye retningslinjer blev sædvanen tro ikke omdelt til regionerne, men indholdet blev meddelt mundtligt.⁵⁵¹

De nye retningslinjer betonedede, at grænsen mellem lovlig og ulovlig politisk virksomhed samt grænsen mellem ulovlig politisk virksomhed og andre lovlige handlinger ikke var defineret i lovgivningen eller andetsteds. Den manglende definition opfattedes som et problem, i og med det primære formål med regeringserklæringen netop var at hindre registrering alene på baggrund af lovlig politisk virksomhed.⁵⁵² Det var således en udbredt opfattelse i PET, både i Centralafdelingen og i regionerne, at man til tider opererede i en gråzone. 1983-retningslinjerne kan derfor ses som en afklaring af en række spørgsmål om PET's virke og et forsøg på, om ikke at definere, så dog at konkretisere en række problemstillinger vedrørende lovlig og ulovlig virksomhed. Der var ikke tale om en ny ministeriel instruks, men derimod om, at PET, under hensyntagen til Wamberg-udvalget og regeringens indvendinger til de tidligere udkast, foretog en beskrivelse af tjenestens registreringspraksis og fortsatte operative muligheder.

1983-retningslinjerne ændrede ikke ved selve grundlaget for PET's registreringer. For så vidt angår registreringerne, er de nemlig en ret præcis gengivelse af Justitsministeriets notat af 14. september 1968. At 1983-retningslinjerne ikke

550 RSU: Referat af mødet, 7. februar 1983.

551 Ibid.: Ole Stig Andersens udtalelse i RSU under mødet, 7. februar 1983.

552 Retningslinjerne fra 1983 er optrykt som bilag i appendiks.

betød nogen væsentlig ændring for PET's registreringspraksis fremgår af senere notater, der understreger, at notatet af 14. september 1968 stadig var PET's retningslinje i registrerings- og makuleringssspørgsmål. Det fremgår f.eks. af et notat fra 1987 udarbejdet af Revisionsafdelingen, at "Grundlaget for revisionsarbejdet findes i notat af september 1968 udarbejdet af justitsministeriet vedrørende registrerings- og forældelsesregler i politiets efterretningstjeneste."⁵⁵³

På ét punkt gav 1983-retningslinjerne dog en mere præcis tolkning: Hvis det fremgik, at et parti ifølge sit program eller udtalelser fra partiets ledere forudsatte brug af ulovlige metoder, og såfremt partiets virksomhed bekræftede dette, måtte det være tilladt at registrere partiets medlemmer. Dette lå allerede implicit i notatet fra 1968, men blev ekspliciteret i de nye retningslinjer og efterfølgende operationaliseret i tjenestens arbejde. Baggrunden for denne præcisering var bl.a. Wamberg-udvalgets efterhånden årelange diskussioner af, hvordan begrebet "ulovlig virksomhed" skulle afgrænses. Drøftelserne i udvalget havde i nogle år gået på, hvorvidt der var et problem med politiske partier eller grupperinger, som man gerne ville overvåge og registrere på grund af deres revolutionære programerklæringer og de midler, som de tog eller efter PET's opfattelse agtede at tage i anvendelse. Disse partier var nemlig lovlige i betydningen opstillingsberettiget til folketings- og kommunalvalg. Det kunne ifølge et mødereferat fra 11. november 1982 komme på tale at registrere på grund af et egentligt medlemskab af sådanne organisationer, hvilket udvalget flere gange havde udtrykt sin accept af. Engberg-Pedersen udtrykte dog ofte sin bekymring herved og pegede på risikoen for en konflikt med regeringserklæringen af 1968, hvis retningslinjerne på dette område ikke var tilstrækkeligt restriktive. Jon Palle Buhl og Kristof Glamann mente derimod, at den hidtidige fremgangsmåde måtte være udtryk for en forsvarlig praksis inden for rammerne af regeringserklæringen.⁵⁵⁴

553 PET, ujournaliseret sag: "Vedr.: Arbejdsgangen i revisionen". Notat udarbejdet af Revisionen, 19. maj 1987. Det fremgår ligeledes af den "Blå rapport", at instruksen fra 1953 med tilføjelsen af 30. september 1968 regulerede PET's virke indtil 1996, hvor den afløstes af "Bestemmelser om Politiets Efterretningstjeneste af 9. maj 1996". 1983-Retningslinjerne afløste ikke den oprindelige instruks, men kan ses som en præcisering af PET's grundlæggende virke inden for rammerne af 1953-instruksen.

554 WU: Referat af møde, 11. november 1982. Buhl og Glamann udtrykte generelt en større forståelse for tjenesternes situation end Engberg-Pedersen. Buhl har for Kommissionen forklaret: "Det ansvar, vidnet følte, var et ansvar for, at efterretningstjenesten kunne fungere, og at ministerierne kunne fungere. Det var et ansvar, der krævede, at man kunne tage beslutninger. Arbejdet i udvalget

En yderligere præcisering af dette punkt fandt sted på mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 7. februar 1983, hvor retningslinjerne blev vedtaget. Forsvarsminister Hans Engell (KF) forespurgte da om registrering på baggrund af politisk program eller udtalelser, der forudsatte brug af ulovlige midler. Ole Stig Andersen bekræftede over for forsvarsministeren, at der tillige skulle foreligge oplysninger om tilsvarende fysiske handlinger og oplyste, ”at man her tænkte på f.eks. skydeøvelser eller øvelser i sabotage. Han understregede, at kontroludvalget altid ville få sådanne sager forelagt med henblik på at fastslå om dette kriterium er opfyldt.”⁵⁵⁵

Statsminister Poul Schlüter (KF) fandt det problematisk, at afsnittet, der omtalte registrering af organisationer, kunne give indtryk af, at kandidater til folketings-, kommunal-, og amtsrådsvalg ville blive registreret, hvorfor han fik ændret formuleringen til, at en sådan opstilling ikke udelukkede, at de pågældende personers navne kunne inddækkes på personsagen. Sikkerhedsudvalget godkendte ligeledes en liste over en række partier/grupperinger, hvor der pt. var behov for en orientering via kontaktnet. Det understregedes dog samtidig, at listen ikke var udtømmende, ”men angiver de for tiden klare tilfælde”.⁵⁵⁶ Listen, der kan ses som et udtryk for den ”positivliste”, som PET’s ledelse havde fremsat ønske om lige siden 1970, omfattede:

- Socialistisk Arbejderparti (SAP)⁵⁵⁷
- Kommunistisk Arbejderparti (KAP)
- Anarkistiske grupper såsom Anarkistisk Føderation i Danmark (AFID), og Organisationen af Revolutionære Anarkister (ORA)
- DKP
- Visse grupper inden for VS
- Højreekstremistiske grupper som f.eks. Danmarks Nationalsocialistiske Ungdom (DNSU)
- Visse Anti-NATO-grupper
- Grupperinger med forbindelse til terrororganisationer og frihedsbevægelser (f.eks. Palestinian Workers’ Union (PWU)).

skulle udøves i erkendelse af, at efterretningstjenesten var en absolut nødvendighed”. RB: Jon Palle Buhl, 30. august 2000.

555 RSU: Referat af møde, 7. februar 1983.

556 Ibid.

557 Dansk sektion af 4. Internationale (trotskisterne).

Endelig understregedes det, at anvendelse af kontaktnet kunne komme på tale i forbindelse med sovjetiske "frontorganisationer" som World Peace Council (WPC), World Federation of Trade Unions (WFTU), International Association of Democratic Lawyers (IADL) og nationale udløbere heraf (f.eks. Samarbejds-komitéen for Fred og Sikkerhed og tilknyttede organisationer).⁵⁵⁸

De nye retningslinjer, og den indeholdte præcisering vedrørende registrering af et parti, der ifølge sit program eller udtalelser fra partiets ledere forudsatte brug af ulovlige metoder, førte til nedsættelsen af den såkaldte "bearbejdnings-gruppe" i PET. Gruppen udarbejdede efterfølgende egentlige trusselsvurderinger af en række partier og organisationer. Indtil da et særsyn i PET's måde at arbejde på. Gruppens analyse af VS fra juni 1984 slog fast, at VS tog afstand fra østeuropæiske regimer, men at partiet havde tætte forbindelser til BZ-miljøet og udenlandske befrielsesbevægelser. Det kunne dog ikke lægges til grund, at VS styrede BZ'erne eller var involveret i støtte til terrorvirksomhed.⁵⁵⁹

PET's nye retningslinjer præciserede, at det også var muligt at overvåge yderliggående gruppers aktiviteter i forbindelse med arbejdsmarkedskonflikter. En gruppe, der havde PET's særlige opmærksomhed, og som befandt sig i krydsfeltet mellem politik og fagforeningsspørgsmål, var Fælles Kurs Klubben, der med tiden udviklede sig til et politisk parti, og som var repræsenteret i Folketinget i 1987-88. En særlig kilde til bekymring var, hvis det skulle lykkes Preben Møller Hansen at oprette et transportarbejderforbund og siden hen få kontrol over hele transportsektoren. Det ville sætte Fælles Kurs Klubben i stand til at indtage en nøgleposition i fremtidige arbejdsmarkedskonflikter. Uroafdelingens årsberetninger beskrev udviklingen indgående, f.eks. fylder rapporten om Fælles Kurs aktiviteter i 1984 17 sider.⁵⁶⁰

1983-retningslinjerne fik givet størst betydning inden for det operative område. PET havde nu skriftlig dokumentation for, hvilke grupper, den præcist skulle holde øje med. Det synes at have bevirket klarere prioriteringer i tjenesten, ligesom der konstateredes en øget indsats med hensyn til at skaffe kilder og kontakter i de politiske miljøer og hos yderliggående grupper, der blandede sig i arbejdsmarkedskonflikter. 1980'erne er således kendetegnet ved, at PET priori-

558 RSU: Referat af møde, 7. februar 1983.

559 PET, emnesag: "Bearbejdningsgruppen, Generel orientering om partiet Venstresocialisterne", 22. juni 1984, For en mere udførlig beskrivelse se afsnittet om VS i Kommissionens beretning, bind 7.

560 Se Kommissionens beretning, bind 8.

terede kildeføring højt, og at tjenesten anvendte et betydeligt antal kilder på den yderste venstre- og højrefløj og på arbejdsmarkedet.

Målområderne for PET's kildearbejde i 1980'erne var DKP og tilhørende organisationer. Tjenesten havde tillige kilder i eller i nærheden af Socialistisk Arbejderparti (SAP), VSU, DKP/ml, Fælles Kurs Klubben, Tvind og flere solidaritetskomitéer. Bevægelser som Folkebevægelsen mod EF og fredsbevægelsen var også genstand for PET's kildearbejde. Dertil kom forskellige former for "uro", såsom BZ-bevægelsen og visse faglige konflikter. PET's interesse for arbejdsmarkedet i 1980'erne skyldtes, at yderliggående grupper forsøgte at udnytte faglige konflikter til at gennemføre ulovlige aktioner, og at store dele af fagbevægelsen blev involveret i fredsbevægelserne. PET havde en intensiv dækning af Sømændenes Forbund, Tillidsmandsringen, Det frække Udvalg og SiD, der var involveret i en række af de faglige konflikter. Ydermere omfattede PET's kildearbejde nynazistiske og højreekstremistiske grupperinger samt en række organisationer og institutioner som Dansk Ungdoms Fællesråd, Dansk Journalistforbund, Journalisthøjskolen og Dansk Udenrigspolitisk Selskab.

Formelt synes tjenesten før vedtagelsen af retningslinjerne i 1983 at have skelnet mellem *kilder* og *kontakter*. 1983-retningslinjerne ændrede ved denne traditionelle sontring, idet man nu skelnede mellem *penetrering* og *kontakt-net*. *Penetrering* blev defineret enten som "indplantning" (dvs. kilden anbringes i organisationen) eller som "hvervning" (dvs. anvendelse af en person, der allerede var placeret "normalt på en ret høj eller central post" i organisationen). *Kontakt-net* blev defineret som "en orientering gennem personer, som normalt har føling med organisationens især ydre cirkler", og som derved skaffede sig og videregav oplysninger til PET.⁵⁶¹ Kontakter i form af forbindelser til private og offentlige institutioner er ikke nævnt i denne sammenhæng. Den eneste undtagelse er kontaktnet på arbejdsmarkedet.⁵⁶²

Efter alt at dømme intensiverede PET anvendelsen af kilder i de politiske miljøer og på arbejdsmarkedet i 1980'erne. En årsag var formentlig, at PET siden 1960'erne i stigende grad havde fungeret som varslingsstjeneste for ordenspolitiet i forbindelse med uroligheder. Det var i 1980'erne en af PET's vigtigste opgaver at vurdere, om planlagte demonstrationer og faglige konflikter kunne udvikle sig til ulovlige aktioner. 1980'erne var således præget af en lang række uroligheder i

561 PET, emnesag: "Retningslinjer vedr. efterforskning på det politiske område", 7/2-1983. Definitionen er også gengivet i PET, *Redegørelse*, s. 30.

562 Ibid.

form af BZ-aktioner, faglige blokader, Shell-aktioner osv. Samtidig kulminerede fredsbevægelsen i årtiets første halvdel, og den antiimperialistiske venstrefløj intensiverede sit solidaritetsarbejde.⁵⁶³

Udviklingen i PET's registrerings- og makuleringspraksis indtil 1989

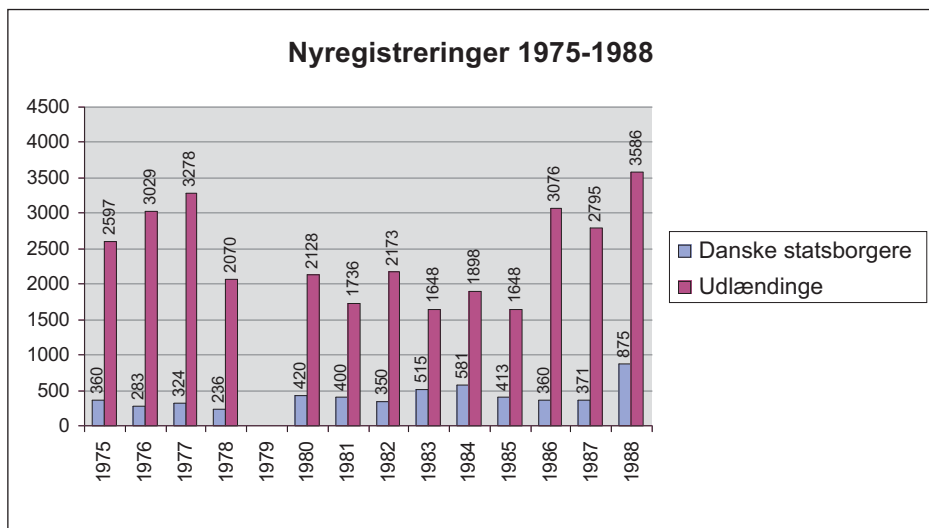
Hvilken betydning fik 1983-retningslinjerne for antallet af registreringer på tromlen i PET? Formentlig er der kun tale om en beskedent indvirkning, da registreringer fortsat foretoges eller makuleredes i henhold til de principper, der var beskrevet i Justitsministeriets notat af 14. september 1968. Materiale fra Revisionsafdelingen viser, at de to store revisionsrunder i 1968-69 og 1973-75 samt de årlige revisioner frem til Murens fald i 1989 førte til et markant fald i antallet af "belastende" registreringer på tromlen i PET.⁵⁶⁴ Det generelle billede for hele perioden er, at PET makulerede flere registreringer, end tjenesten oprettede. 1983-retningslinjerne synes ikke at have påvirket denne udvikling, hverken i negativ eller positiv retning.

Med hensyn til antallet af nyregistreringer (forstået som nyregistreringer på anden baggrund end sikkerhedsundersøgelser) viser gennemgangen af PET's arkiv, at der i perioden 1975-1988 blev foretaget 41.650 nyregistreringer af *personer*, danske statsborgere som udlændinge. De fordeler sig således:

⁵⁶³ Se afsnit om PET's kilder i Kommissionens beretning, bind 4.

⁵⁶⁴ Følgende oversigt bygger på årsberetninger fra Afdeling A og senere Afdeling 1 i PET. Jf. PET, administrativt sag.

Figur 9

Det samlede antal nyregistreringer er sandsynligvis lidt højere, idet der i PET's materiale ikke er beregnet præcise tal for 1979. Der findes dog et håndskrevet bilag, som skønner det samlede antal nyregistreringer i 1979 til 4.500, men fordelingen mellem danske statsborgere og udlændinge fremgår ikke. Det vides med sikkerhed, at 5.488 danske statsborgere nyregistreredes i perioden 1975-1988, hvilket svarer til 422 personer pr. år i gennemsnit.⁵⁶⁵ 31.662 udlændinge registreredes i samme periode svarende til 2.436 personer pr. år i gennemsnit.⁵⁶⁶ Det noget højere antal udlændinge afspejler sandsynligvis PET's øgede fokus på kontraspionage, kontraterror og uro-grupper, herunder BZ-bevægelsens udenlandske kontakter, i samme periode. Det er muligvis også et udtryk for det forhold, at stater generelt yder egne borgere større retsbeskyttelse end udlændinge. Ligeledes blev navnene på nogle få hundrede firmaer, typisk med handelskontakter til Østeuropa, og organisationer nyregistreret på tromlen. Dertil kom adskillige tusinde henvisningsstrimler.

⁵⁶⁵ 1979: ikke medregnet.

⁵⁶⁶ 1979: ikke medregnet.

Makulering af tromlestrimler

PET-chef Arne Nielsen oplyste i 1970, at PET siden 1964-65 havde makuleret 173.000 registreringer.⁵⁶⁷ PET-chefen nævnte i den forbindelse, at der var tale om *personer*, men han mente formentlig tromlestrimler, der tillige indeholdt et højt antal henvisningsstrimler.⁵⁶⁸ Man skal derfor være varsom med at lægge for meget i dette tal, idet det intet siger om antallet af registrerede personer, og om hvad de har været registreret for.

Det oplyses i Afdeling A's årsberetning for 1975, at man siden 1964/1965 havde makuleret 284.859 tromlestrimler. I årsopgørelsen for 1985 er tallet angivet til 371.759. Ifølge årsopgørelsen for 1988 havde PET siden 1964-65 makuleret 391.858 tromlestrimler. Renses tallene for diverse henvisningsstrimler, udlændinge, firmaer, organisationer, skibe mv., kan følgende konstateres med hensyn til udviklingen i antallet af registrerede personer efter regeringserklæringens udsendelse den 30. september 1968:

Udviklingen i PET's registreringer af danske statsborgere⁵⁶⁹

	1972	1977	1980	1982	1984	1985	1988	1989
Sikkerhedsundersøgte personer	31.400	40.343	47.278	44.981	47.058	48.160	50.457	51.273
Øvrige, "belastende" registreringer	37.193	18.672	13.823	12.387	11.834	11.972	11.836	12.181
Registrerede danske statsborgere i alt	68.593	59.015	61.101	57.368	58.892	60.132	62.293	63.454

Som det fremgår af tabellen, har antallet af registreringer samlet set kun vist et beskedent fald fra 68.593 til 63.454, eller **5.139** registreringer. Dette tal dækker dog over nogle væsentlige ændringer. Der er således sket et kraftigt fald i antallet af "belastende" registreringer, som i 1989 faldt til under en tredjedel af niveauet for 1972. Faldet er på ikke mindre end **25.012** registreringer. Derimod er der sket en betydelig forøgelse af antallet af sikkerhedsundersøgte personer i samme periode, fra 31.400 i 1972 til 51.273 i 1989, en stigning på **19.873** registreringer. Bag-

567 Jf. brev til departementschef Niels Madsen, cit. i kapitel 6.

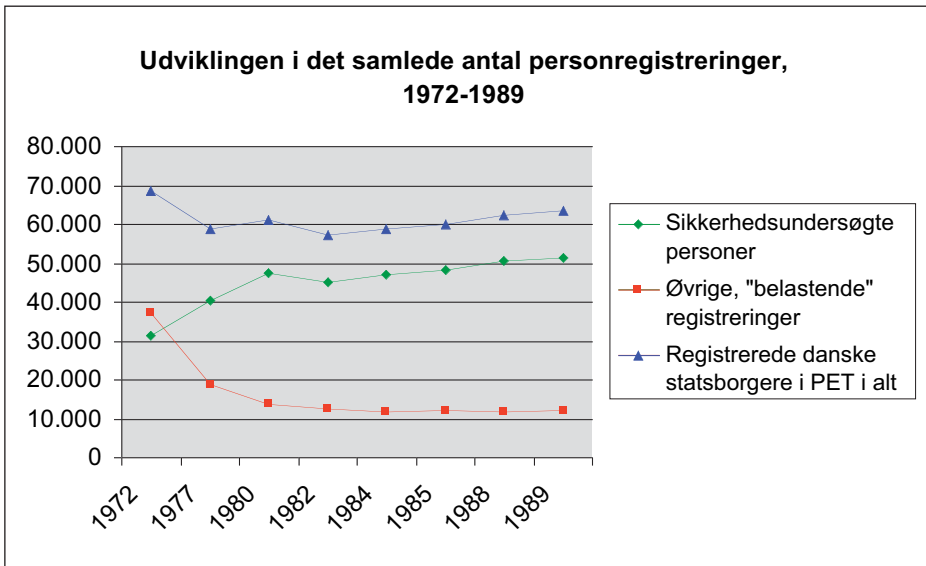
568 Jf. diskussion af samme oplysning i kapitel 6.

569 Opgørelsen begynder med 1972, som er første gang Afdeling A opstiller præcise tal, og slutter med 1989, som markerer afslutningen på den kolde krig.

grunden for denne stigning kendes ikke, men det kan formodes, at der er en sammenhæng med den voksende statsadministration og muligvis også med en generel skærpelse af sikkerhedskravene til visse stillinger inden for det offentlige.

Kurven nedenfor viser grafisk, at der i perioden fra regeringserklæringen og frem til Murens fald i 1989 er sket en kraftig reduktion i antallet af "belastende" registreringer, eller det, som PET's kritikere har betegnet som tjenestens "politiske registreringer":

Figur 10

I 1996 var antallet af "belastende" registreringer faldet til **7.595** danske statsborgere.⁵⁷⁰ Det må således konstateres, at den kolde krigs afslutning bevirkede en yderligere reduktion af antallet af danske statsborgere, der var registreret af andre grunde end sikkerhedsundersøgelser.

Det generelle fald kan tages som et udtryk for det forhold, at PET efter regeringserklæringen var mere tilbageholdende med at registrere politiske oplysninger på tromlen, ikke alene på grund af de indførte restriktioner, men også som følge af den herskende usikkerhed om, hvordan man præcist skulle skelne mellem lovlig og ulovlig virksomhed. Som det vil fremgå af næste kapitel, var faldet

⁵⁷⁰ PET, *Redegørelse*, s. 15.

i registreringerne på tromlen dog ikke ensbetydende med, at der ikke længere fandtes ”politiske oplysninger” om borgerne i PET. Der var således mulighed for i et vist omfang at opbevare oplysninger i arbejdskartoteker om danske statsborgere, der var blevet slettet fra tromlen, eller som ikke længere kunne registreres alene på grund af lovlig politisk virksomhed. Nedgangen afspejler sandsynligvis også de ændrede prioriteringer i PET's overvågning og efterforskning, hvor det operative og analytiske aspekt af PET's virke, herunder også at virke som varselingstjeneste med hensyn til uro og ulovlige aktioner, opprioriteredes på bekostning af den nærmest automatiske registreringspraksis, som havde kendetegnet PET i 50'erne og første halvdel af 60'erne.

Folketingets kontroludvalg, 1988-1989

Et parlamentarisk udvalg, der skulle føre kontrol med efterretningstjenesterne, var et tilbagevendende punkt på den politiske dagsorden under den kolde krig. Særligt SF og VS markerede sig i dette spørgsmål. Som det fremgår af kapitel 4, havde oprettelsen af et sådant udvalg været tæt på vedtagelse i begyndelsen af 1970'erne. Dengang var ønsket dog blevet fremsat af PET i et forsøg på at få nedlagt eller overflødiggjort Wamberg-udvalget. Forslaget mødte uvilje hos statsminister Jens Otto Krag, der ønskede at bevare udvalget. I 1988, hvor et lignende forslag igen blev fremsat og endelig vedtaget, var den politiske kontekst en anden.

Ønsket om en mere effektiv kontrol med tjenesterne var blevet aktualiseret af sagen om to danske reserveofficerer, der i 1987 var blevet dømt for spionage i Polen. Hvad der blev afgørende for, at et sådant forslag kunne vedtages i Folketinget, var eksistensen af et alternativt sikkerhedspolitisk flertal uden om Schlüter-regeringen. Flertallet bestod af Socialdemokratiet, SF og Det Radikale Venstre. Socialdemokratiets leder Svend Auken udtrykte i *Politiken* den 4. januar 1988, at han agtede at gøre brug af dette flertal, såfremt der ikke kunne opnås bred enighed om at oprette et parlamentarisk kontroludvalg.⁵⁷¹ Borgerlige politikere advarede imod at nedsætte et sådant udvalg, men regeringen var på grund af den parlamentariske situation nødsaget til at udarbejde et lovforslag, hvis den ønskede at øve indflydelse på det nye kontroludvalgs sammensætning og mandat. Dette udmøntede sig i et forslag om ”Lov om etablering af et udvalg om for-

⁵⁷¹ Mogens Møller Olsen, ”PET og FE i nyt lovforslag”, *Politiken*, 4. januar 1988.

svarets og politiets efterretningstjenester”, der blev fremsat af Erik Ninn-Hansen den 19. februar 1988. Loven om det nye kontroludvalg blev vedtaget senere på året og trådte i kraft den 1. august 1988.⁵⁷²

Loven bestemte, at kun medlemmer fra de fem partier, der var repræsenteret i Folketingets præsidium, kunne få sæde i det nye udvalg. Regeringen skulle ifølge loven orientere udvalget om retningslinjer gældende for efterretningstjenesternes virksomhed. Endvidere skulle regeringen holde udvalget orienteret om ”væsentlige omstændigheder af sikkerhedsmæssig karakter eller vedrørende udenrigspolitiske spørgsmål, som er af betydning for efterretningstjenestens virksomhed.”⁵⁷³ Den bevillingsmæssige kontrol var dog ikke omfattet af udvalgets indseende.

Der foreligger kun referater fra udvalgets møder i perioden fra den 14. oktober 1988 til 9. juni 1989. Baggrunden herfor er ifølge oplysninger, som Kommissionen har modtaget fra udvalgets sekretariat, at der ikke blandt udvalgets medlemmer var interesse for disse referater. Der var desuden et principielt problem, idet der undertiden skulle refereres sager, som var klassificeret som hemmelige, men udvalgsreferatet måtte kun være klassificeret som fortroligt.⁵⁷⁴ En læsning af de 13 eksisterende mødereferater viser, at de første møder anvendtes til at fastlægge den nærmere procedure for mødernes afholdelse. Det besluttedes at holde interne møder hver måned og møder med ministre hvert kvartal. Det blev ligeledes besluttet, at udvalget måtte træde varsomt for ikke at kolliderede med Wamberg-udvalgets kompetence med hensyn til kontrol af PET's registreringer.

Det blev på et møde den 14. december 1988 oplyst medlemmerne, som på det tidspunkt var Hans Engell (KF), Bjørn Elmquist (V), Torben Lund (S), Jens Thoft (SF) og Ingrid Kjældgaard (F), at udvalget under normale omstændigheder ikke kunne modtage klassificerede NATO-dokumenter. På mødet den 22. november 1988 opfordrede flere medlemmer til, at udvalget ikke tog konkrete sager op, idet udvalget nemt kunne blive taget som ”gidsel” i en konkret sag.

Kommissionen har ved gennemgangen af de relevante dokumenter om udvalget ikke fundet oplysninger, der kan kaste nærmere lys over PET's registreringspraksis eller myndighedernes kontrol med denne.

572 Jf. Lov nr. 378 af 6. juli 1988.

573 Ibid.

574 Jf. Kommissionens arkiv: Brev fra Udvalget vedrørende Efterretningstjenesterne til Kommissionen, 24. august 2007.

14. ARBEJDSKARTOTEKER OG ORGANISATIONSSAGER, 1968-1989

Det er et centralt spørgsmål for Kommissionen, om PET har forsøgt at omgå regeringserklæringen af 30. september 1968 ved at oprette parallelle registre. Som nævnt i indledningen til denne delberetning har det i PET været opfattelsen, at en person var registreret, hvis dennes navn var ophængt på tromlerne.⁵⁷⁵ Når man har lagt så stor vægt på betydningen heraf, skyldes det, at tromlerne fungerede som register eller indgangsnøgle til PET's arkiv. Hvis en person ikke fandtes på tromlen, var det ikke umiddelbart muligt at finde eventuelle oplysninger om den pågældende i det opbevarede sagsmateriale. De rutinemæssige personundersøgelser til lavere sikkerhedsgodkendelsesgrader foregik ved at søge på tromlerne, og var man ikke registreret her, ville formuleringen af svaret til den ansvarlige myndighed som nævnt være, at der ikke forelå belastende oplysninger om vedkommende.⁵⁷⁶

Som tidligere nævnt fremgår det af et notat fra 1978, der ligger til grund for den senere redegørelse, som PET udsendte i 1998, at skiftende justitsministre har godkendt, at registrering alene skete på tromlen. Notatet forklarer imidlertid ikke, hvordan godkendelsen er indhentet, eller hvilke ministre, der har været involveret. PET har, foranlediget af en forespørgsel fra Kommissionen, forgæves søgt efter yderligere oplysninger, der kan belyse proceduren for ministergodkendelsen. Dog fremgår det af talrige referater fra møder i Wamberg-udvalget, at udvalget accepterede og arbejdede ud fra en skelnen mellem *noteringer* i arbejdskartoteker og *registreringer* på tromlen. Der, hvor der til tider opstod uenighed i udvalget, var i spørgsmålet om, hvilke oplysninger der måtte noteres i arbejdskartotekerne. Det bemærkes, at indtil 1968, hvor regeringserklæringen blev offentliggjort, skelnede PET-medarbejderne i kredsene ikke klart mellem regi-

⁵⁷⁵ PET, *Redegørelse*, s. 12.

⁵⁷⁶ RB: PET-medarbejder, 21. maj 2001.

stringer og noteringer. Begrebet ”registrering” anvendtes i flæng om alle typer noterede personoplysninger.⁵⁷⁷ Det var således fremkomsten af regeringserklæringen, som tilsyneladende nødvendiggjorde en mere præcis begrebsanvendelse.

Efter regeringserklæringen anmodedes politikredsene om snarest muligt at gennemgå det efterretningsmateriale, som de lå inde med med henblik på udskillelse og tilintetgørelse efter de nye retningslinjer. Efter endt revision skulle kredsene indsende en liste til Centralafdelingen over det materiale, som efter kredsens skøn skulle bibeholdes i registraturen, samt en liste over det, der skulle udskilles og makuleres. I Centralafdelingen blev listerne sammenholdt med registraturen (tromlen), hvorefter kredsene blev meddelt, om de pågældende registreringer kunne opretholdes. I 1969 var der registreret 5.000 personer i politikredsene,⁵⁷⁸ og året efter var der 2.418 registreringer i de nyoprettede regionsafdelinger.⁵⁷⁹ Nedgangen skyldtes revisionen. Det vil med andre ord sige, at for en række danske statsborgere gjaldt det, at de var registreret på tromlen i Centralafdelingen, og at der samtidig fandtes en kopi af de pågældende registreringer i regionen.

Region IV i Odense foretog i første halvdel af 80'erne en notering af navne, som medarbejderne selv betragtede som registrering. Dette foregik på egen hånd uden først at underrette Centralafdelingen. For eksempel hedder det i en indberetning fra Region IV (Odense) fra november 1984, at man havde modtaget en personsag fra Region III, og at denne nu var registreret i regionen på grund af hans tilhørsforhold til KAmL. Det fremgår, at vedkommende ikke var registreret i Centralafdelingen.⁵⁸⁰ Det var sandsynligvis sådan et tilfælde, en repræsentant fra Centralafdelingen havde i tankerne, da han på et møde for sagsbehandlere på uro-området i regionerne i 1985 indskærpede, at regionsafdelingerne ikke på egen hånd kunne foretage registreringer. En sådan praksis ville være en omgåelse af Wamberg-udvalget, der skulle godkende alle nyregistreringer. Medarbejderen fra Region IV, der havde udarbejdet den omtalte indberetning, svarede, at registreringerne var blevet udført på eget initiativ, fordi man ofte ikke fik tilbagemeldinger fra Centralafdelingen, når man anmodede om, at personer skulle

577 Det fremgår for eksempel, at kontaktmanden i Middelfart foretog sine ”registreringer” i et arbejdskartotek. Jf. JM, P.O.-sag: Notits, 10. januar 1964.

578 WU: Referat af møde, 27. maj 1969.

579 PET, administrativ sag: Referat fra regionsmødet i oktober 1970.

580 PET, emnesag: Notits, 5. november 1984.

registreres.⁵⁸¹ Den pågældende medarbejder har over for Kommissionen understreget, at det kun var Centralafdelingen, der kunne foretage registreringer, men at det var en kilde til frustration i Region IV, at man ikke fik tilbagemeldinger om, når indberetninger havde givet anledning til registreringer. Ifølge medarbejderen blev forholdet dog bedre med tiden.⁵⁸²

Spørgsmålet er, om fokuseringen på tromlerne som den eneste registreringsnøgle har bortledt opmærksomheden fra muligheden af, at PET har haft andre metoder til at finde frem til oplysninger om politisk aktivitet, herunder om lovlig politisk aktivitet. For det første er det vigtigt at skelne mellem oplysninger, der bliver indsamlet og opbevaret, og oplysninger, der bliver registreret. Også efter 1968 havde PET til opgave at holde sig orienteret om politiske aktiviteter og bevægelser, og ifølge PET's egen opfattelse var der intet til hinder for, at der i det indsamlede og opbevarede materiale fandtes oplysninger om enkeltpersoners lovlige politiske virksomhed og tilhørsforhold. For det andet har PET traditionelt betjent sig af flere metoder til at finde frem til disse personoplysninger. I det følgende vil der blive fokuseret på brugen af arbejdskartoteker og medlemslister på organisationssager.

Det skal indledningsvis bemærkes, at arbejdskartoteker er en naturlig og nødvendig del af politiets arbejde. Således har arbejdskartoteker været benyttet af medarbejderne i PET som en støtte i det daglige arbejde. PET har også benyttet arbejdskartoteker til at notere personoplysninger, der ikke var tilstrækkelig belastende til at registrere den pågældende. Når der var noteret flere oplysninger om en person, kunne det give anledning til en formel registrering. Spørgsmålet i det følgende er således ikke selve eksistensen af arbejdskartoteker, men om de er blevet anvendt til at opbevare oplysninger, som ellers ikke i sig selv kunne udgøre et grundlag for registrering.

Efter regeringserklæringen i 1968: Regler og praksis

Erfaringerne fra perioden 1948-52 med kommunistkartotekerne giver anledning til en nærmere undersøgelse af, om regeringserklæringen i 1968 førte til en udvidet anvendelse af arbejdskartotekerne, dvs. at oplysninger om personer, der kun

581 PET, administrativ sag: "Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne".

582 RB: PET-medarbejder, 8. maj 2002 og 11. juni 2002.

var kendt på grundlag af lovlig politisk virksomhed, blev opbevaret i arbejdskartotekerne.⁵⁸³ Som PET selv formulerede det i en notits fra 1967, vistnok adresseret til Justitsministeriet, om Wamberg-udvalgets stigende krav til begrænsninger i registreringen: ”Sluttelig bør det måske påpeges, at en for stærk indskrænkning i de hidtil gældende registreringsregler kan befrygtes at medføre, at der opstår illegale kartoteker.”⁵⁸⁴ Det fremgår dog ikke, om der sigtes til medarbejdernes eller eventuelle private organisationers ulovlige registre. Det skal bemærkes, at der indtil 1985 ikke fandtes retningslinjer for arbejdskartotekerne i Centralafdelingen og i regionerne; eventuelle oplysninger, der kun handlede om lovlig politisk virksomhed i arbejdskartotekerne var således i perioden 1968-85 ikke umiddelbart regelstridige. Eksistensen af arbejdskartotekerne rejste en anden problemstilling: Ved at opbevare ellers registrerbare personoplysninger i arbejdskartotekerne i stedet for at registrere dem officielt på tromlen kunne PET unddrage sig Wamberg-udvalgets kontrol. Mulighederne ved arbejdskartotekerne er illustreret ved et møde i Wamberg-udvalget den 23. august 1982. Her anmodede politimester Ole Stig Andersen om, at udvalget godkendte registreringen af fem personer, der havde deltaget i et introduktionskursus arrangeret af Socialistisk Arbejderparti (SAP), men som ikke formelt var medlemmer af SAP. PET-chefen fremlagde derpå tre muligheder for udvalget: ”Enten udskydes en stillingtagen til registreringsspørgsmålet til efter det kommende møde med justitsministeren, udvalget siger nej til registrering på det foreliggende grundlag med den følge, at de pågældende bliver opført i et arbejdskartotek, eller udvalget godkender registreringerne.”⁵⁸⁵ Referatet kunne tolkes som en slet skjult advarsel: Enten tilslades registreringen, eller også havner oplysningerne i arbejdskartoteket.⁵⁸⁶ Sagt på en anden måde, så var der efter 1968 mulighed for, at PET kunne opbevare oplysninger i arbejdskartotekerne om lovlig politisk virksomhed, der ellers ikke måtte registreres.

583 Kommunistkartotekerne er udførligt behandlet i Kommissionens beretning, bind 6.

584 PET, ujournaliseret sag: ”Bemærkninger til notat af 22. juni 1967 om PET’s personregistrering”, 21. august 1967.

585 WU: Referat af møde, 23. august 1982.

586 Det daværende medlem af Wamberg-udvalget, Niels Elkær-Hansen, har om den konkrete sag forklaret, at fremgangsmåden måske kunne accepteres, fordi ministeren havde lovet en snarlig afklaring af reglerne: ”Vidnet bemærker, at han på trods af sin skepsis til arbejdskartoteker ikke har haft fantasi til at forestille sig andre metoder i PET’s arbejde end brug af sådanne noteringer.” RB: Niels Elkær-Hansen, 20. december 2000.

Der fandtes som nævnt ingen særlige regler for PET's arbejdskartoteker før 1985. Men allerede i 1977 havde Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, der var blevet nedsat for at kulegrave FE's registreringer i forbindelse med den såkaldte Hetler-sag, fastslået, at ethvert egentligt personregister, der blev ført af efterretningstjenesten, var omfattet af reglerne for begrænsning af registreringer. Kommissionsdomstolen fastsatte derfor følgende generelle regler for arbejdskartoteker: " ... At de enkelte sagsbehandlere for at kunne løse deres arbejdsopgaver må anses for beføjet til at opnotere og opbevare personnavne mv., som led i arbejdet med verserende efterretningsmæssige sager, således at det ved en sags afslutning påses, at navnene destrueres eller – hvis registrering er hjemlet efter gældende regler – overføres til den centrale registratur."⁵⁸⁷ Hovedpunkterne i disse retningslinjer var, at arbejdskartoteket blev ført af den enkelte medarbejder, at det skete i forbindelse med verserende efterforskningsager, og at oplysningerne efter en tidsbegrænset periode skulle destrueres eller registreres, og de udgjorde grundlaget for de efterfølgende overvejelser om at indføre egentlige retningslinjer for PET's arbejdskartoteker.

I første omgang indskærpede Ole Stig Andersen ordlyden af retningslinjerne over for de ledene medarbejdere i PET. På et regionsafdelingsledermøde i Centralafdelingen i januar 1978 gjorde politimesteren det klart, at det ville være en omgåelse af regeringserklæringen at anvende arbejdskartotekerne som et egentligt centralkartotek for den enkelte regionsafdeling. PET-chefen understregede, at ifølge Kommissionsdomstolen måtte "den enkelte medarbejder" som et led i "den løbende efterforskning" føre et kartotek eller en navneliste. Efter "kortere eller længere tid" skulle efterforskningen lede til en afgørelse, om hvorvidt vedkommende skulle registreres eller ikke.⁵⁸⁸ Dette må anses for at være en fuldt dækkende gengivelse af Kommissionsdomstolens opfattelse. Wamberg-udvalget havde da heller ingen bemærkninger, da Ole Stig Andersen orienterede det om sine udtalelser.⁵⁸⁹ Retningslinjerne lå også til grund for afsnittet om "arbejdsnotater" i udkastet til "Retningslinjer vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område", der blev drøftet af Wamberg-udvalget på et møde med justitsministeren i april 1980,⁵⁹⁰ og som trådte i kraft i 1983. Det hedder heri, at "den

587 Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, s. 13.

588 PET, administrativ sag: "Referat af regionsafdelingsledermødet i Centralafdelingen tirsdag den 10. januar 1978".

589 WU: Referat af møde, 24. januar 1978.

590 Ibid.: Referat af møde, 23. april 1980.

enkelte medarbejder” i forbindelse med ”den løbende efterforskning” måtte have et kartotek eller en liste med navne. Efterforskningen skulle ”inden for en rimelig tid” føre til en afgørelse, om personen skulle registreres eller ej. I det sidstnævnte tilfælde skulle oplysningerne destrueres.⁵⁹¹

Det fremgår af udvalgsreferaterne, at Wamberg-udvalget fra 1978 til 1983 ikke drøftede arbejdskartotekerne. Udvalget accepterede i en række drøftelser vedrørende udvalgets kompetence, at udvalget alene skulle holdes orienteret om registreringer og videregivelse af oplysninger vedrørende danske statsborgere, ligesom nyregistreringer skulle forelægges til godkendelse.⁵⁹² Udvalget afskar sig dermed fra at kontrollere, hvorvidt PET, som erklæret af Ole Stig Andersen den 24. januar 1978, fulgte 1977-domstolens tolkning med hensyn til arbejdskartoteker. Først i 1983 blev spørgsmålet om arbejdskartoteker igen aktuelt, da politimesteren på et møde den 16. marts 1983:

”...orienterede udvalget om, at større uroligheder såsom havnearbejderkonflikten og BZ-aktiviteter havde givet PET anledning til at overveje anskaffelse af en minicomputer til at styre de sædvanligvis ret omfattende arbejdskartoteker, der er behov for i sådanne sager. Baggrunden er, at et manuelt system ofte har vist sig uhensigtsmæssig i forbindelse med PET's betjening af politikredsene i disse sager. Via anskaffelse af en minicomputer vil søgning på øgenavne, fødselsdatoer, kalde-navne m.v. blive mulig.”

Politimesteren udbad sig Wamberg-udvalgets kommentarer hertil, idet han oplyste, at han havde forestillet sig et system, hvorefter udvalget løbende blev holdt underrettet om kriterierne for, at enkeltpersoner blev noteret i arbejdskartotek.⁵⁹³ På det efterfølgende møde påpegede udvalget dets betænkelighed ved, at det foreslåede arbejdskartotek kunne udvikle sig til et permanent alternativt registersystem.⁵⁹⁴ I den kommende periode blev udvalget opmærksom på, at der

591 PET, ujournaliseret sag: ”Retningslinjer vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 8. maj 1981 (udkast).

592 WU: ”Notat Vedr. Wamberg-udvalgets kompetence med hensyn til at føre tilsyn med politiets efterretningstjenestes registreringer og videregivelse af oplysninger.” 10. februar 1982. Papirets konklusioner godkendtes af justitsministeren og udvalget, om end ”Udvalget tilkendegav, at det navnlig var spørgsmålet om samarbejdet med FE og andre sikkerheds- og efterretningstjenester, der skulle drøftes med justitsministeren, idet udvalget i øvrigt ikke havde bemærkninger til notatets konklusioner”. Ibid.: Referat af møde, 3. november 1982.

593 WU: Referat af møde, 16. marts 1983.

594 WU: Referat af møde, 8. april 1983.

i PET havde udviklet sig en praksis for brug af arbejdskartoteker, der var noget mere lempelig end forudsat i 1977-domstolens beretning. Affødt af disse drøftelser og af Ole Stig Andersens ønske om at indføre minicomputere påbegyndte PET med inddragelse af Wamberg-udvalget i arbejdet med at udforme udkast til nye retningslinjer om arbejdskartoteker.

I oktober 1984 præsenterede Ole Stig Andersen Wamberg-udvalget for det første udkast til retningslinjer for arbejdskartoteker. Udkastet tog udgangspunkt i regeringserklæringen fra 1968, Kommissionsdomstolens beretning og retningslinjerne fra 1983, og byggede på en længere redegørelse for PET's praksis med arbejdskartoteker i Centralafdelingen og i regionerne.⁵⁹⁵ De nye retningslinjer blev udarbejdet i Ole Stig Andersens sidste uger som chef og efterfølgende vedtaget i begyndelsen af Henning Fodes embedsperiode. Retningslinjerne tog som nævnt udgangspunkt i en skriftlig redegørelse for PET's praksis med arbejdskartoteker. Denne redegørelse tog forbehold for, om PET automatisk var omfattet af kommissionsdomstolens overvejelser, idet den jo alene havde undersøgt FE:

”Det kan derfor ikke fra beretningen sluttes, at kommissionsdomstolen ville være kommet til samme resultat, hvis opgaven havde været at undersøge de tilsvarende forhold i en tjeneste, der netop har det efterforskningsmæssige ansvar på de pågældende områder.”⁵⁹⁶

En forklaring på, at dette argument blev fremført på dette tidspunkt, var sandsynligvis, at ledelsen i PET var klar over, at tjenesten mellem 1978 og 1984 i praksis ikke havde fulgt alle kommissionsdomstolens anbefalinger med hensyn til arbejdskartoteker, hvad PET ellers over for Wamberg-udvalget oprindeligt havde givet udtryk for, at man ville. Argumentet, der blev nedfældet i den nævnte skriftlige redegørelse, gav derved PET rygdækning for den opfattelse, at PET ikke havde været bundet af Kommissionsdomstolens tolkning. Ifølge udvalgsreferaterne havde Wamberg-udvalgets medlemmer ingen indvendinger mod PET's opfattelse af, at kommissionsdomstolens tolkning primært vedrørte FE's praksis. Retningslinjerne blev godkendt af såvel Wamberg-udvalget som af justitsministeren og trådte i kraft den 28. juni 1985.⁵⁹⁷

595 WU: Referat af møde, 31. oktober 1984.

596 PET, ujournaliseret sag: Arbejdskartoteker i PET (revideret udkast), december 1984.

597 WU: Referat af møderne den 10. december 1984, 22. januar 1985, 29. april 1985 og 24. juni 1985; Henning Fode, notat vedr. arbejdskartoteker, 28. juni 1985.

Det er på denne baggrund væsentligt at fremhæve, at der synes at have været en vis inkonsistens i Wamberg-udvalgets opfattelse: Udvalget havde i januar 1978 taget *ad notam*, at PET anså arbejdskartoteker for omfattet af 1977-domstolens fortolkning. I den følgende periode accepterede udvalget, at det ikke skulle føre tilsyn med arbejdskartoteker. I 1983-85 blev udvalget imidlertid inddraget i arbejdet med de nye retningslinjer for arbejdskartoteker og gjorde i den forbindelse ikke indsigelser over for PET's tolkning om, at tjenesten muligvis ikke var bundet af 1977-domstolens tolkning. Det ville med andre ord sige, at udvalget accepterede det diametralt modsatte synspunkt af det, man havde indtaget på mødet den 24. januar 1978. Det beskrevne hændelsesforløb og skred i opfattelsen hos både PET og kontroludvalget vanskeliggør en præcis afklaring af, hvilken opfattelse af de gældende retningslinjer, der var fremherskende, og hvornår i perioden 1978-1984/85.

På mødet i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 22. november 1985 blev de af justitsministeren og Wamberg-udvalget allerede godkendte retningslinjer formelt godkendt af regeringen.⁵⁹⁸ Der blev til lejligheden udarbejdet en notits i fire eksemplarer vedrørende PET's brug af arbejdskartoteker.⁵⁹⁹ Notitsen er formentlig udarbejdet af PET's nye chef, Henning Fode. Notitsen præciserede med udgangspunkt i kommissionsdomstolens fortolkning hovedindholdet i de nye retningslinjer. Notitsen afsluttedes med følgende bemærkning: "Det skal tilføjes, at indførelsen af de nævnte retningslinjer alene skal ses som et udtryk for de løbende overvejelser om forbedring af den præventive kontrol med de gældende reglers overholdelse".⁶⁰⁰ Denne afsluttende bemærkning kan opfattes som, at PET's nye chef dermed ikke havde taget stilling til den brug af arbejdskartoteker, som havde været fremherskende i Ole Stig Andersens embedsperiode.

En sammenligning af PET's oprindelige udkast til retningslinjer for arbejdskartoteker fra efteråret 1984 med den endelige version, der trådte i kraft i juni 1985, viser, at Wamberg-udvalget fik gennemført fire ændringer i tekstens ordlyd, som tilsammen betød en skærpelse af kravene til arbejdskartotekerne og en styrkelse af kontrollen. De fire ændringer var:

- Formuleringen "den løbende konkrete eller generelle efterforskning" blev ændret til "den løbende efterforskning". Udtrykket "generelle efterforskning" synes at have været et videre begreb, der muligvis kunne have

598 RSU: Referat af møde, 22. november 1985.

599 Notits: Vedr.: Arbejdskartoteker i PET, 14. november 1985.

600 Ibid.

været anvendt på indsamlingen af oplysninger i forbindelse med den generelle og tidsubegrænsede overvågning.

- ”Samkøring af arbejdskartoteker” blev ændret til ”sammenlægning eller koordineret anvendelse af arbejdskartoteker”. Dermed blev forbuddet mod en egentlig sammenlægning af arbejdskartotekerne udvidet til at omfatte et forbud mod en koordineret brug af flere arbejdskartoteker.
- Bestemmelserne om oplysninger om lovlig politisk virksomhed i kartotekerne blev tydeliggjort ved at opdele dem i flere punkter.
- Kontrollen med arbejdskartotekerne blev skærpet, idet udvalget skulle orienteres, når oplysninger fra arbejdskartotekerne blev registreret, ligesom politimesteren blev pålagt at udføre uanmeldte inspektioner.⁶⁰¹

Hovedpunkterne i den endelige version af retningslinjerne kan opsummeres på følgende måde:

- 1) Som udgangspunkt var det ”den enkelte medarbejder”, der havde ret til at føre arbejdskartoteker. ”Sammenlægning eller koordineret anvendelse” af kartotekerne måtte således kun foregå efter politimesterens godkendelse, og i princippet var det kun de medarbejdere, der var beskæftiget med det pågældende sagsområde, der havde adgang til arbejdskartoteket. Dette skulle hindre, at medarbejderne kunne anvende arbejdskartotekerne som et slags uofficielt tromle-system. Retningslinjerne indeholdt dog undtagelser, der gjorde det muligt for andre medarbejdere, ”når efterforskningen giver anledning hertil”, at konsultere kartotekerne, ligesom regionerne kunne anvende kartotekerne i forbindelse med grundige personundersøgelser.
- 2) Anvendelsen af arbejdskartoteker var begrænset til sager i forbindelse med ”den løbende efterforskning”. Dette skulle hindre, at kartotekerne blev benyttet til at oplagre oplysninger om politiske aktiviteter, der ikke blev efterforsket, og dermed kom til at fungere som et parallelt ”overvågningsarkiv”.
- 3) For at undgå at arbejdskartotekerne indeholdt oplysninger, der ikke mere måtte registreres ifølge 1968-erklæringen, blev det bestemt, at arbejdskartotekerne ikke måtte indeholde oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed. Så vidt angik subversionsområdet, skulle der fore-

601 Ibid.: Retningslinjer for brug af arbejdskartoteker i PET, versioner af 25. oktober 1984 og december 1984.

ligge ”en rimeligt begrundet mistanke om subversive aktiviteter, eller at sådanne aktiviteter efter almindelige erfaringer må forventes”, for at der måtte opbevares oplysninger.

- 4) Opbevaringen af oplysninger i arbejdskartotekerne blev gjort tidsbegrænset, idet det blev bestemt, at efterforskningen inden for ”en rimelig tid” skulle fastslå, om den pågældende person skulle registreres eller ej. Hvis ikke skulle oplysningerne destrueres. I marts 1986 blev der fastsat en almindelig forældelsesfrist på to et halvt til tre år og en absolut frist på fem år.⁶⁰²
- 5) Endelig indeholdt retningslinjerne en række kontrolforanstaltninger: Når personoplysninger i arbejdskartotekerne blev registreret, skulle Wamberg-udvalget orienteres, vedkommende afdelingsleder og sagsbehandler skulle til enhver tid kunne redegøre for de opbevarede oplysningers relevans for efterforskningen, og ved slutningen af hvert år skulle der foretages revision af arbejdskartotekerne, og resultatet heraf skulle forelægges Wamberg-udvalget. Endelig blev chefen for PET pålagt at foretage uanmeldte inspektioner af arbejdskartotekerne.⁶⁰³

Formålet med retningslinjerne har således været at forhindre, at arbejdskartotekerne fungerede som et parallelt eller uofficielt register, hvor man kunne opbevare oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Således blev der lagt vægt på, at det i princippet kun var den enkelte medarbejder, der havde adgang til kartoteket, at oplysningerne kun måtte opbevares i forbindelse med den løbende efterforskning og i et begrænset tidsrum, og at der ikke måtte opbevares oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed. Spørgsmålet er så, hvordan arbejdskartotekerne blev ført i praksis.

Der vil derfor i det følgende blive fokuseret på anvendelsen af retningslinjer både før og efter indførelsen af de nye retningslinjer i 1985. Analysen fokuserer på tre aspekter: Opretholdt PET et samlet arbejdskartotek i Centralafdelingen efter 1968, der fungerede uafhængigt af tromlen? Hvilke oplysninger førtes i regionernes arbejdskartoteker? I hvilket omfang blev arbejdskartotekerne anvendt til personundersøgelser?

602 Ibid.: Referat af møde, 11. marts 1986.

603 Ibid.: Retningslinjer for brug af arbejdskartoteker i PET, 2. udkast, december 1984.

Centraliseringen af Subversionsafdelingens arbejdskartoteker

Det er uklart, i hvilket omfang Centralafdelingen opretholdt sine kommunistkartoteker efter regeringserklæringen i 1968. Dette er selvsagt et vigtigt spørgsmål, for hvis ikke arbejdskartotekerne blev revideret og udrenset på samme måde som tromlerne, kunne PET fortsat finde oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Som omtalt i delberetningen om PET's overvågning af DKP 1945-1989 konstaterede det såkaldte PET-udvalg i 1957, at Centralafdelingen førte flere arbejdskartoteker, hvoraf det vigtigste var et kartotek over kommunister opdelt på politikredsene. Det var muligvis en videreførelse af det gamle "Gruppe II"-kartotek, der oprindeligt var blevet oprettet i største hemmelighed i 1948 og revideret i 1949. Det er formentlig dette kartotek, der er omtalt i et mødereferat fra 1965, hvor Arne Nielsen drøftede den igangværende revision med revisionsholdet. Det fremgår her, at man i første omgang havde opgivet at udrense "det kredsvis opbyggede specialkartotek" i Afdeling II, da dette ville være uforholdsmæssigt besværligt. Det blev imidlertid besluttet, at afdelingen "søger kortene i specialkartoteket på tromlerne og lader de der ukendte udgå", når revisionen af personsager var afsluttet.⁶⁰⁴ Det vides ikke, om dette blev gennemført, og om kommunistkartoteket i praksis blev udrenset.

Det vides med sikkerhed, at der fandtes en række andre arbejdskartoteker i Centralafdelingen før regeringserklæringen i september 1968. Nogle af disse fandtes i Uroafdelingen, mens andre fandtes i f.eks. Observationsafdelingen. Fra begyndelsen af 1960'erne og frem til omkring 1965 blev alle personer, der talte i telefon med en østambassade, noteret i et særligt arbejdskartotek. På grund af det stigende antal telefonsamtaler begrænsede man registreringen i arbejdskartoteket til de personer, hvis henvendelser virkede mistænkelige eller interessante ud fra et kontraetterretningsmæssigt synspunkt. Hvis en person ved flere lejligheder havde personlig kontakt med en ambassademedarbejder, blev personen officielt registreret på tromlen. Der blev også ført et arbejdskartotek over biler, der var observeret ved en østambassade. Hvis bilen blev iagttaget fem gange inden for et rimeligt tidsrum, blev den pågældende person registreret på tromlen. Da PET i 1959 holdt op med at registrere østrejser til andre lande end Sovjetunionen og Kina, oprettedes i stedet et rejsekartotek. Hvis en person rejste flere gange til et kommunistisk land, kunne det føre til registrering på tromlerne. Rejsekartoteket

⁶⁰⁴ PET, ujournaliseret sag: "Referat af et møde om revisions spørgsmål på værelse 39 tirsdag den 2. november 1965".

blev dog nedlagt i 1967.⁶⁰⁵ I en periode omkring 1967 aflyttede PET det trotskistiske forlag Tema, og alle, der talte med trotskisterne, blev tilsyneladende opført i et register.⁶⁰⁶ Oplysninger om vogne og deres ejere, som var blevet observeret under pinsemarchen 1967, blev indført i "D-kartoteket",⁶⁰⁷ hvilket formodentlig er en henvisning til afdeling D (Uroafdelingens) arbejdskartotek. En række personer, der var omtalt i forbindelse med Rebildfesten i 1966,⁶⁰⁸ og som havde tilmeldt sig pinsemarchen 1967,⁶⁰⁹ blev udtrykkeligt "ikke reg. på tromlerne men i int. kart. i II",⁶¹⁰ hvilket sandsynligvis betød, at de blev registreret i afdeling II's interne arbejdskartotek. I begyndelsen af 1968 resolverede Jørn Bro, at fotos af nogle personer, der havde opført sig mistænkeligt under Rebildfesten i 1966, blev nedsat i arbejdskartoteket i værelse 36, "således at vi har dem der med henblik på den forestående Rebildfest."⁶¹¹ Det kunne tyde på, at der var tale om et særligt arbejdskartotek med billeder af aktivister.

Det centrale spørgsmål er, om PET efter 1968 noterede oplysninger, der ikke længere kunne registreres på tromlerne, i arbejdskartotekerne. Dette ville som nævnt ikke være regelstridigt, idet der før 1985 ikke fandtes særlige regler vedrørende arbejdskartoteker, og PET havde ifølge sin egen tolkning fra 1984 ikke automatisk været bundet af kommissionsdomstolens tolkning fra 1977, men man kunne hævde, at PET dermed ikke tog hensyn til en i offentligheden udbredt forståelse af, hvordan regeringserklæringen umiddelbart skulle tolkes. Per Larsen, der var kriminalinspektør i PET fra 1983 til 1993, mener ikke, at arbejdskartotekerne blev udvidet efter 1968, "idet virkningerne af bare én lille fodfejl i PET ville give dønninger på Christiansborg med det samme."⁶¹² Dog tyder flere forhold på, at der efter 1968 blev opbevaret ikke-registrerbare oplysninger i arbejdskartotekerne. I januar 1969 modtog PET fra en kilde en kopi af en telefonkæde udarbejdet af kredse omkring VS i Sundby. Listen var på 137 navne, og man overvejede at registrere samtlige, idet en lignende telefonkæde fra SUF var blevet anvendt i forbindelse med en hærværksaktion. Arne Nielsen resolverede imidlertid, at grundlaget var for spinkelt til registrering, og en medarbejder vi-

605 PET, ujournaliseret sag; H. Toft-Nielsen, notat, 19. januar 1968.

606 PET, emnesag; Notits, 21. september 1967.

607 Ibid.: Bilag nr. 35.

608 Ibid.: Bilag nr. 68.

609 Ibid.: "Tilmeldte til pinsemarch 1967...".

610 Ibid.: Bilag nr. 68.

611 Ibid.: Notits, fortsat 13. maj 1968.

612 RB: Per Larsen, 3. september 2002 og 18. september 2002.

deregav følgende instruktion: ”Vi må derfor begrænse os til at notere de pgl. i arbejds- og fiduskartotek og samle dem op derfra, efterhånden som de på mere håndgribelig måde måtte gøre sig bemærket.” Det blev samtidig understreget, at alle registreringer fra 1. januar 1969 skete alene på afdelingens ansvar.⁶¹³ En anden medarbejder, der var ansat i PET fra 1968 til 1998, har i forbindelse med en indberetning om DKP/ml fra 1979 ligeledes bemærket, ”at det omhandlede nok ikke har kunnet begrunde registrering, men de to nævnte er kommet i arbejdskartotek.” Ifølge medarbejderen var det sagsbehandlernes, der indførte oplysningerne i arbejdskartotekerne.⁶¹⁴ Det er således sandsynligt, at der har været tilfælde efter 1968, hvor personer, der ikke længere kunne registreres officielt, i stedet blev noteret i arbejdskartoteker.

Muligvis eksisterede der i en periode efter 1968 et kartotek eller en fortegnelse over de personer, der var blevet fjernet fra tromlen som en følge af regeringserklæringen. I en oversigt over Danmarks Kommunistiske Ungdom fra maj 1969, på et tidspunkt hvor den første ”makuleringsbølge” angiveligt var overstået, findes der en liste over medlemmerne af DKU’s ledelse. 19 af de nævnte var registrerede i PET med B.-nummer eller under emnesager, fem var ukendte, mens det om seks DKU’ere hed, at de var ”tidl.reg.u.” et B.-nummer.⁶¹⁵ Det kunne tyde på, at PET i 1969 havde et arbejdskartotek, måske det gamle kommunistkartotek, hvor man kunne søge oplysninger om personer, der var blevet fjernet fra tromlen i 1968-69. I maj 1972 forhørte Wamberg-udvalget sig om ”en særlig kasse, der vistnok blev anvendt som et slags arbejdskartotek,” og som udvalget havde set kort efter dets nedsættelse, altså omkring 1964. Politiinspektør Skat-Rørdam oplyste, at arbejdskartoteket ikke fandtes mere, ”men at der muligvis kan have været tale om en såkaldt ”kommunistkasse””⁶¹⁶ Hvis dette er rigtigt, tyder det på, at det gamle kommunistkartotek blev destrueret kort efter regeringserklæringen i 1968, og det kan således ikke have været anvendt til i længere tid at opretholde oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Ifølge PET’s oplysninger til Wamberg-udvalget førte man på dette tidspunkt ingen arbejdskartoteker i Centralafdelingen over kommunister eller lignende yderliggående politiske aktivister. De eneste specialkartoteker ved siden af tromlerne bestod af emnekartoteket og kar-

613 PET, emnesag: notits, 29. januar 1969 og anden notits med samme datering, vedhæftet notits, 15. januar 1969.

614 RB: PET-medarbejder, 12. juni 2002.

615 PET, emnesag: notits, 27. maj 1969.

616 WU: Referat af møde, 2. maj 1972.

toteker over slaviske personers fødselsdage, stikord, motorvogne, sovjetiske og polske ambassadeforbindelser, ungarske flygtninge fra 1956 og en fotosamling.⁶¹⁷ Denne oversigt synes imidlertid kun at omfatte centrale kartoteker i registraturren, dvs. arbejdskartoteker der blev opbevaret i PET's arkiv, og ikke kartoteker der blev opbevaret i afdelingerne og hos den enkelte medarbejder.⁶¹⁸

Tidligere medarbejdere i PET har givet forskellige beskrivelser af deres erfaringer med arbejdskartoteker. Flere medarbejdere har over for Kommissionen oplyst, at de ikke havde nogen arbejdskartoteker.⁶¹⁹ Ole Stig Weikop, der var jurist i PET 1979-81, havde kendskab til, at lederen af Kontraetterretningsafdelingen førte et arbejdskartotek.⁶²⁰ En medarbejder, der beskæftigede sig med højreekstremisme i slutningen af 1980'erne, har oplyst, at han førte "et lille kartotek i en kasse med kartotekskort."⁶²¹ En medarbejder, der forlod PET i 1969, har bekræftet, at han havde "et lille arbejdskartotek", så han var fri for hele tiden at gå ned og søge på tromlerne.⁶²² En anden medarbejder, der var ansat i PET fra 1966 til 1988, har givet en lignende forklaring: "Vidnet havde en lille sort kasse med kort på navne, som han havde behov for, således at han ikke havde nødtigt at trække oplysningerne fra tromlerne i kartoteket i Centralafdelingen." Ifølge denne medarbejder fandtes der ikke oplysninger i arbejdskartoteket, ud over hvad der fandtes på tromlerne.⁶²³ Dette var også Ole Stevns' indtryk fra hans tid som jurist i PET fra 1951 til 1958.⁶²⁴ Derimod udtrykte Niels Elkær-Hansen, der var medlem af Wamberg-udvalget 1981-86, den opfattelse, at arbejdskartotekerne indeholdt såvel registrerede som ikke-registrerede oplysninger.⁶²⁵ Der tegner

617 Ibid.: Referat af møde, 31. maj 1972, samt bilag: Kartoteker i registraturren.

618 Der fandtes også arbejdskartoteker på kontraetterretningsområdet. I midten af 1980'erne fandtes der således tre arbejdskartoteker på de russiske og polske områder. Et af disse var det såkaldte "polakkartotek", der blev oprettet i 1974, og som omfattede omkring 6.000 kort på polske immigranter. Baggrunden for kartoteket var, at PET havde en begrundet mistanke om, at de polske efterretningstjenester havde hvervet "sovende" agenter blandt immigranterne, de såkaldte "stille polakker", der skulle træde i aktion i tilfælde af en krisesituation. Jf. RB: Per Larsen, 2. oktober 2002. "Polakkartoteket" mistede efterhånden sin betydning, og det blev nedlagt i 1989. Jf. RB: Hanne Bech Hansen, 4. april 2001.

619 Ibid.: PET-medarbejdere, 1. oktober 2002 og 22. juni 2002.

620 Ibid.: Ole Stig Weikop, 23. oktober 2001.

621 Ibid.: PET-medarbejder, 30. november 2004.

622 Ibid.: PET-medarbejder, 11. oktober 2000.

623 Ibid.: PET-medarbejder, 11. juni 2002.

624 Ibid.: Ole Stevns, 6. november 2001.

625 Ibid.: Niels Elkær-Hansen, 20. december 2000.

sig på grundlag af disse udsagn et ikke helt klart billede af Centralafdelingens arbejdskartoteker i perioden omkring og efter 1968: Nogle, men ikke alle, medarbejdere havde et lille arbejdskartotek, så de ikke behøvede at søge oplysninger på tromlerne, men det er usikkert, om man noterede oplysninger, som ikke kunne registreres officielt på tromlerne (f.eks. alene om lovlig politisk aktivitet), i arbejdskartotekerne. Efter indførelsen af de nye retningslinjer for arbejdskartoteker i 1985 blev det kutyme, at PET hvert år udarbejdede en statusrapport over indholdet af tjenestens centrale arbejdskartoteker. Denne rapport blev forelagt for Wamberg-udvalget.⁶²⁶

Flere forhold tyder imidlertid på, at arbejdskartotekerne i Centralafdelingen kunne anvendes som et uofficielt personregister ved siden af tromlerne. For det første fremgår det af en beskrivelse af arbejdskartotekerne i 1985, at man i årene forinden af effektiviseringshensyn havde sammenkørt afdeling C's (subversionsområdets) arbejdskartoteker til ét samlet arbejdskartotek. Dette centrale kartotek indeholdt såvel kort på navne, adresser på organisationer som adresser og telefonnumre på BZ'ere. Alle sagsbehandlere i afdelingen havde adgang til kartoteket, ligesom andre medarbejdere havde mulighed for at bruge kartoteket, hvis det var relevant for deres efterforskning.⁶²⁷ Dette arbejdskartotek var med tiden blevet ganske omfattende. Ved den første revision pr. 1. januar 1986 blev det konstateret, at kartoteket inden revisionen bestod af 13.500 kort og efter revisionen af 9.440 kort.⁶²⁸ For det andet synes PET at have opbevaret et betydeligt antal personoplysninger alene om lovlig politisk virksomhed i arbejdskartoteket. Ifølge beskrivelsen fra 1985 indeholdt kartoteket bl.a. oplysninger om demonstrationsdeltagere, BZ'ere, kandidater til kommunal-, amtsråds- og folketingsvalg, personer med tilknytning til frontorganisationer, deltagere på østrejser og skolingskurser, og ”personer med tilknytning til partier eller organisationer på den ekstremistiske højre- og venstrefløj.” I nogle tilfælde var oplysningerne op til 15 år gamle, altså fra tiden kort efter regeringserklæringen.⁶²⁹ I forbindelse med den første revision i 1986 blev der ud af de 13.500 kort fjernet 3.476 kort, fordi de indeholdt oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed.⁶³⁰ Ved årsskiftet

626 Kommissionen har gennemgået en sådan status-rapport fra 1999, der blandt andet indeholder oplysninger om den politiske overvågning og operationer inden for kontraspionageområdet.

627 WU: Referat af møde, 31. oktober 1984; Arbejdskartoteker i PET, 25. oktober 1984. Jf. RB: Per Larsen, 2. oktober 2002.

628 PET, administrativ sag: ”Revision af afd. 2 C's arbejdskartotek pr. 1. januar 1986”, 30. januar 1986.

629 WU: Referat af møde, 31. oktober 1984; Arbejdskartoteker i PET, 25. oktober 1984.

630 PET, administrativ sag: ”Revision af afd. 2 C's arbejdskartotek pr. 1. januar 1986”, 30. januar 1986.

1986-87 fandtes der oplysninger om 7.404 ikke-registrerede danske statsborgere i afdeling 2's arbejdskartotek; i alle PET's arbejdskartoteker fandtes der oplysninger om 14.935 ikke-registrerede danske statsborgere.⁶³¹ Det var flere, end der var registreret officielt på tromlen med belastende oplysninger. I 1985 var der officielt registreret 60.132 danske statsborgere, hvoraf 11.972 var belastede.⁶³² Således var flere personer opført i PET's arbejdskartoteker end registreret med belastende oplysninger på tromlen i 1980'erne, og indtil 1985 var næsten 3.500 danske statsborgere opført i arbejdskartoteket i Centralafdelingen alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. Man kan dog ikke heraf udlede, at de personer, som alene var opført i arbejdskartoteket, ikke også kunne registreres. Notatet af 14. september 1968 gav vid mulighed for at registrere personer fra den yderste højre- og venstrefløj og medlemmer af organisationer, der var "egnet" til at forårsage uro, hvilket i særlig grad gjaldt BZ-miljøet.

Arbejdskartotekerne i regionerne

Arbejdskartotekerne i efterretningstjenesten opstod i politikredsene sandsynligvis omkring 1948, og de synes at have udviklet sig meget forskelligt i løbet af 1950'erne.⁶³³ Generelt var kredsens arkiver præget af kaos og uorden. Der fandtes ikke noget ensartet arkiveringssystem, sagerne lå ofte spredt rundt i et syndigt rod, og kartotekerne blev opbevaret på forskellige steder som i bankbokse, pengeskabe, våbenskabe og – i et enkelt tilfælde – nedgravet i kontaktmandens baghave. Da en kriminalkommissær i 1959 begyndte at føre tilsyn med politikredsene, opdagede han ofte, at der blev opbevaret alt for meget materiale: "Som man vil forstå, forestod der oftest et stort oprydningsarbejde med at udskille forældet materiale, og jeg er ofte efter en uges rejse kørt hjem med bagagerummet fyldt med frasorteret makulatur til destruktion."⁶³⁴ Problemet var uændret i 1972, hvor man efter inspektionsrejser i provinsen var stødt på eksempler på, "at der i dokument-skabe hos kontaktfolk var fundet materiale, der efter de gældende

631 Ibid.: Afdeling 1's årsoversigt for året 1987, 16. februar 1988.

632 WU: Referat af møde, 29. april 1986.

633 Se videre herom i Kommissionens beretning, bind 6.

634 PET, administrativ sag: "Kriminalkommissær Hans Christensens beretning til regionsafdelingsmødet den 17. og 18. oktober 1972 på hotel Hvide Hus i Maribo", 12. oktober 1972. En medarbejder har berettet, at han efter regeringserklæringen i 1968 hjalp sine sjællandske kolleger med at udrense deres arbejdskartoteker. Jf. RB: PET-medarbejder, 11. oktober 2000.

regler ikke måtte findes registreret eller arkiveret.” Overvejelser om at indføre et ensartet journal-, arkiverings- og registreringssystem og få rensset ud i materialet stødte imidlertid i første omgang på modstand fra politikredsene, hvor man var af den overbevisning, ”at det jo gik meget godt, som de havde det.”⁶³⁵ Erfaringerne førte til, at man fra Centralafdelingen over for politikredsene indskærpede nødvendigheden af, at man oprettede ensartede navne- og bopælskartoteker.⁶³⁶ Der er således en del der tyder på, at det i denne periode varierede meget, hvilke oplysninger man havde liggende i kredsene, og på hvilken måde de var arkiveret og registreret.

Oplysningerne om politikredsenes og regionernes brug af arbejdskartoteker indtil 1984 er yderst mangelfulde. Wamberg-udvalget synes på sine besøg i politikredsene i 1965, 1966 og 1971 ikke at have interesseret sig for arbejdskartotekerne,⁶³⁷ ligesom PET på sine inspektioner efter 1968 først og fremmest undersøgte det underliggende materiale i regionerne, som lå til grund for registreringerne i Centralafdelingen.⁶³⁸ Et af de få spor af, at man lokalt førte arbejdskartoteker i denne periode, stammer fra Vejle. Her oplyste man i 1965, at oplysninger, der blev skønnet at være for usikre til indsendelse til Centralafdelingen, blev opbevaret i et såkaldt ”fiduskartotek”.⁶³⁹ Det var muligvis et arbejdskartotek, hvor man opbevarede oplysninger om personer, der på grund af revisionen efter 1964 ikke umiddelbart kunne registreres på tromlen, såsom DKP-anmeldere og Land og Folk-abonnenter. Generelt synes der ikke at have været nogen ensartede regler for arbejdskartotekerne før 1985, og det synes at have været op til den enkelte sagsbehandler, hvilke oplysninger, han fandt, der var af efterretningsmæssig interesse, og som skulle bevares i arbejdskartotekerne. Under et møde for regionernes sagsbehandlere på uro-området i 1982 beklagede en medarbejder fra region II (Århus) sig således over, at der ikke var foretaget nogen prioritering fra centralt hold, og at hver enkelt sagsbehandler kunne ride sin kæphest og foretage den efterforskning, han fandt nødvendig. Usikkerheden hos de tilstedeværende med hensyn til de eksisterende retningslinjer lyser ud af

635 Ibid., ”Indkaldelse af efterretningspersonale fra politikredsene 9, 10, 11, 12 og 13 til informationsmøde i Centralafdelingen, mandag den 18/12-1972, 28/12-1972”.

636 Ibid., ”Orienteringsmøde i centralafdelingen, den 29/5-1973, for efterretningspersonalet i politikredsene 9, 10, 11, 12 og 13, 6/7-1973”.

637 WU: Referat af møde 25. marts 1965; Referat af udvalgets besøg den 29. juni 1965; Referat af udvalgets besøg den 16. august 1966; Referat af udvalgets 59. møde den 25. maj 1971.

638 E.eks. PET, administrativ sag: ”Besøg i regionsafdelingen i Ålborg”, den 14. november 1972.

639 WU: Referat af udvalgets besøg den 29. juni 1965.

referatet: ”Mødedeltagerne konstaterede herefter, at man ikke var vidende om de forskellige registreringsbestemmelser. Flere havde forskellige meninger om, hvem der kunne registreres. På samme måde herskede der forskellige opfattelser af lovligheden af de forskellige arbejdskartoteker m.h.t. Wamberg-udvalget.”⁶⁴⁰

Kommissionens afhøringer af PET-personalet har vist, at regionsafdelinger-nes arbejdskartoteker var organiseret på forskellige måder i 1970-80'erne. I en stor afdeling som Region II (Århus) havde medarbejderne hver deres arbejdskartotek. En medarbejder, der blev ansat i afdelingen i 1972, har forklaret, at der ikke fandtes nogen kartoteker, og at han derfor oprettede sit eget arbejdskartotek. Medarbejderen anslår, at kartoteket omfattede 100-200 navne.⁶⁴¹ Flere andre medarbejdere har bekræftet, at de førte deres egne arbejdskartoteker med fra 50 til 500 navne.⁶⁴² I en lille afdeling som Region V (Slagelse) fandtes der kun ét fælles arbejdskartotek med henvisninger til afdelingens journalsager. Det er anslået, at det omfattede omkring 300 kort.⁶⁴³

En række notitser fra perioden omkring indførelsen af retningslinjerne i 1985 og den første revision ved årsskiftet 1985/86 gør det muligt at tegne et generelt billede af regionernes arbejdskartoteker. Dermed er det muligt at sige noget mere sikkert om, hvordan arbejdskartotekerne må have fungeret frem til midten af 1980'erne. For det første fremgår det, at man formentlig i de fleste regioner havde muliggjort adgangen til oplysningerne i arbejdskartotekerne ved at etablere nøgler eller registre til kartotekerne. For eksempel havde man i Region III (Haderslev) oprettet et fælles arbejdskartotek, kaldet en personnøgle, med henvisninger til den enkelte medarbejders arbejdskartotek. Derved havde alle medarbejdere på regionskontoret adgang til oplysningerne i alle medarbejders arbejdskartoteker.⁶⁴⁴ På et møde i 1985 for sagsbehandlere på uro-området i regionerne kom det frem, at man i flere regionsafdelinger havde oprettet sådanne

640 PET, administrativ sag: Referat vedr. møde i Odense den 23. november 1982 for sagsbehandlere af afd. C-stof i regionerne.

641 RB: PET-medarbejder, 13. januar 2004.

642 Ibid.: PET-medarbejder, 5. maj 2004; PET-medarbejder, 28. januar 2004; PET-medarbejder, 19. november 2003; PET-medarbejder, 21. oktober 2003. Flere af medarbejderne afviser kategorisk en påstand om, at de skulle have forsøgt at omgå registreringsbestemmelserne ved at notere navne i ”sorte lommebøger” (ibid.: PET-medarbejder, 19. november 2003; PET-medarbejder, 21. april 2004). Kommissionen har ikke fundet yderligere belæg for påstanden.

643 Ibid.: PET-medarbejder, 3. december 2002, s. 12-13; PET-medarbejder, 22. oktober 2002.

644 WU: Referat af møde, 23. og 24. august 1984; Referat af møde, 31. oktober 1984; Arbejdskartoteker i PET, 25. oktober 1984.

nøglekartoteker, hvilket var nødvendigt, fordi der var så få ansatte på kontorerne.⁶⁴⁵ Således kan man tale om, at arbejdskartotekerne blev sammenkørte eller koordineret på en sådan måde, at en bredere søgning var mulig.

For det andet var regionernes arbejdskartoteker i midten af 1980'erne vokset til en betydelig størrelse. Ud fra PET's redegørelse om den første revision af arbejdskartotekerne ved årsskiftet 1985/86 er det muligt at opstille følgende skema over antallet af ikke-registrerede danske statsborgere i regionernes arbejdskartoteker før og efter revisionen:⁶⁴⁶

	<i>Beholdning 1985</i>	<i>Udtaget ved revisionen</i>	<i>Beholdning 1986</i>
Region I	2.180	730	1.450
Region II	4.440	1.360	3.080
Region III	1.083	616	467
Region IV	3.033	789	2.244
Region V	331	31	300
Region VII	0	0	0
<i>I alt</i>	<i>11.067</i>	<i>3.526</i>	<i>7.541</i>

Som det ses, fandtes der inden revisionen oplysninger om 11.067 ikke-registrerede danske statsborgere i arbejdskartotekerne. Til sammenligning kan det nævnes, at det svarer omtrent til antallet af belastede registrerede på tromlen i Centralafdelingen på daværende tidspunkt (tallet var på 11.972 i 1985⁶⁴⁷). Det bemærkes også, at der ved revisionen blev udtaget 3.526 kort. Disse kort blev fjernet i overensstemmelse med de nye retningslinjer, dvs. når de indeholdt forældede oplysninger eller kun oplysninger om lovlig politisk virksomhed.

For det tredje synes arbejdskartotekerne i et vist omfang at have indeholdt oplysninger, som ifølge de gældende bestemmelser var registreringsværdige. Wamberg-udvalget kunne således konstatere under sine besøg, at Region III (Haderslev) og Region IV (Odense) opbevarede oplysninger i arbejdskartote-

645 PET, administrativ sag: Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne. Dette bekræftes af en medarbejder fra Region II. Jf. RB: medarbejder, 20. april 2004.

646 Udregnet på grundlag af tallene i PET, administrativ sag: Beretning vedrørende revision af arbejdskartoteker, 10. marts 1986.

647 WU: Referat af møde, 29. april 1986.

kerne, der klart opfyldte betingelserne for registrering.⁶⁴⁸ Disse oplysninger kunne således have været formelt registreret i Centralafdelingen, hvorved de faldt under Wamberg-udvalgets kontrol. I Region IV, hvor det store antal kort vakte udvalgets forundring,⁶⁴⁹ drejede det sig især om de med ”K” mærkede kort, der for fleres vedkommende ifølge udvalgets opfattelse indeholdt oplysninger, der kunne danne grund for registreringer.⁶⁵⁰ ”K”-kortene indeholdt oplysninger fra en særlig produktiv kilde. Region IV valgte at beholde kortene ud over tre år, idet kilden fortsatte med at indsende nye oplysninger om de pågældende personer.⁶⁵¹ Udvalget godkendte efterfølgende flere registreringer af personer, der havde været opført på ”K”-kortene.⁶⁵² Problemet med at opbevare registreringsværdige oplysninger i arbejdskartotekerne bestod i, at PET derved kunne unddrage sig Wamberg-udvalgets kontrol, idet udvalget skulle godkende alle nyregistreringer.

For det fjerde kan det konstateres, at der, før de nye retningslinjer trådte i kraft, i et betydeligt omfang blev anført oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed i regionernes arbejdskartoteker. Som tidligere nævnt blev der i 1985/86 fjernet 3.526 kort, der enten indeholdt forældede oplysninger eller kun oplysninger om lovlig politisk aktivitet. Flere, måske alle regioner synes i perioden frem til 1985 at have noteret næsten ”revl og krat” i arbejdskartotekerne. En medarbejder fra Region I (Aalborg) har forklaret, at afdelingens arbejdskartotek, der hed ”NB-kartoteket”, indeholdt oplysninger om personer og organisationer, der var omtalt i notitser. Enhver oplysning om lovlig politisk aktivitet blev noteret på de pågældendes kort, idet de kunne bidrage til at danne et mønster.⁶⁵³ I Region IV (Odense) blev alle navne i samtlige notitser overført til kartotekskort: ”Således kom der både navne på belastede og ubelastede personer i arbejdskartoteket, ligesom politikere af enhver observans figurerede på arbejdskortene.” PET’s chef havde i øvrigt foreslået at kalde det for et ”journal-kartotek”.⁶⁵⁴ Hvorvidt dette var et forsøg på at indføre en nyt kartoteksbegreb ved siden af ”arbejdskartoteker”, der jo netop var omfattet af retningslinjer, vides ikke. En medarbejder

648 For Region III se WU: Referat af møde, 23. og 24. august 1984.

649 WU: Referat af møde, 24. april 1989.

650 Ibid.: Referat af udvalgets møde i Region IV, 31. maj 1989.

651 RB: PET-medarbejder, 11. juni 2002; RB: PET-medarbejder, 20. maj 2003.

652 WU: Referat møde, 28. juni 1989. For udvalgets opfattelse af forholdene i Odense, se også RB: Bodil Panild, 20. december 2000.

653 RB: PET-medarbejder, 12. juni 2002.

654 PET, administrativ sag: ”Referat af møde i Århus den 8. oktober 1985 for sagsbehandlere af uro-stof i regionerne”.

fra Region IV har beskrevet arbejdskartoteket som en samling af ”systematiske notitser” over emner eller personer, som man hyppigt stødte på. Hvis navnet dukkede op i forskellige sammenhænge, og hvis der efter nogen tid dannede sig et mønster, blev oplysningerne brugt som grundlag for en indberetning til Centralafdelingen, der afgjorde, om vedkommende skulle registreres.⁶⁵⁵ I Region III (Haderslev) opbevarede man foruden oplysninger af relevans for igangværende efterforskningsager også oplysninger, der kunne ”få betydning på et senere tidspunkt, og som kun indirekte har forbindelse til en løbende eller generel efterforskningsag.” Dette må siges at være en yderst bred definition, der kunne minde om beskrivelsen af et ”register”. Som eksempel på de typer af oplysninger, der kunne findes i dette arbejdskartotek, blev nævnt oplysninger om kandidater til kommunal-, amtsråds- og folketingsvalg og oplysninger om stillere.⁶⁵⁶ Det var alle oplysninger om lovlig politisk virksomhed, som ikke måtte registreres efter regeringserklæringen i 1968 med mindre der forelå registreringsværdige oplysninger.

Der findes et betydeligt antal indberetninger fra regionerne til Centralafdelingen om personer, der ifølge påtegningerne ikke var registreret på tromlen, men som var ”kendte” i regionerne. I næsten alle tilfælde var de pågældende kendte alene på grund af lovlig politisk virksomhed og i flere tilfælde var oplysningerne op til 10-15 år gamle. Alle disse oplysninger må stamme fra regionernes arbejdskartoteker.⁶⁵⁷ I det følgende vil nogle få repræsentative eksempler ud af mange blive nævnt. I 1972 indberettede Region IV en kildes karakteristik af en række studerende ved Odense Universitet, der var aktive i Palæstina-aktiviteter, og det tilføjedes: ”På det foreliggende grundlag registreres de pågældende ikke her, men forholdet erindres ”for påkommende tilfælde.””⁶⁵⁸ I 1980 rapporterede samme regionsmedarbejder om en ikke-registreret studerende, at ”det vides, at hun er aktiv i ”KOMM-S” (Danmarks Kommunistiske Studenter) og MOF (Marxistisk Oplysnings Forbund).” Det tilføjes, at den pågældende sammen med sin mand (”som vides at være DKP-medlem”) ”har lagt bopæl til afholdelse af

655 RB: PET-medarbejder, 11. juni 2002; RB: PET-medarbejder, 8. maj 2002.

656 WU: Referat af møde, 31. oktober 1985; Arbejdskartoteker i PET, 25. oktober 1985.

657 En medarbejder fra Region I har forklaret, at han anvendte formuleringen ”kendt her”, hvis han kunne huske noget om vedkommende, eller hvis den pågældende var noteret i arbejdskartoteket. Jf. RB: PET-medarbejder, 8. maj 2002.

658 PET, emnesag: Notits, 13. september 1972.

medlemsmøde i DKP-Kerteminde-Munkebo-afd.⁶⁵⁹ I 1984 hedder det om en ikke-registreret arbejdsmand, der havde deltaget i et Fælles Kurs-møde i Hobro:

”I 79 og 81 var han stiller for VS til folketingsvalget.

I 81 var han stiller for SF v/ kommunalvalget.

I 81 var han i bestyrelsen for F.K.K.

I 82 var han initiativtager til fredsgruppe i Hobro.

I 82 er han stadig med i VS/Hobro.

I 83 er han med i bestyrelsen for SFOF/Hobro.”⁶⁶⁰

I 1984 indsendte Region II (Århus) en liste over medlemmerne af Støttekomiteen for de strejkende engelske minearbejdere. Blandt kommentarerne til de nævnte findes følgende: ”kendt for at have deltaget i fredsdemonstration ved Karup i 1983 samt en fredsdemonstration samme sted i 1984”, ”kendt for i maj 1984 at have haft et indlæg i Land & Folk med kendte DKP-synspunkter”, ”kendt fra februar 1981, hvor hun arrangerede en demonstration for 8. maj-bevægelsen” og ”medlem af mediearbejderne og stiller op ved langt de fleste demonstrationer, hvor han fotograferer til bl.a. Byens Fri Blad”.⁶⁶¹

En gennemgang af det bevarede sagsmateriale i PET's arkiv viser, at det især var regionsafdelingerne i Aalborg og Odense, der noterede oplysninger om lovlig politisk virksomhed i arbejdskartotekerne. I Region I skyldtes det, at medarbejderne definerede emnerne, der var af efterretningsmæssig interesse, bredt. Afdelingen fik ikke nogen tilbagemelding på sine indberetninger fra Centralafdelingen om, at medarbejderne ikke skulle beskæftige sig med disse emner.⁶⁶² I Region IV skyldtes det som tidligere nævnt, at afdelingen havde én særlig produktiv kilde.

Region I noterede bl.a. lokale SF'ere i arbejdskartoteket. I forbindelse med folketingsvalget i januar 1984 indsendte en medarbejder en række lister over SF-stillere i Hjørring, Sæby og Frederikshavn, som viser, at man i regionen i længere tid havde noteret et vist antal SF'ere i arbejdskartoteker. Det hedder om nogle af stillerne: ”siden 1980 meget aktiv i forbindelse med SF/Hjørring-Hirtshals. Flere

659 Ibid.: Notits, 10. juni 1980.

660 Ibid., emnesag: Notits, 30. marts 1984.

661 Ibid., emnesag: Notits, 30. oktober 1984.

662 RB: PET-medarbejder, 29. januar 2003. Kriminalinspektør Per Larsen har over for kommissionen givet udtryk for, at afdelingslederen i Subversionsafdelingen burde have reageret med en tilbagemelding til regionsafdelingen vedrørende en indberetning om SF. Jf. RB: Per Larsen, 12. februar 2003.

gange stiller for SF. Aktiv i forb. m/ ”Hjørring f. Fred”. I 83 formand for den lokale SF-gruppe”, ”meget aktiv i forb. m/ SF/Hjørring-Hirtshals. Har været valgt i amtsrådet for SF. Mange møder på sin bopæl for SF. anbefaler for ”Hjørring for Fred”,⁶⁶³ ”aktiv i SF siden 1977. Flere gange opstillet for SF. Har afholdt medlemsmøde på bopælen”, ”er med i Folkebevægelsen mod EF. Aktiv i SF siden 81. Har bl.a. haft medlemsmøde på bopælen”,⁶⁶⁴ ”er med i ”8. marts komiteen”. Er med i ”Kvindegruppen i Frederikshavn” og i den anledning holder hun foredrag om ”volden mod kvinder” og ”har i 81 været stiller for VS og han har i 81 læserbrev i Frh. Avis om arbejdsløsheden på vegne af VS”.⁶⁶⁵

Også VSere risikerede at havne i Region I's arbejdskartoteker. Der findes en række indberetninger fra første halvdel af 1980'erne, der indeholder detaljerede oplysninger om en række ikke-registrerede VSeres aktiviteter. I forbindelse med byrådsvalget i 1981 indsendte regionsafdelingen til Centralafdelingen en alfabetisk liste over VS's kandidater med kommentarer som: ”meget aktiv på venstrefløjen siden 1976 (ulovlig plakatoptklæbning, ulovlig demonstration, aktiv i forbindelse med blokade mod ”Eternitten” i 76, en overgang aktiv i KF, meget aktiv indenfor de årlige arbejdsløsheds marcher, stiller for VS i 79 anmelder af DKP i 79)”, ”kredsformand for Socialrådgiverne i Nordjylland og meget aktiv i forb. med demonstrationer og udtalelser til aviser”, ”opstillet for VS i 78 og 79. Anmelder af DKP i 79. anholdt i 78 for ulovlig besættelse af en lejlighed (S.M.E.-aktion). Bestyrelsesmedlem af Faglig Ungdom. Udtaler sig ofte til dagbladene om venstrefløjen” og ”aktiv inden for ”venstrefløjen” i Aalborg. Var i 79 VS-kandidat til EF-parlamentet”.⁶⁶⁶ I 1982 rapporterede afdelingen om en udtalelse fra VS-Aalborgs skolings- og støttekredsudvalg og underskriverne blev identificeret og fik f.eks. følgende kommentar med på vejen: ”aktiv indenfor kvindebevægelsen i Aalborg. Stiller for VS i 81. kontaktperson for gruppen ”Aktionsgruppen Arbejdere – Akademikere”. Regionsafdelingen afsluttede indberetningen med at love Centralafdelingen: ”Vi vil forsøge at samle mere op”.⁶⁶⁷ I 1984 opregnedes en VS-folketingskandidats meritter:

”I 1981 udtaler hun sig på vegne af VS/FRH om Frh.s kommune's budget, der betegnes som ”Asocialt og kortsynet”.

663 PET, emnesag: Notits, 13. juni 1984.

664 Ibid.: Notits, 21. juni 1984.

665 Ibid.: Notits, 28. juni 1984.

666 PET, emnesag: Notits, 17. juli 1981.

667 Ibid.: Notits, 24. september 1982.

I 1981 opstillet for VS v/ kommunevalget.

I 1982 udtaler hun sig velvilligt om ”kvindekamp”.

Er kontaktperson til ”Støttegruppen” for havnearbejderkonflikten i 83.

I 1984 er hun aktiv i ”Støttekomiteen” i Frederikshavn i forb. m. ”La Cabana” i Herning.

I 1984 opstillet for VS i Sæby-kredsen v/ folketingsvalget i jan. 84.⁶⁶⁸

Der findes også detaljerede oplysninger om VS'ere, der deltog i partiets påskelejr i 1984,⁶⁶⁹ og som var medlemmer af bestyrelsen for St. Restrup Højskole.⁶⁷⁰ I 1985 indberettedes VS' kandidater til amtsrådsvalget, og det hed bl.a.: ”i 84 opfordrede hun til at stemme på VS. I læserbrev har hun forsvaret demonstranterne i Herning (La Cabana)” og ”siden 81 aktiv i VS/FRH med masser af læserbreve og udtalelser. Stiller for VS i 81 og opstillet for samme i 81 og flere gange siden”.⁶⁷¹ Den pågældende medarbejder, der udarbejdede indberetningerne, har over for Kommissionen bekræftet, at de mange personoplysninger i indberetningerne til Centralafdelingen stammede fra Region I's arbejdskartotek (”NB-kartoteket”), og at oplysninger, der var helt op til 12 år gamle, blev bibeholdt, hvis personen var særlig aktiv. Regionen interesserede sig for et bredt udsnit af det politiske spektrum, inklusive SF, VS, DKP, Fælles Kurs og SAP, idet de blev vurderet som potentielle uroelementer.⁶⁷²

Disse eksempler illustrerer, at frem til 1985 blev personer noteret i regionernes arbejdskartoteker også alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. Oplysninger, der ikke kunne registreres officielt på tromlerne, ses noteret i arbejdskartotekerne. Det er også klart fra ovenstående indberetninger, at regionskontorerne nemt kunne fremfinde oplysningerne og indberette dem til Centralafdelingen, hvor de inddækkedes på organisationsagerne. Her lå de systematisk samlet og kunne nemt findes. På grundlag af det ovennævnte materiale, der på ingen måde er fuldstændigt, står det klart, at personer blev opført i arbejdskartotekerne, hvis man havde tilknytning til eller var aktiv i: DKP, SAP, DKP/ML, KF, KAP, VS, SF, Fælles Kurs Klubben, Folkebevægelsen mod EF, kvindebevægelsen og fredsbevægelsen. Det fremgår også, at man i nogle af regionerne anvendte

668 Ibid.: Notits, 13. februar 1984.

669 Ibid.: Notits, 7. maj 1984.

670 Ibid. Notits, 20. maj 1985.

671 Ibid.: Notits, 1. oktober 1985.

672 RB: PET-medarbejder, 12. juni 2002.

følgende kilder til oplysningerne i arbejdskartotekerne: Lister over stillere og anmeldere, lister over kommunal-, amtsråds-, folketings- og europaparlamentskandidater, deltagere i politisk-faglige demonstrationer og blokader, offentlig politisk aktivitet, læserbreve, foredrag og politiske møder på bopælen.⁶⁷³

Bemærkelsesværdigt er det, at nogle regioner så sent som i 1980'erne opbevarede oplysninger om anmeldere i arbejdskartotekerne. Dette var tidligt et vigtigt spørgsmål for Wamberg-udvalget, og allerede i december 1964 ophørte PET med registreringen af anmeldere af DKP og SF.⁶⁷⁴ I november 1965 oplyste Arne Nielsen på et møde i Wamberg-udvalget, at PET i nogen tid havde standset indsamlingen af oplysninger om anmeldere, ”og at det på politiets efterretningstjenestes rejser tilkendegives de lokale efterretningsfolk, at disse emner er uden interesse.”⁶⁷⁵ Alligevel findes disse oplysninger 15-20 år senere i regionernes arbejdskartoteker, hvilket muligvis kan ses som et eksempel på, hvordan oplysninger, der ikke mere måtte være på tromlen, blev flyttet over i arbejdskartotekerne. Det samme forhold synes at have gjort sig gældende for SF-stillere. Disse måtte heller ikke registreres efter december 1964, men i 1967 gav Arne Nielsen ordre om, at sådanne lister fortsat skulle indberettes ”som arbejdsgrundlag for hovedregistraturen”.⁶⁷⁶

Der findes i øvrigt en række indberetninger og notitser, der antyder, at man efter 1968 både i regionerne og i Centralafdelingen i et vist omfang søgte at indsamle oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Man synes især at have søgt at kortlægge personers tilhørsforhold til VS. I 1980 indberettede Region V (Slagelse) om en kommunelærer, der var blevet valgt til Danmarks Lærerforenings hovedbestyrelse. Læreren blev sammen med sin kone og den øvrige lærerstab på sin skole betegnet som ”yderst venstreorienteret”, og notitsen sluttede med følgende oplysninger: ”Han har flere gange været opstillet for VS til kommune-, amts- og folketingsvalg og var ligeledes opstillet ved det direkte valg til Europaparlamentet. Han er fortsat partiets folketingskandidat i Nykøbing-Holbækkredsen.”⁶⁷⁷ I

673 En medarbejder i regionsafdelingen har forklaret, at oplysningerne i arbejdskartotekerne især stammede fra aviserne (*Aalborg Stiftstidende*, *Aalborg Amtstidende*, *Land og Folk* og *Aalborg Netavis*). Desuden havde han en kontakt i Folkeregisteret. Han havde ingen meddelere, og han overvågede ikke de politiske møder på bopælen. Jf. RB: PET-medarbejder, 12. juni 2002.

674 PET, ujournaliseret: ”Notat om udvalget vedrørende Politiets Efterretningstjenestes registrering og videregivelse af oplysninger”, ikke dateret.

675 Ibid.: ”Mødereferat vedrørende det 16. møde i udvalget den 19. november 1965”.

676 Ibid.: Direktiv for registrering, 3. marts 1967.

677 PET, emnesag: Notits, 16. januar 1980.

1984 hedder det i en notits fra afdeling C, at det fremgår af afskriften af en telefonaflytning, at en navngiven arkitektstuderende var medlem af VS.⁶⁷⁸ I 1988 rapporterede Region V om en række personer, der havde tilknytning til VS og SAP og som ”fremstår med deres mening i dagspressen.” Flere af personerne er identificeret som folketingskandidater for VS.⁶⁷⁹ Det fremgår af påtegninger, at alle de indberettede ikke var registrerede, og det var sandsynligvis oplysninger som disse, der havnede i regionernes og Centralafdelingens arbejdskartoteker.

Revisionen af arbejdskartotekerne

Som tidligere omtalt indeholdt retningslinjerne for arbejdskartoteker, der blev vedtaget i 1985 med tillæg i 1986, flere kontrolbestemmelser. Kartotekerne måtte ikke indeholde oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed, oplysningerne måtte ikke være ældre end to et halvt-tre år med en absolut grænse på fem år, afdelingerne skulle foretage en årlig revision, og PET’s chef skulle aflægge uanmeldte inspektionsbesøg. Kommissionen har afhørt en række ledere og medarbejdere fra regionsafdelingerne, og de har alle oplyst, at retningslinjerne blev nøje overholdt. Der blev foretaget en årlig revision med indberetning til Centralafdelingen, og i de tilfælde, hvor der inden for to-tre år ikke var kommet nye oplysninger, og hvor der ikke var grundlag for registrering, blev kortene maktuleret.⁶⁸⁰

Kommissionen har kun fundet et enkelt eksempel på, at en regionsafdeling fortsatte med at opbevare oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed efter 1985. Det er tydeligvis blevet retfærdiggjort med, at det med henvisning til justitsminister Erik Ninn-Hansens afgørelse i 1982 var lovligt for PET at indsamle lister med navne på politiske kandidater.⁶⁸¹ I en indberetning fra Region I fra oktober 1989 om Enhedslistens kommunalvalgskandidater i Aalborg er der gengivet detaljerede oplysninger om listens otte opstillede kandidater. Det hedder f.eks.:

678 Ibid.: Notits, 8. juni 1984.

679 Ibid.: Notits, 27. juni 1988.

680 RB: PET-medarbejder, 29. januar 2003; PET-medarbejder, 20. maj 2003; PET-medarbejder, 13. januar 2004 og 27. april 2004; PET-medarbejder, 3. december 2002; PET-medarbejder, 19. november 2003; PET-medarbejder, 21. oktober 2003.

681 WU: Referat af møde, 11. november 1982.

”85: læserbrev på vegne af VS’s lærergruppe,
85: opstillet for VS til kommunevalget,
86: aktiv i VS,
87: aktiv i VS”.

Og:

”80: aktiv i forb. m/ ”DEN NY FRISKOLE,
83: er repræsentant i ”Vuggestueforældre” en gruppe, der boycotter forhøjelse af forældrebetalingen,
84: indtrådt i bestyrelsen for ”St. Restrup Højskole,
84: aktiv i VS og bl.a. spidskandidat for VS,
85: opstillet for VS v/ kommunevalget 85,
85: taler ved møde arr. af ”Det Nordjyske Tillidsmandskollegium”,
86 og 87: aktiv i VS.”⁶⁸²

I hvert fald i Region I synes man i et vist omfang at have bevaret en række kort, bl.a. om tilhørsforhold til VS, som rettelig burde være fjernet ved revisionen i 1985/86.⁶⁸³ Det er dog det generelle indtryk, at retningslinjerne fra 1985 blev overholdt.

Arbejdskartotekerne og personundersøgelser

Et vigtigt argument, der er blevet fremført i forbindelse med PET’s skelnen mellem den officielle registrering på tromlerne og opbevaringen af oplysninger i arbejdskartotekerne, er, at oplysningerne i arbejdskartotekerne ikke ville blive søgt og anvendt i forbindelse med personundersøgelser. Det forhold, at PET opbevarede oplysninger alene om en persons lovlige politiske virksomhed i arbejdskartotekerne, ville altså ikke få nogen negative konsekvenser for den pågældende. Dette synes da også generelt at have været tilfældet for Centralafdelingens vedkommende. Ole Stig Andersen oplyste over for Wamberg-udvalget i 1984, at arbejdskartotekerne i Centralafdelingen ikke blev søgt i forbindelse med person-

682 PET, emnesag: Notits, 10. oktober 1989.

683 Per Larsen, der var kriminalinspektør i PET i 1983-93, og Henning Thiesen, der var jurist i PET fra 1987, har oplyst, at PET foretog kontrol af arbejdskartotekerne ved besøg i regionerne. Ifølge Thiesens erindring var der ingen problemer med kartotekerne. Jf. RB: Per Larsen, 3. september 2002, og Henning Thiesen, 26. februar 2002.

undersøgelser, fordi medarbejderne havde forbud her imod, og fordi det ville være uoverkommeligt ”at checke samtlige arbejdskartoteker.”⁶⁸⁴ PET-chefens afvisning blev nuanceret noget i PET’s senere beskrivelse af brugen af Centralafdelingens arbejdskartoteker, hvor det efter konstateringen af, at der ikke blev foretaget rutinemæssige checks ved baggrundsundersøgelser, blev tilføjet følgende undtagelsesbestemmelse: ”Såfremt der under baggrundsundersøgelsen kommer oplysninger frem, der kan begrunde check i arbejdskartoteker, sker dette i samråd med vedkommende sagsbehandler.”⁶⁸⁵ Centralafdelingens arbejdskartoteker synes altså i et vist omfang at være blevet anvendt ved baggrundsundersøgelser.

Regionernes arbejdskartoteker synes at have været benyttet langt mere rutinemæssigt i forbindelse med grundige personundersøgelser. I januar 1980 diskuterede man på et regionsafdelingsledermøde mulighederne for at udlevere oplysninger direkte fra arbejdskartotekerne til FE’s regionsofficerer: ”Det blev konkluderet, at den omstændighed, at den pågældendes navn ”kun” fandtes i et arbejdskartotek ikke spiller nogen rolle, og at en udlevering på lokalt plan kan finde sted under overholdelse af de almindelige regler, der gælder med hensyn til udlevering af personoplysninger til andre myndigheder.”⁶⁸⁶ Hermed sigtedes der formentlig til de almindelige regler ifølge straffeloven om udlevering af personoplysninger. Man forestillede sig altså i PET, at man kunne udlevere oplysninger fra arbejdskartotekerne til FE, uden at videregivelsen først blev godkendt af Wamberg-udvalget. På et efterfølgende møde mellem repræsentanter for PET og FE måtte man imidlertid opgive denne tolkning, idet det blev bestemt, ”at regionsofficererne ikke mere vil kunne få udleveret oplysninger fra interne arbejdsregistre i regionerne...” Formuleringen efterlader ingen tvivl om, at det indtil 1980 havde været en fast praksis at udlevere oplysninger fra de lokale arbejdskartoteker. I stedet blev man enige om, at FE skulle anmode om oplysningerne via Centralafdelingen, og at sagen skulle rejses over for Wamberg-udvalget.⁶⁸⁷ Her modsatte man sig forslaget,⁶⁸⁸ og et år senere var spørgsmålet stadig uafklaret. Det var meningen, at sagen skulle forelægges sikkerhedsudvalget (det er uklart

684 WU: Referat af udvalgets møde den 23. og 24. august 1984.

685 Ibid.: Referat af møde, 31. oktober 1984; Arbejdskartoteker i PET, 25. oktober 1984.

686 PET, administrativ sag: Referat fra regionsafdelingsledermødet den 8. januar 1980 i PET.

687 WU: Referat af møde, 8. maj 1981; Bent Andersen til politimesteren, ”Vedr. udveksling af oplysninger fra FE.s og PET.s registre i relation til Wamberg-udvalget”, 14. januar 1979 (må rettelig være 1980).

688 Ibid.: Referat af møde, 8. maj 1981.

om der menes regeringens eller embedsmændenes),⁶⁸⁹ men det fremgår ikke af det foreliggende materiale, om udleveringen af oplysninger til FE blev tilladt her. I stedet udarbejdede cheferne for PET og FE et forslag til en ”friere udveksling af personoplysninger” mellem de to tjenester.⁶⁹⁰ Udvalgets reaktion var, at man var villig til at godkende, at PET uden videre kunne videregive oplysninger af ”efterretningsmæssig” art til FE (der menes formentlig personoplysninger i forbindelse med kontraefterretningssager og andre efterforsknings-sager), men at oplysninger i sikkerhedsgodkendelsessager skulle gå via Wamberg-udvalget.⁶⁹¹ I 1983-retningslinjerne for regionernes efterforskning på det politiske område blev det derfor bestemt, at oplysninger ”af sikkerhedsmæssig betydning kan kun videregives til vedkommende styrelse med samtykke fra ’Wamberg-udvalget.’”⁶⁹² Således kunne PET ikke længere videregive oplysninger direkte fra regionernes arbejdskartoteker til regionsofficererne.

Derimod er der ingen tvivl om, at arbejdskartotekerne i hvert fald i nogle regionsafdelinger fortsat blev anvendt til personundersøgelser. Flere medarbejdere har over for Kommissionen oplyst, at arbejdskartotekerne kunne blive gennemgået i forbindelse med personundersøgelser.⁶⁹³ Da Wamberg-udvalget i 1984 besøgte Region III (Haderslev), lagde man her ikke skjul på, ”at arbejdskartoteket også blev brugt i forbindelse med sikkerhedsgodkendelsessager.”⁶⁹⁴ Denne praksis blev af PET begrundet med, at der var så få ansatte på regionskontorerne, at sagsbehandleren og personsikkerhedsundersøgeren ofte var den samme, hvorfor det var naturligt for medarbejderen at bruge sine arbejdskartoteker i

689 PET, administrativ sag: ”Referat fra regionsafdelingsledermøder den 27. november 1981”, 4. januar 1981.

690 WU: Referat af møde, 24. september 1981.

691 Ibid.: Referat af møde, 3. november 1982.

692 PET, ujournaliseret sag: ”Retningslinjer vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 8. maj 1981 (udkast).

693 En medarbejder har udtalt: ”Adspurgt forklarede vidnet, at hvis man fik en rutinemæssig forespørgsel vedrørende sikkerhedsgodkendelse, ville arbejdskartotekerne blive gennemgået. Selv om personen figurede i arbejdskartoteket, ville det ikke være sikkert, at de ville meddele oplysningen. Dette afhang naturligvis af oplysningens karakter.” RB: PET-medarbejder, 19. november 2003. En anden medarbejder har beskrevet problematikken på følgende måde: ”Adspurgt forklarede vidnet, at man ikke i forbindelse med personundersøgelser bør spørge til oplysninger i arbejdskartoteker. Det ville ikke være korrekt af en kollega at kigge i vidnets arbejdskartotek, da det var helt personligt. Vedkommende kunne dog godt spørge, og vidnet vil tro, at han ville have svaret, men han erindrer ikke konkrete tilfælde.” RB: PET-medarbejder, 13. januar 2004.

694 WU: Referat af møde, 23. og 24. august 1984.

søgningen. Dertil kom, at det ifølge retningslinjerne fra 1983 var tilladt at indhente oplysninger om lovlig politisk virksomhed i forbindelse med de grundige undersøgelser.⁶⁹⁵ I 1985-retningslinjerne blev PET's praksis da også godkendt.⁶⁹⁶

Det kan således konstateres, at frem til 1980 udleverede PET oplysninger direkte fra regionernes arbejdskartoteker til FE's regionsofficerer. Desuden fremgår det, at regionerne rutinemæssigt har anvendt arbejdskartotekerne i forbindelse med de grundige baggrundsundersøgelser, en praksis der blev godkendt og indgik i retningslinjerne fra 1985. For PET havde denne praksis den positive følgevirkning, at man fuldt legalt kunne anvende de grundige personundersøgelser til at indsamle oplysninger om lovlig politisk virksomhed, som derpå noteredes i arbejdskartotekerne. I 1981 udtalte Ole Stig Andersen ligeud på et regionsmøde, at hensigten var, "at en mere aggressiv indhentning i personundersøgelsessager kan skabe en tiltrængt åbning i det subversive arbejde."⁶⁹⁷

PET's arbejdskartoteker: Skjult registrering?

Som det fremgår af Kommissionens beretning, bind 6, har PET i perioden før 1968 anvendt arbejdskartoteker (også betegnet specialkartoteker) til at notere oplysninger om kommunisters lovlig politisk virksomhed. I perioden mellem Justitsministeriets meddelelse af 4. maj 1948 og instruksen fra 1952 opbyggede REA et omfattende kommunistkartotek, der ved reorganiseringen af tjenesten i 1950-51 omfattede 20.000 personer. Kartoteket, som stred umiddelbart imod 1947-cirkulæret og justitsminister Elmquists udtalelser i Folketinget, var imidlertid i overensstemmelse med Justitsministeriets skriftlige meddelelse af 4. maj 1948, som reelt ophævede 1947-cirkulæret.⁶⁹⁸

PET's arbejdskartoteker har historisk set antaget et betydeligt omfang i de perioder, hvor regeringen udadtil har ytret sig imod registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, men indadtil accepteret en mere lempelig praksis. Tallene i PET's arkiv over danske statsborgere, der var registreret på tromlen

695 Ibid.: Referat af møde, 31. oktober 1984; Arbejdskartoteker i PET, 25. oktober 1984.

696 Ibid.: Arbejdskartoteker i PET. 2. udkast december 1984: Retningslinjer for brug af arbejdskartoteker i PET.

697 PET, administrativ sag: "Referat fra årsmødet i Svendborg den 18. 19. og 20. maj 1981".

698 Jf. Kommissionens beretning, bind 6..

eller opført i arbejdskartoteker, er ofte kun omtrentlige og ikke altid sammenlignelige, men det er alligevel muligt at lave følgende opstilling⁶⁹⁹:

År	<i>I alt registrerede</i>	<i>Heraf belastet</i>	<i>Arbejdskartoteker</i>
1947/48	?	?	4-5.000
1950/51	ca. 100.000 kort	?	20.000
1954	60-70.000	50.000	?
1964	250-300.000	40.000	?
1966	100.000	50.000	?
1972	68.593	37.193	?
1980	61.363	14.399	?
1985	60.132	11.972	Ca. 25.000
1988/89	63.454	12.181	14.257

Det skal bemærkes, at tallene før 1972 synes at være baseret på skøn og derfor er behæftet med en vis usikkerhed. En anden kilde til usikkerhed var, at der ofte ikke blev skelnet mellem tromlestrimler og registreringer, selv om førstnævnte indeholdt et meget stort antal henvisningsstrimler.⁷⁰⁰ Tallet for 1964 (250.000-300.000) skal sandsynligvis læses med dette væsentlige forbehold for øje. Det skal også understreges, at der ikke synes at eksistere nogen tal for arbejdskartotekerne mellem 1950/51 og 1985. Vi ved således ikke, hvor omfattende arbejdskartotekerne var i perioden 1952 til 1964, hvor der ikke fandtes nogen begrænsninger i registreringen eller regler for arbejdskartotekerne. Det er imidlertid interessant, at arbejdskartotekerne synes at antage et betydeligt omfang i de perioder, hvor der fra regeringshold offentligt var udtrykt krav eller ønske om begrænsninger i registreringen: I perioden 1948-52 var 20.000 personer opført i det hemmelige kommunistkartotek, og før revisionen i 1985 fandtes der oplysninger om omkring 25.000 noterede danske statsborgere i PET's arbejdskartoteker i regionerne

699 Tabellen bygger på tal fra følgende kilder: 1947/48: PET, administrativ sag: Vedr. Omlægning af kommunistkartotek i R.E.A., 11. januar 1951; 1950/51: Ibid., usigneret og udateret notits; PET, personsag: Referater af kontaktmandsmøder 17. februar 1950 og 3. april 1950; 1954: JM, P.O.-sag: notits, ca. maj 1954; 1964: WU, referat af møde, 4. februar 1966; 1966: WU, referat af møde, 25. april 1966; 1972: WU, referat af møde, 29. april 1986; 1980: WU, referat af møde, 9. maj 1980; 1985: WU, referat af møde, 29. april 1986 og PET, administrativ sag: "Beretning vedrørende revision af arbejdskartoteker", 10. marts 1986; 1988/89: PET, administrativ sag, "Afdeling 1's oversigt for året 1988", 21. februar 1989.

700 Jf. kapitel 1-6.

og i Centralafdelingen. Det bemærkes, at hvis man lægger tallene for belastede registrerede (11.972) og anførte i arbejdskartotekerne (ca. 25.000) i 1985 sammen, får man et tal på ca. 37.000 personer. Tallet for belastede registrerede før 1968 synes at have ligget konstant på omkring 50.000. Forskellen mellem disse to tal, 37.000 i 1985 og ca. 50.000 før 1968, bekræfter således den i de indledende kapitler udtrykte opfattelse: Regeringserklæringen betød nok en begrænsning, men ikke en vidtgående begrænsning for PET's muligheder for i søgbar og systematiseret form at notere sig de oplysninger, man skønnede var nødvendige. PET's arbejdskartoteker er således blevet anvendt til at opbevare oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed efter 1968. Ved revisionen i 1985 blev der fjernet følgende antal kort, fordi de indeholdt oplysninger, der var forældede, eller som kun omfattede lovlig politisk virksomhed:⁷⁰¹

Afdeling C	4.060
Regionerne	3.526
<i>I alt</i>	7.586

Det fremgår af PET's revision, at af de 4.060 kort i afdeling C indeholdt 3.476 alene oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Det vil sige, at 85,6% af de udtagne kort indeholdt denne slags oplysninger. Hvis det samme tal også er repræsentativt for regionsafdelingerne (85,6% af 3.526 kort), betyder det, at følgende antal kort kun indeholdt oplysninger om lovlig politisk virksomhed:

Afdeling C	3.476
Regionerne	3.018
<i>I alt</i>	6.494 ⁷⁰²

Indberetninger fra regionerne fra tiden inden revisionen i 1985 viser, at der blev opbevaret oplysninger om personers tilhørsforhold til en lang række politiske partier og bevægelser på venstrefløjen. Arbejdskartotekerne byggede bl.a. på oplysninger fra lister over anmeldere og stillere, kandidatlistor, offentlig politisk aktivitet og deltagelse i faglig-politiske konflikter. En enkelt indberetning fra

701 PET, administrativ sag: "Revision af afd. 2 C's arbejdskartotek pr. 1. januar 1986", 30. januar 1986; *ibid.*: "Beretning vedrørende revision af arbejdskartoteker", 10. marts 1986.

702 Der foreligger den mulighed, at nogle kort kan have været "gængangere", det vil med andre ord sige, at samme person optræder både i Centralafdelingens og regionens arbejdskartoteker.

1989 tyder på, at i hvert fald Region I i et vist omfang synes at have opretholdt disse oplysninger efter indførelsen af de nye retningslinjer i 1985, muligvis med henvisning til, at det var tilladt at indsamle kandidatlister.

Det er et generelt træk, at man ved hjælp af en særlig nøgle eller register har været i stand til at søge på personer i arbejdskartotekerne. Det går helt tilbage til revisionen af det hemmelige kommunistkartotek i 1949, hvor man beholdt det gamle navnekartotek som et register til de mange specialkartoteker. Efter indførelsen af tromlerne i 1952-53 bevarede man det kredsvis opbyggede kartotek over DKP'ere og DKU'ere. På et tidspunkt inden 1985 blev afdeling C's arbejdskartoteker lagt sammen til et centralt kartotek, og i regionerne oprettede man personnøgler, der gjorde det muligt at søge efter oplysninger i alle regionens kartoteker. Således har arbejdskartotekerne, der jo indeholdt et stort antal oplysninger og personnavne, der ikke officielt kunne registreres på tromlerne, fungeret som en slags uofficielle og parallelle registre. Dermed har det været muligt at anvende arbejdskartotekerne i forbindelse med personundersøgelser, hvilket er sket rutinemæssigt i regionerne, og frem til 1980 blev oplysninger herfra videregivet direkte til FE. Ydermere er oplysninger fra arbejdskartoteker som nævnt i en periode blevet videregivet til FE's regioner.

Endelig har regionernes arbejdskartoteker udviklet sig meget uensartet. PET's indsats på dette område har været præget af en mangel på central styring og kontrol indtil 1980'erne, og det har derfor i et betydeligt omfang været op til den enkelte medarbejder, hvilke oplysninger han fandt var af interesse at opbevare i arbejdskartotekerne. Centralafdelingen har gentagne gange konstateret, at der manglede et ensartet arkiveringssystem, og at der blev opbevaret oplysninger i regionerne, som burde makuleres ifølge reglerne. Manglen på central styring har for eksempel betydet, at region I opbevarede oplysninger om en bred vifte af venstreorienterede politiske aktiviteter, og at Region IV på et tidspunkt påbegyndte, hvad de selv opfattede som en "registrering" af personer.

Personoplysninger på emnesagerne: Ole Stig Andersens overvejelser

Foruden arbejdskartotekerne rejser PET's arkiveringspraksis et andet spørgsmål, nemlig i hvilket omfang tjenesten opbevarede personoplysninger på organisations- eller emnesagerne. Dette kunne også være en måde, hvorpå man kunne omgå begrænsningerne i regeringserklæringen fra 1968. Problemet for PET var her, at man ikke umiddelbart kunne finde oplysningerne, hvis ikke man havde en form for register eller kartotek, der henviste til den relevante emnesag. Der

synes tidligt at have hersket enighed i PET's ledelse og i Wamberg-udvalget om, at noget sådant ikke var tilladt. Spørgsmålet for PET siden 1968 har derfor været, hvordan man kunne opbevare oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed på emnesagerne, og hvordan man kunne finde frem til dem igen.

I november 1976 gav politimester Ole Stig Andersens som tidligere nævnt udtryk for sine overvejelser om denne problemstilling på et regionsmøde i Ringkøbing. Hans udgangspunkt var, at man havde fortolket regeringserklæringen alt for snævert, således at man havde bestemt, at når man ikke måtte registrere lovlig politisk virksomhed, så måtte man heller ikke overvåge eller indsamle oplysninger om den. Dette var efter politimesterens opfattelse udtryk for en "uheldig psykologisk virkning", og han fastslog: "Det er klart, at vi må interessere os for lovlig politisk virksomhed."⁷⁰³ Det var således en del af PET's opgave, at man holdt sig orienteret om den generelle politiske udvikling, og i den forbindelse måtte man nødvendigvis indsamle og arkivere oplysninger om helt lovlige aktiviteter. Man skulle derfor skelne mellem, hvad man godt måtte holde øje med, og hvad man ikke måtte registrere:

"Der skal altså analyseres, der skal tænkes på det område. Det er her, at jeg tror, at politikken måske har svigtet lidt, altså at regeringserklæringen medførte, at man gik helt i baglås, at man ligefrem drog den konsekvens, at så må man ikke interessere sig for emnet. Det gik erklæringen ikke ud på. Den gik ud på, at når I interesserer jer for det emne, så pas lige på I må ikke hænge dem op på tromlen."⁷⁰⁴

Dette ledte politimesteren til den slutning, at PET burde overveje, om man kunne systematisere emnesagerne eller lave en form for journalsystem, således at man kunne finde frem til personoplysningerne på emnesagerne:

"Jeg må selvfølgelig fastholde, at vi må følge regeringserklæringen, og så den private tromle – nogen har jo en god hukommelse og behøver ikke at støtte sig til notater, og andre må have det. Jeg vil dog sige, at man kan gøre det på den måde, at ved at have en fornuftig journalisering af sager relativt nemt kan gå ind i et emneområde og finde nogle navne frem. Det som man politisk ikke kan acceptere, det er, at man kan gå hen i et kartotek, i et register og så herigennem finde frem til folk. Man har derimod ikke noget imod, at man har en sag, og at der i denne sag er en masse navne. ... Det [er] sådan set akcepteret, og det vil sige, at hvis vi har et

703 PET, administrativ sag: Referat fra regionsmødet på "Fjordgården", Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976.

704 Ibid.

tilstrækkeligt hensigtsmæssigt journalsystem, kan vi finde ind til emnerne, og så hjælper det jo på det. Det er en af de måder, vi kan gribe det an på.”⁷⁰⁵

Politimesteren foreslog, at man for eksempel kunne dele emnesagerne op i undersager og således systematisere personoplysningerne: ”Det er en mulighed, men vi balancerer altså”, tilføjede han.⁷⁰⁶ Ole Stig Andersen kunne oplyse, at man i Centralafdelingen havde besluttet, at man ville gennemgå journaliseringen af emnet *kommunisme*, ”og i denne forbindelse kan man jo netop systematisere det på en sådan måde, at man ikke er fortabt, fordi man ikke kan lave det centrale personregister, som man har kunnet tidligere.”⁷⁰⁷ PET-chefen havde således grundige overvejelser i 1976 om, hvordan man kunne anvende emnesagerne til at bevare de personoplysninger, som efter 1968 ikke kunne danne grundlag for registrering på tromlen. Dette gjorde han klart, da han med henvisning til regeringserklæringen afsluttede drøftelserne: ”Så må vi bøje og strække den, så vi kan udføre vore opgaver alligevel.”⁷⁰⁸

Politimesterens tanker udløste blandt medarbejderne i PET en række interessante kommentarer og idéer til, hvordan man skulle forholde sig til regeringserklæringen. En medarbejder berettede, at der herskede forskellige syn blandt regionslederne på, hvad der var lovlig politisk virksomhed: ”Vi har været lidt ilde stedt, for hvad den ene chef ikke tillod, det gjorde måske den næste og sådan videre.”⁷⁰⁹ En anden medarbejder, der var tilknyttet revisionsholdet i PET, fortalte, hvordan man i 1972 pludselig havde fået travlt med at makulere SF-sagen. Det skyldtes, at regeringen havde fremsat et forslag om nedsættelse af et kontroludvalg, hvilket ville have givet SF indsigt i PET. En medarbejder i revisionsafdelingen foreslog i øvrigt, at man skulle afslå anmodninger fra regeringen eller ministeriet om oplysninger med den begrundelse, at PET ikke måtte overvåge

705 Ibid.

706 Ibid. Ole Stig Andersen har for Kommissionen forklaret, at bemærkningerne på mødet var ”en måde at forklare, hvorfor det forhold, at PET ikke måtte registrere, ikke behøvede at ødelægge efterforskningen”. Jf. RB: Ole Stig Andersen, 25. marts 2003. Ifølge PET-chefen var det afgørende i spørgsmålet om systematiseringen af emnesagerne, ”at det ikke måtte blive et kartotek. Det var et godt spørgsmål, hvor grænsen går. Vidnet kan ikke i dag afgøre, hvor han dengang ville have trukket grænsen”. Ibid.

707 PET, administrativ sag: Referat fra regionsmødet på ”Fjordgården”, Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976.

708 Ibid.

709 Ibid.

lovlige politiske aktiviteter: ”Man kunne måske ad den vej få bestemmelserne lavet om, så det blev legaliseret...”⁷¹⁰ Med andre ord, man skulle tvinge regeringen til at tillade den overvågning, som PET allerede foretog, og som regeringen i forvejen formentlig var indforstået med.

Endelig kunne Ole Stig Andersen orientere de forsamlede om, at amtmand Wamberg var blevet ”vildt forfærdet” over en sag med en vagtmester ved en dansk ambassade. PET havde oplysninger om, at han var en notorisk kommunist, men disse kunne man ikke videregive til Udenrigsministeriet: ”Der blev sagt, at så må vi da kunne underrette underhånden, hvortil jeg svarede, at det ville jeg ikke være med til. Der måtte være rene linjer og ellers måtte bestemmelserne laves om.”⁷¹¹ Dette rejser spørgsmålet, om Wamberg på et tidspunkt i perioden 1975-76 opfordrede Ole Stig Andersen til at gå uden om udvalget i tilfælde, hvor det ikke kunne godkende videregivelse af oplysninger om lovlig politisk aktivitet. På den ene side er der ikke fundet andre kilder, der bekræfter politimesterens historie, ligesom det er et spørgsmål, om den påståede udtalelse var i overensstemmelse med Wambergs generelle linje. På den anden side er det svært at se, hvilke motiver Ole Stig Andersen skulle have til at opdigte en sådan historie på et internt PET-møde.

Striden om medlemslister på emnesager 1977-89

Det første bidrag til en fortolkning af lovligheden af personoplysninger på emnesagerne stammer fra Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977. Allerede inden domstolens undersøgelser var færdiggjort, orienterede Ole Stig Andersen Wamberg-udvalget om sin opfattelse af spørgsmålet. Ifølge politimesteren var der intet til hinder for at registrere organisationer, og disse sager måtte indeholde oplysninger om medlemmer og ledelse, så længe oplysningerne ikke var systematiserede.⁷¹² Ole Stig Andersen oplyste derimod ikke noget om sine overvejelser fra året før om at journalisere eller systematisere emnesagerne på en måde, så man effektivt kunne finde personoplysninger.

Kommissionsdomstolens opfattelse vedrørende emnesagerne var i realiteten ganske restriktiv. For det første slog den godt nok fast, at der ikke var nogen

⁷¹⁰ Ibid.

⁷¹¹ Ibid.

⁷¹² WU: Referat af møde, 11. august 1977.

begrænsninger i efterretningstjenestens muligheder for at registrere organisationer, som var af efterretningsmæssig interesse. For det andet blev det imidlertid fastslået, at det var naturligt, at navnene på ”ledende medlemmer” indgik i organisationssagen, så længe der ikke foregik en ”systematisering og individualisering” af navnene. Det er tydeligt, at kommissionsdomstolen udelukkende tog stilling til spørgsmålet om oplysninger om ”ledende medlemmer”, og at forbuddet mod systematiseringen var møntet på denne kategori. Dette bekræftes af, at domstolen fremlagde sin tolkning på baggrund af en beskrivelse af FE’s brug af en blanket, der indeholdt oplysninger om ”ledende organisationsmedlemmer”.⁷¹³ Kommissionsdomstolen udtalte sig således ikke om menige medlemmer. Der kan derfor ikke uden videre sluttes modsætningsvis hertil fra ledende medlemmer. Det, der kan siges med sikkerhed, er, at en organisationssag ikke måtte indeholde medlemslister (jf. nedenfor).

Det giver da også god mening at tillade at medtage navne på ledende medlemmer. Det ville ikke være meningsfyldt at indsamle oplysninger om f.eks. DKP uden at måtte omtale de ledende partikammerater og deres gøre og laden. Samtidig ville det være en omgåelse af regeringserklæringen, hvis PET kunne gemme medlemslister og lignende på DKP-sagen, og det ville være en relativ nem opgave at checke sådanne lister ved personundersøgelser.

Årene efter kommissionsdomstolens beretning var kendetegnet ved uenigheder mellem PET og Wamberg-udvalget om forståelsen af bestemmelserne. PET søgte gennem sine tolkninger og praksis hele tiden at udvide grænserne for, hvilke personoplysninger der måtte indgå i organisationssagerne. I første omgang synes Wamberg-udvalget at have fulgt den ovennævnte tolkning af bestemmelserne. I 1979 måtte PET over for udvalget indrømme, at VS-sagen bl.a. indeholdt en medlemsliste for Østerbro. Ole Stig Andersen lovede, at den straks ville blive makuleret.⁷¹⁴ Hændelsen viser, at både kontroludvalget og PET forstod Kommissionsdomstolen således, at der ikke måtte findes medlemslister på emnesagerne. I 1981 kom man tillige nærmere en definition af begrebet ”ledende medlem”, da udvalget godkendte, at DKP-kredsformænd kunne registreres på organisationssagen.⁷¹⁵

PET’s næste mål var at inddække kandidatlister på emnesagerne. På årsmødet i maj 1981 fremlagde vicepolitimester Niels Schmidt et eksemplar af SF’s op-

713 Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, s. 17-22.

714 WU: Referat af møde, 19. marts 1979.

715 Ibid.: Referat af møde, 23. januar 1981.

stillingsliste til kommunevalget, som var blevet indsendt af Region I (Aalborg). Listen havde skabt problemer i arkivet, hvor lederen ikke mente, at han kunne bruge den til noget som helst. Ole Stig Andersen gav udtryk for den opfattelse, at der kunne dækkes ind på ”i forvejen kendte personer”, men tilføjede, at et medlem af Wamberg-udvalget var uenig i denne fremgangsmåde.⁷¹⁶ Politimesteren må have haft Harald Engberg-Pedersen i tankerne, for han rejste spørgsmålet om registrering af organisationer og deres ledende medlemmer på et møde med justitsminister Ole Espersen kort efter.⁷¹⁷ Sagen om SF’s kandidatliste synes at have voldt udvalget en del kvaler, for den blev drøftet flere gange,⁷¹⁸ indtil et flertal godkendte, at sådanne offentligt tilgængelige oplysninger kunne lægges på emnesagen i usystematiseret form.⁷¹⁹ Denne beslutning blev efterfølgende godkendt af justitsminister Erik Ninn-Hansen på et møde den 11. november 1982.⁷²⁰ Beslutningen kunne umiddelbart vurderes at være i modstrid med en i offentligheden udbredt forståelse af regeringserklæringen, idet den indebar, at PET kunne anføre politiske kandidater på emnesagerne. Engberg-Pedersen, der ofte understregede, at han så sig selv som offentlighedens garant, vurderede denne praksis som ”en form for registrering af lovlig politisk virksomhed...”.⁷²¹ Der til kom, at det ville være relativt nemt at fremfinde sådanne lister, som således fungerede som en slags skjult tromle eller register. Ole Stig Andersen lovede på mødet, at ”der ikke fandt nogen bearbejdningssted af materiale af denne art...”.⁷²² Dette var ikke, hvad han havde sagt på regionsmødet i 1976, hvor han havde gjort det klart, at det var hensigten at systematisere eller journalisere personoplysningerne, så PET hurtigt kunne finde frem til dem. Man kan også spørge, hvad formålet var med at have kandidatlistes på emnesagen, hvis ikke det var, fordi oplysningerne skulle bruges. En gennemgang af den eksisterende SF-sag viser da også, at kandidat- og andre lister er samlet i systematiseret form i særlige

716 PET, administrativ sag: Referat fra årsmødet i Svendborg den 18. 19. og 20. maj 1981, 17. juni 1981.

Om SF se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 7.

717 WU: Referat af møde mellem justitsministeren og udvalget, 10. juni 1981.

718 Ibid.: Referat af møder, 6. august og 24. september 1981.

719 Ibid.: Referat af møde, 3. november 1982.

720 Ibid.: Referat af møde mellem justitsministeren og udvalget, 11. november 1982.

721 Ibid.

722 Ibid.

undergrupper,⁷²³ hvilket synes at være de ”undersager”, som Ole Stig Andersen nævnte som en løsning på mødet i 1976.⁷²⁴

Derimod måtte PET opgive forsøget på også at inddække anmeldere af politiske partier på emnesagerne. I juni 1983 anmodede Ole Stig Andersen om udvalgets godkendelse af, at man foretog en usystematisk inddækning af anmeldere af DKP/ml.⁷²⁵ Under den efterfølgende drøftelse motiverede politimesteren anmodningen med, ”at oplysningerne kunne tænkes at få betydning for en fremtidig måske mere intensiveret efterforskning vedrørende dette parti.” Begrundelsen var altså den for efterretningstjenesten klassiske, at oplysningerne engang i fremtiden kunne vise sig af interesse. Udvalget lod sig ikke overbevise og pegede især på sin betænkelighed ved at notere navnene på anmeldere, der jo ikke i sig selv var et bevis for politisk tilhørsforhold.⁷²⁶ PET valgte derefter at droppe sagen.⁷²⁷

PET’s forsøgte også at få tilladelse til at lægge egentlige medlemslister på emnesagerne. Dette var et meget kontroversielt forslag, som PET søgte at få gennemført ved at omformulere Kommissionsdomstolens bestemmelser fra 1977. Domstolen havde fastslået, at der kunne findes oplysninger om ”ledende medlemmer” på emnesagen i usystematiseret form. De menige medlemmer var ikke omtalt, men det er nærliggende, at der i alt fald ikke måtte findes systematiserede oplysninger om menige medlemmer. Det første trin i en kodificering af PET’s opfattelse forekom i 1983-retningslinjerne, hvori det hedder, at det ikke måtte forekomme, at PET ”systematisk medtager navne på organisationens medlemmer.” Derimod måtte navne på ”ledende medlemmer” gerne indgå i sagen.⁷²⁸ Ændringen betød, at det nu var tilladt at indsamle navne på menige medlemmer

723 Kandidatlisterne er samlet i mapper med betegnelsen ”i.j.” (antagelig = ikke journaliseret) efterfulgt af årstal (PET, emnesag). For sagsbehandleren har det været lige til at finde disse navnelister, som derfor kan siges at være arkiveret i systematiseret form.

724 Ole Stig Andersen har for Kommissionen forklaret, at han ikke erindrer, om der blev foretaget en systematisering af emnesagerne. Jf. RB: Ole Stig Andersen, 25. marts 2003. En medarbejder i PET, der har betegnet anvendelsen af navnelister på emnesagerne som en praksis, der ”tangerer ... omgåelse”, har kommenteret overvejelserne om at systematisere emnesagerne: ”I vidnets region har de aldrig ført et journalsystem, der kunne gøre som beskrevet, og han tror ikke, at noget sådant er blevet gennemført. Vidnet ser det anførte som en strøtanke”. RB: PET-medarbejder, 21. maj 2003.

725 WU: Referat møde, 3. juni 1983.

726 Ibid.: Referat af møde, 7. oktober 1983.

727 Ibid.: Referat af møde, 10. november 1983.

728 PET, ujournaliseret sag: ”Retningslinjer vedrørende regionernes efterforskning på det politiske område”, 8. maj 1981 (udkast).

i usystematiseret form. Derimod er formuleringen ikke ganske klar, hvad angår de ledende medlemmer: De måtte indgå i sagen, men det fremgår ikke, om det var i systematiseret eller usystematiseret form.

I marts 1984 oplyste Ole Stig Andersen over for Wamberg-udvalget, at der på organisationssagerne ”i systematisk form kan inddækkes ledende medlemmer ...”. Denne nytolkning blev anvendt af politimesteren som et afsæt til en forespørgsel, om det var tilladt med ”en usystematisk inddækning af informationer om personer, der fremkommer i forbindelse med efterforskningen.”⁷²⁹ Som det bemærkes, var forbuddet mod en systematisk inddækning af ledende medlemmer lige så stille ændret til en tilladelse. På denne måde kunne politimesteren nu åbne for muligheden for en usystematisk inddækning af menige medlemmer. Dette førte til en egentlig indsamling af medlemslister. Dette blev klart, da PET i et efterfølgende notat om spørgsmålet, efter at have citeret 1983-retningslinjernes bestemmelse om, at det var tilladt med navne på ledende medlemmer i organisationssagerne, tilføjede forklaringen: ”Det er underforstået i systematisk form.”⁷³⁰ Hvis udvalget skulle have misforstået budskabet, så gentog Ole Stig Andersen ved diskussionen af notatet, at ”ledende medlemmer af en ’lovlig’ organisation må i systematisk form fremgå af organisationssagen ...” Det var derfor logisk, hed det videre, at PET også måtte medtage navne på medlemmerne i usystematisk form. Udvalget fandt nok anledning til at undersøge spørgsmålet nærmere, men medlemmerne synes ikke at have bemærket eller sat spørgsmålstegn ved PET’s nytolkning.⁷³¹ Denne nytolkning blev slået endeligt fast i et oplæg til drøftelse med justitsministeren: ”Det er imidlertid efter PET’s opfattelse i overensstemmelse med reglerne at lade ledende medlemmer af en ”lovlig” organisation indgå i organisationssagen i systematisk form. Andre medlemmer kan kun bero i organisationssagen i usystematiseret form.”⁷³² Begreberne ”systematisk” og ”usystematisk” var ikke nærmere defineret i disse tolkninger. En umiddelbar definition af ”systematisk” i denne sammenhæng ville formentlig være, at navnestoffet var ordnet efter et system, f.eks. som alfabetiske lister, og at det var arkiveret således, at det kunne fremfindes uden en større søgning f.eks. i separate sagsomslag.

729 WU: Referat af møde, 14. marts 1984.

730 Ibid.: ”Notat vedr.: Inddækning på sager vedrørende organisationer”, 6. april 1984.

731 Ibid.: Referat af møde, 27. april 1984.

732 Ibid.: ”Oversigt over emner til drøftelse i kontroludvalgets møde med justitsministeren”, 24. januar 1985. Wamberg-udvalget havde mødet med justitsministeren den 25. marts 1985, men der findes ikke noget referat heraf i samlingen af Wamberg-udvalgsmødereferater. Det er derfor uvist, om justitsministeren godkendte PET’s tolkning.

Konsekvensen af PET's ændrede praksis blev først klar i 1988, hvor Wamberg-udvalget ved en stikprøveundersøgelse opdagede et eksempel på, at der på en organisationssag lå en komplet medlemsliste. Udvalget erklærede, at dette var i strid med reglerne for registreringer af organisationer,⁷³³ men rent faktisk havde udvalget godkendt PET's tolkning af bestemmelserne. PET forklarede, at der i en række organisationssager lå medlemslister, som, blev det lovet, ville blive makuleret snarest.⁷³⁴ Sagen førte til en stramning af bestemmelserne, hvor man generelt vendte tilbage til kommissionsdomstolens tolkning. I et notat, der blev udarbejdet af PET på udvalgets opfordring, blev det slået fast, at navne på "ledende medlemmer" kunne indgå i organisationssagen, og at dette også omfattede politiske kandidater. Det fremgår dog ikke, om dette måtte være i systematiseret eller usystematiseret form. Derimod blev det klart slået fast, at der ikke systematisk måtte medtages navne på medlemmer, hvilket konkret indebar, at der ikke måtte findes medlemslister på sagen. Hvor dette var tilfældet, skulle de makuleres. Der blev dog tilføjet en række undtagelser til dette forbud, nemlig i sager hvor medlemskabet alene var registreringsgrund, hvor medlemmerne offentligt trådte frem, hvor der var tale om en målrettet efterforskning af organisationen, og hvor aktivisterne optrådte i andre sammenhænge.⁷³⁵ Notatet, som nok forbød medlemslister, men samtidig efterlod nogen tvivl, om ledende medlemmer kunne medtages systematiseret, blev efterfølgende godkendt af udvalget.⁷³⁶

Reglerne for opbevaring af personoplysninger på organisationssagerne har således ændret sig betydeligt i perioden fra 1977 til 1989 og kan opsummeres på følgende måde:

733 Ibid.: Referat af møde, 24. juni 1988.

734 Ibid.: Referat af møde, 16. august 1988.

735 WU: "Notat vedr.: Anførelse af navne på danske statsborgere i organisationssager", 27. september 1988.

736 Ibid.: Referat af møde, 18. november 1988. For orientering i PET se: PET, administrativ sag: "Referat af regionsledermøde i Søgård-lejren den 28. november 1988". Et senere notat om registreringen af organisationer ændrede ikke ved de hidtidige bestemmelser. Jf. WU: Notat om registrering af organisationer, 2. oktober 1989. I 1989 gav udvalget tilladelse til, at medlemslister kunne indgå i sagerne om venskabsforeninger og hjemstavnsforeninger. Men dette var en konsekvens af, at udvalget forinden havde strammet reglerne og forbudt registrering alene på grundlag af medlemskab af disse foreninger. Jf. Ibid.: Referat af møde, 20. december 1989.

- Navne på ”ledende medlemmer” må indgå i sagen, men ikke i individualiseret eller systematiseret form (1977): Ændres til at må indgå i systematiseret form (1984/85)
- Kredsformænd må indgå i sagen (DKP) (1981)
- Kandidatlister må indgå i usystematiseret form (SF) (1982)
- Medlemslister må ikke indgå i sagen (VS) (1979): Ændres til, at oplysninger om medlemmer må indgå i usystematiseret form (1984/85): Ændres tilbage til, at medlemslister ikke må indgå (Russisklærerforeningen) (1988)
- Anmeldere må ikke indgå i sagen (DKP/ML)(1983)

Generelt kan man sige, at Wamberg-udvalget har forsøgt at opretholde en skelnen mellem ledelsen og medlemmerne, hvor den første gruppe må indgå selv i systematiseret form, og den anden gruppe slet ikke må indgå. De forskellige sager har endvidere ført til, at man har defineret ledelsesbegrebet til at omfatte kredsformænd og politiske kandidater (må dog kun indgå i usystematisk form), og trukket en absolut grænse ved anmeldere. Et vigtigt uafklaret spørgsmål synes at være, at hverken kommissionsdomstolen, Wamberg-udvalget eller PET på noget tidspunkt har defineret, hvad der forstås ved begrebet ”systematisk”.

PET's praksis efter 1968

I det følgende vil PET's praksis for opbevaring af personoplysninger på organisationssager efter 1968 blive belyst. Beskrivelsen bygger på en række eksempler, der er fundet ved gennemgangen af emnesagerne i PET's arkiv. Desuden er beskrivelsen begrænset til egentlige personlister på sagerne frem for spredte oplysninger om enkeltpersoner, idet disse lister problematiserer spørgsmålet, om PET anvendte emnesagerne til at gemme navnelister, der kunne fungere som parallelle registre.

PET synes især at have opbevaret fem slags personlister på sagerne: Kandidater til folketings-, amtsråds- og kommunalvalg, aktivister, medlemmer, stillere og deltagere. Det synes først og fremmest at have været regionsafdelingen i Aalborg, som indberettede kandidatlister til Centralafdelingen. I forbindelse med valgene i 1979, 1981, 1985 og 1989 indsendte afdelingen lister over SF's, VS's og Enhedslistens opstillede kandidater til kommunal-, amtsråds- og folketingsvalgene. De fleste af listerne er alfabetiske og påført oplysninger om de pågæl-

dendes politiske virksomhed, som stammer fra regionens arbejdskartoteker.⁷³⁷ Flere af listerne er fra 1979 og 1981, hvor PET endnu ikke havde fået godkendt sådanne lister, og det er et spørgsmål om kandidater automatisk var omfattet af begrebet ”ledende medlemmer”. Det forhold, at listerne var opført alfabetisk, må umiddelbart betyde, at oplysningerne var systematiserede. På VS-sagen findes desuden partiets egen trykte kandidatliste til folketingsvalget i 1988.⁷³⁸ Den pågældende medarbejder, der indsendte listerne, har over for Kommissionen oplyst, at personnavnene på listerne var opstillet alfabetisk, ”da det var det letteste at arbejde med.”⁷³⁹

Det var i hele perioden tilladt PET at indsamle oplysninger om organisationernes ledelse. Derimod er det et spørgsmål, om dette omfattede en liste over medlemmerne af bestyrelsen i SF/Hobro⁷⁴⁰ og en fortegnelse over medlemmerne af DKP-Fyn’s distriktsledelse.⁷⁴¹ Det er også tvivlsomt, om medlemmerne af udvalgene under de lokale partiafdelinger tilhørte de ”ledende medlemmer”. I 1969 kom PET således i besiddelse af en fortegnelse over medlemmerne af VS’s arbejdsudvalg i Århus; listen omfattede 19 navne.⁷⁴² I 1982 indberettede Region I navnene på medlemmer af VS’s skolings- og støttekredsudvalg i Aalborg.⁷⁴³

Bortset fra en kort periode fra 1984/85 til 1988 har medlemslister på emnesagerne ikke været tilladt. I 1988 blev emnesagerne gennemgået og de eksisterende medlemslister makuleret. Alligevel er det muligt at finde spor efter dem i andre perioder. I 1977 modtog Region II fra en pålidelig kilde fortegnelser over aktive medlemmer, passive medlemmer, sympatisører og kontakter til partiforeningerne. De tre førstnævnte lister må være blevet makuleret, men den sidste findes stadig i VS-sagen.⁷⁴⁴ I 1982 indsendte Region I en alfabetisk liste på 58 personer

737 PET, emnesag: Notits, 18. oktober 1979; *ibid.* : Notits, 17. juli 1981; *ibid.*: Notits, 20. november 1981; *ibid.* : Notits, 18. juli 1985; *ibid.*: Notits, 1. oktober 1985; PET, emnesag: Notits, 7. maj 1981; *ibid.*: Notits, 19. november 1981; *ibid.*: Notits, 27. november 1981; *ibid.*, emnesag: Avisudklip fra 1981 med lister over SF’s kommunalrådkandidater; PET, emnesag: Notits, 10. oktober 1989.

738 PET, emnesag: ”Venstresocialisterne. Landsopstillingen. Kandidatliste for VS ved folketingsvalget d. 10. maj 1988”.

739 RB: PET-medarbejder, 12. juni 2002.

740 PET, emnesag: Notits, 27. november 1981.

741 PET, emnesag: Notits, 3. marts 1983.

742 PET, emnesag: Notits af 10. juni 1969 med vedlagt liste: ”Arbejdsudvalget pr. 28/3-69”.

743 *Ibid.* : Notits, 24. september 1982.

744 *Ibid.* : Notits, 20. september 1977 med vedlagt liste: ”Kontakter til partiforeningerne, revideret pr. 31/10-75”.

med ”tilknytning” til SF i Aalborg.⁷⁴⁵ I 1983 indsendte en medarbejder fra Region IV en indberetning om DKP-Fyns distriktskonference, hvori fandtes en liste på 149 delegerede og gæster.⁷⁴⁶ Der fulgte senere lignende lister om DKP-Fyns konference for land- og kystbyafdelinger i 1983⁷⁴⁷ og DKP-Fyns distriktskonference i 1984.⁷⁴⁸ I 1984 indsendte Region II og V lister over ”personer med tilknytning” til VS-fraktionen Faglig Fælles Liste.⁷⁴⁹

Wamberg-udvalget har aldrig taget stilling til, om der i emnesagerne måtte indgå fortegnelser på partiets stillere. På grundlag af udvalgets erklærede modstand mod lister over medlemmer og anmeldere kan man måske slutte med en vis sikkerhed, at udvalget ikke har tilladt stillerlister. Det kan i hvert fald fastslås, at PET aldrig har forelagt spørgsmålet, og at en sådan praksis aldrig er blevet godkendt. Alligevel indsendte en medarbejder ved Region I i 1984 tre lister over stillere for SF i forbindelse med folketingsvalget. De tre lister omfatter stillerne i Hjørring, Sæby og Frederikshavn, og indeholder i alt 83 navne. Ud for flere af dem er der anført oplysninger om stillernes tidligere politiske aktivitet, som må stamme fra Region I's righoldige arbejdskartoteker.⁷⁵⁰

Endelig findes en kategori, der kan betegnes som deltagere i politiske arrangementer, og som i hvert fald burde være omfattet af forbuddet mod systematiserede navnelister. Der kan nævnes nogle enkelte eksempler blandt mange. I 1970 modtog Centralafdelingen en deltagerliste på 30 navne til et seminar om VS's rolle på Antvorskov.⁷⁵¹ I sagen om Folkebevægelsen mod EF findes en liste på deltagerne i deputationerne til Folketinget i december 1971.⁷⁵² En indberetning fra 1979 om et fælles vælgermøde for venstrefløjens partier (SF, VS, DKP og KAP) i Brovst og Fjerritslev indeholdt en liste med personoplysninger om indlederne.⁷⁵³ I 1984 kunne PET via en bil-liste identificere deltagerne i VS's påskelejr i Dronninglund.⁷⁵⁴ Andre indberetninger indeholder oplysninger om be-

745 PET, emnesag; Notits, 22. januar 1982.

746 PET, emnesag; Notits, 3. marts 1983.

747 Ibid. : Notits, 5. juli 1983.

748 Ibid. : Notits, 30. januar 1984.

749 PET, emnesag; Notits, 24. maj og 2. juli 1984.

750 PET, emnesag; Notits, 13. juni, 21. juni og 28. juni 1984.

751 PET, emnesag; Notits, 26. juni 1970.

752 PET, emnesag; Modtagelse af deputationer den 16. december 1971.

753 PET, emnesag; Notits, 18. og 23. oktober 1979.

754 Ibid.: Notits, 24. april og 7. maj 1984.

styrelsesmedlemmer af St. Restrup Højskole⁷⁵⁵ og deltagerne i et fredsseminar på Undløse Kro.⁷⁵⁶

Det har været et vigtigt sigte for Wamberg-udvalgets kontrolvirksomhed efter 1968 at hindre, at PET lagde personoplysninger på emnesagerne i systematiseret form, således at de kom til at fungere som skjulte registreringer. PET har på sin side haft overvejelser om, hvordan man kunne journalisere eller systematisere emnesagerne og samtidig undgå kritik fra Wamberg-udvalgets side. Der er flere tegn på, at PET i et vist omfang har gennemført en systematisering af personoplysninger i emnesager. For det første har PET åbenbart haft en form for journalisering eller personnøgle, måske i form af krydshenvisninger i arbejdskartotekerne, der har gjort det muligt at finde personoplysninger i emnesagerne. For eksempel hedder det om en lærer for Socialistisk Folkeoplysningsforbund, at hun var kendt for deltagelse i forskellige fredsaktiviteter; beskrivelsen af de forskellige aktiviteter er efterfulgt af henvisninger til den relevante emnesag med journalnummer (f.eks. "15:981, ad 1442/84" og "15:981, ad 524/84").⁷⁵⁷ Dette viser i hvert fald, at PET havde et system til at finde personoplysninger på ikke-registrerede danske statsborgere, der var omtalt i emnesagerne.

For det andet har PET åbenbart organiseret materialet i nogle emnesager, således at personlister blev samlet i egne mapper og dermed var nemme at finde for sagsbehandleren. Det tyder på, at Ole Stig Andersens tanker om at oprette særlige "undersager" blev ført ud i livet, hvad angik nogle sager. Et eksempel er SF-sagen, hvor der findes to ujournaliserede mapper (henholdsvis betegnet som "i.j.", vistnok forkortelse for ikke-journaliseret, og "diverse ujournaliserede") for perioden 1979-81 og fra 1984. I disse to mapper opbevarede Centralafdelingen listerne fra Region I over SF's kommunalråds-, amtsråds- og folketingskandidater, bestyrelsesmedlemmer, "tilknyttede"⁷⁵⁸ og stillere fra 1981 og 1984. På denne måde kunne Centralafdelingen hurtigt få adgang til navnene på i alt 192 nordjyske SF'ere, for en stor dels vedkommende med detaljerede oplysninger om deres lovlige politiske virksomhed og tilhørsforhold. For stillernes vedkommende var disse samlet i en separat mappe, der oven i købet var mærket med en gul *post-it*

755 Ibid.: Notits, 20. maj 1985.

756 PET, emnesag: Notits, 21. januar 1988.

757 Ibid., emnesag: Notits, 3. januar 1985.

758 "Tilknyttede skal muligvis forstås i betydningen "medlemmer".

seddel, hvorpå der var anført ”stillere”.⁷⁵⁹ Dette må betegnes som en systematisering af navnestoffet, som er i modstrid med kommissionsdomstolens tolkning.⁷⁶⁰

Sammenfatning

Det kan lægges til grund, at PET – såvel Centralafdelingen som regionsafdelingerne – efter regeringserklæringen af 1968 har anvendt arbejdskartoteker og organisationsager til at opbevare oplysninger, der efter erklæringen ikke længere måtte registreres på tromlen.

Frem til 1985 blev arbejdskartotekerne i Centralafdelingen og i regionerne anvendt til at opbevare oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed, som derfor ikke måtte registreres. Det drejede sig bl.a. om tilhørsforhold til en lang række bevægelser og partier på venstrefløj, involvering i politisk-faglige konflikter, politiske kandidater, stillere, anmeldere, læserbrevsskribenter, mødedeltagere osv. I 1985 var ca. 25.000 danske statsborgere opført i arbejdskartotekerne, og det fremgår, at 6.494 kort i arbejdskartotekerne omhandlede lovlig politisk virksomhed. Ved revisionen i 1985 blev der fjernet et større antal kort, fordi de indeholdt oplysninger, der var forældede, eller som kun omfattede lovlig politisk virksomhed.

Det kan ligeledes lægges til grund, at selv om en lang række danske statsborgeres personsager blev makuleret efter regeringserklæringen i 1968, kunne der stadig findes politiske oplysninger om de pågældende i summarisk form i arbejdskartotekerne. Dertil kom, at oplysninger, som PET modtog efter 1968, og som ikke længere ”alene” kunne berettige en registrering, fortsat noteredes i arbejdskartoteker. Disse oplysninger blev i et vist, men ikke nærmere klarlagt omfang benyttet i forbindelse med sikkerhedsundersøgelser.

Endvidere anvendte PET organisationsager til at opbevare navnelister udover de kategorier, der var tilladte (ledende medlemmer, kandidater, kredsfor-

759 PET, emnesag.

760 Forevist mappen med SF-stillere har Ole Stig Andersen oplyst til Kommissionen: ”Vidnet erindrer ikke før at have set faner i sager, og det vides i øvrigt ikke, hvornår fanen er sat på. Selve indberetningerne med listerne over stillerne blev brugt til at undersøge, om personerne var kendt i forvejen. Der kunne ikke ske registrering blot på dette grundlag. Omslaget må have ligget i en stor sag om SF, der er blevet opdelt i underomslag om 1. maj-møder m.v.” RB: Ole Stig Andersen, 10. juni 2003, s. 19-20.

mænd): Medlemmer, ”tilknyttede”, delegerede, gæster, stillere og deltagere i seminarer, deputationer, vælgermøder og lejre.

Det kan ligeledes dokumenteres, at PET på fire centrale punkter ikke fulgte Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977's tolkning af regeringserklæringen med hensyn til arbejdskartotekerne:

- Afdeling C (uro/subversionsafdelingen) i Centralafdelingen lagde på et tidspunkt før 1985 alle sine arbejdskartoteker sammen til et centralt arbejdskartotek, som alle afdelingens medarbejdere havde adgang til. Nogle regionsafdelinger oprettede personnøgler, der henviste til personoplysninger i alle medarbejdernes arbejdskartoteker. Dermed så PET bort fra kommissionsdomstolens opfattelse af, at kun den enkelte medarbejder skulle føre og have adgang til sine egne arbejdskartoteker.
- PET indsamlede indtil 1985 personrelaterede oplysninger om helt generelle politiske forhold, f.eks. tilhørsforhold til lovlige politiske partier, og opbevarede dem i arbejdskartotekerne. Dermed så PET bort fra kommissionsdomstolens opfattelse af, at kartotekerne kun skulle føres i forbindelse med den løbende efterforskning.
- I 1985 fandtes der oplysninger i arbejdskartotekerne, der var helt op til 15 år gamle. Dermed så PET bort fra kommissionsdomstolens opfattelse af, at oplysningerne kun måtte opbevares i en ”rimelig” periode.
- PET havde en form for journalisering og opdeling af emnesagerne i ”undersager”, således at sagsbehandlerne relativt nemt kunne fremfinde alfabetiske navnelister med oplysninger om politiske tilhørsforhold. I et enkelt tilfælde var mappen med lister på stillere tydeligt markeret, således at oplysningerne nemt kunne trækkes i arkivet. Dermed så PET bort fra kommissionsdomstolens opfattelse af, at der ikke måtte medtages navne i ”individualiseret eller systematiseret” form. Derimod var denne praksis en logisk konsekvens af Ole Stig Andersens udtalelse i 1976 om at ”bøje og strække” regeringserklæringen.

Formentlig af denne grund tog PET's ledelse i 1984-85 forbehold for den opfattelse, at tjenesten automatisk skulle være omfattet af kommissionsdomstolens tolkning fra 1977, som var møntet på FE. Dette forbehold accepteredes af Wamberg-udvalget. Ole Stig Andersen havde ellers i forbindelse med afgivelsen af kommissionsdomstolens beretning i 1977 påpeget, at PET måtte tage højde for dens konklusioner.

Retlig vurdering vedrørende arbejdskartoteker, organisationssager mv.

Arbejdskartoteker er et sædvanligt arbejdsredskab for politiet til brug for efterforskningen, og arbejdskartoteker er således også blevet betegnet som efterforskningskartoteker.⁷⁶¹ Karakteristisk for arbejdskartoteker er dels deres midlertidige karakter, idet de normalt netop kun er af interesse under en igangværende efterforskning, dels at de heri noterede oplysninger på tidspunktet for noteringen ikke nødvendigvis havde en klar relevans for efterforskningen, men nok en mulig – eventuel – interesse.⁷⁶² Det er derfor heller ikke påfaldende, at PET i sin efterforskning anvender sådanne (i princippet) foreløbige optegnelser.

I forhold til PET opstår det særlige spørgsmål, at instruksens til PET begrænser PET's adgang til at registrere personer, og at overholdelsen af registreringsreglerne påses af Wamberg-udvalget. I kommissoriet for Wamberg-udvalget anføres således i pkt. 2, at "Udvalget har til opgave at føre tilsyn med politiets efterretningstjenestens registrering og videregivelse af oplysninger."

Imidlertid har det som nævnt ovenfor i perioden fra 1978 til 1983 været opfattelsen i Wamberg-udvalget, at udvalgets kompetence vedrørende registrering ikke omfattede PET's arbejdskartoteker. Dette har sammenhæng med, at PET, der ikke omfattes af den almindelige registerlovgivning, har defineret registrering som en notering på de såkaldte tromler. Kun en sådan notering anses efter denne opfattelse som en registrering, og det er oplyst, at opfattelsen er tiltrådt af skiftende justitsministre. En notering i et arbejdskartotek, hvor noteringen ikke anføres på tromlen – hvilket er det sædvanlige – er således efter denne opfattelse ikke en registrering.

PET-kommissionen skal i medfør af PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, belyse, om PET's virksomhed er sket i overensstemmelse med regler og retningslinjer, som har været fastsat af Folketinget eller regeringen, og Kommissionen lægger til grund, at den særlige forståelse af begrebet "registrering" i PET er godkendt af skiftende justitsministre og dermed regeringen. Den omstændighed, at man ved en særlig definition har begrænset begrebet "registrering" til en særlig notering, kan imidlertid ikke begrænse Kommissionens prøvelse af, om der i PET er sket noteringer, der er udtryk for en omgåelse af de for PET gældende regler om registrering. Dette fører

761 Jf. Per Larsen, RB, 3. og 18. september 2002.

762 I PET kunne det tillige forekomme, at efterforskerne noterede oplysninger fra registrerede personer i arbejdskartoteket, jf. referat af møde i Århus den 8. oktober 1985, citeret i RB: PET-medarbejder, 20. april 2004.

til overvejelser, om noteringer i arbejdskartoteker kan anses for en registrering med den følge, at instruksen om begrænsning af registreringerne også finder anvendelse. I den forbindelse bemærkes, at prøvelsen kompliceres af, dels at kildematerialet er usikkert, idet indholdet i arbejdskartoteker løbende er blevet makuleret eller revideret, dels at oplysninger i arbejdskartoteker, der fremtræder som stridende mod registreringsreglerne, med rette kan være anført i arbejdskartotekerne, hvis oplysningerne er uddraget fra sager, hvor registreringsreglerne er iagttaget.

Det må stå klart, at et kartotek i PET, der i sin funktionalitet svarer til tromlesystemet – det vil navnlig sige, at det muliggør systematisk søgning på de i kartoteket noterede personer – må anses for et register, og at en notering heri svarer til en registrering, uanset at der ikke (formelt) er sket en notering på tromlen. Det er uden betydning for vurderingen af kartoteket, om nøglen hertil findes som en notering – strimmel – af stikord på en tromle eller i anden systemiseret form, f.eks. i arkivskuffer. En bedømmelse af PET's arbejdskartoteker må derfor forholde sig til, om disse kartoteker reelt har kunnet virke på samme måde som noteringer, der har fundet vej til tromlerne. I det omfang, dette har været tilfældet, skal reglerne om registreringer overholdes. Dette er i overensstemmelse med opfattelsen i Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, som bl.a. har anført, at ”kommissionsdomstolen ikke deler det synspunkt, som fra flere sider er fremkommet under sagens behandling, hvorefter der ved bedømmelsen af lovligheden af efterretningstjenestens registreringsvirksomhed skulle kunne ses bort fra personarkiver uden for den ”officielle” registratur. Det er rettens opfattelse, at ethvert egentligt personregister må anses for omfattet af de regler, der er fastsat om begrænsning af adgangen til registrering.”⁷⁶³

Der er ikke i det for Kommissionen foreliggende noget, der tyder på, at PET skulle have været afskåret fra at anvende arbejdskartoteker. Wamberg-udvalget havde kendskab til brugen og accepterede i en periode ikke at være kompetent heroverfor, og Justitsministeriet kan ikke have været uvidende om anvendelsen. Det er derfor Kommissionens opfattelse, at PET i sin efterforskning har kunnet anvende arbejdskartoteker under forudsætning af, at kartotekerne ikke tog karakter af en omgåelse af registreringsreglerne. I den forbindelse bemærkes, at regeringserklæringen og instruksen ikke nærmere har fastlagt begrebet ”registrering”, og der er således ikke i forhold til disse regler noget i vejen for, at der i arbejdskartoteker opbevares oplysninger, der ville udgøre en ”registrering”, bortset fra kravet om notering på tromlerne, blot reglerne om registrering i PET, f.eks. forelæggelse for Wamberg-udvalget, iagttages.

763 Beretning afgivet af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, s. 13.

Hvis brug af et arbejdskartotek skal give mening, er det nødvendigt, at de deri noterede oplysninger i hvert fald i nogen grad systemiseres. Hensigten med kartoteket er netop at sammenføre forskellige oplysninger, der hver for sig måske ikke ville påkalde sig opmærksomhed, men som samlet set tegner et billede af betydning for en efterforskning. For PET's vedkommende har formålet særlig været, at der i arbejdskartoteket samles oplysninger, der hver for sig formentlig ikke kunne føre til registrering (dvs. med notering på tromlerne), men som samlet bedømt kunne forventes eventuelt at føre til dette resultat. Selv om en notering i et arbejdskartotek efter en almindelig terminologi kan anses for en "registrering", adskiller arbejdskartotekerne sig fra PET's registrering (med notering på tromlerne) navnlig derved, at arbejdskartoteket efter sin natur er et tidsbegrænset kartotek. Registreringer i PET (med notering på tromlerne) har en anden og blivende karakter, der kun brydes af reglerne om makulering. Endvidere er arbejdskartoteker ikke centralt søgbare på samme måde som registratures centrale tromlesystem. Selv om arbejdskartoteker som anført nødvendigvis må systemiseres i et eller andet omfang, er det karakteristisk, at det som regel kun har været en enkelt eller få medarbejdere, der har haft adgang de enkelte arbejdskartoteker, ligesom en søgning på et navn på tromlerne eller lignende centralt søgeinstrument sædvanligvis ikke ville vise hen til et arbejdskartotek.

I det omfang arbejdskartotekerne ikke har antaget en karakter af registrering på samme måde som notering på tromlerne, har PET's medarbejdere været beføjet til at oprette og benytte sådanne kartoteker i efterforskningen. Af det anførte følger, at oplysninger i arbejdskartoteker på grund af deres midlertidige karakter på et tidspunkt skal tilintetgøres. De indsamlede oplysninger vil dermed gå tabt, med mindre efterforskningen har ført til, at der kan ske registrering med notering på tromlerne med den konsekvens, at registreringen skal prøves i Wamberg-udvalget. Denne forståelse er i overensstemmelse med det af Kommissionsdomstolen af 1977 antagne.⁷⁶⁴

Det fremgår ovenfor, at Ole Stig Andersen på et regionsledermøde i januar 1978 tilkendegav, at brugen af arbejdskartoteker i PET skulle ske efter retningslinjer, der svarer til kommissionsdomstolens opfattelse, og at Ole Stig Andersen orienterede Wamberg-udvalget herom den 24. januar 1978. I perioden herefter var det opfattelsen – også i Wamberg-udvalget – at udvalget ikke havde kompetence i forhold til PET's arbejdskartoteker. Dette kan være forståeligt, når udvalget oplyses om, at noteringer i arbejdskartoteker sker på en måde, som efter Kommissionsdomstolens opfattelse, der er tiltrådt af regeringen, ikke er i strid med regeringserklæringens

764 Jf. ovenfor.

forbud mod politiske registreringer, selv om ordlyden af Wamberg-udvalgets kommissorium måtte pege i retning af, at udvalget skulle have kompetence.

Det må antages, at der i PET i tiden efter mødet den 24. januar 1978 efterhånden opstod en opfattelse af, at kommissionsdomstolens konklusioner ikke i alle tilfælde nødvendigvis var dækkende for situationen i PET under hensyn til, at domstolens undersøgelse var rettet mod FE. Denne opfattelse blev den 10. december 1984, tilkendegivet Wamberg-udvalget der ikke havde bemærkninger. Kommissionen må konstatere, at denne opfattelse i PET ikke tidligere er fremført over for udvalget. Dette kunne som anført måske være forståeligt, da udvalget ikke ansås for at have kompetence i forhold til arbejdskartotekerne, men opfattelsen af kompetenceproblemet må ses i sammenhæng med det oplyste om brugen af arbejdskartoteker og dermed Wamberg-udvalgets forudsætninger for at indtage standpunktet om arbejdskartotekerne. Det havde derfor været naturligt at orientere Wamberg-udvalget om, at kommissionsdomstolens forståelse af reglerne ikke som tidligere antaget nødvendigvis ansås for gældende for PET. En sådan orientering må efter Kommissionens opfattelse have været så meget desto mere naturlig, da PET's praksis med hensyn til arbejdskartotekerne udviklede sig således, at den i hvert fald på nogle punkter måtte være vanskeligt forenelig med den forståelse af reglerne, som kom til udtryk i kommissionsdomstolens beretning.

Det er ovenfor beskrevet, hvorledes arbejdskartotekerne i afdeling C efterhånden voksede sammen, således at de til sidst udgjorde et centralt arbejdskartotek, hvortil alle medarbejderne havde adgang. Oplysningerne heri var søgbare på samme måde som gennem tromlesystemet og har været tilgængelige for et større antal medarbejdere, og noteringer i et sådant kartotek svarede derfor i det væsentligste til en registrering med notering på tromlerne. Det ville således kun udgøre et beskedent merarbejde at supplere en søgning på tromlerne med en søgning i arbejdskartoteket i afdeling C. Notering i dette arbejdskartotek skulle derfor ske efter reglerne om registrering, bl.a. således at reglerne om registrering af lovlig politisk virksomhed skulle iagttages, ligesom nyregistreringer skulle forelægges for Wamberg-udvalget. Det kan lægges til grund, at PET ikke har anset noteringer i dette arbejdskartotek for en registrering, der omfattedes af de anførte regler, og at noteringer heri ikke er blevet forelagt Wamberg-udvalget. Ovenfor er PET's brug af arbejdskartoteker nærmere beskrevet, og det fremgår heraf, at der fra arbejdskartoteket i afdeling C i 1985 fjernedes 3.476 kort, fordi disse kort alene indeholdt oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Kommissionen må lægge til grund, at udtagelse af disse kort fra arbejdskartoteket har været begrundet i, at der ikke – eller ikke fortsat – forelå fornøden registreringsgrund.

Det er Kommissionen vurdering, at, i det omfang regionsafdelinger har udarbejdet personnøgler til alle afdelingens arbejdskartoteker, skabes herved en funktionalitet, der på samme måde som arbejdskartotekerne i afdeling C i det væsentligste svarede til en notering på tromlerne, og som muliggjorde, at en søgning på tromlerne forholdsvis let kunne suppleres med en henvendelse til og søgning i regionsafdelingernes arbejdskartoteker. Oplysningerne i arbejdskartotekerne ville derfor være stort set lige så let tilgængelige som ved en registrering med notering på tromlesystemet. De samme hensyn, der har begrundet reglerne om registrering i PET, gør sig dermed gældende også i forhold til disse kartoteker.

Kommissionen har kunnet konstatere, at der i arbejdskartoteker beroede oplysninger, der var op til 15 år gamle. Kommissionen har andetsteds behandlet spørgsmålet om den tidsmæssige udstrækning af efterforskningen i PET,⁷⁶⁵ og det kan på baggrund heraf fastslås, at efterforskning i PET, navnlig pga. efterforskningens normalt præventive sigte, har en ganske anden karakter og udstrækning end den efterforskning, der sædvanligvis pågår i det "almindelige" politi. Det kan derfor ikke afvises, at en efterforskning i PET kan have strakt sig over en årrække på op til 15 år (eller mere), men noteringer, der bevares i op til 15 år, har efter Kommissionens opfattelse mistet deres midlertidige karakter. Skulle oplysningerne bevares af efterforskningsmæssige grunde, burde der være sket registrering. I modsat fald skulle materialet være destrueret. Denne opfattelse finder i øvrigt støtte i de senere om arbejdskartoteker fastsatte retningslinjer, hvorefter en notering i et arbejdskartotek skal slettes, hvis der i en periode på tre år ikke er fremkommet nye belastende oplysninger. Der kan imidlertid ikke sluttes herfra til, at der før disse retningslinjers ikrafttræden gjaldt en treårsgrænse. Kommissionen har ikke kunnet konstatere, om der i et vist omfang blandt de gamle noteringer i arbejdskartoteket var oplysninger, der var hentet i PET's arkiv, og som derfor hidrørte fra registrerede sager.

En med det overfor anførte beslægtet problemstilling angår notering af personoplysninger på generelle sager (emnesager). Det bemærkes herved, at regeringserklæringen og reglerne om begrænsning af registrering af lovlig politisk virksomhed er begrænset til fysiske personer. Det er således ikke i sig selv i strid med registreringsreglerne at oprette sager på lovlige politiske partier.

Det følger af den forståelse af begrebet "registrering", der er omtalt ovenfor, at den omstændighed, at et navn optræder i en emnesag, ikke i sig selv udgør en registrering. Et navn kunne f.eks. optræde i et avisudklip, der blev lagt på en emnesag, eller det kunne fremgå af en liste over mødedeltagere eller lignende. En registrering

765 Jf. Kommissionens beretning, bind 4, om virkemidler.

efter den af PET anvendte opfattelse ville betyde, at navnet tillige anførtes på tromlerne, der muliggjorde en søgning i arkiverne på navnet. Det var da således også muligt at være registreret på en emnesag uden at være registreret med egen personsag. Dette kunne forekomme, når en registreringsgrund var til stede, hvorved der oprettedes en henvisning til sagen på tromlerne, men registreringen dog ikke var af en sådan betydning for PET, at der var anledning til at oprette en personsag på den pågældende.

Da personnavne efter det anførte kan bero i emnesager, herunder sager om politiske partier, opstår spørgsmålet, om oplysninger om navne i sådanne sager kan antage karakter af en registrering i strid med retningslinjerne for registrering af politisk virksomhed. Ligesom arbejdskartoteker systematiseres, finder en systematisering sted af indholdet af sagerne i PET. I modsat fald ville overskueligheden af sagerne aftage og dermed værdien af det efterretningsmæssige arbejde. Hvis systematiseringen af organisationssager om politiske partier omfatter de i sagerne indeholdte personnavne på en sådan måde, at PET uden nævneværdigt besvær kan gennemgå sagerne for derved at konstatere et evt. medlemskab af et politisk parti, vil systematiseringen have karakter af en registrering svarende til en notering på tromlerne, hvorfor registreringsreglerne skal iagttages. Dette synspunkt svækkes selvsagt i det omfang, der måtte bero organisationssager om politiske partier i et sådant omfang, at PET ikke reelt ville have mulighed for at gennemgå dem. Det er imidlertid Kommissionens vurdering, at dette ikke er tilfældet.

Kommissionen har konstateret, at der i nogle tilfælde er oprettet alfabetiske navnelister i organisationssager om politiske partier.⁷⁶⁶ En sådan systematisering og individualisering af personnavne indebærer efter Kommissionens opfattelse, at der er sket en registrering svarende til en notering på tromlerne, men uden at de om registrering gældende regler i alle tilfælde er iagttaget.⁷⁶⁷

Ole Stig Andersen har i et høringsvar vedrørende PET's anvendelse af arbejdskartoteker og systematisering af navneoplysninger på emnesager påpeget en række forhold, som Kommissionen – ifølge Ole Stig Andersen – burde tage højde for i

⁷⁶⁶ Se hertil Kommissionens beretning, bind 7.

⁷⁶⁷ Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 udtalte s. 22, at "Da en egentlig systematisering og individualisering af det begrænsede antal navne ikke har fundet sted, finder kommissionsdomstolen ikke, at en overtrædelse af registreringsreglerne er sket, selv om det er åbenbart og – således som regeringserklæringen er affattet – ikke uden betænkelighed, at anførelse af selv ufyldstgørende personoplysninger i tilknytning til organisationskemaer i hvert fald i et vist omfang konkretiserer de risici, som man må antage at have ønsket at imødegå ved begrænsningerne af adgangen til egentlige personregistreringer."

sin vurdering. Kommissionen har nøje overvejet Ole Stig Andersens indvendinger, som dog efter Kommissionens opfattelse ikke giver anledning til en ændret juridisk vurdering.⁷⁶⁸

768 Se hertil Kommissionens bemærkninger til Ole Stig Andersens høringssvar, bind 1.

15. KONKLUSION

Nedenfor følger en kort sammenfatning af PET's registrerings- og makuleringspraksis på det politiske område 1968-1989. For et mere udførligt resumé henvises der til sammenfatninger/retlige vurderinger i kapitel 4, 7, 8 og 14. Desuden henvises til de retlige analyser af regeringserklæringen nedenfor.

Regeringserklæringen

Regeringserklæringen af 30. september 1968 var et politisk kompromis mellem Venstre, Det Konservative Folkeparti og Det Radikale Venstre. Hensigten med erklæringen var at skabe offentlig ro om efterretningstjenesterne og deres ”politiske” registreringer. Erklæringen fik imidlertid betydning som en ny retningslinje for PET, da den med øjeblikkelig virkning blev føjet til den eksisterende instruks som punkt nr. 7. Instruksen fra 1953 med tilføjelsen af 1968 (regeringserklæringen) regulerede PET's virke indtil 1996. Det udtryktes i regeringserklæringen, at man ikke længere måtte registrere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed. I et fortroligt notat, dateret 14. september 1968, præciserede Justitsministeriet den kommende regeringserklærings rækkevidde og konsekvenser.

Med offentliggørelsen af regeringserklæringen den 30. september 1968 anerkendte VKR-regeringen borgernes ret til politisk frit at kunne udfolde sig, men Justitsministeriet havde allerede i notatet af 14. september 1968 præciseret, at PET fortsat kunne foretage de fornødne registreringer. Den politiske accept af Justitsministeriets tolkning fremgår af, at notatet af 14. september 1968 blev forelagt for Regeringens Sikkerhedsudvalg den 25. september 1968. På et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968 blev notatet af departementschef Niels Madsen betegnet som PET's ”retningslinjer” og et ”udtryk for regeringens politik”. På trods af at notatet af PET blev opfattet som grundlaget for revisionsarbejdet, synes det ikke at være blevet forelagt Wamberg-udvalget i forbindelse med udsendelsen af regeringserklæringen. Det fremgår ellers af ud-

valgets kommissorium, at udvalget skal orienteres om de til en hver tid fulgte retningslinjer (jf. Kommissionens vurdering, kapitel 2).

Påtegninger på notatet af 14. september 1968 foretaget i forbindelse med mødet i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg uddyber, hvem der herefter kunne registreres. Ud for det vigtige punkt 3 nævnes ”trotskisterne, anarkister m.v. og altså ikke DKP”. Påtegningerne svarer til det, som blev endeligt vedtaget på et møde den 27. november 1968 i PET’s ledelse, nemlig at det skulle være muligt at registrere eller fastholde registreringer på kommunister på det i notatet punkt 1 og 2 anførte grundlag, mens de resterende venstrerevolutionære grupperinger kunne anses for omfattet af punkt 3. I punkt 3 er ordene ”er egnet til at forårsage uroligheder” understreget. Det har formentlig været opfattelsen, at VS, eller fraktioner i partiet, var omfattet af pkt. 3, da PET i sommeren 1968 løbende fik meldinger om, at medlemmer af partiet udtrykte, at de var villige til at gribe til voldelige midler. Det skal hertil bemærkes, at et flertal af Wamberg-udvalgets medlemmer i de følgende år godkendte de registreringer, der var foretaget på baggrund af den praksis, som PET fulgte i henhold til tjenestens forståelse af Justitsministeriets notat af 14. september 1968. PET har i flere tilfælde opfattet Wamberg-udvalgets konkrete afgørelser som et udtryk for den tilladte praksis. Det hører dog med til det samlede billede, at ikke alle relevante registreringer blev forelagt for Wamberg-udvalget. Således blev registreringen af et medlem af VS’s hovedbestyrelse, som der ikke forelå andre ”belastende” oplysninger om, holdt skjult for udvalget (se nedenfor samt kapitel 4).

Skiftende ministre, det være sig fra Socialdemokratiet, Venstre eller Det Konservative Folkeparti, accepterede PET’s praksis på registreringsområdet og fulgte ikke Wamberg-udvalgets opfordringer mht. at oplyse Folketinget og offentligheden om, at en bredere registrering fandt sted.

Notatet af 14. september 1968 var retningsgivende for PET i registrerings- og makulerings spørgsmål i den resterende del af den kolde krig. 1983-retningslinjerne vedrørende efterforskning på det politiske område kan ses som en præcisering af PET’s grundlæggende virke inden for rammerne af 1953-instruksen særligt med hensyn til problemstillingen lovlig/ulovlig virksomhed, ligesom de definerede, hvilke grupper PET måtte anvende kilder og penetranter overfor. PET havde indtil 1983 bevæget sig i en gråzone, hvilket skabte usikkerhed både hos ledelse og medarbejderne i regionerne, der ofte beklagede sig over manglende retningslinjer.

Justitsminister Ole Espersen gav i maj 1982 instruks om, at man som udgangspunkt ikke længere måtte registrere på grundlag af østrejser, *med mindre der forelå en efterretningsmæssig begrundelse i relation til den pågældende person.*

Denne instruks lå til grund for sagsbehandlingen af nyregistreringer på et møde i Wamberg-udvalget den 23. august 1982. Få måneder senere, under den konservative justitsminister Erik Ninn-Hansen, blev det i udvalget besluttet i stedet at følge den bestemmelse, som lå i et nyt udkast til de retningslinjer for PET, der blev endeligt vedtaget i 1983. Bestemmelsen gik på, at østkontakter skulle registreres, *med mindre forholdet skønnes at være uden efterretningsmæssig interesse*. Først i 1986, efter en korrespondance mellem justitsminister Ninn-Hansen og Ole Espersen, blev der genindført en bestemmelse om, at registrering af østrejser, ambassadekontakter med videre skulle begrundes med efterretningsmæssig interesse i relation til den pågældende person.

Arne Nielsens ordre af 19. december 1968 og Skat-Rørdams ophævelse af selvsamme den 21. august 1974

Det fremgår af en notits udarbejdet af en PET-medarbejder i Revisionsafdelingen, at politiinspektør Arne Nielsen den 19. december 1968 gav ordre til, at ledende politikere fra DKP, DKU, VS og SUF kunne registreres angiveligt "alene" på grund af deres partimedlemskab. Analysen i dette bind sandsynliggør, at der i realiteten har været tale om, at Arne Nielsen præciserede eller rettere "bekræftede", at disse persongrupper ansås for omfattet af notatet af 14. september 1968. PET udarbejdede således med udgangspunkt i notatet af 14. september 1968 positivlister over, hvem tjenesten mente at kunne registrere. Det fremgår af samme analyse, at præciseringen muligvis skete den 19. december 1968 som følge af en ministeriel godkendelse. Ministeriets departementschef var i hvert fald senest den 6. januar 1970 orienteret om, at PET-chef Arne Nielsen "positivt" søgte at definere, hvad der kunne registreres. Der ses ikke nogen ministeriel indvending herimod. PET-chef Jørgen Skat-Rørdam er i forbindelse med revisionen i 1974 formentlig blevet gjort opmærksom på og har fundet det problematisk, at revisionsholdet i en årrække havde arbejdet med positivlister over, hvilke politiske bestyrelser, der kunne registreres, hvorefter han gav ordre til at opgive denne fremgangsmåde. Nogen synlig indvirkning på omfanget af registreringer havde denne ordre dog ikke, idet registreringer af kommunister og visse VS'ere fortsat kunne begrundes med henvisning til Justitsministeriets notat af 14. september 1968.

Det bemærkes i den forbindelse, at Wamberg-udvalget og Justitsministeriet også søgte at opstille positivlister over partier og organisationer, der kunne overvåges. En liste over grupper, der kunne overvåges ved hjælp af kontaktnet, blev

således godkendt i Regeringens Sikkerhedsudvalg den 7. februar 1983. Var man medlem af eksempelvis Revolutionære Socialisters Forbund/Socialistisk Arbejderparti, kunne registrering ifølge afgørelser i Wamberg-udvalget også komme på tale. Flere notater fra 1970'erne og begyndelsen af 80'erne gjorde således opmærksom på, at tjenesten var nødsaget til at operere i en gråzone på grund af den manglende skelnen mellem lovlige og ulovlige politiske virksomheder i lovgivningen. Positivlister godkendt af regeringen og Wamberg-udvalget havde derfor høj prioritet i PET.

Mikrofilm-sagen

Det kan ikke lægges til grund, at PET i den såkaldte ”mikrofilm-sag” har handlet i strid med regeringserklæringen eller Justitsministeriets tolkning af samme. Kommissionen finder det ikke muligt, at en eventuel deponering i ambassaden i Washington af mikrofoto-graferet arkivmateriale kan have indeholdt registreringer makuleret i forbindelse med revisionen 1968-69. Der er således ikke grundlag for denne for PET særlig belastende del af justitsminister Thestrups dagbogsnotat (se retlig vurdering i kapitel 8).

Udviklingen i PET's registreringer

Med hensyn til udviklingen i PET's registreringer kan følgende godtgøres: De tre store revisioner af PET's arkiv (1965-67, 1968-1969 og 1973-1975), hvoraf den første givet var den mest betydningsfulde, førte til omfattende makuleringer af sager på *menige* partimedlemmer, stillere, anmeldere, avisabonnenter (f.eks. på Land & Folk) mfl. De to første makuleringsrunder blev foretaget efter politisk diktat, den sidste, fordi PET havde pladsmangel i arkivet og skønnede, at visse registreringer var overflødiggjort af den politiske udvikling. Den generelle udvikling i PET's registreringer på tromlen i perioden 1968-1989 viser et endog meget markant fald i ”belastende” registreringer på det politiske område fra **37.193** i 1972 til **12.181** i 1989. I perioden 1964/65-89 makuleredes næsten 400.000 tromlestrimler. Tromlesystemet blev afskaffet i 1990.

Arbejdskartoteker

Såvel Centralafdelingen som regionsafdelingerne har efter regeringserklæringen anvendt arbejdskartoteker og organisationssager til at opbevare oplysninger, der efter erklæringen ikke længere måtte registreres på tromlen. Frem til 1985 blev arbejdskartotekerne i Centralafdelingen og i regionerne i et vist omfang anvendt til at opbevare oplysninger om lovlig politisk virksomhed, hvorom der ikke var nogen form for mistanke om subversiv aktivitet, og som ikke længere måtte registreres. Det drejede sig bl.a. om tilhørsforhold til en lang række bevægelser og partier på venstrefløj, involvering i politisk-faglige konflikter, politiske kandidater, stillere, anmeldere, læserbrevsskribenter, mødedeltagere osv. I 1985 var ca. 25.000 danske statsborgere opført i arbejdskartotekerne, og der fandtes i disse kartoteker 6.494 kartotekskort med oplysninger om danske statsborgeres lovlige politisk virksomhed. Der kan ikke sættes lighedstegn mellem kort og personer, idet den samme person kunne noteres på kort i både Centralafdelingen og i regionerne.

Det kan ligeledes lægges til grund, at nogle af de personoplysninger, der blev fjernet fra tromlen efter regeringserklæringen i 1968, stadig fandtes i arbejdskartotekerne. Dertil kom, at oplysninger, som PET modtog efter 1968, og som ikke længere "alene" kunne berettige en registrering, fortsat noteredes i arbejdskartoteker. Disse oplysninger blev i et vist, men ikke nærmere klarlagt omfang benyttet i forbindelse med sikkerhedsundersøgelser. PET anvendte også organisationssager til at opbevare navnelister ud over de kategorier, der allerede forelå ministeriel accept af (ledende medlemmer, kandidater, kredsformænd): Medlemmer, "tilknyttede", delegerede, gæster, stillere og deltagere i seminarer, deputationer, vælgermøder og lejre.

Det kan ligeledes dokumenteres, at PET på centrale punkter ikke fulgte Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977's tolkning af regeringserklæringen med hensyn til arbejdskartotekerne. Formentlig af denne grund tog PET's ledelse i 1984-85 forbehold for den opfattelse, at tjenesten automatisk skulle være omfattet af kommissionsdomstolens tolkning fra 1977. Dette forbehold blev accepteret af Wamberg-udvalget. Politimester Ole Stig Andersen havde ellers i forbindelse med afgivelsen af kommissionsdomstolens beretning i 1977 påpeget, at PET måtte tage højde for dens konklusioner. I 1985 indførtes mere præcise regler med hensyn til PET's brug af arbejdskartoteker, og Wamberg-udvalget har siden ført tilsyn hermed. Der henvises i øvrigt til retlig vurdering i kapitel 14.

Kontrollen med PET's registreringer

Wamberg-udvalget førte kontrol med PET's registreringer. Udvalget så i begyndelsen med bekymring på PET's registreringspraksis, som udvalget vidste, at PET havde opbakning til hos både justitsministeren og departementschefen. Udvalget opfordrede forgæves skiftende ministre fra V, K og S til offentligt at gøre opmærksom på, at PET's registreringspraksis efter udvalgets opfattelse var mere vidtgående end, hvad VKR-regeringen tidligere havde meddelt offentligheden. Omvendt forsøgte PET i begyndelsen af 1970'erne at få nedlagt Wamberg-udvalget. Det skete ved, at Arne Nielsen opfordrede justitsministeren til at udskifte det med et parlamentarisk kontrolorgan. Planerne om at nedlægge Wamberg-udvalget blev opgivet i 1973. I løbet af 1970'erne og 1980'erne udviklede der sig gradvist et bedre samarbejde, som givet også skyldtes en stigende forståelse hos de stemmeberettigede medlemmer af Wamberg-udvalget for de hensyn, som PET mente, der måtte tages til den igangværende efterforskning. Udvalget accepterede således PET's beslutninger vedrørende en række sager, som blev drøftet under udvalgs møderne.

Kommissionens undersøgelse har sandsynliggjort, at PET forholdt Wamberg-udvalget sager og i den forbindelse har givet urigtige oplysninger til udvalget. Til grund for denne vurdering kan lægges 20 eksempler fra 1969-1970, 1976, 1977 og 1978. Det gælder både de nyregistreringer, der skulle forelægges udvalget, og de stikprøver, som udvalgsmedlemmerne ønskede at foretage. Kommissionen har både i en emnesag og i en personsag fundet røde ark indsat af en medarbejder i Revisionsafdelingen. Sagerne blev bevidst holdt skjult for udvalget.

De indgåede aftaler mellem PET, Justitsministeriet og Wamberg-udvalget, sådan som de fremgår af udvalgsreferater fra 1965, 1967 og 1971, er i den forbindelse ikke blevet overholdt. Justitsministeriet havde gjort det klart for Wamberg-udvalget, at man forbeholdt sig retten til at tilbageholde sager. Den anvendte fremgangsmåde, hvor man bevidst fejlinformerede udvalget, kan ikke siges at have været omfattet af dette forbehold. Det blev således aftalt med udvalget, at sager, som ikke skulle fremlægges i udvalget, skulle der redegøres for på anden vis. Hvorvidt Justitsministeriet har kendt til praksis med at fejlinformere udvalget kan ikke afgøres med den fornødne sikkerhed, idet tidligere PET-chef Ole Stig Andersen i sin forklaring for Kommissionen alene anfører, at han ikke kan udelukke, at Justitsministeriet har været bekendt med systemet med de røde sedler (se særskilt retlig vurdering i kapitel 4).

Kommissionens flertal bestående af Kommissionens formand, Leif Aamand, samt kommissionsmedlemmerne Johnny Laursen, Regin Schmidt og Ditlev Tamm har på baggrund af ovenstående følgende retlige bemærkninger til regeringserklæringen af 30. september 1968:

I debatten om PET har regeringserklæringen af 30. september 1968 spillet en væsentlig rolle. Erklæringen er da også omtalt i bemærkningerne til loven om nedsættelse af PET-kommissionen som et "omdrejningspunkt for den seneste tids danske debat". På den baggrund har det naturligvis betydning at fastslå regeringserklæringens betydning og rækkevidde. Et hovedspørgsmål er i den forbindelse, om erklæringen ud over at være en politisk tilkendegivelse, som alene vækker forventninger om, at der føres en bestemt politik, og derfor kan få politiske konsekvenser, også kan have selvstændig retlig virkning. Efter Kommissionens flertals opfattelse skal regeringserklæringen betragtes som en sådan politisk tilkendegivelse rettet til omverdenen, mens Justitsministeriets instruktion af PET på grundlag af regeringens beslutning – herunder den allerede forud fastsatte fortolkning heraf - udgør det regelgrundlag, hvorefter PET's efterfølgende virke bør bedømmes. Indholdet af regeringserklæringen blev således meddelt PET som et tillæg til den eksisterende instruks fra 1953 som et nyt punkt. I et notat af 14. september 1968 fastsatte Justitsministeriet nærmere, hvordan det kommende tillæg til instruksens skulle forstås. Herved har Justitsministeriet nærmere fastlagt betydningen af udtrykket "alene" i regeringserklæringen for omfanget af politiske registreringer og angivet omstændigheder, som kunne begrunde registrering af politisk virksomhed (jf. nedenfor).

Regeringserklæringen fremkom på baggrund af længere tids forhandlinger i regeringen om omfanget af PET's registreringer, og dens ordlyd havde været genstand for interne drøftelser i regeringen forinden. PET var ligeledes gjort bekendt med, at en erklæring af et indhold, som det, der blev regeringserklæringens, var under udarbejdelse. Afgivelsen af erklæringen er således ikke i sig selv udtryk for en beslutning om begrænsninger i muligheden for at registrere danske borgere, da en række tilkendegivelser herom allerede var givet, da erklæringen fremkom (jf. notat af 14. september 1968). Regeringserklæringen markerede et foreløbigt slutpunkt i en proces, som strakte sig tilbage til justitsminister A.L.H. Elmquists erklæring i 1947 og andre tilkendegivelser med lignende indhold over for Folketinget og offentligheden i tiden mellem 1947 og 1968, hvis reelle rækkevidde blev fastlagt i interne instrukser. I flere tilfælde havde formuleringen "alene" eller tilsvarende været anvendt i beskrivelsen af begrænsningerne i efterretningstjenestens registrering af borgernes politiske virksomhed. Det bør ligeledes bemærkes, at PET's registreringspraksis som følge af omlægninger af PET's efterforskning gennem 1960'erne – og formentlig til-

lige som følge af Wamberg-udvalgets tilsyn – allerede havde undergået ændringer, som i vidt omfang repræsenterede en bevægelse i retning af regeringserklæringens indhold. Statsminister Jens Otto Krag overvejede sammen med justitsminister K. Axel Nielsen i december 1964 at udsende en erklæring svarende til den senere regeringserklæring fra 1968 ledsaget af en tilsvarende fortolkning. Regeringserklæringen af 30. september 1968 er således et led i en længere politisk proces og i nogen grad en kodificering af en allerede gældende registrerings- og makuleringspraksis.

Erklæringen benytter udtrykket, at regeringen “i dag har besluttet, at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed”. Denne formulering giver på baggrund af regeringserklæringens forhistorie kun mening, såfremt man opfatter erklæringen som en politisk orientering om, hvilke grænser, der herefter var sat for registrering af danske borgere. Offentliggørelsen af erklæringen må grundlæggende ses i en politisk sammenhæng som et indlæg i den debat, der pågik i de år, om omfanget af politiske registreringer. Regeringen tilkendegiver i erklæringen, hvad der er regeringens politik, og det er denne tilkendegivelse, som danner grundlag for opfattelsen i Folketinget og i befolkningen af principperne for registrering, og som muligt også vakte nogle forventninger, som ikke svarede til realiteterne i PET’s registreringspraksis og til Justitsministeriets fortolkning af rækkevidden af erklæringen. Det forhold, at regeringserklæringen var affattet således, at dens rækkevidde af offentligheden og de politiske partier kunne opfattes som værende større, end den reelt var, adskiller sig ikke fra en række andre politiske udtalelser og erklæringer fra skiftende justitsministre og regeringer i tiden efter 1945 og frem til 1968.

Hertil kommer regeringserklæringens åbenbare indenrigspolitiske og partipolitiske betydning på baggrund af dannelsen af den såkaldte VKR- regering 1968-71 under ledelse af Hilmar Baunsgaard. VKR-regeringen bestod af tre partier med forskellige syn på dansk sikkerhedspolitik og PET’s opgaver. Det radikale Venstre hørte således til de partier, der var skeptiske over for omfanget af registreringer af danske borgere, mens de to andre partier, Det Konservative Folkeparti og Venstre, ikke politisk havde givet udtryk for en tilsvarende kritisk holdning. Regeringserklæringen, hvis forberedelse går tilbage til de første måneder af regeringens eksistens, må ses som et kompromis mellem forskellige opfattelser, hvis formål – ud over at skabe ro udadtil om PET’s virke – var at skabe tilsvarende enighed blandt regeringspartierne om efterretningsstjenesternes virksomhed. Den omstændighed, at samtlige regeringspartier stod bag erklæringens ordlyd, og som det vil fremgå også bag PET og Justitsministeriets tolkning af erklæringen, viser, at erklæringens formål netop var at virke politisk udadtil og herunder formentlig også berolige radikale kredse, der kunne have andre forestillinger om efterretningsvirksomhed og behovet for re-

gistrering end de radikale ministre, der stod bag erklæringen, og som i Regeringens Sikkerhedsudvalg var fuldt ud underrettet om den måde, hvorpå den blev forstået af de udøvende myndigheder.

Kommissionens flertal finder ikke anledning til nærmere at vurdere den politiske baggrund for fremkomsten af regeringserklæringen eller de politiske implikationer af vekslende justitsministres orientering af Folketinget. Flertallet lægger i sin vurdering af, om PET har overholdt gældende regler og retningslinjer, alene vægt på den bagvedliggende regeringsbeslutning og på den måde, hvorpå denne – og tolkningen heraf – efterfølgende blev meddelt til PET.

Til forståelse af kommissionsflertallets standpunkt skal kort erindres om regeringserklæringens tilblivelse, således som den kan følges i de for kommissionen tilgængelige dokumenter. Centralt i den forbindelse står Justitsministeriets notat dateret den 14. september 1968, der nærmere redegør for, hvad virkningerne vil være af den påtænkte erklæring. Der opregnes fire kategorier af personer, som ville kunne registreres. Det drejer sig dels om (1) ”personer, der har forbindelse med en efterforsknings sag, hvori der er spørgsmål om eventuel overtrædelse af straffelovens bestemmelser om forbrydelser mod rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsorden, herunder i første række de i straffelovens kapitler 12 og 13 omhandlede forbrydelser”, eller (2) personer, som har tilknytning til sådanne personer, til udlændinge, der formodes at udøve tilsvarende virksomhed eller har tilknytning “til områder, hvorfra sådan virksomhed erfaringsmæssigt udøves”, dels om (3) ”personer, der enkeltvis eller som medlemmer af grupper eller organisationer udøver virksomhed, der har til formål eller er egnet til at forårsage uroligheder eller omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden”. Yderligere nævnes som (4) “personer, hvis forhold i anledning af forespørgsler fra andre myndigheder har været gjort til genstand for nærmere undersøgelse i efterretningstjenesten...”. Regeringens Sikkerhedsudvalg godkendte notatet den 25. september 1968 og tilsluttede sig herved Justitsministeriet opfattelse af den kommende regeringserklæring.

Det fremgår af påtegninger på notatet, at det er gennemgået af Justitsministeriets departementschef Niels Madsen og ligeledes, at det har været forelagt fire ministre, nemlig statsminister Hilmar Baunsgaard (RV), udenrigsminister Poul Hartling (V), forsvarsminister Erik Ninn-Hansen (KF) samt kulturminister og minister for u-lande og nedrustning K. Helveg Petersen (RV), der sammen med justitsministeren udgjorde Regeringens Sikkerhedsudvalg og tilsammen repræsenterede samtlige partier i regeringen. Notatet må således tages som udtryk for regeringens politik og betragtes som en godkendelse af de deri indeholdte retningslinjer, som altså ligger til grund for forståelse af selve regeringserklæringen den 30. september. At dømme ud fra, hvad der tidligere var praksis, kan det antages, at Socialdemokrateriet også

var orienteret. Da K. Axel Nielsen (S) blev ny justitsminister i 1971, forsvarede han over for Wamberg-udvalget PET's registreringer med henvisning til de principper, der var beskrevet i Justitsministeriets notat af 14. september 1968.

Regeringens beslutning om det skridt, som blev meddelt i regeringserklæringen den 30. september 1968, blev taget på ministermødet samme dag. Af ministermødeprotokollen den 30. september fremgår alene: "Justitsministeren refererede arbejdet i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Man vil nu ophøre at registrere borgere alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, og tidligere registrerede oplysninger af den art vil blive tilintetgjort". Med henvisningen til arbejdet i Regeringens Sikkerhedsudvalg må det antages, at den samlede regering har været underrettet om eller anses for at have accepteret retningslinjerne for forståelsen af regeringserklæringen, således som de i det nævnte notat er tilkendegivet for PET. På denne baggrund må altså fastslås, at såvel regeringserklæringen som dens tolkning i det omtalte notat kan betragtes som et udtryk for regeringens politik.

På baggrund af regeringens beslutning kom indholdet i regeringserklæringen som tidligere anført til udførelse ved, at Justitsministeriet meddelte PET det i regeringserklæringen indeholdte i form af et tillæg – et punkt 7 – til justitsministerens instruks til PET fra 1953. Det er således flertallets opfattelse, at rækkevidden af regeringserklæringen må forstås på baggrund af dennes karakter af en regeringsbeslutning og en efterfølgende ministeriel instruks til PET. Det bemærkes samtidig, at justitsministerens udførelsesordre til PET kunne støtte sig til en autoritativ fortolkning, som Justitsministeriet havde fremlagt den 14. september 1968, og som efterfølgende havde fundet tilslutning fra medlemmerne i Regeringens Sikkerhedsudvalg. Det er således vigtigt at præcisere, at Justitsministeriets notat af 14. september 1968 var et udtryk for den samlede regerings politik, og at en stillingtagen til dette notat indebærer ikke blot en stillingtagen til Justitsministeriets handlemåde, men til den samlede regerings holdning. Det kan tilføjes, at efterfølgende regeringer og justitsministre i den af Kommissionen undersøgte periode har tilsluttet sig regeringserklæringens ordlyd.

Det er flertallets opfattelse, at PET i det væsentlige fulgte instruksen, således som den kom til udtryk i Justitsministeriets notat af 14. september 1968. PET har dermed handlet i overensstemmelse med de principper, som kom til udtryk i regeringserklæringen. Der skal dog henvises til ovenstående redegørelse vedrørende arbejdskartoteker og PET's forhold til Wamberg-udvalget.

Kommissionen har ydermere haft anledning til at overveje, om den tolkning, som kommer til udtryk i notatet af 14. september 1968, har været forelagt Justitsministeriets kontroludvalg, det såkaldte Wamberg-udvalg. Meget tyder på, at dette, som allerede anført, ikke har været tilfældet, uanset at Wamberg-udvalget netop

ifølge sit kommissorium, skulle holdes underrettet om retningslinjerne for registrering. Muligt har Justitsministeriet ved at benytte betegnelsen "notat" i stedet for "retningslinjer" ment at kunne forholde Wamberg-udvalget oplysning om notatet og dets indhold. I andre sammenhænge, således på et møde i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg den 22. oktober 1968, omtalte departementschef Niels Madsen imidlertid "notatet" som PET's retningslinjer og som udtryk for "regeringens politik". I forhold til Wamberg-udvalget kan denne hemmeligholdelse af retningslinjerne have bidraget til, at udvalget ligesom Folketinget har fået et andet indtryk af registreringspraksis end det, der fulgte af "notatet", og også dette kan have medvirket til at forskyde opmærksomheden fra de til grund liggende instrukser til den offentliggjorte regeringserklæring.

Mindretalsudtalelse fra kommissionsmedlem Jens Vedsted-Hansen vedrørende regeringserklæringen af 30. september 1968:

Mens der i det væsentlige er enighed i Kommissionen om den historiske baggrund for regeringserklæringen af 30. september 1968, såvel som om vigtigheden af de politiske forhold i forbindelse hermed, kan mindretallet ikke tilslutte sig den opfattelse af regeringserklæringens retlige betydning og rækkevidde, som Kommissionens flertal har baseret herpå. Spørgsmålet om regeringserklæringens retlige status aktualiserer efter mindretallets opfattelse en række til dels komplekse juridiske problemstillinger, som der er redegjort nærmere for i bind 15 af Kommissionens beretning. På grundlag af den her foretagne analyse finder mindretallet, at regeringserklæringen – under hensyn til dennes indhold, de særlige omstændigheder ved dens tilblivelse og gennemførelse samt efterfølgende tilkendegivelser om dens betydning – var retligt bindende for regeringen og dens ministre, herunder justitsministeren. Som følge af denne retlige forpligtelse måtte efterfølgende ændring af de i erklæringen fastsatte regler om registrering af danske statsborgere hos efterretningstjenesten kræve underretning af Folketinget.

Mindretallets retlige vurdering af regeringserklæringen har som konsekvens, at administrative retningslinjer fra Justitsministeriet til PET angående registreringspraksis måtte holde sig inden for de rammer, som var blevet fastsat i regeringserklæringen og samtidig hermed tilkendegivet chefen for PET ved det enslydende tillæg til Justitsministeriets instruks fra 1953. Retningslinjer, som måtte gå uden for regeringserklæringens rammer, har således nødvendigvis tillige været uforenelige med instruksbestemmelsen af 30. september 1968. Havde tillægget til instruksen stået alene, ville der have været adgang for justitsministeren til at foretage sådanne

yderligere ændringer heri. Som følge af den samtidigt afgivne regeringserklæring har adgangen til efterfølgende administrativ ændring af registreringskriterierne imidlertid efter mindretallets opfattelse været begrænset af de kriterier for registrering, der fulgte af regeringserklæringen. Dette har ikke mindst betydning for vurderingen af Justitsministeriets notat af 14. september 1968.

I den abstrakte form, hvori registreringskriterierne er formuleret i det fortrolige notat af 14. september 1968, kan foreneligheden af disse kriterier med den kort tid senere afgivne regeringserklæring af 30. september 1968 næppe bestemmes éntydigt. Dog synes visse af de i notatet angivne kriterier vanskelige at forene med regeringserklæringens grundlæggende regel, hvorefter registrering af danske statsborgere – og af deres eventuelle lovlige politiske virksomhed – kun må finde sted, såfremt den pågældende har foretaget handlinger, der falder uden for kategorien ”lovlig politisk virksomhed”. Dette bliver særlig klart, når regeringserklæringens ordlyd sammenholdes med den fortolkning heraf, som blev officielt tilkendegivet navnlig gennem justitsministerens udtalelser i Folketinget. Registreringskriterierne i notatet af 14. september 1968 er således næppe i fuld overensstemmelse med den af ministeren angivne forudsætning om, at der som betingelse for registrering må foreligge rimelig mistanke om ulovlig politisk virksomhed.

Dette gør sig i særdeleshed gældende for henvisningerne i notatets afsnit B til personer, der har ”forbindelse med en efterforsknings sag, hvori der er spørgsmål om eventuel overtrædelse” (pkt. 1) eller ”forbindelse” enten til sådanne personer, til udlændinge der ”formodes at udøve” en sådan virksomhed, eller til ”områder, hvorfra sådan virksomhed erfaringsmæssigt udøves” (pkt. 2). Disse på den blotte ”forbindelse” baserede kriterier forekommer at være ganske rummelige i forhold til regeringserklæringens ordlyd og den af justitsministeren angivne forudsætning om rimelig mistanke mod den enkelte person som grundlag for registrering. Det samme må siges at være tilfældet for kriteriet ”virksomhed, der har til formål eller er egnet til at forårsage” uroligheder eller undergravning af den lovlige samfundsorden (pkt. 3).

Selvom det næppe er muligt at foretage en éntydig, generel vurdering af disse registreringskriteriers overensstemmelse med regeringserklæringen, kan det konstateres, at kriterierne i notatet af 14. september 1968 af PET blev udlagt på en sådan måde, at registreringspraksis formentlig ville kunne blive mere omfattende, end regeringserklæringen gav mulighed for. De nærmere anvisninger på, hvilke persongrupper der fremtidigt ville kunne registreres i forbindelse med udøvelse af politisk virksomhed, var baseret på generelt holdte begreber og kategorier, som var egnet til at give mulighed for registrering hos efterretningstjenesten af personer, som ikke eller kun vanskeligt kunne siges at være under nogen – endsize nogen rimelig – mis-

tanke for ulovlig virksomhed. Den registreringspraksis, der som beskrevet i dette bind af Kommissionens beretning udviklede sig i tiden efter 30. september 1968, rummer da også konkrete eksempler på personregistrering, som var i strid med regeringserklæringen eller i hvert fald i tvivlsom overensstemmelse med denne.

Dette rejser spørgsmålet, om Justitsministeriets notat af 14. september 1968 kunne danne tilstrækkeligt grundlag for registreringer, som ikke var i overensstemmelse med regeringserklæringen. Ud fra den vurdering af regeringserklæringens retlige status, som der er redegjort for i beretningens bind 15, kan dette efter mindretallets opfattelse ikke antages at have været tilfældet. Om end der muligvis på et senere tidspunkt kan tænkes at være opstået grundlag for en sådan afvigelse fra regeringserklæringen – enten på baggrund af beretningen fra Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 eller eventuelt som følge af Wamberg-udvalgets praksis for godkendelse af registreringer (begge nærmere omtalt i bind 15) – har det i perioden efter regeringserklæringens afgivelse været retligt uholdbart at registrere danske statsborgere på grundlag af politisk virksomhed efter kriterier, som afveg fra de i regeringserklæringen fastsatte regler om registreringsadgangen.

I det omfang, registrering i strid med regeringserklæringen er blevet foretaget i henhold til de kriterier, der fremgik af Justitsministeriets notat af 14. september 1968, kan der ikke rettes kritik mod PET herfor. De generelle retningslinjer i notatet synes ikke i sig selv at have været åbenbart i strid med regeringserklæringen, og der har således ikke været tale om en klart ulovlig tjenestebefaling fra Justitsministeriet, som PET's chef og eventuelt andre medarbejdere i efterretningstjenesten har været forpligtet til ikke at efterkomme. Den kritik, som konkrete registreringer eller visse dele af registreringspraksis kan give anledning til, må derimod rettes dels mod Justitsministeriet som udsteder af disse – og eventuelt andre supplerende retningslinjer, dels mod de justitsministre som har undladt i fornødent omfang at orientere Folketinget om de hermed foretagne afvigelser fra regeringserklæringen.

Mindretallet kan i øvrigt tilslutte sig flertallets opfattelse, hvorefter PET i det væsentlige har fulgt de retningslinjer, som var fastsat i Justitsministeriets notat af 14. september 1968.

Som anført ovenfor blev Justitsministeriets notat af 14. september 1968 sandsynligvis ikke forelagt for Wamberg-udvalget, og dette udvalg blev heller ikke på anden måde gjort bekendt med notatets eksistens i tilknytning til regeringserklæringen af 30. september 1968. Undladelsen heraf kan muligvis ses som indicium på, at de i notatet angivne registreringskriterier blev anset for kontroversielle, fordi de var egnet til at føre til registrering, hvis overensstemmelse med regeringserklæringen ikke var indlysende, eller at Justitsministeriet i det mindste har kunnet forudse, at Wamberg-udvalget ville drage de i notatet angivne retningslinjer i tvivl.

Mindretallets opfattelse af regeringserklæringens retlige status indebærer endvidere, at de øvrige af Justitsministeriet fastsatte retningslinjer for PET's registreringspraksis må betragtes som uholdbare, i det omfang de måtte afvige fra de registreringskriterier, der fulgte af regeringserklæringen. Som følge heraf finder mindretallet særlig anledning til at bemærke, at retningslinjerne af 7. februar 1983 vedrørende efterforskning på det politiske område må forekomme uforenelige med regeringserklæringen, for så vidt som de synes at bygge på den forståelse af de i erklæringen fastsatte regler om registrering på grundlag af lovlig politisk virksomhed, at disse alene omfatter medlemskab af "egentlige politiske partier", som efter godkendelse af indenrigsministeren opstiller til folketingsvalg (pkt. II.A i retningslinjerne, omtalt i dette binds kapitel 13 og optrykt som appendiks i kapitel 16.2). Som det fremgår af redegørelsen i bind 15, er det mindretallets opfattelse, at regeringserklæringen tog sigte på enhver form for lovlig politisk virksomhed.

16. APPENDIKS

1. Justitsministeriets notat af 14. september 1968

Notat om politiets efterretningstjenestes registreringer og videregivelse af oplysninger om danske statsborgere.

A. Såfremt regeringen træffer bestemmelse om, at ingen danske statsborgere længere må registreres udelukkende på grund af deres politiske tilhørsforhold, kan beslutningen meddeles chefen for politiets efterretningstjeneste ved et tillæg til den gældende instruks f.eks. sålydende:

”Efterretningstjenestens registrering af danske statsborgere må indskrænkes til det absolut påkrævede, og registrering må ikke finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.”

B. Registrering af danske statsborgere vil herefter finde sted i følgende tilfælde:

1. personer, der har forbindelse med en efterforsknings sag, hvori der er spørgsmål om eventuel overtrædelse af straffelovens bestemmelser om forbrydelser mod rigets selvstændighed og sikkerhed og den lovlige samfundsorden, herunder i første række de i straffelovens kapitler 12 og 13 omhandlede forbrydelser.
2. personer, der har forbindelse til de under pkt. 1 nævnte personer, til udlændinge, der formodes at udøve virksomhed som nævnt under pkt. 1, eller til områder, hvorfra sådan virksomhed erfaringsmæssigt udøves.
3. personer, der enkeltvis eller som medlemmer af grupper eller organisationer udøver virksomhed, der har til formål eller er egnet til at forårsage uroligheder eller at omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden.

4. personer, hvis forhold i anledning af forespørgsler fra andre myndigheder har været gjort til genstand for nærmere undersøgelse i efterretningstjenesten, og hvorom disse myndigheder er blevet underrettet.
5. De under pkt. 2-4 nævnte registreringer slettes, hvis der ikke i en periode af 10 år har foreligget registreringsværdige oplysninger.

C. Konsekvenserne af ændringen.

1. De myndigheder, politiets efterretningstjeneste hidtil har ydet bistand vedrørende undersøgelse af personer, om hvem der er spørgsmål om sikkerhedsgodkendelse, bør gøres bekendt med de skete indskrænkninger i registreringen og med, at politiets efterretningstjenestes bistand i sikkerhedsundersøgelsessager fremtidig indskrænkes således:
 - a. Baggrundsundersøgelser vil kun blive foretaget i tilfælde af påtænkt godkendelse til Yderst Hemmeligt og Hemmeligt (eller de inden for NATO gældende tilsvarende klassifikationer).
Baggrundsundersøgelsen vil principielt ikke medtage en undersøgelse af vedkommendes lovlige politiske virksomhed, og eventuelt under undersøgelsen herom fremkomne oplysninger må ikke videregives til den forespørgende styrelse, medmindre der samtidig foreligger oplysning om registreringsværdig virksomhed efter B. pkt. 1-3.
 - b. Såfremt en styrelse ønsker undersøgelse i anledning af påtænkt godkendelse til FORTROLIGT, vil ingen baggrundsundersøgelse blive foretaget, medmindre der foreligger konkret anledning hertil. Svaret til den forespørgende styrelse vil i de tilfælde hvor baggrundsundersøgelse ikke er foretaget, alene indeholde oplysning om, hvorvidt der i politiets efterretningstjenestes registratur foreligger oplysninger, som må anses for relevante ved styrelsens afgørelse af spørgsmålet om sikkerhedsgodkendelse.
2. Såfremt der fra tidligere tid måtte være registreret oplysninger alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed, må sådanne oplysninger tilintetgøres.

**2. Retningslinjer vedr. efterforskning på det politiske område,
7. februar 1983.**

RETNINGSLINIER

VEDR.

EFTERFORSKNING PÅ DET POLITISKE OMRÅDE

REGISTRERING

- A. REGISTRERING AF PERSONER
- B. BAGGRUNDSUNDERSØGELSE I FORBINDELSE MED
SIKKERHEDSGODKENDELSE
- C. REGISTRERING AF ORGANISATIONER
- D. ARBEJDSNOTATER

OVERVÅGNING, HERUNDER OM PENETRERING

- A. PENETRERING
- B. BRUG AF KONTAKTNET
- C. DEMONSTRATIONER

ANDRE EFTERFORSKNINGSSKRIDT

SPECIELT OM ARBEJDSMARKEDET

BILAGT EKSTRAKT AF REFERAT AF MØDE I REGERINGENS SIKKER-
HEDSUDVALG D. 7. FEBRUAR 1983 (PKT. I).

RETNINGSLINIER

VEDRØRENDE

EFTERFORSKNING PÅ DET POLITISKE OMRÅDE

I. Under efterforskning rettet mod politiske bevægelser mv. skal det altid have for øje, at PET ikke har til formål at foretage efterforskning rettet mod lovlig politisk virksomhed, uanset om lovlige politiske aktiviteter indenrigspolitisk måtte skabe vanskeligheder for den til enhver tid siddende regering.

PET's grundholdning skal være neutral, og efterforskeren må til stadighed huske på, at efterforskningen skal finde sted med henblik på at forhindre, imødegå eller opklare strafbare handlinger, som vedrører statens sikkerhed, selvstændighed og den lovlige samfundsorden.

I tilrettelæggelsen af efterforskningen må man være opmærksom på, at det efter omstændighederne kan være af afgørende betydning for politiet i kredsene at være i besiddelse af et korrekt "efterretningsbillede" forud for større politiaktioner, således at tilstræbte konfrontationer med politiet kan begrænses.

I det følgende omtales forskellige efterforskningsmæssige foranstaltninger, der kan være hensigtsmæssige som led i PET's arbejde.

II. REGISTRERING

Ifølge regeringserklæringen af 30. september 1968 må registrering af danske statsborgere ikke finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

A. REGISTRERING AF PERSONER

Efter regeringserklæringen kan registreres personer, der enkeltvis eller som medlemmer af grupper eller organisationer udøver virksomhed, der har til formål eller er egnet til at forårsage uroligheder eller at omstyrte eller undergrave den lovlige samfundsorden.

Registrering kan endvidere ske på grundlag af rimeligt begrundet mistanke om en sådan ulovlig virksomhed eller medvirken hertil eller en virksomhed, der efter almindelige erfaringer må ventes at ville udarte til ulovligheder.

I tvivlstilfælde skal regionerne rette henvendelse til centralafdelingen, som i øvrigt vil orientere om de afgørelser, der træffes af "Kontroludvalget".

Grænsen mellem lovlig og ulovlig politisk virksomhed samt grænsen mellem ulovlig politisk virksomhed og andre ulovlige handlinger er ikke defineret i lovgivningen eller andetsteds. Der er imidlertid ingen tvivl om, at det primære formål med regeringserklæringen af 1968 var at forhindre registrering af en person alene på grund af hans tilhørsforhold til et bestemt politisk parti.

På denne baggrund vil det ikke være tilladt at registrere medlemmer af politiske partier, idet borgerne efter hensigten bag ved regeringserklæringen må kunne melde sig ind i et sådant parti uden af den grund at risikere at blive registreret. Der tænkes herved på egentlige politiske partier, som efter godkendelse at indenrigsministeren opstiller til folketingsvalgene.

Såfremt et sådant politisk parti imidlertid ifølge sit program eller udtalelser fra partiets ledere m.v. forudsætter brug af ulovlige metoder, og såfremt partiets virksomhed bekræfter dette, må det uanset ovenstående være tilladt at registrere partiets medlemmer.

I øvrigt vil der i visse partier eller grupper givetvis være medlemmer, der udfører eller planlægger en virksomhed, som berettiger til en registrering af de pågældende i overensstemmelse med de forannævnte kriterier. Der vil derfor, jævnfør i øvrigt pkt. III, være behov for at rette efterforskningen imod en sådan form for virksomhed med henblik på at fastslå, i hvilket omfang medlemmer af partiet bør registreres.

Såfremt en person lovligt er registreret af PET, er regeringserklæringen ikke til hinder for, at oplysninger om den pågældendes lovlige politiske virksomhed kan medtages i en sag. En godkendt registreringsgrund kan f.eks. være kontakt med østambassader i København, rejser til østlande eller medlemskab af visse venskabsforeninger eller lignende, med mindre forholdet skønnes at være uden efterretningsmæssig interesse.

Såfremt en hidtil godkendt registreringsgrund bortfalder, som det f.eks. skete i forbindelse med regeringserklæringen i 1968, skal de herefter ikke længere tilladte registreringer slettes i forbindelse med den løbende revision af kartoteket.

B. BAGGRUNDSUNDERSØGELSE I FORBINDELSE MED SIKKERHEDS-GODKENDELSE

PET tilvejebringer oplysninger om personer, der af andre myndigheder agtes sikkerhedsgodkendt.

Ved godkendelse til indsigt i materiale af klassifikationsgraden TIL TJENESTEBRUG og FORTROLIGT foretages almindeligvis alene check i kriminalregisteret, cpr-registeret og i PET.

Ved godkendelse til indsigt i materiale af klassifikationsgraden HEMMELIGT eller derover foretages der en såkaldt grundig undersøgelse, hvilket ud over de sædvanlige check i tilgængelige registre omfatter afhøring af referencer, tidligere arbejdsgivere m.v.

En sådan undersøgelse kan også foretages af PET efter anmodning.

Personer, der agtes godkendt, registreres. Dette gælder, uanset om den pågældende alene skal godkendes til klassifikationsgraden FORTROLIGT.

Som hidtil vil det i godkendelsessagen være tilladt at medtage modtagne oplysninger om lovlig politisk virksomhed. Det vil derfor også som led i en grundig undersøgelse være tilladt at indhente politiske oplysninger om den person, der skal godkendes.

Oplysninger af sikkerhedsmæssig betydning kan kun videregives til vedkommende styrelse med samtykke fra "Kontroludvalget".

C. REGISTRERING AF ORGANISATIONER

Regeringserklæringen indeholder intet forbud mod registrering af organisationer.

For så vidt angår "lovlige" organisationer, vil disse kunne registreres i det omfang, det såvel generelt som konkret er nødvendigt for PET's arbejde som beskrevet.

Registrering af organisationer må imidlertid ikke føre til, at man i "organisationssagen" systematisk medtager navne på organisationens medlemmer. Imidlertid kan navne på ledende medlemmer af organisationen indgå i "organisationssagen". Den omstændighed, at en person er kandidat til folketings-, kommunal- og amtsrådsvalg er ikke til hinder for, at den pågældende indgår i "organisationssagen".

D. ARBEJDSNOTATER

Regeringserklæringen vedrører efter sit indhold det centrale register, der føres i hovedafdelingen, og det register, der føres i hver enkelt region. Der tages ikke ved erklæringen stilling til, i hvilket omfang den enkelte medarbejder i arbejdsnotater eller lignende må notere navne ned.

Synspunktet må herefter være, at den enkelte medarbejder til støtte for sin hukommelse i den løbende efterforskning må have et "kartotek" eller en liste med navne. Efterforskningen må inden for en rimelig tid føre til en afgørelse af, hvorvidt en person kan registreres eller ej.

Såfremt der ikke er registreringsgrundlag, må oplysningen vedrørende den pågældende destrueres.

III. OVERVÅGNING, HERUNDER OM PENETRERING

Ud fra 1968-erklæringens forbud mod registrering alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed kan der ikke drages en slutning til forbud mod overhovedet at beskæftige sig med – overvåge– formelt lovlige organisationer.

Overvågningsproblematikken vil i det følgende blive behandlet, for så vidt angår spørgsmålet om penetrering af sådanne organisationer (A) eller orientering om disse ved brug af et kontaktnet (8). Endvidere vil PET's opgaver i forbindelse med demonstrationer (C) blive nævnt.

A. PENETRERING

Penetrering er den mest indgribende efterforskningsforanstaltning. Penetrering kan udføres ved:

a) Indplantning

Det vil sige, at en til formålet udfundet og uddannet person anbringes i organisationen.

b) Hvervning

af en i organisationen, normalt på en ret høj eller central post, allerede værende person, som inddrages i et kontrolleret og hemmeligt arbejde.

Penetrering kræver en høj grad af hemmeligholdelse, nøje planlægning og styring samt betydelig skønsomhed i valg af målpersoner og midler i øvrigt. Penetrering må kun foretages efter forudgående godkendelse fra centralafdelingen, som i disse tilfælde altid vil forelægge spørgsmålet for den politisk ansvarlige minister.

B. BRUG AF KONTAKTNET

Forskellig fra penetrering er den overvågning, der finder sted ved brug af et kontaktnet, det vil sige en orientering gennem personer, som normalt har føling med organisationens især ydre cirkler, og som på denne måde skaffer sig oplysninger.

Brugen af sådanne kontakter forudsætter, at de pågældende er bekendt med forbindelsens reelle art. I modsat fald skal brugen af kontakten godkendes af centralafdelingen.

Der er for tiden, efter de opgaver efterretningstjenesten skal varetage, et behov for orientering gennem kontakter til diverse yderliggående grupper på de politiske fløje, hvorfra der med varierende styrke udfoldes en ideologisk teoretisk og undertiden praktisk revolutionær virksomhed, hvori der indgår handlinger af undergravende eller uroskabende art.

Spørgsmålet om brug af et kontaktnet kan i øvrigt komme på tale over for diverse "frontorganisationer".

Ved frontorganisationer forstås tilsyneladende tværpolitiske eller upolitiske idé- og interesseorganisationer, som mere eller mindre skjult kontrolleres af Sovjetunionen.

Det er klart, at ikke alle grupper og organisationer har samme vægt i PET's arbejde, og spørgsmålet om prioritering vil derfor løbende blive overvejet i centralafdelingen.

Man bør også have opmærksomheden rettet mod andre grupperinger, hvorfra der kan tænkes at udgå ulovlige aktiviteter, der efter omstændighederne vil kunne skabe betydelige vanskeligheder for den lovlige samfundsorden.

C. DEMONSTRATIONER

PET's opgave, f.s.v. angår demonstrationer, vil være:

1. at foretage en rettidig og dækkende varsling og orientering af politi og foresatte myndigheder,
2. at foretage en rettidig og dækkende analyse og vurdering af demonstrationsbaggrunden, især til fastlæggelse af om der foreligger en demonstration, der rummer fare for den lovlige samfundsorden, samt
3. eventuelt under demonstrationen – som led i de forannævnte opgaver og for at sikre det fornødne bevis under eventuelt efterfølgende retssager – at overvåge samt sikre dokumentationsmateriale, herunder fotos, i relevant og velbegrundet omfang.

IV. ANDRE EFTERFORSKNINGSSKRIDT

Der tænkes bl.a. på følgende efterforskningsmidler:

- a) Omfattet af retsplejeloven:
Telefonaflytning, postcensur, mikrofonering og ransagning.
- b) Ikke omfattet af retsplejeloven eller anden lovgivning:
Person- (baggrunds-)undersøgelser, observation, herunder i et vist omfang brugen af elektronisk udstyr.

De her omtalte efterforskningsmidler kan naturligvis alle blive aktuelle i de sager, disse retningslinier vedrører, men bør altid kræve en nærmere drøftelse med

centralafdelingen. Dog vil person- (baggrunds-) undersøgelser altid være tilladt, når blot der tages hensyn til de synspunkter, der er angivet foran under I.

V. SPECIELT OM ARBEJDSMARKEDET

Det er ikke PET's normale opgave at beskæftige sig med forholdene på arbejdsmarkedet eller i og omkring dets organisationer.

Det må imidlertid erkendes, at ekstremistiske kræfter – eventuelt understøttet af fremmede efterretningstjenester – søger at skabe og udnytte faglige stridigheder i samfundsomvæltende og uroskabende øjemed. F.eks. kan nævnes maoist- og trozkistiske grupper, som målbevidst arbejder på at nedbryde det fagretlige system i dette øjemed.

Det vil være tilladt – eventuelt ved brug af et kontaktnet – at klarlægge sådanne foreteelser.

3. Retningslinjer for brug af arbejdskartoteker i PET, december 1984

RETNINGSLINIER FOR BRUG AF ARBEJDSKARTOTEKER I PET

Udgangspunktet for brug af arbejdskartoteker er, at den enkelte medarbejder til støtte for sin hukommelse i den løbende efterforskning må have et "kartotek" eller en liste med navne. Efterforskningen må inden for en rimelig tid føre til en afgørelse af, hvorvidt en person kan registreres eller ej.

Såfremt der ikke er registreringsgrundlag, må oplysningerne vedrørende den pågældende destrueres.

De efterfølgende retningslinier vedrører alene personnavne m.v. på danske statsborgere. Lister over navne på kilder, kontaktpersoner m.v. er ikke omfattet af disse retningslinier.

1. Til brug for den løbende efterforskning kan der oprettes arbejdskartoteker inden for enkeltstående sagsområder.
2. Arbejdskartotekerne må ikke indeholde oplysninger alene om lovlig politisk virksomhed.
3. Specielt for så vidt angår subversionsområdet gælder det, at der skal foreligge en rimeligt begrundet mistanke om subversive aktiviteter, eller at sådanne aktiviteter efter almindelige erfaringer må forventes.

4. Sammenlægning eller koordineret anvendelse af arbejdskartoteker inden for forskellige sagsområder må kun finde sted efter politimesterens godkendelse.
5. Som hovedregel har kun den eller de medarbejdere, der er beskæftiget med det/de pågældende sagsområde(r) samt vedkommende afdelingsleder adgang til arbejdskartotekerne.
Det vil dog fortsat være tilladt, at sagsbehandlerne på andre sagsområder, når efterforskningen giver anledning hertil, konsulterer vedkommende sagsbehandler og i den anledning gør brug af arbejdskartotekerne.
Der ændres herved ikke ved regionernes praksis i forbindelse med person-sikkerhedsgodkendelsessager (grundige undersøgelser).
6. Personoplysninger, der kan danne grundlag for registrering, skal, medmindre andet godkendes af politimesteren, registreres. Kontroludvalget orienteres efterfølgende om politimesterens beslutning. Dette er ikke til hinder for, at der i arbejdskartotekerne beror henvisninger til registrerede sager.
7. Vedkommende afdelingsleder og sagsbehandler skal til enhver tid over for ledelsen kunne redegøre for arbejdskartotekernes personoplysningers relevans for en løbende efterforskning.
8. Det skal ved periodevis revision af arbejdskartotekerne mindst én gang om året og senest pr. 31. december sikres, at personoplysninger, der ikke længere er aktuelle, destrueres.
9. Efter hver revision af arbejdskartotekerne udarbejder vedkommende afdelingsleder en rapport med oplysning om antallet af bibeholdte ikke registrerede personoplysninger samt antallet af udtagne og destruerede personoplysninger i perioden siden sidste revision inden for det enkelte arbejdskartotek, der individualiseres ved angivelse af sagsområde.
På grundlag heraf udarbejder den centrale revisionsafdeling en samlet beretning, der forelægges kontroludvalget på førstkommende møde efter den 1. februar det følgende kalenderår.
10. Politimesteren foretager med passende tidsintervaller uanmeldte inspektioner i de enkelte afdelingers kartoteker.

December 1984

KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

1. Upublicerede kilder

Ministerier:

Statsministeriet:

Regeringens Sikkerhedsudvalg [RSU]

Justitsministeriet [JM]:

PO-sager

Ujournaliserede sager

”Hetler-sagen”

Departementschefens pengeskab

Forsvarsministeriet [FM]:

Postlister, 1969-1972

Udenrigsministeriet [UM]:

Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg [ESU]

MIK 02:5

PET's arkiv:

Emnesager

Administrative sager

Ujournaliserede sager

Wamberg-udvalget [WU]

Emnekartotek

Operationssager

Juristernes aftalemapper

Statslige arkiver og andre institutioner:

Rigsarkivet [RA]:

Privatarkiver:

Knud Thestrup

Hilmar Baunsgaard

Private Institutioner:

Det Konservative Folkeparti

Partiet Venstre:

Venstres Folketingsgruppe:

Gruppemødereferater 1954-1971

Offentlige arkiver:

Statsministeriet:

Hilmar Baunsgaard

Folketingets Bibliotek, Arkiv og Oplysning:

Udvalgsprotokoller

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv [ABA]:

DKP

SAP/SUF

VS

DKU

Kommissionens arkiv:

Retsbøger [RB]

Toft-Nielsen, ”Politiets Efterretningstjeneste”, Udateret skriftlig redegørelse til Kommissionen.

Jørn Bro, ”Vedr. PET’s overholdelse af regeringserklæringen af 30. september 1968”.

PET-medarbejders skriftlige redegørelse til Kommissionen, 7. september 1998.

Udenlandske arkiver:

National Archives II, College Park, Maryland:

Record Group 59, Records of the Department of State:

Subject Numeric Files 1970-73 [SNF]:

POL DEN

2. Publicerede kilder

Officielle publikationer:

Forskerrapporter til Säkerhetstjänstkommissionen (Stockholm, 2002).

Politisk övervakning och personalkontroll 1969 – 2002 (Stockholm, 2002).

Lov nr. 359 af 2. juni 1999 om undersøgelse af politiets efterretningsvirksomhed på det politiske område og af de aktiviteter, der var baggrunden for denne virksomhed.

Politiets Efterretningstjeneste, *Redegørelse vedrørende dele af PET's virksomhed* (PET, marts 1998).

Folketingstidende [FT]

Rapport af 16. august 1999 i anledning af undersøgelsen ved auditor af visse forhold vedrørende Forsvarets Efterretningstjeneste og Militærnægterforeningen m.v. i perioden 1970-1978.

Rikets säkerhet och den personliga integriteten. De svenska säkerhetstjänsternas författningsskyddande verksamhet sedan år 1945. Betänkande av Säkerhetstjänstkommissionen (Stockholm, 2002).

Aviser:

Politiken

Information

Jyllands-Posten

Internetressourcer:

www.pet.dk.

3. Litteratur

A

Andersen, Jakob og Søren Jakobsen, *Spionen der sladrede*, (Ekstra Bladet, 1977).

Andersen, Jakob og Søren Jakobsen, *Operation Kastanje* (Ekstra Bladet, 1978).

D

Davidsen-Nielsen, Hans, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens Forlag, 2006).

DUPI, *Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-1968* (København, 1997).

H

Holdum, Rie, ”Hver en sten vil blive vendt”. *En bog om Politiets Efterretnings-tjeneste* (Tiderne skifter, 1999).

Hvidt, Kristian, ”Det Radikale Venstre og brudfladerne i dansk politik”, i Sune Pedersen og Bo Lidegaard (red.), *B radikalt 1905-2005* (Gyldendal, 2005).

L

Lidegaard, Bo, ”Radikal Udenrigspolitik” i Sune Pedersen og Bo Lidegaard (red.), *B radikalt 1905-2005* (Gyldendal, 2005).

M

Madsen, Per Askholm & Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti. VS's dannelse og udvikling 1967-73* (VS forlaget, 1980).

Mariager, Rasmus, ”Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980'erne – og noget om socialdemokratisk exceptionalisme i dansk samtidshistorie”, *Historisk Tidsskrift*, 2, 2005.

N

Nielsen, Henning, *Hilmar Baunsgaard. Statsminister med tv-tække* (Syddansk Universitetsforlag, 2005).

Nielsen, Knud Holt, *Giv mig de rene og ranke... Danmarks Kommunistiske Ungdom 1960-1990*, ph.d.-afhandling (Institut for Nordiske Studier, Københavns Universitet, 2007).

Nissen, Henrik S., *Landet blev til by. Gyldendal og Politikens danmarkshistorie*, bind 14 (København, 2004).

Norgaard, Ib, *Spionjæger i Danmark. En dansk spionjægers liv og oplevelser i PET* (Borgen, 2003).

V

Wilhjelm, Preben, *Demokratiets vogtere. 50 års bestræbelser på kontrol med efterretningstjenesten* (Centrum, 1999).

SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN

Som ministeren har undladt at besvare under henvisning til PET-kommissionens arbejde, og som er helt eller delvist besvaret i nærværende bind

Spørgsmål nr. 66

Kan ministeren bekræfte, at Justitsministeriets interne instrukser til PET altid godkendes i regeringens sikkerhedsudvalg og Wambergudvalget?

Spørgsmål nr. 67

Kan ministeren bekræfte PET's oplysninger i redegørelsen om, at personregistreringer har været udført efter en praksis, der har været godkendt af skiftende justitsministre?

Spørgsmål nr. 71

Kan ministeren bekræfte, at det i regelsættet fra 1983 fra ministeriet udtrykkeligt fremgår, at regeringserklæringen ikke indeholder noget forbud mod registrering af organisationer, ligesom medlemmer af politiske partier kan registreres på grundlag af udtalelser fra partiledere?

Spørgsmål nr. 82

Har ministeren nogen grund til at betvivle formanden for Wambergudvalgets udsagn i brev til ministeren af 24. april 1998 om, at Wambergudvalget til stadighed omhyggeligt har gennemgået de udvalgte forelagte sager, og i intet tilfælde

har godkendt nogen personregistrering på grundlag af lovlig politisk virksomhed.

Spørgsmål nr. 123

Er der personer, som er blevet registreret af PET, fordi de pågældende har skrevet under på anmeldelse af et politisk parti f.eks. SAP, KAP eller DKP/ML?

Spørgsmål nr. 132

Skal PET-redegørelsens side 18, nederste afsnit, forstås således, at ingen personer siden 1965 er blevet registreret på baggrund af medvirken til anmeldelse af eller stiller for et politisk parti?

Spørgsmål nr. 134

Hvor mange personer har været registreret i mere end en 10års periode (jf. PET redegørelsens side 23)?

Spørgsmål nr. 145

Kan personer, der har deltaget i en lovlig demonstration, blive registreret i PET på dette grundlag?

Spørgsmål nr. 150

Blev indholdet i regeringserklæringerne i 1968 og i 1983 alene behandlet af de regeringer, der var på disse tidspunkter, eller konsulterede de daværende regeringer repræsentanter for andre partier, inden de vedtog erklæringerne?

Spørgsmål nr. 203

Hvor mange danske borgere var registreret for politisk virksomhed i perioden 1964-68?

Spørgsmål nr. 207

Hvor mange danske borgere var registreret for politisk virksomhed fra regeringserklæringen i september 1968 til februar 1983?

Spørgsmål nr. 208

Hvilke organisationer blev overvåget/registreret fra regeringserklæringen i september 1968 til februar 1983?

Spørgsmål nr. 210

Hvor mange danske borgere er registreret for politisk virksomhed efter retningslinjerne fra februar 1983?

Spørgsmål nr. 211

Hvilke organisationer er overvåget/registreret efter disse retningslinjer fra februar 1983 – og i hvilke perioder?

Spørgsmål nr. 213

Har der været anvendt arbejdskartoteker efter retningslinjerne fra marts 1985, jf. PET redegørelsen side 19-20? I givet fald over hvilke lovlige partier, organisationer eller grupper?

Spørgsmål nr. 214

Hvilken ”rimelig begrundet mistanke om subversive aktiviteter”, jf. retningslinjerne, punkt 3, har i hvert enkelt tilfælde dannet grundlag for anvendelsen af et arbejdskartotek?

Spørgsmål nr. 223

Hvilken forfatningsretlig status eller gyldighed har en erklæring af denne art?

Spørgsmål nr. 224

Kan en regeringserklæring efter at være officielt fremsat helt eller delvist trækkes tilbage, uden at hverken offentligheden eller Folketinget orienteres herom?

Spørgsmål nr. 225

Kan man med henvisning til, at regeringserklæringen af 1968 første afsnit vedrører registrering af borgere konkludere, at den så ikke gælder partier eller organisationer, til trods for, at tredje afsnit indeholder en langt bredere formulering, som efter sin ordlyd også må omfatte lovlige partier og organisationer?

Spørgsmål nr. 226

Med hvilken ret kan PET i så henseende støtte sig på rapporten fra Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977 (Hetler-FET-sagen, PET redegørelsen side 16), når Kommissionsdomstolen udtrykkelig kun havde til formål at få oplyst nogle forhold, men ikke at fremkomme med juridiske eller retlige vurderinger?

Spørgsmål nr. 227

Hvordan kan man på grundlag af regeringserklæringen af 1968 hævde, at det kun er ulovligt at registrere danske borgere alene på grund af lovlig politisk virksomhed, hvis der oprettes en personfil på dette grundlag, men ikke hvis personerne ”kun” registreres i den pågældende, lovlige organisations fil?

Spørgsmål nr. 228

Skal bemærkningen i PET-redegørelsen side 19 om, at ”regeringserklæringen fra 1968 efter sit indhold alene vedrører spørgsmålet om egentlige registreringer” forstås således, at PET indtil marts 1985, hvor der kom retningslinjer for arbejdskartoteker, praktiserede den opfattelse, at registrering i arbejdskartoteker ikke var omfattet af regeringserklæringen? I givet fald: Med hvilken juridisk logik kan man støtte sig på 1977-rapportens fortolkninger af regeringserklæringens rækkevidde, når disse fortolkninger er bekvemme for PET, men tilsidesætte samme rapportes fortolkninger, når disse er ubekvemme for PET?

Spørgsmål nr. 229

Med hvilken ret kan PET yderligere udhule regeringserklæringen ved at hævde, at der med lovlig politisk virksomhed kun er tænkt på medlemskab af ”egentlige politiske partier, som efter godkendelsen af indenrigsministeren opstiller til folketingsvalgene” (PET-redegørelsen side 83), når regeringserklæringen ikke indeholder noget som helst til støtte for en sådan indsnævring?

Spørgsmål nr. 230

Er det korrekt, når det i PET-redegørelsen oplyses, at regeringens sikkerhedsudvalg i februar 1983 godkendte et sæt retningslinjer bl.a. indeholdende denne indsnævring?

Spørgsmål nr. 231

Er det korrekt, når det i PET-redegørelsen oplyses, at også det parlamentariske kontroludvalg efter dets oprettelse i 1988 godkendte de pågældende retningslinjer med denne og andre udhulinger af regeringserklæringen, og var det i givet fald et enigt kontroludvalg, der stod bag godkendelsen?

Spørgsmål nr. 234

Mener ministeren, at der i PET-redegørelsen er noget belæg for, endsige bevis for, at SAP berettiget kan være omfattet af 1983-retningslinjerne: ”Såfremt et sådant politisk parti imidlertid ifølge sit program eller udtalelser fra partiets ledere m.v.

forudsætter brug af ulovlige metoder, og såfremt partiets virksomhed bekræfter dette, må det uanset ovenstående være tilladt at registrere partiets medlemmer?”

Spørgsmål nr. 235

Er ”og” det samme som ”eller” hos PET, da PET tilsyneladende ikke har lagt vægt på, at en forudsætning for at lovlige registrering af medlemmer af politiske partier forudsætter: ”såfremt partiets virksomhed bekræfter dette”?

Spørgsmål nr. 366

Hvad har ministeren gjort for i ministeriet at efterprøve de avisforlydender, der har påstået, at Folketinget kendte til registreringer fra de politiske overdrev, jf. Preben Wilhjelm, Demokratiets vogtere side 57, og er ministeren ikke enig i, at ansvaret ikke påhviler PET, hvis Folketinget og regeringen accepterede den slags registreringer?

Spørgsmål nr. 394

Kan ministeren garantere, at der i de oplysninger, som Politiets Efterretnings-tjeneste havde i sit register, og som angiveligt skal være blevet affotograferet og sendt til den danske ambassade i USA, ikke indgik oplysninger indsamlet af Forsvarets Efterretningstjeneste?

Spørgsmål nr. 398

Kan ministeren oplyse, hvor mange danske statsborgere, som – år for år – var registreret af efterretningstjenesterne i perioden fra 1945-98?

Spørgsmål nr. 399

Kan ministeren oplyse, hvor mange udenlandske statsborgere med varig opholdstilladelse i Danmark, som - år for år - var registreret af efterretningstjenesterne i perioden 1945-98?

Spørgsmål nr. 400

Kan ministeren oplyse, hvem der skal godkende PET's registrering af udenlandske statsborgere med varig opholdstilladelse i Danmark?

Spørgsmål nr. 401

Kan ministeren oplyse, i hvor mange tilfælde Wamberg-udvalget har nægtet PET tilladelse til at registrere en borger, eller er det aldrig nogensinde sket?

Spørgsmål nr. 402

Kan ministeren oplyse, hvordan Wamberg-udvalget kan kontrollere, at de oplysninger, som det får forelagt af PET som grundlag for at registrere en person, er korrekte?

Spørgsmål nr. 414

Kan ministeren oplyse, om oversigten over grupperinger i de retningslinjer vedrørende politisk overvågning, som Regeringens Sikkerhedsudvalg godkendte i 1983, var opstillet i prioriteret rækkefølge? I bekræftende fald efter hvilke kriterier? I benægtende fald efter hvilken metode?

Spørgsmål nr. 427

Ministeren bedes oplyse, om det er korrekt, at der ved gennemgangen af alle registreringer i PET umiddelbart efter regeringserklæringen i 1968 blev fundet sager, som ikke ville kunne opretholdes, hvis regeringserklæringens hensigt skulle overholdes, og hvor mange var der i givet fald tale om?

BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

I foråret 1964 var der demonstrationer foran Politigården i København. Demonstranterne udtrykte deres utilfredshed med PET's hemmelige registre. Til venstre ses et skilt med følgende slogan: "Ingen forfølgelse af mindretal. Katolske arbejdere". Der har formentlig været tale om medlemmer af Katolsk Arbejderaktion. PET mistænkte organisationen for en at være en sovjetisk frontorganisation (*Land og Folk/ABA*).

Resumé:

Den 30. september 1968 udsendte VKR-regeringen en erklæring, hvis hovedsynspunkt var "...at registrering af danske statsborgere ikke længere må finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed." Det fremgik ydermere af erklæringen, at såfremt tjenesten lå inde med sådanne registreringer, ville de blive slettet og de underliggende oplysninger tilintetgjort. Der er i den offentlige debat forud for Kommissionens nedsættelse rejst en mistanke om, at PET's registreringspraksis efter den 30. september 1968 er foregået i strid med regeringserklæringen. Et centralt spørgsmål i denne debat har været, hvorvidt PET umiddelbart efter regeringserklæringen foranstaltede en ulovlig mikrofotografering af de registreringer, som ifølge erklæringen burde være blevet slettet. Ifølge tidligere konservative justitsminister Knud Thestrups dagbøger blev de mikrofotograferede oplysninger opbevaret på den danske ambassade i Washington. Dette bind er en tilbundsgående undersøgelse af PET's registreringer på det politiske område i perioden 1968-1989.